Editura UNIVERS

Numele prestigiosului scriitor sovietic Veniamin Kaverin (n. 1902) este cunoscut astăzi pe toate meridianele, iar romanele sale Scandalagiul (1929) şi Doi căpitani (1938-1944) - valori imperisabile ale prozei sovietice - au fost transpuse de-a lungul anilor în numeroase limbi de largă circulaţie.
O suită de scrisori autentice, însoţite de comentariul autorului, formează arhitectonica romanului epistolar LA OGLINDĂ (1972). În afară de conţinutul lor - o tulburătoare dragoste neîmplinită - scrisorile reflectă o perioadă crucială a istoriei (anii 1910-1932), filtrată prin conştiinţa unei intelectuale sensibile, silită de împrejurări să-şi părăsească patria şi profund nefericită din pricina dezrădăcinării. În paginile acestui roman original construit, scris cu rafinament şi farmec inedit, răsună acordurile adînci ale celor mai pure sentimente umane.

Lei 9,50

223

1973

VENIAMIN KAVERIN • LA OGLINDĂ

VENIAMIN KAVERIN

LA OGLINDĂ

COLECŢIA MERIDIANE

Coperta: reproducere după tabloul lui Chagall „Aniversarea“

В. КАВЕРИН
ПЕРЕД ЗЕРКАЛОМ
Роман в письмах
Советский Писатель
Москва
1972

Veniamin Kaverin

La oglindă

— roman epistolar —

În românește de
MIRCEA AUREL BUICIUC

Editura UNIVERS

București — 1973

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL ÎNTÎI

29.I.10. Perm

Kostea! În primul rînd, te rog să-mi spui pe numele mic, şi nu atît de ceremonios — Elizaveta Nikolaevna. Directoarea ar putea să desfacă plicul şi asta i s-ar părea ciudat sau chiar indecent. De altfel, indecent consideră ea pînă şi faptul că port corespondenţă cu un băiat (dacă vrei — cu un tînăr). Îmi scrii că te-am rugat să fii sincer? M-ai înţeles greşit, Kostea. Tocmai acest lucru nu-l vreau. Nu găsesc că într-o prietenie eşti obligat să fii pe deplin sincer, şi nici eu, la rîndul meu, nu ţin să fiu oricînd şi în toate sinceră, pentru că fiecare dintre noi are un „sanctuar" al său. Şi aşa îmi arăt prea mult firea faţă de toţi cei din jur, deşi s-ar cuveni să fiu sinceră numai într-o anumită măsură. Sînt curioasă să ştiu de ce mă consideri un prieten al Dumitale? Astăzi tocmai că nu sînt dispusă să vorbesc despre mine, altfel ţi-ai fi regretat, poate, graba aceasta mult prea măgulitoare pentru mine.

Aş vrea acum să-ţi spun că te-am minţit spunîndu-ţi că am mai fost o dată la bal la liceul de băieţi. Pînă anul trecut nouă ni se interzicea să mergem acolo. După bal, cineva a răspîndit o bîrfă la adresa mea, fapt pentru care am fost nevo-

ită să aud de la directoare nişte complimente „deosebit de plăcute". Asta m-a indignat la culme ; nu directoarea, fireşte, ci comportarea acelor băieţi cu care mă cunoşteam de multă vreme. E adevărat că mai tîrziu ei şi-au cerut scuze, dar, deşi se spune că sînt bună la suflet, nu iert uşor. Şi iată că pe unul dintre liceeni nu l-am iertat, i-am aruncat în faţă o insultă, fapt căruia mai tîrziu i-a găsit explicaţia în vederile mele, după dînsul, mult prea ideale.

Citesc acum romanul „Cheile fericirii" de Verbiţkaia şi „Călătorie pe corabia *Beagle*"[1] a lui Darwin. Gîndeşte-te şi Dumneata : tînăr fiind, să pleci pentru cinci ani într-o călătorie în jurul lumii. Ce fericire ! Scuză-mi scrisul şi stilul îngrozitor, cu greşeli.

L i z a

PERM. 1910

Fanfara militară vuia sus, la galerie ; un tînăr subţirel din Societatea filantropică de sub patronajul doamnelor umbla de colo-colo prin sală, conducînd dansul într-o franţuzească stîlcită ; mamele şedeau în fotoliile rînduite de-a lungul pereţilor, iar alături de ele, în picioare, aşteptînd să fie invitate, stăteau fiicele lor îmbujorate şi gătite de sărbătoare.

Elevele de pension veniseră cu pedagoga Anna Petrovna, o femeie rotofeie, tînără şi blajină, care se necăjea că toţi cavalerii îi ocolesc fetele ; deodată, Liza porni îndrăzneaţă înainte, prin cercul de dansatori, pe oglinda parchetului presărat cu confeti.

[1] Titlul exact : „Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe corabia Beagle".

Un licean necunoscut, într-o uniformă lungă, de gală, cum nu mai purta nimeni de multă vreme, se repezi spre dînsa şi o invită la un *pas de quatre* ; făcură un tur şi se opriră în dreptul sălii unde bărbaţii stăteau de vorbă şi fumau, iar femeile, în mare forfotă, organizau tombola. Un alt licean, pe care Liza îl cunoştea, îi ceru să-i acorde ceardaşul, dar ea îi spuse că nu poate, deoarece l-a promis altcuiva. Lui însă ar putea să-i rezerve cadrilul. Mai tîrziu, dansînd cadrilul cu Karnovski, îşi aminti cu groază de promisiunea făcută. Era însă o groază oarecum amuzantă, euforică, ce-o însoţea în vîrtejul dansului, prin atmosfera înfierbîntată, zgomotoasă şi la fel de euforică a balului. Totul i se părea amuzant : cum dansase, sfîşiind panglicile lungi, multicolore ale serpentinelor, cum alunecase şi era gata-gata să cadă atunci cînd Karnovski, sprijinit într-un genunchi, o purtase — la mazurcă — în jurul său, cum stătuse mai apoi împreună cu el în marchiza de la intrarea principală, unde era răcoare şi linişte şi doar în răstimpuri răzbeau din sală strigătele aprige, pline de antren ale tînărului care conducea dansul.

Cît a fost seara de lungă Karnovski nu s-a mai dezlipit de dînsa, i-a adus limonadă şi prăjituri de la bufet, şi i-a făcut cadou o casetă roz, pentru scrisori, garnisită cu mătase, pe care o cîştigase la tombolă.

— Vezi, Liza, înseamnă că însuşi destinul ne dă poruncă să ne scriem.

Se oferise s-o conducă şi ea consimţise, deşi ştia prea bine că la pension trebuia să se întoarcă tot cu Anna Petrovna, întrucît, dacă va veni singură, i se va scădea cu siguranţă nota la purtare.

Zăpada scînteia şi sclipea sub razele lunii şi era aşa de frig, încît Lizei îi îngheţaseră buzele. Fireşte că păstra în minte toate cîte le discutaseră ; fusese o discuţie serioasă şi interesantă, dar de o mie de ori mai serios şi mai important era faptul că el, Karnovski, îi oferise atît de galant braţul, ducînd-o ca pe o regină, întors uşor spre dînsa, şi asta spre a-i arăta anume că, pentru dînsul, nimic în afară de ea nu mai exista pe lume.

Prin mîneca hainei îi simţea braţul vînjos, bărbătesc...

12.VIII.10

Kostea, te rog să scrii pe plic „Perm" şi nu „Loco" sau „Oficiul local", pentru că va trebui să dau acasă explicaţii referitoare la corespondenţa dintre noi, or, eu aş vrea să le amîn pe cît îmi va fi posibil. Această corespondenţă reprezintă în ochii tatălui meu un fapt reprobabil ; el nu suferă să mă întîlnesc cu băieţi, fiindcă nu crede în bunele lor intenţii şi totodată nu are încredere nici în mine. Dar asta nu înseamnă că ea (corespondenţa dintre noi) trebuie să înceteze. Aşa s-ar putea întîmpla numai în cazul în care eu n-aş izbuti să-mi cuceresc o poziţie independentă. Să port corespondenţă pe ascuns nu doresc.

Kostea, Dumneata nu m-ai înţeles bine : noi avem şapte clase, iar ultima, adică cea dintîi, este echivalentă cu clasa a şaptea de liceu. Îmi pusesem în gînd ca după absolvirea pensionului să plec în străinătate, căci dispun de nişte fonduri modeste, pe care le-a depus cîndva, pe numele meu, bunicul.

Dar unde să plec ? Şi-apoi, banii aceştia nu pot să-i ridic decît după ce voi împlini douăzeci şi unu de ani. Aşa încît m-am decis să rămîn în Rusia. Grozav aş vrea să isprăvesc mai repede pensionul. Numai că, ştii ce problemă mă tulbură cel mai tare ? Idealul vieţii. Spune-mi sincer : în numele cărui ideal trăieşti şi înveţi Dumneata ? Nu-i aşa că-i nespus de greu să dai un răspuns la această întrebare ? Ei, şi-acum, la revedere. Aş mai fi scris, dar mi-e tare cald. Ai citit cumva jurnalul Mariei Başkirţeva[1] ? Pe mine pur şi simplu m-a sedus. A ajuns să mă uimească pînă şi faptul că e în stare să cugete la sine însăşi de dimineaţă pînă-n noapte, ba chiar şi în vis. Am încercat s-o fac şi eu, dar, imaginează-ţi, s-a dovedit a fi o treabă foarte grea. N-a trecut nici un sfert de oră şi mi-a şi zburat gîndul la o colegă, iar după aceea la o pedagogă căreia am plănuit să-i jucăm un renghi. Başkirţeva scrie că viaţa înseamnă Paris, iar Parisul viaţă. Ce-ar fi să plec să studiez la Paris ?

15.XI.10. Perm

Dacă mă consideri cu adevărat un prieten (lucru care din scrisori reiese doar din titlu), atunci putem să corespondăm mai departe. Dacă nu, mai bine s-o lăsăm baltă. Da, aş vrea să fiu prietenă cu

---

[1] Maria Başkirţeva (1860—1884) — pictoriţă şi memorialistă rusă, cunoscută mai ales ca autoare a unui jurnal : *Journal de Marie Bashkirtseff*, apărut la Paris în 1887, iar în versiune rusească în 1893.

Dumneata, deşi nu mă îndoiesc cîtuşi de puţin că mă consideri ridicolă, doar dacă nu cumva eşti altfel de cum mi te închipui. Eu sînt o fiinţă credulă şi inconsecventă în judecăţile sale, ceea ce reiese, de fapt, şi din rîndurile de mai sus.

Scrie-mi despre universitate, despre impresiile Dumitale de acolo, despre dificultăţile pe care le implică disciplina de bază, că doar şi eu vreau să urmez matematica. Colegii spun despre mine că sînt gheaţă şi văpaie. Dar în cazul de faţă comparaţia nu se potriveşte ; aici se cer aptitudini şi sete de învăţătură, cît despre temperament, el nu-ţi ajută la nimic.

Cu scrisoarea Dumitale s-a întîmplat un necaz : a desfăcut-o directoarea şi mi-a interzis să mai port corespondenţă. Era cît pe-aci să-mi scadă cu un punct nota la purtare, dar pînă la urmă, li s-a făcut milă de rezultatele mele la învăţătură şi mi-au pus tot nota maximă, doisprezece. Scrie-mi de-acum încolo pe adresa unei prietene de-ale mele : Strada Nikolskaia, Nr. 14, Maria Andreevna Miliutina, pentru mine ; e chiar mai bine aşa, pentru că nu mai rişti să-ţi citească altcineva scrisorile.

Kostea, să fie oare adevărat că un oarecare corespondent a transmis vestea morţii lui Tolstoi în timp ce scriitorul mai era încă în viaţă, vreau să spun — cu cîteva minute înainte de deces ? Această impertinenţă şi această publicitate stupidă m-au uluit în aşa măsură, încît de indignare mi s-a curmat şi plînsul.

Dacă poţi, trimite-mi o fotografie de-a Dumitale în uniformă de student ; am o pasiune naivă, de elevă de pension, pentru uniforme. Îţi spuneam că

s-ar putea să-ţi uit chipul şi aşa s-a şi întîmplat. Nu mai ţin minte decît că porţi pince-nez cu lentile bleu.

Scrie-mi, Kostea, despre colegii Dumitale, despre ideile şi frămîntările lor.

Făcîndu-mi morală, directoarea mă sfătuia să nu corespondez cu studenţii. O minţeam, rîdeam şi iar o minţeam. Nici nu-ţi poţi închipui cît de des eşti nevoit să minţi cînd eşti la un pension, mai ales pe directoare : la fiecare pas. Uneori ai vrea chiar să spui adevărul, eu am încercat o dată, dar după aceea m-am învăţat minte, fiindcă mi-am dat seama că tocmai adevărul este luat drept minciună.

17.XII.10

Scuză-mă, Kostea, că nu ţi-am scris cam demult. Am avut un oaspete, o prietenă, iar după plecarea ei n-am izbutit s-o fac pînă acum. Aş vrea foarte mult să mă întîlnesc şi să stau de vorbă cu Dumneata ; chiar umblam mai dăunăzi pe stradă şi mă uitam : oare nu-l voi întîlni pe domnul ce poartă pince-nez cu lentile bleu ? Deşi ştiam prea bine că eşti la Kazan. Poate că n-ar trebui să ţi-o scriu, dar îmi doresc mult un prieten cu care să pot fi pe deplin sinceră. Căci sînt sinceră cu toată lumea şi asta îmi dăunează nespus. Cînd am intrat la pension, am îndrăgit un profesor şi am ţinut foarte mult la dînsul, pînă în anul acesta, pentru că e un bun familist şi a ţinut întotdeauna seama de interesele noastre. Pe urmă însă cred că şi-a închi-

puit pur şi simplu că alerg după el — asta se cam obişnuieşte la pension — şi sentimentele mele au început să se răcească. Apoi am fost prietenă cu o pedagogă, ceea ce mi-a pricinuit destule neplăceri, căci ea nu m-a înţeles deloc. Cred că te-ai plictisit citind o scrisoare atît de neîngrijită. Sînt foarte distrată şi nu-mi place să-mi recitesc scrisorile.

Scrie-mi, te rog, numele Dumitale patronimic.

Liza

10.I.11. Perm

Kostea, cît de diferite sînt cele două scrisori pe care mi le-ai trimis ! Prima e plină de patos, în timp ce a doua e atît de tristă, de parcă ai fi pierdut ceva nepreţuit. Citindu-ţi prima scrisoare, mi-am zis în sinea mea că eşti îndrăgostit — tare aş vrea să ştiu dacă-i aşa sau nu. Află că în ceea ce mă priveşte, n-am făcut pînă acum nici măcar o pasiune trecătoare, şi asta, nu ştiu de ce, unora li se pare straniu. Eu însă mi-o explic foarte simplu. De la o vreme mi-am creat un anumit ideal, care însă nu există printre tinerii din jurul meu. Iar dacă mă voi îndrăgosti cîndva de un om ce nu va corespunde idealului meu, asta va fi inducţie, atît şi nimic mai mult.

De sărbători, am fost, ca şi anul trecut, la bal, la liceul de băieţi. Mi se pare atît de ciudat că a şi trecut un an, iar seara de-atunci mi-o amintesc ca şi cînd aş fi citit despre ea într-o carte. Pe-atunci eram în relaţii proaste cu dirijorul corului, care la

noi se bucură de multă autoritate, şi aflasem că nu mi se va da voie să merg la bal, pentru că mă retrăsesem de la cor. Totuşi mi s-a dat voie, dar în prima parte a serii, cît a durat serbarea, n-am fost în apele mele, aşa cum mi se întîmplă întotdeauna cînd mă simt lezată în amorul meu propriu. Dumneata m-ai invitat atunci la dans, iar eu m-am tot gîndit în sinea mea : de ce oare m-ai invitat tocmai pe mine ? În timp ce dansam ceardaş, mi-era teamă că ai să-ţi pierzi pince-nez-ul. Apropo, nici pînă în ziua de azi nu ştiu sigur ce culoare au ochii Dumitale ; am impresia că sînt alburii, ori poate albaştri ? Aproape toate celelalte dansuri le promisesem băieţilor ; s-au supărat cu toţii pe mine, mai ales unul dintre ei care-şi închipuise că sînt îndrăgostită de dînsul.

Tare m-am săturat de pension. Examenele bat la uşă, vreau să le trec cu bine, trebuie să stau şi să învăţ, mai ales că am intenţia să intru la facultate, pentru care nu mă simt deloc pregătită. Dar timpul necesar îmi lipseşte cu desăvîrşire. Aveam de gînd să mai citesc cîte ceva în Săptămîna patimilor şi de Paşti, dar în fiecare zi e slujbă, ba chiar de două ori pe zi, şi asta mă oboseşte peste măsură.

Mă văd nevoită să-ţi spun şi de astă dată că Dumneata, Kostea, nu-mi înţelegi deloc scrisorile. Mă consideri o naivă fetiţă de pension, care ţine morţiş să-i fie prietenă unui băiat (dacă vrei — unui tînăr) pe care l-a văzut doar o singură dată. De lucrul acesta sînt aproape convinsă, altminteri nu mi-ai răspunde atît de vag la întrebările mele.

E. Turaeva

23.III.11. Perm

Kostea, ce-i cu Dumneata, nu mi-ai mai scris de-atîta vreme ?! M-am tot gîndit în fel şi chip : nu cumva eşti bolnav ? Sau poate că nu-ţi face plăcere să corespondezi cu mine ?

În anul acesta am o dispoziţie din cale-afară de proastă : nu citesc nimic, nici de învăţat nu învăţ. Directoarea a început din nou să-mi facă şicane, ba chiar şi pedagoga, la care am ţinut atît de mult şi care se purta foarte frumos cu mine. M-au privat de medalia de aur, scăzîndu-mi nota la purtare. Nu pot beneficia nici de zilele de ieşire — mereu sînt pedepsită. Capul mi-e şi el pustiu. Ard de nerăbdare să termin pensionul.

26.VI.11

Îţi mulţumesc, Kostea, pentru scrisoare. Acum locuiesc la Votkinski Zavod [1]. Aici a fost mutat regimentul tatălui meu. Adresa mea : Comandantul companiei a doua, Turaev, pentru Elizaveta Nikolaevna. Am absolvit pensionul cu medalia de aur, iar directoarea mi-a spus la despărţire că m-a iertat, pentru că am suflet bun, dar zău că nu ştiu prin ce anume am dovedit acest lucru. Despre viitorul meu nu pot deocamdată să-ţi spun nimic, întrucît tata nu mă poate întreţine la Simbirsk. De aceea va trebui întîi să-mi fac rost de nişte meditaţii şi atunci poate că voi izbuti să mă înscriu în clasa a opta de liceu la Simbirsk, de unde îmi

[1] Vechea denumire a oraşului Votkinsk.

va fi mai uşor să ajung la Petersburg. Votkinski Zavod e un bîrlog provincial cum rar se mai întîlneşte altundeva, nici măcar o bibliotecă nu există, cît despre persoane culte nici vorbă nu poate fi. Mă plictisesc aici de moarte. Locuim cam departe de centru ; în preajmă se află un iaz frumos, al cărui stăvilar e loc de promenadă, dar pe zăpuşeala de aici, care se potoleşte abia către ora zece seara, n-ai nici un chef să ieşi din casă. Ştiu că şi Dumneata ai de gînd să pleci la Petersburg. Te vei duce într-adevăr ? Cînd anume ? Încă nu mi-ai răspuns la întrebările pe care ţi le-am pus, deşi ştii bine că, în ce mă priveşte, voi răspunde cu sinceritate la întrebările Dumitale. În general sînt sinceră şi-mi place ca şi alţii să aibă aceeaşi atitudine faţă de mine. Bănuiesc de pe acum ce-ţi spui în sinea Dumitale : „Doamne, cîtă naivitate, ce sentimentalism !“ E-adevărat, am ghicit ? Numai că nu-i cîtuşi de puţin aşa. De fapt, nu mă conduc decît după un singur principiu : „doresc cutare lucru“ şi de ce să nu mi se împlinească voia, de vreme ce şi eu la rîndul meu respect voinţa altora !

Citesc acum „Lanţuri“ de Orzeszkowa [1]. Sînt şi eu de părere că măritişul nu reprezintă, într-adevăr, nimic altceva decît nişte lanţuri, mai ales pentru o femeie. Le compătimesc nespus pe femeile măritate, pe cele tinere, desigur. Toată viaţa lor intimă e pecetluită şi asta e aproape soarta tuturor, doar cu rare excepţii. În ce mă priveşte, sînt împotriva căsătoriei şi aş fi curioasă să aflu şi părerea Dumitale.

[1] Eliza Orzeszkowa (1841—1910) — prozatoare poloneză.

Îţi trimit fotografia mea. Am ghicit oare, într-adevăr, că ai ochi alburii ? Ai mei au o culoare nedefinită : uneori sînt verzi, alteori cu reflexe albastre, fapt pentru care la pension mi se spunea „rusalca" şi „Undina".

Nu ştiu cum izbuteşti să-mi descifrezi scrisul atît de oribil. Judecînd după al Dumitale, sîntem două firi diametral opuse.

Kostea, fii sincer cu mine, uită că sînt domnişoară. Felul Dumitale rezervat, necomunicativ, de a scrie mă împiedică şi pe mine să am încredere deplină în Dumneata.

L i z a

Această scrisoare era însoţită de fotografia unei eleve de pension, purtînd un şorţ alb şi o mică pelerină, albă şi ea, pe umeri. O fundă neagră susţinea podoaba părului ei bogat, aranjat cu cochetărie. Un chip plin de candoare, cu buze mari, frumoase şi ochii larg deschişi, surîzători. „Lui Kostea Karnovski — sta scris pe dosul fotografiei — în amintirea originalei noastre prietenii."

Pe hîrtia poştală erau imprimate viniete colorate : unele scrisori îl înfăţişau pe Petruşka[1] fugărind un drac, altele — nişte şoricei călare pe un motan roşcat, cu ochii verzi. Adresa era notată într-un stil amuzant, de modă veche : „Kazan. Prelungirea celei de-a doua coline, casa Averianov. Domniei-Sale D-lui Karnovski." În cîte o scrisoare se mai aflau flori presate în plicuri mici de hîrtie transparentă.

---

[1] Personaj comic în teatrul popular rus de păpuşi.

12.IX.11. Sarapul

Îţi mulţumesc mult, prietene, pentru scrisoarea Dumitale. Într-adevăr, multă apă a curs pe pîrîu de cînd a început corespondenţa noastră. Îmi vine să rîd cînd îmi aduc aminte cît de naivă eram la pension. Abia acum încep să cunosc viaţa şi n-aş putea să spun că ea mă întîmpină cu flori. Am vrut să urmez clasa a opta la Simbirsk, mă pregăteam de plecare, nu-mi rămăsese literalmente decît să-mi pun paltonul şi pălăria, cînd deodată primesc o telegramă precum că acolo nu mai există nici un loc liber. Nu am avut altceva de făcut decît să rămîn locului şi să urmez clasa a opta la Sarapul. Dacă ai şti cît de mult mă plictisesc aici ! Sînt mereu singură cuc. N-am pe nimeni cu care să pot sta de vorbă aşa, de la suflet la suflet. Şi cîte îndoieli nu mă încearcă ! Mi-a fost imposibil să mai trăiesc doar cu speranţa, cu gîndul la viitor. Astfel că m-am înscris la o şcoală de desen. Taxele nu sînt mari, totuşi am fost nevoită să-mi găsesc o meditaţie. Încerc să pun deoparte măcar o mică sumă de bani, căci mă simt obsedată de gîndul că depind încă de părinţi şi ştiu că povara aceasta va fi şi mai grea atunci cînd voi pleca la Petersburg. Dumneata, Kostea, te plîngi că studenţimea nu este unită. Sînt de părere că nici nu poate exista unitate atîta vreme cît nu există o cauză comună măreaţă. De fapt, cauza aceasta există, dar fiecare o înţelege în felul său. După mine, o perfectă comuniune de idei nu poate fi decît în momentele critice. În perioadele paşnice, studenţii ar trebui să se organizeze în cercuri, care să aibă scopuri precise. Organizarea acestor cercuri cred

că depinde numai de noi înşine. Mă refer, de pildă, chiar la mine. Cu cîtă plăcere aş organiza aici un cerc al meu ! Dar, din nefericire, acest lucru nu-i cu putinţă, fiindcă mai sînt încă elevă de liceu, iar liceul stăvileşte gîndirea de sine stătătoare. Pentru mine personal, liceul este o mare povară. Pe cînd mă aflam la pension, aşteptam cu nerăbdare să-l termin, ca să mă pomenesc acum din nou în faţa unui întreg an de chin.

Doamne, cît de mult îmi doresc o viaţă cu orizont larg, cu un sens adînc, să trăiesc după propria mea voinţă ! Îl citesc pe Ibsen, îl recitesc pe Bielinski şi mă încîntă şi unul, şi celălalt. Noapte bună !

23.III.12. Satul Kriuki

Ce mult a trecut, Kostea, de cînd nu ne-am mai scris ! Te pomeneşti că ţi-a pierit cheful să mai corespondezi cu mine chiar şi la răstimpuri mai mari ? Mie, după cum vezi, nu mi-a pierit. Scrisorile Dumitale mă interesează foarte mult, mai ales de cînd am aflat că aţi înfiinţat un cerc şi o revistă. Mi-ai scris cîndva că scopul revistei este de a uni tineretul. Dar vestea asta n-a făcut altceva decît să-mi aţîţe curiozitatea.

Ştii că mi-am găsit un serviciu la ţară ? Am nevoie de bani pentru a-mi continua studiile. Mi-am jurat că la anul voi pleca la Piter şi o voi face chiar dacă ar fi să dispun de o sumă infimă. S-ar putea să mă înscriu la *Bestujevskie*[1]. Mi-am dorit

[1] *Bestujevskie kursî* — instituţie de învăţămînt superior (1878—1917) pentru fete, al cărei fondator a fost istoricul rus K. N. Bestujev-Riumin (1829—1897).

dintotdeauna să studiez artele — am vădite aptitudini pentru desen — dar, din punct de vedere material, e un lucru greu de realizat pentru mine. Nu mi-am schimbat nici gîndul de a mă înscrie la facultatea de matematică, deoarece sînt convinsă că matematica reprezintă cea mai scurtă cale spre o gîndire de sine stătătoare. Nu mă aştept la vreun ajutor din partea tatei ; concepţiile noastre sînt total diferite. Într-un cuvînt, energie şi aspiraţii am din belşug, dar cunoştinţe — deloc. Şi totuşi nu mă pierd cu firea, continuu să sper, deşi nici eu singură nu ştiu în ce anume.

Nu regret cîtuşi de puţin că trăiesc la ţară. Înainte habar nu aveam despre viaţa unui sat. Acum însă am căpătat o oarecare experienţă din acest punct de vedere. Orizontul meu s-a lărgit în sensul că mi-am dat seama cît de nefericit şi ignorant este poporul ! Vor trece milenii pînă cînd eforturile noastre (ale intelectualităţii) vor aduce roade, iar pînă atunci egalitatea, cel puţin spirituală, e cu neputinţă. Aş fi curioasă să aflu cum rezolvaţi aceste probleme în cercul vostru. Cunosc mulţi studenţi de la diferite universităţi şi cu toţii — după cum mi-am dat cu uimire seama — trăiesc la voia întîmplării. S-ar putea să n-am dreptate.

Unde îţi vei petrece vacanţa de vară ? La începutul lui iulie am de gînd să plec la Simbirsk. S-ar putea să trec prin Kazan şi aş vrea să ne vedem. Îţi doresc toate cele bune şi-ţi strîng mîna.

L i z a

9.V.13. Sarapul

Kostea, îmi pare foarte rău că n-ai primit scrisoarea pe care ţi-am trimis-o astă-toamnă ; ne-am fi putut continua corespondenţa, pe cînd aşa, fără un rînd de la Dumneata, mi-a fost tare urît la ţară ! Acum am revenit la Sarapul, examenele au luat sfîrşit mai devreme şi, iată, s-a şi împlinit o săptămînă de cînd umblu de colo-colo fără nici o treabă, dacă nu punem la socoteală desenul, de care, fiindcă veni vorba, m-am ocupat şi la Kriuki.

La toamnă plec să studiez la Piter. Pentru început m-am hotărît să mă înscriu la Bestujevskie, la secţia de matematică. Mai tîrziu, poate voi trece la cea de arhitectură, adică tocmai acolo unde aş vrea, de fapt, să studiez. Dar mi-e teamă să nu pierd vremea în zadar, căci nu cunosc absolut nimic despre cursurile de la arhitectură. Îmi fac multe planuri pentru viitor, dar îmi va fi oare sortit să le realizez ?

Scopul cercului Dumitale mă ispiteşte nespus. Ce n-aş da să fac şi eu parte din el ! Ţi-am mai scris cîndva că am vrut să organizez şi eu un cerc aici, dar n-am izbutit s-o fac. Obstacolul principal l-a constituit atmosfera de la mine de-acasă. Eu şi tata avem vederi cu totul diferite. Şi-apoi, nici la liceu nu m-am bucurat de încredere. (Elevele de aici sînt extrem de necultivate.) Cînd am izbutit să le cîştig încrederea, a fost prea tîrziu. Atunci am hotărît să consacru anul acesta desenului. Îmi pare foarte rău că sînt nevoită să-l studiez pe apucate. Se pare că am aptitudini şi, în general, pasiune pentru artă. Care este arta Dumitale preferată ?

Nu regret cîtuşi de puţin timpul petrecut la ţară : am căpătat experienţă şi am reuşit într-o anumită măsură să cunosc viaţa satului, despre care înainte n-aveam nici cea mai mică idee.

De citit, am citit destul de mult, cu toate că selecţia cărţilor a lăsat de dorit, mai bine zis nici n-am avut ce selecta, căci pînă la oraş e departe, iar de cărţi, am făcut rost cu multă greutate. Totuşi am izbutit să-mi procur „Însemnările unui revoluţionar“ de Kropotkin, „Portretul lui Dorian Gray“ de Wilde, precum şi Amfiteatrov, care, după opinia mea, face o analiză interesantă a situaţiei sclavului din antichitate. L-ai citit cumva şi Dumneata ? Dacă da, comunică-mi părerea Dumitale.

25.VIII.1913. Calea ferată Kazanskaia

Zău, Kostea, trebuie să-ţi mărturisesc nu că m-ai uimit, ci că de-a dreptul m-ai uluit. Căci citind puţinele scrisori pe care mi le-ai trimis şi care denotă un ton rezervat, ca să nu zic rece, mă tot gîndeam ce s-o fi întîmplat cu studentul acela amabil, comunicativ, care a dansat cu mine o seară întreagă şi se străduia să-mi ghicească orice dorinţă ? Atunci cînd îmi arătai galera cu care Ecaterina a II-a a călătorit pe Volga, mi-am zis în sinea mea că împărăteasa m-ar fi putut invidia pentru primirea pe care mi-ai făcut-o la Kazan. Asta-i o glumă, Kostea, dar îţi spun sincer că am fost profund mişcată cînd am aflat că ţi-ai contramandat meditaţiile şi ai renunţat să mergi la cursuri, spre a-mi oferi o zi minunată, de dimineaţă şi pînă seara tîrziu. Îmi aduc aminte de mănăstirea Zilant. Cînd

ne căţăram pe colină, mi-ai povestit că într-una din peşteri a trăit, după cum spune legenda, un balaur pe nume Zilant, şi, deodată, l-ai imitat atît de caraghios, încît era cît pe ce să cad jos de-atîta rîs. Dar pocalul acela de argint de la catedrală, cu inscripţia despre care ai declarat că ţi-o alegi deviză în viaţă : *„Bînd, să ne bucurăm, şi-n dragoste să ne desfătăm, şi-n veci de ea să nu ne lepădăm"* — după cum vezi, am învăţat-o pe de rost !

Mi-a plăcut foarte mult prietenul Dumitale Lavrov, ba chiar m-am gîndit în sinea mea că de un asemenea om poţi să te şi îndrăgosteşti. Oare să aibă într-adevăr păreri atît de severe despre Dumneata ? În glumele lui am simţit parcă o nuanţă de seriozitate.

Într-un cuvînt, îţi mulţumesc mult, dragă Kostik ! Îndată ce voi ajunge la Petersburg, îţi voi comunica impresiile mele, cum am izbutit să mă aranjez, cum e la cursuri şi, în general, am să te pun la curent cu toate, aşteptînd în acelaşi timp cu nerăbdare să-mi răspunzi. Am preţuit şi înainte prietenia noastră, iar acum o preţuiesc şi mai mult. Într-adevăr, mi se pare că, de cînd mă ştiu, n-am avut o zi mai frumoasă ca ziua aceea.

L i z a

KAZAN. 1913

Ziua pe care Liza o petrecuse la Kazan îi inspira sentimentul că a încheiat o viaţă, cea de pension

şi de liceu, şi a început alta, independentă, care se află pe de-a-ntregul înaintea ei.

Mai avusese întîlniri cu băieţii şi pînă atunci. Fiind la pension, fugea uneori seara, pe ascuns, pînă la cheiul Kamei, unde o aştepta un licean de care i se părea că este îndrăgostită. Mai apoi, la Sarapul, începuse s-o curteze un sublocotenent care îi aducea scrisori şi bani de la tatăl ei, aflat în slujbă la regimentul de infanterie cartiruit la Votkinski Zavod. Venirea la Kazan n-a constituit însă pentru ea o simplă întîlnire, ci un eveniment aşteptat de multă vreme şi cu multă nerăbdare. Un alt eveniment l-a constituit şi caracterul secret al acestei întîlniri : nimeni din familie nu ştia că, în drum spre Petersburg, ea avea de gînd să poposească la Kazan.

Coborînd la debarcader, Liza nu l-a recunoscut chiar din prima clipă pe Karnovski : după seara balului, îi rămăsese în minte altă imagine a lui, iar privind fotografia, pe care el i-o trimisese în iarnă, se mai desprindea parcă una — a treia. Acum totul se lămuri.

Karnovski era blond, destul de înalt şi poate chiar frumos în vestonul lui nou-nouţ şi *kosovorotka* [1] de satin bine călcată. Pince-nez-ul cu lentile bleu îl purta — după cum i se păru Lizei — pentru că era la modă. În aceşti doi ani se schimbase mult. Pe cînd era la Perm, avea un chip alb-rumen „ca un îngeraş", îşi aminti Liza. Acum însă, în robusteţea umerilor săi largi, în sclipătul dinţilor albi frumoşi, în siguranţa deplină, bărbătească cu care i se înclină în semn de salut şi-i vorbi surîzînd, în toate acestea nu mai era nimic

[1] Cămaşă bărbătească cu gulerul încheiat într-o parte.

îngeresc, în schimb se vedea în toate acel „ceva" ce o făcuse să se gîndească mereu la dînsul și să-i aștepte cu nerăbdare scrisorile.

Asta nu însemna deloc (după cum socotea Liza) că se îndrăgostise. Purtau amîndoi o corespondență interesantă, serioasă, erau prieteni, iar sentimentul că are un amic, student la matematică, un băiat inteligent, citit și care părea că prețuiește aceste relații ale lor, avea darul s-o înalțe în proprii ei ochi.

Apropiindu-se de Kazan, simțea cum o cuprinde emoția, se tot gîndea ce atitudine să adopte și hotărî în cele din urmă să se poarte rezervat, în ton cu scrisorile lui scurte, rezervate. Dar chiar din primele clipe ale întîlnirii, îi pieri cumva din minte planul ce-l ticluise, poate pentru că el, Kostea, se purta mai simplu decît se așteptase ea să se poarte. Iar această simplitate îi plăcu de la bun început. Se înțeleseră ca el să o conducă mai întîi la hotel, de acolo să plece la o meditație, iar mai apoi să revină și s-o ia la plimbare, să-i arate orașul.

— La drept vorbind, nu prea ai ce vedea, îi spuse Karnovski. Am însă o cărțulie amuzantă, un ghid de pe vremuri. Vom citi din el și vom colinda.

O lăsă la hotelul „Bonarțev" de pe Ciornoie Ozero ; se-ntoarse peste două ore, și Liza se indispuse văzîndu-l că nu vine singur : în urma lui pășea alene un student mărunțel, îmbrăcat cu niște pantaloni ca vai de ei și un veston vechi, cam ros.

— Liza, ți-l prezint pe marele matematician și prietenul meu Kolea Lavrov.

Lavrov avea un năsuc ascuțit și niște ochi mici, inteligenți, ce priveau printre gene. Își scoase chipiul cu marginea albastră, decolorată și-i întinse Lizei mîna lui micuță.

— *Mademoiselle,* nu mi-am putut refuza plăcerea de a vă cunoaște. Fapt e că numai două persoane pe lumea asta l-au putut face pe dumnealui, cel atît de punctual, să nu se ducă la cursul profesorului Mavrin și să-și suspende meditațiile.

— Serios ? Și cine sînt aceste persoane ?

— Dumneata și locotenentul Glan.

— Cine-i locotenentul Glan ?

— Cum, n-ai citit romanul „Pan" al lui Hamsun ? Mai mare rușinea ! Glan este un om cu o privire de sălbăticiune, care trăiește singur în codru și nu știe ce-o să facă în clipa următoare. Kostea, dă-ți jos pince-nez-ul !

Karnovski zîmbi, își scoase pince-nez-ul și îl șterse cu batista. Avea ochi alburii mari, sclipitori și un pic dezorientați, așa cum îi au cei miopi.

— E un om primejdios, făcu Lavrov pe un ton grav. Dumneata îl interesezi, iar restul omenirii — cîtuși de puțin. Cînd e beat, mîngîie pe bot caii birjarilor și se agață de trecători. Și-acum, la revedere ! Sper că Sanct-Petersburgul, capitala țării, n-o să-ți înșele așteptările.

Lavrov plecă.

— Are un cap nemaipomenit, e o mare speranță a facultății, spuse Karnovski. Să știi că i-ai plăcut.

— Adevărat? Mă bucur.

Jur împrejur nu era așternută zăpada care să sclipească sub razele lunii ; orașul era altul, necu-

noscut. Nu stăruia nici liniştea aceea a nopţii geroase, contrastînd cu aerul încins, parfumat al balului, cu serpentinele azvîrlite spre ea de liceenii înciudaţi. Nu încerca nici sentimentul acela al riscului, al convingerii amuzante că a doua zi va fi luată la rost.

Şi totuşi, acestea toate existau şi acum, da, existau ! În plină zi, în oraşul acesta agitat, zgomotos, pătruns de aerul toamnei !

La *Sennoi rînok,* Konstantin Pavlovici îi cumpără o tiubeteică împodobită cu mărgele, de care spînzura un ciucuraş ; ea şi-o puse îndată pe cap, iar el se prefăcu speriat că o va vedea pierind din ochii lui aidoma Ludmilei din basmul lui Puşkin.

— Ce-ai face dacă s-ar întîmpla chiar aşa ?

— M-aş duce la cea dintîi secţie de poliţie şi aş declara : a dispărut Elizaveta Turaeva, optsprezece ani, abiturientă.

Înainte de a pleca din piaţă, îi mai cumpără şi o pereche de papuci tătăreşti, nostimi, împodobiţi cu fir auriu, pe care, de teamă că i-ar putea fi mici, cînd ajunseră în parcul Derjavin, o rugă să-i încalţe. Papucii dovedindu-se a-i fi pe măsură, el declară că, încălţată cu ei şi purtînd tiubeteica aceea pe cap, Liza semăna leit cu împărăteasa Siuiumbeki şi intră pe loc în rolul unui vizir bătrîn, cocîrjat, cu capul tremurător, care îi arată capricioasei împărătese frumuseţile Kazanului.

— Iată şi ghidul acela de pe vremea hanatului de Kazan.

Şi Karnovski începu să citească cu glas tare sfaturile adresate „către toţi cei ce călătoresc de la Tver la Astrahan pe vaporul societăţii «Samoliot»" : „Oraşul Kazan are o mulţime de hoteluri

şi camere mobilate pentru vizitatori, totuşi nu cutezăm a lăuda hotelurile ; cel mai bun dintre ele, „Odessa", nu poate egala camerele mobilate ale negustoresei Hristoforova".

Kremlinul era un edificiu alb, destul de vast, dar armonios. De-a lungul zidurilor groase fuseseră durate altele mai subţiri, cu metereze tăiate pieziş în jos, cu turnuri acoperite parcă de nişte uriaşe potcapuri călugăreşti.

Cetatea se înălţa în vîrful colinei, de unde se zărea, îngustă ca o fîşie, Kazanka. Pe apele ei pluteau scînduri murdare. La poalele zidurilor zăceau ici-colo ghiulele şi Karnovski îi spusese că liceenele vin aici în preajma examenelor, să sărute aceste ghiulele, care zice-se că poartă noroc.

— Sărută ghiulelele ? Fetele de la noi, din Perm, se duceau să le binecuvînteze o femeie care vindea covrigi.

În faţa turnului împărătesei Siuiumbeki, Liza rămase uimită : turnul era uriaş, cu şapte caturi, cu o arcadă înaltă străbătîndu-i catul de jos în curmeziş. De departe, turnul părea o zveltă fleşă roşie. Ovalul arcadei păstrase o frumoasă încrustaţie în fier forjat ; observînd cu cîtă admiraţie priveşte la ornament, Karnovski îi spuse că în preajma oraşului Kazan sînt şi azi o seamă de sate ai căror locuitori făuresc podoabe din metal cu nimic mai prejos decît acest grilaj.

— Ascultă un lucru interesant ! Şi citi cu glas tare : „Tătarii din Kazan susţineau că în sfera înfiptă în fleşa turnului s-ar afla nişte documente tainice, de o însemnătate deosebită pentru ei, dar această părere s-a dovedit a fi falsă. În anul 1830, din ordinul ministrului afacerilor interne, sfera a

fost dată jos şi cercetată cu de-amănuntul, iar visul tătarilor s-a spulberat : Sfera era goală pe dinăuntru şi meşterită din alamă."

Se duseră apoi la restaurantul din parcul Panaev, îşi aleseră o măsuţă într-un loc mai retras, Karnovski îi întinse Lizei meniul, dar văzînd-o cum caută să aleagă ceva mai ieftin, comandă două porţii de *mazar-julien-romain*. Rămaseră flămînzi după acest enigmatic fel de mîncare şi atunci Karnovski comandă nişte plăcinte coapte pe vatră.

— Păcat de Kolea că a plecat. În ciuda constituţiei sale uscăţive, înfulecă plăcinte de astea cu o poftă de invidiat, spuse el rîzînd şi-atunci Liza pricepu deodată de ce venise Kostea cu Lavrov. „Doamne, cum de nu mi-am dat seama! El a vrut să mi-l prezinte pe prietenul său. Şi acest veston nou, pe care şi-l pune, de bună seamă, arareori, l-a îmbrăcat acum tot pentru mine! Şi faptul că se străduieşte atît de mult să fie vesel, să mă amuze! Dar nici măcar nu se străduieşte, e pur şi simplu bucuros că ne-am întîlnit şi doreşte să-l cunosc mai bine."

— Să ştii că nu degeaba ţi-au spus prietenele „Undina", rosti Karnovski, privind-o fără a-şi ascunde admiraţia. Ochii dumitale au într-adevăr cînd reflexe albastre, cînd verzi. Haide, povesteşte-mi, dragă „Undina".

— Ce să-ţi povestesc ?

— Despre dumneata, fireşte. Căci, cu toată corespondenţa noastră, nu ştiu despre dumneata mai nimic.

— Ce-aş putea să-ţi povestesc ? Provin din familia unui militar şi nu ştiu cum se face de unele regimente stau cu anii în cîte un oraş, în timp

ce regimentul tatei e mereu mutat dintr-un oraş în altul, fapt pentru care am locuit şi la Saratov, şi la Perm, şi la Simbirsk. De aceea m-au dat şi la pension. Mama a murit cînd m-a născut, tata s-a recăsătorit, iar mama vitregă... Cîteva clipe tăcu, încurcată. Ştii, el e un om bun, un om blînd, iubit de toată lumea, pe cînd ea e o fire autoritară, suspicioasă, de care se tem şi pe care o înşală toţi. Mie nu mi-e frică de dînsa, dar sora mea are o figură de copil oropsit. Îmi pare foarte bine că în curînd o vor da şi pe ea la pension. Mai am şi un frate, sîntem buni prieteni, un lucru însă mă întristează şi anume: că vrea să se facă şi el ofiţer. Altceva ce să-ţi mai spun ? Asta-i tot. Acum e rîndul dumitale.

— Al meu ? Eu sînt o persoană enigmatică. Adept al lui Smiles.

— N-am auzit de Smiles.

— A fost un filozof cu numele ăsta, care a manifestat o solicitudine mişcătoare faţă de umanitate. Cărţile sale poartă titluri ca acestea : „Buna chiverniseală," „Independenţa", „Caracterul", „Datoria". În concluzie, totul se reduce la faptul că în fiece om sălăşluieşte cîte un mic slujbaş englez, cu melon şi cu umbrelă, pe care dacă l-ai scoate la lumina zilei, totul ar merge ca pe roate.

— Glumeşti ?

— Glumesc şi nu prea.

— Trebuie să-l citesc şi eu. Ai mei îmi fac mereu reproşuri că nu ştiu să mă chivernisesc.

— Ai să aţipeşti de la prima pagină. Eu l-am citit numai din dorinţa de a nu trăi la întîmplare, ci în mod conştient, potrivit unei anumite teorii. Dar teorii au fost cu nemiluita. Una dintre ele, spre

exemplu, se referă la faptul că poţi trăi, hrănindu-te precum chinezii : numai cu orez. Mai tîrziu la orez am adăugat şi pîine, dar cu toate acestea am ajuns într-un an de zile aproape să-mi pierd vederea şi să rămîn pentru toată viaţa miop. Aveam pe-atunci şaisprezece ani. Mai există şi o altă teorie. Dar n-aş vrea să-ţi împuiez capul cu ea. Eşti prea mică şi n-ai s-o înţelegi.

— Ba da, spune.

— Potrivit acestei teorii, dragostea reprezintă antipodul aşa-numitului „cămin familial". Am înţeles asta, cunoscînd viaţa de familie a fratelui meu mai mare.

Un domn îmbrăcat într-un costum de şantung, cu pălărie de pai pe cap, trecu pe lîngă ei, jucîndu-şi în mînă bastonul şi fulgerîndu-i cu o privire impertinentă ; Karnovski îi spuse Lizei că e un *fileur,* pe care de curînd studenţii l-au snopit în bătaie într-o bodegă.

— Ce înseamnă *fileur ?*

— Agent secret, Lizocika, agent secret, rosti Karnovski pe un ton didactic.

— Şi eu sînt împotriva căsătoriei, spuse Liza. Totuşi iubesc copiii. Or, conform teoriei dumitale, copiii trebuie să-i aducă barza.

— O-ho-ho ! exclamă Karnovski rîzînd. O-ho-ho ! Să ai copii în ziua de azi este o crimă, Lizocika.

— De ce ?

— Pentru că înainte încă de a se naşte, sînt sortiţi să suporte minciuna, samavolnicia şi lipsa de drepturi.

— Nu-i chiar aşa, spuse după cîteva clipe de gîndire Liza. Adică, s-ar putea într-adevăr să aibă

o asemenea soartă, totuşi teoria de care îmi vorbeşti e o teorie egoistă, şi dacă mi-ar fi venit mie în minte această teorie, mi-aş fi agăţat un bolovan de gît şi, fără să preget o clipă, m-aş fi aruncat în Volga. Dumneata iubeşti Volga ?

— Nespus.

— Va să zică, eşti totuşi în stare să iubeşti ?

— Nu ştiu. Se pare că da.

— Am citit nu ştiu unde un articol despre Sapunov — pictorul acela care a murit înecat. Ei bine, articolul era de-a dreptul uimitor. Autorul demonstra că Sapunov s-a înecat pentru că sufletul său era înrudit cu stihia apelor. Mai amintea şi de altcineva. Cine s-a mai înecat ? Mi se pare că Pisarev.

— Da.

— Şi eu am uneori impresia că sufletul meu e la fel cu al lor. Numai că eu nu sînt înrudită cu orice apă, ci doar cu Volga. Dacă am să mă înec vreodată, am s-o fac numai în apele Volgăi.

13.IX.13.S.-Petersburg

În sfîrşit, am izbutit să-ţi scriu, Kostea. Nici nu ştiu cu ce să încep, atît de multe impresii mă copleşesc ! Nu i-am trimis Şurei (oare ţi-am mai scris despre dînsa ? este cea mai bună prietenă a mea) nici o telegramă, pentru că n-am ştiut noua ei adresă. La hotelurile din jurul gării n-am putut găsi nici o cameră liberă, am rămas în aer, soarta mea împărtăşind-o şi o altă fată, o studentă foarte

simpatică. La un moment dat, văd că se apropie de studentă o jună foarte energică şi-i propune următoarea combinaţie : întrucît neînsoţite de bărbaţi nu vom fi primite nicăieri, ea va apela imediat la nişte prieteni de-ai ei, aflaţi acolo, în gară, şi totul se va rezolva cum nu se poate mai bine atît pentru noi, cît şi pentru ei. I-am mulţumit cu multă politeţe, însă am refuzat-o. În cele din urmă, graţie bunăvoinţei şefului de jandarmi, am fost îndrumate la „Societatea pentru apărarea femeilor". Am petrecut noaptea acolo, plătind pentru asta cinci copeici. În sfîrşit, a doua zi, am găsit-o şi pe Şura.

Cursurile mele au început abia pe data de nouă. Am optat pentru secţia de fizică şi astronomie şi, spre a nu pierde vremea în zadar, asist la cursurile unor profesori de la alte facultăţi. L-am ascultat pe Platonov şi mi-a plăcut foarte mult. Kostea, ştii ce mă uimeşte ? Indiferenţa de care sînt cuprinsă. Nu-i vorba de lipsă de interes, ci de un sentiment straniu că toate acestea au mai fost cîndva : că am mai trecut şi altă dată prin preajma acestor clădiri impunătoare, iar cupeurile înalte şi negre se perindau în goană, lăsîndu-mă în urmă ; pînă şi tropotul de copite pe caldarîmul de lemn mi-l amintesc cumva — de parcă l-aş fi auzit în vis ori într-o altă viaţă. Cum să nu crezi în metempsihoză ? Acest sentiment mă încearcă din primele zile ale sosirii mele la Petersburg.

Kostea, vino aici de Crăciun ! Voi fi tare-tare bucuroasă. Se vede că ai şi uitat de mine. Păcat. Îţi trimit sincere şi cordiale salutări.

2.X.13

Dragă Kostea, îţi mulţumesc pentru prieteneasca Dumitale scrisoare. M-am aşezat îndată să-ţi răspund ; am isprăvit scrisoarea, dar am făcut-o bucăţi-bucăţele. Mi-am amintit de un sfat primit de curînd de la o nouă cunoştinţă a mea (un om foarte inteligent) şi anume : nu trebuie să-i plictiseşti pe oameni cu dispoziţiile tale sufleteşti. De aceea am să-ţi scriu despre viaţa mea de studentă : frecventez cursurile, ascult prelegeri, mă ocup asiduu de algebră şi trigonometrie ; am de gînd să mă prezint după sărbători la examene. Engleza îmi dă cam mult de furcă. Am făcut cunoştinţă cu un grup de studenţi — şi de studente, fireşte — dar n-aş putea spune că-mi place prea mult compania lor. E-adevărat, sînt tineri buni, cinstiţi şi simpatici, totuşi sînt prea limitaţi în preocupările lor. Şi din acest punct de vedere te am mereu în minte pe Dumneata.

În afara prelegerilor la materiile de curs, asist şi la unele pe teme majore, cum ar fi, spre exemplu, cea a lui Speranski : „Biruitorii vieţii". Omul vorbeşte frumos, însă e oarecum lipsit de substanţă. Am încercat să-i povestesc Şurei prelegerea lui şi am terminat prin aceea că ne-am aşternut amîndouă pe un rîs, de nu ne mai puteam opri.

Apropo, trebuie să-ţi spun că am trecut amîndouă printr-o situaţie neplăcută : neputînd plăti chiria la timp, gazda a refuzat să ne mai ţină, aşa că am fost nevoite să cutreierăm tot oraşul ; să găseşti la Piter o cameră e o adevărată ocnă. Am alergat astfel vreo patru zile şi în cele din urmă

am rezolvat problema. Noua mea adresă e următoarea : V. O.[1], Piatnadţataia linia, nr. 70, ap. 19.

Spre a mă relaxa, am mers la teatru, la cîteva spectacole, cu un prieten de la Sarapul. La Alexandrinka[2] am văzut piesa „Un post rentabil", cu Varlamov şi Strelskaia, iar la Mariinka[3] — „Evgheni Oneghin", cu Smirnov, Kastorski şi Slavina. La pupitrul orchestrei se afla Napravnik ! Am rămas încîntată — mai ales de Smirnov şi de orchestră.

Mă obsedează şi mă umple de indignare cazul Beilis. Cei de la institutul nostru au declarat, pentru ziua de mîine, grevă. I-au trimis avocatului apărării o telegramă de solidaritate. Se agită şi cei de la universitate, precum şi din alte institute ; de altfel, cazul acesta a stîrnit un interes general deosebit. Aşteptăm cu nerăbdare sentinţa. O învinuire pe drept cuvînt îngrozitoare i se aruncă în obraz unui întreg popor. E un proces oribil, în care se procedează cu un cinism cumplit.

Dragă Kostea, nu mă uita şi scrie-mi, te rog foarte, foarte mult, cît mai des. Şura îţi transmite salutări.

14.XI.13

Bunul şi dragul meu Kostea, îţi mulţumesc pentru încîntătoarea Dumitale scrisoare. De-ar veni mai repede sărbătorile ! Cît de mult aş dori să fii acum aici, cu mine. Nu sînt în stare să aştern pe hîrtie

[1] Vasilievski Ostrov (Insula Vasilievski) — cartier în Petersburg.

[2,3] *Alexandrinski ; Mariinski* — teatre petersburgheze.

tot ce aş putea să-ţi spun, de-ai fi acum lîngă mine.

Frecventez cursurile şi mă cuprinde amărăciunea : cîte lacune în cunoştinţele mele de pînă acum ! Ascult prelegeri de analiză şi nu pricep mai nimic. Îmi dau seama cît de sărace sînt noţiunile mele de algebră. Abia acum văd că dorinţa de a mă ocupa de artă m-a împiedicat să mă pregătesc serios pentru facultatea de matematici. Şi continuă să-mi fie o piedică. Spre exemplu, citesc acum pe nerăsuflate „Cultura elină" a lui Baumgarten. Şi-apoi, nici nu s-ar cădea unei studente de la facultatea de matematici să cutreiere ore în şir Ermitajul, cuprinsă de o încîntare vecină cu nebunia.

S.-Petersburg

Află, Kostea, că am fost la Moscova. Mătuşa mea (sora lui tata), care nu m-a văzut de cînd eram copil, şi-a exprimat deodată dorinţa de a se întîlni cu mine. Lucrează în cadrul Ligii de luptă împotriva tuberculozei, dar o interesează, ca şi pe mine, arta. În ciuda vîrstei înaintate, e o femeie destul de vioaie, energică, şi nu eu, ci dînsa m-a purtat prin toată Moscova. Ne-a însoţit un amic de-al ei, Ivan Ivanovici Reutov, profesor la institutul Stroganovski[1], un erudit în artă. Am vizitat catedrala Hristos Mîntuitorul, Kremlinul, biserica Vasili Blajennîi, precum şi parterul Galeriilor Tretiakov (etajul întîi, din păcate, se află în renovare).

[1] Institutul superior de arte plastice.

Am văzut tablourile lui Vereşciaghin, care nu prea m-au încîntat, poate pentru că se adresează mai mult minţii decît inimii. În schimb de Levitan şi de Borisov-Musatov nu m-am putut realmente dezlipi. „Nălucile“ acestuia din urmă m-au dus cu gîndul la visele mele — nu reţin dacă ţi-am scris vreodată că visez atît de des, încît mă şi mir uneori cînd trece cîte o noapte fără vise. În faţa unui tablou care îmi place, încerc un sentiment de dedublare — ţi se întîmplă oare şi Dumitale aşa ceva? Pentru a pătrunde cît mai adînc atmosfera tabloului, simt nevoia să-l privesc cu ochii acestui alter ego. Şi atunci cînd reuşesc s-o fac, încerc chiar în faţa unor opere care inspiră tristeţe, un straniu sentiment de bucurie. Acestui sentiment i se adaugă şi unul de mirare : de ce la o distanţă de doi paşi tabloul „Clopote în amurg“ al lui Levitan ţi se înfăţişează doar ca o îngrămădire de tuşe grosolane, iar depărtîndu-te cu alţi zece-cinsprezece paşi, capătă atîta armonie ? Căci am avut chiar impresia că aud dangăt de clopote venind de undeva din depărtare. N-am mai trecut şi la alţi pictori, am vrut să-mi păstrez intactă impresia, iar în seara aceleiaşi zile am asistat la o discuţie despre pictură, organizată la Institutul politehnic de grupul „Valetul de caro“. Dumnezeule ! Niciodată în viaţă nu mi-a fost dat să încerc în aceeaşi zi impresii atît de diferite. Să mai găseşti locuri pentru manifestarea aceea era aproape cu neputinţă, totuşi mătuşa mea a izbutit, cu ajutorul lui Reutov, să facă rost de bilete şi, strecurîndu-ne prin uriaşa mulţime a studenţilor care se certau în gura mare cu poliţistul, am răzbit înăuntru şi ne-am ocupat locurile la balcon.

Seara a început cu o comunicare prezentată de Kulbin, despre care mătuşa mea a spus că ar trebui să-i fie ruşine, în calitatea lui de medic şi consilier de stat şi la vîrsta de patruzeci şi patru de ani pe care-i are, să caute cu orice preţ să fie la modă. Kulbin l-a comparat pe Skriabin cu Picasso (!) şi a început să demonstreze că arta trebuie să se dezvolte „în spirală“. După aceea, pictorul Burliuk — un om stîngaci, îmbrăcat cu un sacou lung — a venit să declare că Rafael şi Velazquez sînt nişte filistini ai spiritului şi că au izbutit s-o facă pe pictorii numai pentru că în acele vremuri nu se inventase încă fotografia. Indignată, mătuşa mea şi-a scăpat în clipa aceea pince-nez-ul şi, cît am stat să-l căutăm, Burliuk a avut timp să facă harcea-parcea întreaga Eladă a secolului IV şi epoca Renaşterii. Din cînd în cînd răsunau exclamaţii ironice, totuşi publicul nu se prea supărase. Dar în momentul în care Burliuk a început să prezinte pe un ecran reproduceri după tablouri „de stînga“, să te ferească Dumnezeu ce a izbucnit în sală : zgomote, fluierături, miorlăituri, tropote. Nu mai lipsea mult s-o aud şi pe mătuşa mea mieunînd. Într-adevăr, tablourile — dacă pot fi numite tablouri nişte îngrămădiri de cuburi alb-negre sau nişte boturi de cai abia ghicindu-se printre nişte acoperişuri — îţi provocau o impresie cu totul dezagreabilă. Zgomotul încă nu se potolise cînd la tribună a apărut o femeie zveltă, de vreo douăzeci şi şapte de ani, îmbrăcată cu o rochie neagră, sobră, cu părul pieptănat strîns — şi-atunci se făcu linişte, căci lumea şi-a dat seama că vorbitoarea *va avea* răbdare să aştepte oricît de mult ar fi avut de aşteptat. „Printre tablourile înfăţişate aici de David Burliuk, două

sînt ale mele. Dar aceasta constituie un fals grosolan împotriva căruia eu, Natalia Goncearova, protestez cu toată hotărîrea. Grupul din care fac parte poartă numele de „Coada măgarului". În acest moment s-a oprit, aşteptînd cu răbdare să înceteze rîsetele generale din sală, apoi a repetat cu un glas limpede : „Coada măgarului". Şi grupul acesta al nostru nu are nimic comun cu „Valetul de caro". Din păcate, mătuşa mea, care se înfierbîntase într-atît, încît era cît pe ce să cadă de la balcon jos, în amfiteatru, m-a împiedicat s-o ascult cu atenţie pe Goncearova. Or, printre afirmaţiile acesteia, se aflau şi idei înţelepte : „Un pictor trebuie să ştie limpede ce anume vrea să reprezinte şi abia după aceea să caute forma corespunzătoare în care să-şi îmbrace ideea". Tot atunci a asemuit operele cubiştilor cu nişte idoli de piatră, ceea ce, după părerea mea, e o absurditate, fie şi pentru faptul că nu poţi face aşa, necondiţionat, o paralelă între pictură şi sculptură. Ca om însă, Goncearova mi-a plăcut nespus. Mai mult decît atît, am simţit deodată o dorinţă aprigă să fiu şi eu la fel ca dînsa : gravă, sobră, plină de convingere şi curaj. I-am invidiat şi fizicul, fiindu-mi pentru prima oară în viaţă necaz pe picioarele mele lungi.

(Scrisoare nedatată)

22.XI.13.S-Petersburg

Kostik drag, de ce eşti departe ? Mi-e inima nespus de grea. Oare de ce trăiesc pe lume ? Din simplă curiozitate ? Constat cu mult prea multă limpezime nesocotinţa acţiunilor mele, ca să pot evita această întrebare. Tocmai de aceea alerg cu gîndul tot mai des la Dumneata. Sînt convinsă că duci o viaţă conştientă, raţională, că dispreţuieşti scopurile mărunte, fără a căuta — aşa cum fac eu — justificări. Oare să însemne asta că te-ai găsit pe Dumneata însuţi ? Sau nici n-ai încercat s-o faci ? Dar oare se poate să te găseşti pe tine însuţi fără nici un efort în acest sens, cu alte cuvinte, fără o participare afectivă ? Scrisoarea mea ar putea să-ţi pară ridicolă. Mă tem atît de mult de acest lucru, încît era cît pe ce s-o rup, dar, după cum vezi, dau dovadă de o nouă slăbiciune. N-am mai rupt-o.

Urmăresc cu multă atenţie cazul Beilis. La noi la institut domneşte o indignare generală. Cunosc mulţi studenţi de la facultatea de drept şi ştiu că în jurul acestui caz se poartă acolo nesfîrşite discuţii contradictorii.

Dacă ai şti, Kostik, cu cîtă nerăbdare te aştept !

Nu am pe nimeni în jur care să-mi poată risipi îndoielile ce mă apasă. Singurul om în faţa căruia sînt gata — oricît de greu mi-ar veni — să-mi mărturisesc neputinţa de a mă guverna eşti Dumneata, Kostik. Într-adevăr, am impresia că aş renunţa bucuroasă la cîţiva ani de viaţă numai ca să pot sta de vorbă cu Dumneata. Un an pentru un ceas ! De-ar veni mai repede Crăciunul !

Regret însă că vei rămîne atît de puţin timp la Petersburg. De ce ţi-ai rezervat atîtea zile pentru Moscova ? Doar ai mai fost acolo. Unde ai de gînd să stai, la hotel ? Te-aş sfătui, mai curînd, să închiriezi o cameră mobilată pentru o săptămînă. Te-ar costa mai puţin.

15.XII.13

Kostea, ţi-am găsit o cameră în aceeaşi casă în care locuiesc şi eu. Vei plăti pentru o săptămînă trei ruble (cu ceai la samovar). Nu ştiu, poate că-i prea scump pentru Dumneata, şi-n acest caz ţi-aş putea căuta altceva. Totuşi am impresia că nu-i exagerat de scump, şi apoi gazda e o femeie minunată. Aşa că te rog să-mi răspunzi cît mai repede, şi în primul rînd scrie-mi de ce sumă dispui pentru bilete la teatru. Cred că n-o să ai nimic împotrivă să luăm cele mai ieftine locuri. Repertoriul încă nu-l cunosc, te rog însă să-mi scrii ce teatre ai prefera : opera, teatrele dramatice ? De-ar veni mai repede Crăciunul !

2.I.1914. S.-Petersburg

Scumpul meu, o să ţi se pară poate ciudat, dar după cele întîmplate între noi, caut în mine o schimbare sufletească şi n-o găsesc ; iartă-mă pentru această sinceritate. M-am privit şi-n oglindă drept în ochi, îndelung-îndelung, pînă la leşin. Şi nimic, nici o schimbare !

Desigur, după plecarea Dumitale, mi se prefiră necontenit prin minte întîlnirile noastre ; aceasta-i poate singura dovadă a faptului că în mine s-a petrecut o schimbare. Dar eu tînjeam şi înainte fără Dumneata ; de pildă, cînd lucram la ţară şi am aşteptat atît de mult o vorbă de răspuns la scrisoarea mea şi cînd, din orgoliu, nu mi-am permis să-ţi mai scriu. Atunci însă eram pur şi simplu plictisită, pe cînd acum sînt şi supărată pe mine însămi, îmi fac mustrări, ba chiar plîng de ciudă. Nici nu-ţi poţi închipui, fireşte, de ce o fac. Pentru că n-am izbutit să-ţi spun nimic, deşi aş fi avut atîtea să-ţi spun. Simţeam nevoia să-ţi împărtăşesc toate îndoielile, toate speranţele şi dorinţele mele, or, Dumneata ai impresia că la mijloc n-au fost decît dorinţele — sau poate că mă înşel ? Ştiu că duci o existenţă conştientă, că nu te zbuciumi lăuntric, nu treci ca mine dintr-o extremă într-alta. În orice faptă a Dumitale se simte o anumită cronometrare — nu degeaba eşti matematician — şi cu toate că mă supără acest „tic-tac", mi-am dat seama demult că ţi-ai pus în gînd să nu glumeşti cu viaţa, ci, de vreme ce soarta ţi-a dăruit-o, s-o cucereşti. Eu trăiesc la fel cu cei mai mulţi dintre oameni, mai mult la suprafaţă, urmărind de la o zi la alta tot soiul de scopuri mărunte. Or, un asemenea mod de viaţă este, la urma urmei, necinstit, dacă nu faţă de alţii, cel puţin faţă de tine însuţi. *Venit-am pe această lume, să văd a soarelui lumină,* spune Balmont. Dar frumuseţea vieţii depinde de înţelegerea ei, or, în loc de soare, în faţa mea e doar beznă şi durere.

Nu ştiu să-mi exprim logic ideile, şi scrisoarea aceasta s-ar putea să ţi se pară naivă, dar nu am actualmente nici o fiinţă mai apropiată ca Dumneata.

Ei, destul pentru azi ! Să spui totul dintr-o suflare nu-i cu putinţă şi pesemne că nici nu se cade.

Îţi trimit poza mea. Se pare că poartă amprenta problemelor fatale care mă preocupă, altminteri de ce să fi avut înfăţişarea asta de om chinuit ? Scrie-mi, scumpul meu. Mai grabnic şi mai mult, mai mult !

Şura s-a grăbit să vină, a călătorit cu expresul, dar nu te-a mai găsit. De aceea e foarte supărată pe Dumneata, te consideră un om lipsit de delicateţe, totuşi, bună la inimă cum e, îţi trimite salutări.

Nu ştiu cum s-a întîmplat că nu ţi-am povestit încă nimic despre dînsa. Este o fată destul de robustă, drăguţă, lucru pe care nu-l uită deloc, mai ales în societatea bărbaţilor. Chipul ei exprimă un fel de naivitate angelică, ceea ce nu corespunde cîtuşi de puţin cu realitatea, căci este o fiinţă foarte cu picioarele pe pămînt, activă şi, spre deosebire de o oarecare Liza Turaeva, departe de a avea predispoziţii la reflecţie (în sens de introspecţie). Ţin la ea, în primul rînd, pentru faptul că şi ea ţine la mine. Iar în al doilea rînd, pentru că pot, fără a mă teme de gura lumii, să-i vorbesc despre Dumneata.

21.I.1914. S.-Petersburg

Dragă Kostea, timp de două zile nu m-am dat jos din pat. Am răcit făcînd dejurnă pentru bilete la „Norodnîi dom“ : m-am dus să mai văd o dată „Romeo şi Julieta“. Mi-e teamă că va trebui să plec din Petersburg. Tata s-a retras din armată, fiind bolnav, iar acasă situaţia e destul de proastă. Trebuie să-i ajut, şi asta înseamnă să-mi găsesc o slujbă. Fii atît de bun şi interesează-te la zemstvă dacă nu au pe undeva vreun post liber de învăţătoare. Nu ai cumva posibilitatea să-mi recomanzi vreo meditaţie ? Aş vrea ca toate acestea să rămînă

între noi, căci mai nutresc speranţa că totul se va aranja.

Kostik, scrie-mi mai des, îţi aştept cu atîta nerăbdare scrisorile ! Vorbeşte-mi despre Dumneata, de preocupările Dumitale, despre cercul acela nou. Mă interesează tot ce te priveşte pe Dumneata.

1.II.14

Scumpul meu, ghiceşte de unde-ţi scriu ! Din Ialta ! Eşti mirat ? Am sosit chiar acum şi mă aflu la un hotel splendid. Dar să nu te bucuri prea mult pentru mine. Sînt într-o pasă foarte proastă, mi-e silă de tot şi de toate.

Îţi aminteşti : ţi-am scris că mi s-a oferit o bursă. Domnul acela — numele lui e Karmanov — m-a vizitat în ziua cînd venise la mine doctorul care mi-a spus că am ceva la plămîni. Şi-atunci Karmanov mi-a oferit nu numai o bursă (de studii), sub formă de împrumut, fireşte, ci şi o călătorie de o lună de zile la Ialta. E drept, m-a cam pus pe gînduri faptul că a trebuit să plece şi el, nu ştiu pentru ce, în Crimeea. Este însă un om căsătorit, totdeauna a fost corect în ceea ce mă priveşte şi, deşi ştiam că mă simpatizează, n-am avut nici un motiv să cred că nu se va purta cu mine ca un om de onoare. Tata mi-a dat voie să plec şi, în general, ştia multă lume de această călătorie. Dar iată că în timp ce mă aflam în tren, domnul acesta mi-a făcut o propunere stupidă, la care i-am răspuns că dacă se va atinge de mine (călătoream în aceeaşi cabină de dormit), am să-l scuip în obraz. S-a mutat într-o altă cabină şi de atunci nu l-am

mai văzut. De bursă nici nu mai poate fi vorba acum, cu toate că o anumită sumă a şi fost cheltuită. Am să i-o restitui, fireşte, de îndată ce îmi găsesc serviciu. Acum stau aici fără nici un ban, bolnavă, departe de Piter. De plecat însă, nu pot pleca, pentru că nu vreau să afle tata de această poveste.

De la Sevastopol pînă la Ialta am călătorit cu automobilul. Deşi era o vreme urîtă, frig, zăpadă, totuşi m-a fermecat natura înconjurătoare, despre frumuseţile căreia nu sînt acum în stare să-ţi scriu. Te rog să arzi această scrisoare. Nu vreau ca ea să constituie cîndva o mărturie a acestui nefericit moment din viaţa mea. Sînt convinsă că totul se va aranja ; voi găsi o soluţie, voi căuta nişte meditaţii. Pînă atunci însă, scrie-mi, scumpul meu, ca să mă simt cît de cît împăcată.

13.II.14. Ialta

Dragul meu, duiosul meu prieten, îţi mulţumesc pentru compasiunea Dumitale, dar să ştii că nu trebuia să-mi trimiţi banii aceştia. Fără îndoială că ai şi Dumneata nevoie, iar eu aş fi fost oricînd în stare să mi-i procur, ba chiar îmi pare că am şi izbutit s-o fac. Situaţia mea e următoarea : mi-am găsit o cameră la o bătrînică de aici, o intelectuală, văduvă. Soţul ei a fost membru al zemstvei din Ialta. Împreună cu Cehov a luat parte la construirea sanatoriului „Iauzlar" şi la colectarea fondurilor necesare. Pe masa ei se află o cunoscută fotografie a lui Cehov, aceea în care el e îmbrăcat

în palton, cu bastonul în mînă şi cu cîinii lîngă dînsul. Un autograf : „Preastimatei Olga Alexandrovna, de la A.P. Cehov". E o femeie foarte inteligentă şi cultă, are vreo cincizeci şi cinci de ani şi e respectată de toată lumea. Am şi găsit o meditaţie : pregătesc la germană un elev de liceu, lucru pentru care primesc o rublă pe oră ; asta de două ori pe săptămînă, dar sper să mai fac rost de cîteva meditaţii, care se plătesc aici excelent. Doctorul mi-a găsit „deficienţă respiratorie la plămînul drept" şi mi-a spus că am procedat foarte bine că am venit aici, la Ialta. Nu ştiu ce va fi mai tîrziu. Deocamdată mă simt minunat.

Nici nu-ţi poţi închipui cît de mult îmi place marea. E cenuşie, întunecată, verzuie, de toate nuanţele, întinsă cît vezi cu ochii şi mereu schimbătoare. Acu o vezi trimiţînd molcom spre ţărm un val după altul, acu te face să crezi că e mînioasă pe oameni pentru nimicnicia şi meschinăria lor. Munţii în schimb sînt violeţi, cu pete albe de zăpadă pe creste. Împresoară Ialta de jur împrejur, lăsîndu-i deschisă doar latura orientată spre mare.

Stau îndelung pe ţărm, ore în şir, uitînd de tot ce e urît şi trist pe lumea asta şi gîndesc în sinea mea că numai frumosul îi dă omului puteri să trăiască, altminteri n-ar rezista. Nu ţi se pare, dragul meu, că perceperea frumosului e un instinct tot atît de puternic ca şi bunătatea şi compasiunea faţă de semeni ? Dar te-am plictisit cu vorbăria mea şi nici măcar nu ţi-am spus ce este mai important. Chiar şi cînd mă aflam la Petersburg am avut mereu de luptat cu aspiraţia mea către pictură,

dar aici, la Ialta, m-am scrîntit de-a binelea : cu cei dintîi bani cîştigaţi mi-am cumpărat pasteluri. Mi-era teamă că vor fi prea scumpe, dar am izbutit să găsesc o cutie cu numai patru ruble. Sînt cam puţine nuanţe chiar şi pentru un începător. Deocamdată nu fac decît să mă uit la ele, cu toate acestea nu ştiu cum se face că-mi simt inima parcă mai uşoară. S-ar putea oare, Kostik, ca o dorinţă atît de puternică să fie însoţită de o totală lipsă a talentului ? Mă tem că da. În orice caz, nici nu-mi trece prin gînd să mă las de matematica mea. Pe ea însă o iubesc ca pe o rudă apropiată, în schimb pictura — ca pe Dumneata.

Aici în Crimeea poţi vedea numai opere ale lui Aivazovski (la Feodosia [1]) şi nu-ţi rămîne decît să te mulţumeşti cu amintirile, care, spre mirarea mea, nu m-au părăsit nici o clipă. Mai ales cele legate de Borisov-Musatov. Ca de un vis straniu, dar interesant, îmi amintesc uneori de seara cu „Valetul de caro“, dar nu de tablourile acelea, din care n-am priceput nimic, ci de Goncearova, care m-a uimit atunci prin sinceritatea ei.

Dragul meu, scrie-mi mai mult. Sînt mereu, mereu singură. Te întîlneşti deseori cu Lavrov ? Doamne, cît te invidiez ! Să fi avut şi eu o asemenea prietenă ! Sînt geloasă pe dînsul şi nu pe acea misterioasă necunoscută, despre care mi-ai scris cu atîta prietenească simpatie.

---

[1] Oraş în care se află o cuprinzătoare galerie de tablouri aparţinînd renumitului maestru al peisajului marin I. K. Aivazovski.

Ai făcut imprudenţa, Kostik, să mă rogi să-ţi descriu Ialta. Prin urmare, vina e a Dumitale. Scrisoarea mea va fi în trei volume, cu prolog şi epilog.

PROLOG

Ialta e un oraş alcătuit din tătari-călăuze, un chei, cinematografe şi magazine. Începuturile istoriei sale ar fi pierit în negura veacurilor, dacă n-ar fi existat o placă memorială prinsă de zidul unei capele aflată între străzile Kutuzovskaia şi Bulvarnaia. Inscripţia sună astfel : „În ziua de 17 septembrie 1837, Majestatea Sa Imperială Nikolai I, îmbrăţişînd din ăst loc cu privirea panorama desfăşurată înaintea Sa, a binevoit să dea înalta poruncă de a schimba denumirea satului Ialta în oraşul Ialta“. Aşa stînd lucrurile, istoricii au pierdut pentru totdeauna prilejul de a afirma că Ialta s-a născut, precum Afrodita, din spuma undelor mării.

VOLUMUL ÎNTÎI

Tătarii-călăuzele sînt în primul rînd tătari şi abia apoi călăuze. Poartă căciuli rotunde, miţoase, hăinuţe de catifea şi cizme elegante de lac, fiecare obiect al costumului lor constituind o veritabilă operă de artă. Căciula are brodată în vîrf o stea aurie sau argintie, iar hăinuţa e împodobită de-a latul pieptului, pînă la brîu, cu un ceapraz de fir. Priveliştea pe care o oferă constă din armonia

celor două culori — negru şi argintiu. Fiecare călăuză are cîte doi cai: unul pentru sine, celălalt „pentru amazoană". Felul de a se purta al călăuzelor este prea familiar. Am asistat o dată la următoarea scenă: o călăuză ducea un cal de căpăstru. O cucoană în taior alb coborî de pe trotuar şi, cu mîna îmbrăcată într-o mînuşă albă, mîngîie calul pe gîtul lui arcuit, mătăsos: „Vai, ce frumos e!" Călăuza (un ins bine făcut, cu nasul coroiat şi mustăcioară neagră, răsucită): „Da stăpînu zeci ori mai formoz". Doamnele care ţin la reputaţia lor nu pleacă în munţi însoţite de călăuze.

Celebrul hotel „Oreanda", aparţinînd unui oarecare general Wittmer, se află pe strada Nikolaevskaia, de unde, dacă traversezi podul, ajungi imediat la Chei. În sus şi în stînga se-ntinde plaja pentru copii, aflată în posesiunea doctorului Lapidus, pe care se văd umbrele de soare şi băiţe de zinc. Slujnicele poartă halate. Este una din puţinele plaje ale Ialtei, căci, în general, aici este interzis să cobori pe ţărm ca să faci baie în mare. Totuşi, dacă te duci puţin mai departe, dincolo de vila fostului bucătar al împăratului, Cubás, poţi coborî pe ţărm să te scalzi, aşa cum procedează, de pildă, anumite persoane prost educate, ca mine. Gestul nu că ar fi indecent, dar distonează cumva cu acel spirit al decenţei, întruchiparea căruia o constituie celebra „estacadă" de lîngă scuarul Alexandrovski. Mica „estacadă" avansează cu vreo zece stînjeni în larg. Stînd pe băncile aşezate acolo, bărbaţii, îmbrăcaţi cu sacouri de şantung şi purtînd pe cap pălării de pai, citesc ziare, iar femeile, cu umbreluţele desfăcute (aici lumea se apără de soare), contemplă

visătoare depărtările. Poposind pe ţărm, în apropierea „estacadei", poţi respira „aer de mare". Aici, instalate în fotolii împletite, stau mame şi bunicuţe, în timp ce copiii lor, îmbrăcaţi curăţel, în costumaşe de marinar, se joacă în nisip. În această parte pînă şi marea (pe vreme frumoasă, fireşte) se mîndreşte cu înfăţişarea ei respectabilă. La intrarea principală a „Oreandei" se află Saglîk-su („Apă curată") — un loc special amenajat pentru baie — precum şi stabilimentul de băi al lui Wittmer. Am fost şi eu la Saglîk-su, dar am hotărît să nu mă mai duc. E convenabil numai pentru faptul că poţi face baie acolo fără costum. La vreo zece-cincisprezece stînjeni în larg sînt fixate nişte butoaie, de la care pornesc spre ţărm frînghii groase, întinse. Ţinîndu-te de aceste frînghii, poţi ajunge pînă în dreptul butoaielor. O uriaşă prelată separă sectorul destinat femeilor de cel al bărbaţilor.

Cinematografele. Cel mai ieftin dintre ele poartă enigmatica denumire de „Electrobiograful lui Dron", iar cel mai scump se numeşte „Odeon". Am fost la „Odeon" de cîteva ori, împreună cu elevii mei, pe care părinţii nu-i lasă să meargă acolo singuri. Din păcate, ei mă poartă la „Zigomar" şi la „Sonka-Mînuţă de aur", în timp ce eu aş dori, după cum îţi dai seama, să văd „Dragoste fatală", în care joacă Maximov şi Vera Holodnaia.

Biletul de intrare la „Odeon" costă o rublă, motiv esenţial care ne face să frecventăm cel mai ades „Cinematograful P. K. Cepati". Acest cinematograf le place elevilor mei, pentru că în foaierul lui se află o orgă care începe să urle de-ţi ia auzul atunci cînd arunci în ea o monedă. În schimb, dacă mai arunci una, apare în geam (orga e pro-

tejată de un geam) o fetiţă într-o rochie trandafirie, care se dă în leagăn.

După terminarea spectacolului se produce în faţa publicului o Preoteasă a Vestei, desculţă, în şalvari şi cu un şarpe boa.

Dragul meu, oare nu te-a plictisit încă scrisoarea mea în trei volume ? Îţi trimit o crenguţă de chiparos şi doi ghiocei. Tare aş vrea să fiu fericită.

(Scrisoare nedatată)

Ialta

Va să zică aşa, stimate domn, zici că nu te-a obosit încă pălăvrăgeala mea ? Drept să-ţi spun, m-am oprit înaintea capitolului *magazine,* fiindcă rareori îţi e dat să întîlneşti un bărbat căruia să-i placă să colinde prin magazine fără nici un rost. Pentru că veni vorba, să ştii că aici bărbaţii (trecuţi de 35 de ani) umblă neapărat cu baston, iar femeile (foarte adesea) cu cravaşă. Aşadar :

VOLUMUL AL DOILEA

Magazinele. Din nu ştiu ce pricină, cei mai mulţi dintre proprietarii lor sînt greci, francezi, polonezi şi nemţi (Meunier, Kalfa, Petri, Metalidi, Ravve, Pfeifer, Visconti ş.a.m.d.), la fel cum cei ai farmaciilor sînt evrei.

Unele sînt luxoase, ca, de pildă, parfumeria Ostroumov, în stil „Empire". Cumpăr de-acolo săpun

de toaletă, deşi tare aş vrea să cumpăr parfum, despre care se spune că ar concura cu cele ale firmei Coty. Împreună cu săpunul mi se oferă (gratuit) portretul cîte unei actriţe celebre, cu autograful tipărit, prin care onorata clientelă este informată că Nadejda Komarovskaia preferă parfumul „Crinul japonez", iar Alisa Koonen apa de toaletă „Verbina."

În ceea ce îi priveşte pe elevii mei, aceştia preferă magazinul de jucării „Fapta şi distracţia", pe care ei îl numesc în glumă „Fata şi distracţia", deoarece în spatele tejghelei stă o nemţoaică tăcută, nu prea tînără, cu nasul lătăreţ, cu o rochie verde şi pieptănătură înaltă. Îmi place şi mie fata aceasta, ca şi mireasma care pluteşte acolo : de lac, de vopsele şi clei de tîmplărie şi care lasă nu ştiu de ce o impresie de intimitate. Se ştie că magazinele se deosebesc unele de altele prin miresmele lor specifice. Tot astfel se întîmplă şi la Ialta. În magazinul Sari-begov, unde se vînd brăţări şi inele, te-nvăluie o mireasmă de slujbă bisericească, poate datorită faptului că în afară de beteală acolo se vînd şi icoane. Prăvălia de covoare miroase a praf, iar magazinul Direcţiei monopolurilor (cramele Massandra), a vin negru.

Dar, destul despre magazine. Să mai amintesc totuşi unul dintre ele şi asta numai pentru faptul că în vitrina lui este expus un „drac-de-mare", pescuit, zice-se, în Marea Neagră. Are un bot cu favoriţi, amintind întrucîtva de Ibsen, nişte mînuţe scurte şi o coadă ca de peşte. Lungimea — un arşin. L-a creat natura în persoana proprietarului acelei pră-

văii. Se vînd acolo cutiuţe confecţionate din scoici şi scrumiere din rapan.

Cofetăriile. Ştiu că nu eşti amator de dulciuri, Kostik, altfel ţi-aş descrie şi cofetăriile din Ialta, care înghit cel puţin o jumătate din modestele mele venituri. La intrarea în scuarul Alexandrovski, un cofetar coace gofre chiar în faţa onoratului public şi nu există nici o îndoială că nicăieri altundeva în lume nu vei găsi rulouri cu cremă de vanilie atît de apetisante ! Ce să mai vorbesc de celebra cofetărie Floren ? În faţa ei, înaintînd în mare, se înalţă pe piloni un restaurant plutitor, al aceluiaşi patron, restaurantul pe care l-a descris Cehov (după cîte se spune) în „Doamna cu căţelul". De fapt, Cehov i-a dat o altă denumire, nu-mi aduc aminte care anume.

Dincolo de acest restaurant începe o altă Ialta : cheiul flotei de cabotaj. Aici nu vezi decît năvoade şi bărci de pescari. Cei mai mulţi dintre aceştia sînt greci. Tot timpul meu liber mi-l petrec pe cheiul acesta, cu albumul în braţe, pictez tot ce-mi cade sub ochi şi asta nu miră pe nimeni.

Mari veliere, cu cîte două catarge, stau priponite la debarcader, se leagănă şi nu ştiu de ce scîrţîie îngrozitor, iar între ele vezi o puzderie de feluci turceşti. Turcii poartă turbane sau fesuri roşii. Nici nu-ţi vine a crede că, navigînd cu aceste şalupe minuscule, încărcate vîrf, izbutesc să străbată apele Mării Negre ! Transportă roşii timpurii, lămîi. Vin aici şi în căutare de lucru : sapă viile, lucrează la cariere de piatră, pavează şosele. Sînt plătiţi numai în aur, bancnote nu vor să primească.

Portul. Este alcătuit din următoarele : a) un dig, b) docheri, care aici poartă denumirea de hamali, şi c) Societatea Rusă de Navigaţie şi Comerţ.

Zgomotele din port se deosebesc mult de răcnetele de pe străzi, cum ar fi : „Ceburecu ferbînte, ai-icea-a-a !" (2 copeici bucata) sau : „Strugurei dulci şaşla malaga ai-icea-a-a !" În port răsună : „Maina ! Vira ! Stop !", hamalii urcă şi coboară scările, comisionarii strigă asurzitor denumirile diferitelor hoteluri, apucîndu-i pe călători de mînecă, şuieră aburii, uruie vagonetele împinse de docheri pe şine spre porţile depozitelor, iar vapoarele, desprinzîndu-se de chei, scot neverosimile, înspăimîntătoare urlete de fiară.

Hamalii sînt foarte pitoreşti. Printre ei se află, nu ştiu de ce, mulţi persani sau azerbaidjeni. Poartă în spate perne căptuşite cu piele, ca docherii de pe Volga, cărora nu le seamănă cîtuşi de puţin. Aceia au un mers legănat, aceştia aleargă întruna. Aceia au vorba tărăgănată, aceştia explodează, ochii li se rotesc în orbite şi tot ai impresia că sînt mereu gata să se spintece unul pe altul.

Larma, forfota, întreaga învălmăşeală de aici fac greu de imaginat faptul că numai la cîţiva paşi depărtare îşi urmează cursul o viaţă molcomă, respectabilă, de staţiune.

Dar nu-i oare de-ajuns despre toate acestea ? Încă nu ţi-am spus nimic despre micul şi încîntătorul teatru Novikov, unde i-am văzut pe fraţii Adelheim („Kean" şi „Trilby"), nici despre cazinoul care posedă o bibliotecă foarte bună, nici despre castanele coapte în nişte sobiţe rotunde, în dreptul scuarului,

pe chei, şi nici despre baronul Meller, şeful corpului de pompieri, care umblă prin oraş în automobilul său de culoare roşie.

Aici viaţa e scumpă, mai ales în timpul sezonului de vară. Acum sezonul încă nu a început. Plătesc pentru camera mea, inclusiv pentru masa de prînz şi seara, 35 de ruble şi asta încă se consideră că-i foarte, foarte ieftin. Dacă n-am să mai fac rost de nişte meditaţii, voi fi nevoită s-o iau din loc, căci viaţa se va scumpi din ce în ce mai mult.

Şi totuşi îmi dau seama că n-am izbutit să-ţi povestesc totul despre Ialta, despre delicatele flori ale glicinelor, de pildă, ciorchinii cărora împodobesc aici multe verande şi balcoane, despre plopii tremurători, în floare, cu mulţimea lor de petale liliachiu-roşcate, despre umbrele violete, profunde, ale chiparoşilor, despre zidurile clădite din bolovani cioplişi, despre porţile şi grilajele frumoase din fier forjat, dincolo de care se întrezăresc vilele cu ferestrele lor măiestrite şi cu verandele din lemn sculptat. Dar aerul de aici, încărcat de mireasma chiparoşilor şi a mării !

(Scrisoare nedatată)

20.IV.1914. Ialta

Prieten drag, să ştii că eu nu-ţi pretind „o pasiune mistuitoare". Se prea poate să exagerez, dar asta nu se referă la rolul pe care îl joci în viaţa mea, ci chiar la Dumneata în persoană, mai bine zis, la acele trăsături care te deosebesc de toţi prietenii şi cunoscuţii mei. Regret, însă nu sînt într-adevăr în stare să lupt împotriva sentimentului ce-l nutresc

eu faţă de Dumneata, nici să mă mulţumesc cu acela pe care îl nutreşti Dumneata faţă de mine. Dar să lăsăm această discuţie pînă la viitoarea noastră întîlnire.

Şi-acum îţi aduc la cunoştinţă, stimate domn, că visul Dumitale de a vedea Crimeea este pe deplin realizabil. Am discutat despre Dumneata cu un arhitect de aici, din Ialta. El are numai doi copii, elevi în clasele a patra şi a cincea de liceu. Dacă nu cunoşti şi altă limbă străină, îi vei medita la latină şi matematică. Au o vilă chiar pe ţărmul mării, cu loc pentru baie şi plajă proprie. Cît de mult aş dori să vii aici ! Dacă, fireşte, nu ai alte planuri mai interesante pentru vara aceasta.

Ialta

Peste cîteva zile plec la Piter şi vreau să-ţi scriu pentru ultima oară din Ialta. E atîta frumuseţe în jur, iar inima mi-e grea. Marea, înghiţind „Titanicul" cu cele trei mii de vieţi, e la fel de frumoasă ca şi pînă acum. Oare ce putem opune noi acelei crude „voinţe universale" — cum o numeşte Schopenhauer — care îi macină pe oameni prin foamete şi boli ? Mă-ntreb ce este viaţa şi dacă are dreptate Nietzsche cînd afirmă că „existenţa poate fi justificată numai ca fenomen estetic". Cred că nu, pentru că arta reprezintă un bun social, iar răul şi suferinţa, prin însăşi natura lor, nu-i sînt proprii omului.

Dragă prietene, cît aş vrea să vii în Crimeea şi să rămîi cu mine măcar cîteva zile ! Îmi dau seama că nu este cu putinţă : vara, familia Dumitale nu se

poate lipsi de ajutorul pe care i-l oferi. Nu-i aşa ? Ce tristă soartă !

Poate că de la Piter voi veni la Kazan, între cinci şi zece mai. Am de rezolvat acolo nişte treburi. Oare îţi vei găsi timp să te întîlneşti cu mine ?

(Scrisoare nedatată)

11.V.1914. Petersburg

Astăzi plec Rîbinsk Stop Vaporul „Bogatîr" soseşte Kazan şaisprezece Stop Mistuită de dor Stop

KAZAN. 1914

*Mergînd de-a lungul străzii Voskresenskaia, ajun*seră la universitate şi la clinici, pe urmă se urcară într-un tramvai şi se duseră să ia masa de prînz pe vaporul care o adusese pe Liza la Kazan.

Şinele de tramvai treceau peste digul care lega Volga de oraş, şi călătorii, intrînd în vagon, se rezemau cu zgomot de spătarele grele ale scaunelor : la capătul traseului tramvaiul nu făcea ocol ca la Petersburg, ci mergea numai pe o singură linie, dus şi întors.

Lavrov şi Karnovski începură să discute în contradictoriu, Liza stătu să-i asculte şi deodată simţi că-i vine să plîngă, deşi mai adineaori discuţia o captivase.

— Deosebirea dintre noi constă în faptul că tu îţi pierzi capul de fericire că doi ori doi fac patru,

spunea Karnovski, pe cînd eu sînt dispus să mă folosesc de această axiomă, şi asta în mod raţional, iar nu aşa cum o făcea omul cavernelor.

Liza nu auzi răspunsul lui Lavrov.

— Dă-mi voie, ripostă Karnovski, dar în acest caz reiese că fericirea, în general, nu depinde de cunoaştere.

— Ba depinde, spuse Lavrov, deşi ar trebui, poate, s-o regretăm. Lumea este, de fapt, un haos, iar noi sîntem fericiţi atunci cînd izbutim să găsim într-însul o legitate estetică.

Tramvaiul mergea acum de-a lungul unei şosele largi, murdare, paralel cu albia Volgăi. În dreapta, prin faţa unor magazii şi depozite care păreau să nu se mai sfîrşească, înaintau anevoie, stîrnind praful, şiruri de căruţe încărcate. În stînga erau magazine, berării, mici hoteluri cu pridvor în faţă şi scări împodobite cu izvoade. Ici şi colo, deasupra faţadelor, se zăreau nişte funde sculptate în lemn, aidoma aripilor unor mici mori de vînt. „Bulîghin şi fiul", citea maşinal Liza, „Hotelul Bavaria Răsăriteană". Şi, cu litere de un arşin, fără virgula trebuincioasă : „Berărie servim la halbă şi pentru acasă".

Pe chei era mare înghesuială, din uşa deschisă a unui birt răsunau sunetele sparte ale unui pian mecanic, hamalii rostogoleau peste punţile de lemn uriaşe butoaie cu scrumbii ; cei trei studenţi se aşezară la o măsuţă de cealaltă parte a vaporului, dar şi acolo era zgomot, căci în apropiere se descărcau cereale dintr-un şlep în altul. Totuşi parcă era un pic mai multă linişte „şi mai aproape Volga", după cum s-a exprimat Karnovski, aşezîndu-se comod într-un fotoliu de răchită.

— Două ceainice şi două ştergare, i se adresă chelnerului. O să bem ceai negustoreşte, pînă ne-or trece şapte rînduri de sudori.

— Stai puţin, doar am venit să mîncăm !

— Mîncăm mai pe urmă... Priveşte, spre exemplu, masa aceasta haotică de apă, care se cheamă Volga. Cum a început să bată vîntul, s-au şi iscat valuri. Te-ai declara fericit dacă ai izbuti să descoperi legitatea căreia i se supun aceste mişcări ?

— Nici nu m-aş osteni s-o fac !

— De ce ?

— Pentru că ele nu sînt guvernate decît de întîmplare.

— Aşadar, de întîmplare ? Stai că te-am prins, dragă amice ! De la întîmplare la existenţa Creatorului nu mai e decît un pas, iar dacă există un Creator, mai face oare să luptăm pentru cunoaştere? De mai bine de cinci sute de ani încearcă omenirea să scape de sub tirania întîmplării, or, întîmplarea şi Creatorul sînt două feţe ale unuia şi aceluiaşi fenomen. Scopul culturii este de a limita întîmplarea, căci întîmplarea e oarbă, iar noi avem ochi cu care am învăţat să privim.

„Lavrov era ocupat, el n-a vrut să vină cu noi, oare ce l-a făcut pe Kostea să-l convingă ? gîndea Liza. A organizat masa asta ca să nu rămînă numai cu mine. Se vede că-l plictisesc."

Chelnerul care le adusese ceaiul le spuse că vîntul ce s-a iscat prevesteşte furtună şi arătă spre norii mici, zdrenţuiţi de pe boltă.

— Să mediteze la scopul existenţei sale n-o face decît un om care dispune de timp pentru aşa ceva, continuă Karnovski.

— Este o idee bestială, ripostă Lavrov, sau *à la* Artîbaşev, ceea ce-i totuna ! Eu însă rămîn la părerea că dacă nu meditezi la scopul propriei tale vieţi, nici nu merită să trăieşti.

„Are o privire rece. Cum de n-am observat pînă acum ? Şi dinţii îi sînt prea albi. El nu mă iubeşte."

Lavrov era agitat, în timp ce Karnovski vorbea calm, cu convingere, surprinzînd dintr-o dată şi atacînd cîte un argument principal al celuilalt, astfel că toate celelalte argumente, secundare, oricît de întemeiate ar fi fost, rămîneau undeva în umbră. Şi totuşi Lizei îi plăceau ideile lui Lavrov, omul acesta mărunţel, cu pieptul firav şi cu vestonul lui ponosit azvîrlit peste umerii înguşti, de copil. Siguranţa lui Karnovski acum o irita, deşi cîndva îi scrisese că e tocmai ceea ce simte că-i lipseşte ei.

Şi îndată gîndi cu teamă că ar fi de-ajuns doar două cuvinte să-i spună el, pentru ca ea să restituie pe loc biletul şi să rămînă la Kazan.

— Asta-i antropomorfism, Kolea, îi auzi din nou glasul. Şi-un antropomorfism naiv. Tu cîntăreşti cu aceeaşi măsură şi ceea ce e făcut de mîna omului şi ceea ce există în afara voinţei sale. Ceasornicul a fost creat pentru ca noi să nu întîrziem la cursuri sau la întîlnire. Or, tu, uitîndu-te la el, începi să te întrebi ce se înţelege prin noţiunea de timp.

— Să ne eliberăm de sub dominaţia întîmplării ? rosti, fără să-l asculte, Lavrov. Bine, dar ca s-o facem, trebuie mai întîi să înţelegem ce este întîmplarea.

— Ai dreptate. Tocmai de chestiunea asta am şi eu de gînd să mă ocup.

Karnovski se ridică din fotoliu, făcu cîţiva paşi, continuînd să discute ; se putu vedea că are nişte

picioare vînjoase, uşor strîmbe. Liza îşi spuse în gînd că nici un fel de întîmplare despre care discutau acum nu va fi în măsură să-l doboare la pămînt.

„Doar este un om bun, un suflet nobil, îşi întreţine mama, două surori şi un frate, iar eu am îndrăznit să-l mai şi mustru că nu-şi neglijează meditaţiile zilnice cînd mă abat pe aici pe la Kazan. Atunci de ce mi se pare că sesizez la el un fel de duplicitate, ca şi cînd ar încerca să-mi ascundă ceva în spatele judecăţii sale logice şi al acestui entuziasm rece ?“

Judecata logică i se ghicea pînă şi în ciuful său des, cînepiu, tuns cu multă îngrijire.

— Să fugi de puterea implacabilă a destinului ? întrebă cu severitate Lavrov, şi pe chipul său îngust, negricios, se aşternu o umbră de seriozitate şi tristeţe. E o speranţă deşartă. Destinul nu doarme, destinul doar şi-a coborît pleoapele. Mîine le va deschide din nou şi vom rămîne toţi cu buzele umflate : şi cei care se gîndesc la sensul vieţii, şi cei care sînt convinşi că această întrebare este proprie însăşi firii omeneşti.

— Crezi oare că dacă ai izbuti să arunci o privire în viitor, ai fi mai fericit ? răspunse Karnovski. Mă îndoiesc. În ceea ce mă priveşte, dacă însuşi Dumnezeu sau Diavolul mi-ar oferi acest dar, i-aş refuza fără doar şi poate.

„Încearcă în mod intenţionat să pară atît de calm, degajat. Vrea să mă ofenseze, să mă umilească.“

Isprăvind cu prînzul, reveniră în oraş şi, ducîndu-se în aşa-numita Elveţie rusească, se plimbară îndelung prin dumbrava întinsă, întretăiată de vîlcele. Pe

neaşteptate, Karnovski îl înhăţă în braţe pe micul Lavrov şi, rîzînd în hohote, îl aşeză pe craca uscată a unui bătrîn mesteacăn. Lavrov se zbătu, rîse şi el, dar în cele din urmă se bosumflă. Chipul lui negricios se înnegri şi mai tare, şi o lungă şuviţă de păr îi căzu, trist, pe frunte. Înjurînd, coborî din copac, îndemînatec ca o felină şi ar fi plecat de tot, de nu l-ar fi implorat Karnovski să-l ierte.

„E vesel. Nici nu-i pasă că nu ne-am văzut de şase luni. Doamne, eu nu-l cunosc cîtuşi de puţin.“

Ialta

În tot acest răstimp am fost supărată pe Dumneata şi de aceea nu ţi-am răspuns mai curînd la scrisoare, deşi tare aş fi vrut s-o fac ! Pînă şi această scrisoare am început-o demult de tot, dar abia acum m-am decis să ţi-o trimit.

Iată despre ce este vorba : spune-mi, ce reprezint eu pentru Dumneata ? Îmi vine greu să mă abţin a da eu însămi răspuns la această întrebare în locul Dumitale. Înţeleg că am sosit la Kazan într-un moment nepotrivit, însă Dumneata ar fi trebuit să mi-o spui chiar atunci, cu toată sinceritatea pe care cred că o merit. Cum de ai îndrăznit să întrebi îndată după ce ne-am întîlnit : „Ei, acum ţi-a trecut proasta dispoziţie ?“ Mai întîi am crezut că ai spus-o din întîmplare sau că ţi-am interpretat eu greşit întrebarea. Cu cît însă mă gîndesc mai mult la ea, cu atît mă îndoiesc mai puţin. E ca şi cînd aş fi întrevăzut, întîmplător, o latură ascunsă a vieţii Dumitale, ori poate că m-ai făcut în mod intenţionat

să înţeleg că pentru Dumneata eu sînt la fel cu toate celelalte. Să nu crezi însă, Kostik, că vei izbuti să mă alături acelei „mulţimi" a Dumitale, care nu mă interesează cîtuşi de puţin. Un singur lucru îmi este limpede : în felul *acesta* noi nu ne mai putem întîlni.

P. S. Îmi place şi mie foarte mult „Pan" al lui Vrubel. Va să zică, eşti de părere că întruchipează senzualitatea şi raţionalul ? Fireşte ! În opera unui pictor preferat fiecare se vede pe sine însuşi.

(Scrisoare nedatată)

Ialta

Iată, stau acum în odaia mea, străduindu-mă să alung din minte gîndurile sumbre şi să mă pătrund de întreaga emoţie a splendorilor care mă înconjoară. „Şi izbuteşti ?" mă vei întreba. Spre mirarea mea, izbutesc. Peste fereastra cea mare a odăii mele a crescut din belşug viţă sălbatică, înăuntru stăruie o penumbră verzuie şi numai dimineaţa se preling prin această perdea vie cîteva raze jucăuşe de soare. Am totdeauna flori în odaie. Acum, de pildă, am într-o vază trandafiri roşii, într-alta — galbeni.

Ţi-am descris oare vila unde mă duc să dau meditaţii ? Este încîntătoare. Clădirea e semicirculară şi atunci cînd stai în salon, încerci iluzia că te afli pe un vapor : nu vezi în jur decît marea, şi prin toate ferestrele pătrunde înăuntru vuietul ei neliniştit. Din celelalte odăi ţi se dezvăluie aproape

întreaga panoramă a Ialtei, întreg amfiteatrul oraşului : în zare — culmile violete ale munţilor, iar la poalele lor, de-a lungul coastei, vile albe, înecate în verdeaţă.

Da, vreau nespus de mult să pictez. Acel *alter ego* al meu, care îmi stă în preajmă atunci cînd privesc cîte un tablou, acum nu mă mai părăseşte aproape deloc şi toată această splendoare eu o văd cu ochii lui. Totuşi marea nu aş sta s-o pictez şi nu numai pentru că e mult prea frumoasă. În fiece clipă e alta şi a o face să încremenească pe pînză înseamnă, după părerea mea, a înlocui o anumită desfăşurare a timpului cu alta. Căci pictorul are un timp al său, ce-l deosebeşte de un fotograf, care poate să facă o fotografie instantanee. Nu, privind marea, nu doresc să pictez, ci să zbor. Ba chiar am senzaţia — Dumneata, desigur, vei zîmbi ironic — că-mi cresc aripi întinse, uşoare. Trebuie — mai devreme ori mai tîrziu — să vezi şi Dumneata marea !

Iată, îţi scriu acum şi sînt din nou cuprinsă de îndoială : oare să fie adevărat că îţi plac scrisorile pe care ţi le scriu ? Poate că face şi asta parte din „delicateţea" Dumitale. Mă tem ca delicateţea aceasta să nu-ţi ţină în captivitate sinceritatea. Drept răspuns la efuziunile mele nu primesc decît două-trei cuvinte seci şi asta îmi taie pofta de a-ţi mai scrie (ceea ce cred că nu reiese din această lungă scrisoare). S-ar putea ca pretenţiile mele să fie lipsite de tact, cred însă că sînt de înţeles. Aşadar, scrie-mi !

(Scrisoare nedatată)

30.VI.14. Ialta

Îmi urezi, prin urmare, „să am sete de viaţă“ ? Dar de unde ai dedus că n-o am ? Din cauza „dispoziţiilor“ mele sufleteşti ? Păi eu, de fapt, nici nu mai ştiu cum să-mi potolesc setea aceasta de care îmi e pătrunsă întreaga fiinţă ! Şi asta e uşor de constatat — în cazul în care alte argumente ţi se par neconvingătoare — dacă ţii seama fie şi numai de dragostea mea pentru natură. Un fapt atît de simplu şi pe care îl repet mereu, cum e scăldatul în apa mării, constituie pentru mine, de fiecare dată, o adevărată sărbătoare.

Zîmbind fără voie, mijindu-ţi ochii şi făcînd schime ca o bătrînă, calci cu băgare de seamă pe pietrişul fierbinte, care îţi frige picioarele desculţe, şi te azvîrli apoi cu capul înainte în valurile ce pornesc să te legene molatec, dar pline de forţă. Şi cît de plăcut e să te întinzi la soare, acoperindu-ţi faţa cu o pălărie de pîslă ! Sete de viaţă ! Am berechet ! Îmi pare rău doar că nu izbutesc s-o redau pe pînză, deşi îţi mărturisesc că n-am ştiut rezista tentaţiei şi am început să pictez : cum se nimereşte şi pe ce se nimereşte. Duc însă lipsă de timp, plec de acasă la ora opt dimineaţa, mă întorc către seară, astfel că nu pot lucra decît o oră, două înainte de lecţii. Dumnezeule, cît aş vrea să învăţ ! Doar am şi împlinit douăzeci de ani, şi asta e mult, cumplit de mult ! Dacă mi se va ivi cîndva o posibilitate cît de mică, voi renunţa la orice de dragul picturii. Este hotărîrea mea fermă. Aş fi făcut asta mai demult, însă şcolile de pictură sînt particulare şi costă bani grei. Or, eu sînt cu totul lipsită de mijloace materiale şi nu ştiu nici măcar dacă voi izbuti de una singură să mă stabilesc la Piter.

Prieten drag, oare nu te plictisesc scrisorile mele atît de lungi ? Încearcă să ieşi din carapacea delicateţei Dumitale şi să-mi răspunzi la această întrebare cu toată sinceritatea. Noi trebuie să ne vedem neapărat la toamnă. Să fie adevărat că ţi-e dor de mine ? Că îţi mai aminteşti cum îmi spuneai cîndva ?

CAPITOLUL AL DOILEA

21.VIII.14. Ialta

Mă întrebi cum o duc ? La fel ca toată lumea : de la un comunicat la altul. Printre vilegiaturişti s-a iscat panică : fug cu toţii acasă. La Sevastopol a fost declarată stare de război. Din cauza mobilizării aproape că nu mai poţi călători. Mi-am pierdut jumătate din meditaţiile pe care le aveam şi, fără îndoială, voi pierde în curînd şi restul. Pentru mine războiul acesta a venit cu totul pe neaşteptate, deşi auzeam demult că ar fi inevitabil. Sînt un prost politician, mai precis, nu mă descurc de loc în politică, mai ales în cea externă. Şi asta-i rău !

Dragul meu, nu cumva te paşte primejdia să fii luat pe front ? Te-am visat astă-noapte, păreai trist şi palid, şi toată ziua m-am gîndit la Dumneata cu teamă în suflet. Scrie-mi ce părere ai despre acest război. N-am agreat niciodată burghezia germană, iar dacă ar fi să discutăm imparţial despre simpatii, n-aş dori nicidecum să-i văd pe nemţi

aliaţi ai Rusiei. Şi totuşi, n-ar putea oare fi cumva dezrădăcinat din sufletul omului instinctul violenţei ?

Şi acum, Kostik, îţi urez toate cele bune. Te sărut fierbinte. Scrie-mi, te rog. Mi-e atît de grea inima şi rîvnesc atît de mult la acea mică bucurie adusă de scrisorile Dumitale. Dacă vei fi mobilizat, telegrafiază-mi.

26.VIII.14 Ialta

Scumpul meu, neprimind de atîta timp nici o veste de la Dumneata, au început să mă chinuiască — mai ales noaptea — tot felul de vise urîte şi apăsătoare. Au dispărut toate în clipa cînd mi-am zărit numele scris pe plic de mîna Dumitale.

E posibil oare să se întîmple o asemenea nenorocire, să fii luat la război ? Ce se vor face surorile şi fratele Dumitale ? Doar există, pare-mi-se, o lege, potrivit căreia nu poate fi mobilizat cel ce întreţine singur o familie.

Tata se şi află la punctul de mobilizare şi, cu toate că-i ofiţer, mi se pare totuşi absurd şi inexplicabil faptul că el, acest om bun şi sfios, care o viaţă întreagă a suferit din cauza timidităţii sale, se va strădui din răsputeri să omoare alţi oameni şi că acest lucru a ajuns să fie pentru noi toţi lucrul cel mai de seamă. Fratele meu se pregăteşte să plece voluntar, iar mătuşa, care şi în timpul războiului ruso-japonez a fost soră de caritate, va pleca şi ea pe front foarte curînd.

Cînd oare se va termina odată cu această nebunie ? Nu ştiu de ce am credinţa că acesta va fi ultimul război din istoria Europei. Dar cum să transmiţi omenirii conştiinţa întregii absurdităţi a acestui măcel sălbatec ? De fapt, ce să mai vorbim, de vreme ce la noi, în condiţiile existenţei unei culturi milenare, mai dăinuie încă pedeapsa capitală !

...Chiar acum am citit în ziare că la Piter cursurile vor începe la timpul cuvenit şi că studenţii sînt scutiţi de militărie. Asta mă consolează prea puţin. Totul va depinde de felul cum se va desfăşura războiul şi mă tem de moarte că mai devreme sau mai tîrziu tot te vor mobiliza.

Vreau să plec peste cîteva zile din Ialta. Toată această sclipitoare feerie a Sudului mă irită acum. Şi-apoi, mi-am pierdut aproape toate meditaţiile, iar viaţa de aici e foarte costisitoare.

Te sărut fierbinte, bucuria, fericirea mea.

A Dumitale, Liza

15.IX.14 Ialta

Au mai rămas cîteva zile lungi şi voi fi la Kazan. Dar visul meu cel veşnic neobosit a şi ajuns acolo ! Întîlnirea noastră mă bucură şi mă sperie deopotrivă. Ba nu, mă bucură. Doar ştiu bine că îţi place să mă vezi veselă.

26.IX.14. Vagonul 357. C.f. M.-K. [1]

Cine eşti tu ? Timonier.
Nava ? — Glia de sub cer.
Dar timona ? — Inima.
Marea largă ? — Mintea mea.

---

[1] Calea ferată Moscova — Kazan.

Cheiul ? — Visul. Far ? — Visarea.
Ţelul tău ? — E împlinirea.
Dulce-i visul, dar trezirea ?
— O duc tot a ne-mplinire !

(BALMONT)

În şirul acestor versuri pe care, fără să ştiu de ce, le tot murmur întruna după despărţirea noastră din gară, a pătruns pe neaşteptate următorul dialog între mine şi o vecină de compartiment :

— Ăi fi din Murom, te pomeneşti ?

— Nu.

— Da dupe unde ?

— Dupe Volga.

— Minţi, fă ! Eu te-am zărit pîn Murom.

— Fugi d-aci.

— Zău că minţi ! Ăi fi vo servantă cumva ?

— Da cum de ghicişi ?

— Se vede dupe mutră.

Ş.a.m.d.

Şi-acum, te las cu bine, bucuria mea nesfîrşită.

16.X.14. S.-Petersburg

Kostik, de ce nu-mi scrii ? Îţi aştept scrisorile cu nerăbdare, zi de zi, ceas de ceas. Învăţ cu deosebită sîrguinţă. M-am instalat la vechea mea adresă : strada Gheslerovskaia, 19, apart. 24. Locuiesc aici singură, căci Şura, nebănuind că voi reveni la Piter, şi-a găsit o gazdă împreună cu o altă studentă. Meditaţii nu am, mă paşte ghinionul. Dar nu mă las bătută. Doar nu degeaba mi se spunea

încă în anii de pension „Lizchen-fruntea sus" ! Dacă te vei răzgîndi să vii aici de Crăciun, să nu te împingă păcatul să-mi scrii despre asta.

22.X.14. S.-Petersburg

Ai dreptate, războiul le-a încîlcit şi le-a înnodat pe toate, punîndu-şi cu adevărat pecetea grea, ruşinoasă, asupra evului nostru. Chiar dacă l-aş considera un război „de eliberare", n-aş zice în nici un caz că e şi pentru mine în acelaşi timp. Pentru mine acest război nu e decît oribil şi lipsit de orice speranţă.

Odată cu scrisoarea Dumitale a sosit şi vestea cu privire la mobilizarea studenţilor. Ştiu prea bine că nu intri în prevederile acestui ordin. Totuşi mi se strînge inima atunci cînd desfac ziarul şi văd listele acelea lungi, înfiorătoare, ale celor căzuţi : „Veşnică pomenire, glorie veşnică".

De bună seamă ai şi citit în ziare despre manifestaţiile studenţeşti. Am aflat unele amănunte şi sînt revoltată. Cu toate că doar un grup restrîns şi anume filfizonii, aristocraţii au întrecut măsura, umbra a căzut totuşi asupra întregii studenţimi !

Dragule, nu-ţi face griji pentru mine. Luna asta o scot eu la capăt, iar mai tîrziu poate că-mi voi găsi un rost. Bani încă mai am. Învăţ mereu. M-am înscris la nişte cursuri pentru surori de caritate, dar nu cred că vor începe prea curînd.

Mă întrebi cum o duce Şura ? Îţi trimite salutări. Are o simpatie, pe Kuzea.

10.XI.14. S.-Petersburg

Timpul zboară nebuneşte, evenimentele se succed într-un haotic vîrtej. Straniu lucru mai e şi firea asta omenească ! Altădată ritmul acesta trepidant îţi tăia răsuflarea, acum însă parcă începi să te obişnuieşti, să te miri tot mai rar, în schimb te cuprinde groaza. Viaţa, acest „pont va banque", cum s-a exprimat futuristul Marinetti, îşi urmează cursul, în vreme ce diferiţi poeţi alde Igor Severianin scriu întru justificarea ei versuri stupide, totuşi pline de sinceritate.

De cînd am sosit la Piter, n-am izbutit să mă duc măcar o dată la un muzeu sau la un teatru, dar iată că acum n-am mai rezistat, am stat la rînd pentru bilete la *Narodnîi dom* şi de cîteva zile văd nişte spectacole uimitor de izbutite. Alaltăieri am văzut „Boema" cu Lipkovskaia. Opera nu mi-a plăcut deloc, nici măcar montarea, cu toate că a fost adusă aici, cu decoruri cu tot, de la „Muzîkalnaia drama" [1]. În schimb Lipkovskaia a răsplătit ea singură timpul pierdut ! Aseară însă m-am dus tot acolo, la concertul patriotic „Arta în slujba ostaşilor". A asistat întreaga elită a Piterului şi toţi ambasadorii străini. Mai întîi, corul şi orchestra au intonat imnul rusesc, pe urmă Baklanov a cîntat imnul francez şi toate acestea pe fundalul unor tablouri vivante. Au declamat apoi cele mai alese forţe ale teatrului de dramă, au răsunat ovaţii „Ura, ostaşi !" etc. Ambasadorii au răspuns la rîndul lor prin scurte alocuţiuni. Asistenţa era în delir, mai ales galeria, unde se aflau la vreo mie de tineri studioşi. Pe mine însă pur şi simplu m-a înnebunit baletul. Au dansat două stele de mărimea întîi : Karsavina şi Kşesinskaia. Sînt de-a dreptul inegalabile, de aceea nu mă încumet nici măcar să le elogiez, pentru că n-aş găsi cuvinte spre a reda întreaga măreţie a artei lor. Lumea Piterului dovedeşte mult simţ patriotic, zilnic se fac colecte şi oamenii donează fără a se zgîrci. În general, se constată o unitate în toate privinţele şi acest vîrtej al evenimentelor actuale te învăluie pe de-a-ntregul.

[1] Denumirea teatrului de operă şi balet din Petersburg între anii 1912—1919.

În asemenea împrejurări, nu-ţi mai vine să citeşti altceva decît ziare. Totuşi, făcîndu-mi-se dor de poezie, am citit „Grădinarul" lui Rabindranath Tagore, „Cîntecul lui Hiawatha" în minunata traducere a lui Bunin, versuri de Anna Ahmatova, care, în mod deosebit, m-a uimit prin prospeţimea, simplitatea şi profunzimea verbului său.

Umblînd zilele acestea în căutare de meditaţii, am nimerit la două adrese unde mi s-au făcut nişte propuneri infame, fapt care mi-a provocat o senzaţie de greaţă şi de sfîrşeală. Ştiu că nu-ţi place să mă auzi plîngîndu-mă. Ca atare, voi deplînge pe viitor doar nesfîrşita noastră despărţire.

Afară ninge şi dacă stau să privesc mai multă vreme fulgii aceştia moi, ce cad necontenit, capul începe să mi se învîrtească. Or, el, sărmanul, mi se învîrteşte şi aşa ori de cîte ori mă gîndesc la Dumneata. Fapt e că fără Dumneata mi-e absolut imposibil să mai trăiesc. Bine ar fi să-ţi dai şi singur seama într-o bună zi de acest lucru.

20.XI.14

Ura ! Mi-am găsit o meditaţie — prin urmare, pot să rămîn la Piter şi să urmez mai departe cursurile. Douăzeci şi cinci de ruble, micul dejun şi masa de prînz. Foarte aproape de locuinţa mea. E un băieţel de nouă ani, cam greu de cap, am impresia. Ieri, toată ziua am fost fericită.

Mă întrebi despre starea de spirit a celor de aici în legătură cu ultimele evenimente politice ? Într-adevăr, au fost tulburări şi greve de cîte o zi, dar numai în rîndurile tineretului studios. În ceea ce priveşte muncitorii, n-am auzit de aşa ceva. Acum acţiunea se desfăşoară probabil pe căi ilegale. Poate că, prin eforturi comune, socialiştii vor izbuti să facă ceva. Chestiunea e însă nemaipomenit de serioasă şi necesită un mod de a acţiona foarte bine gîndit. De fapt, fiecare ţară năzuieşte la asta. Rezolvarea problemelor care au generat acest război şi totodată a celor generate de el e o treabă de-a dreptul titanică. Iată de ce limitarea politicii interne doar la nişte proiecte ar constitui o crimă de neiertat...

Îmi continuu scrisoarea de ieri. Cumplit de grea e viaţa ! Mi-e ruşine că sînt inactivă. Înţelegi la ce mă refer, dar nu-mi rămîne nici o clipă liberă. Iată programul uneia din zilele mele şi toate sînt la fel : de dimineaţă pînă la două — la cursuri, de la două la nouă — meditaţie (în acest răstimp nu-l „educ" eu pe băiat, ci el „mă educă" pe mine, atît e de neastîmpărat !). Seara, vin obosită şi, pentru a mă odihni, mă îndeletnicesc pînă pe la unsprezece cu limbile străine. Pe urmă, pînă la două — matematică. Mai poate oare fi loc şi pentru probleme politice ?

30.XI.14. Petrograd

Dragul meu, comunică-mi grabnic, pentru Dumnezeu : vei veni aici de Crăciun sau nu ? Şi fie-ţi milă, nu-mi mai aminti că te-am rugat eu să vii.

3.II.1915. Petrograd

Nu-u-u te supăra, dragule ! Îţi jur că n-am vrut să te jignesc. Am fost în bani, m-am hotărît să-mi achit vechea datorie şi ţi-am trimis-o fără a acorda vreo importanţă acestui fapt.

Scrie-mi din nou. Cum te simţi, ce mai faci ? Ce gînduri ai ?

Şura s-a tot întrebat cum să înfăptuiască ceea ce ai rugat-o şi, în cele din urmă, mi-a spus în şoaptă, în timp ce dormeam, că-mi trimiţi salutări. Eu însă am un somn foarte uşor, astfel că a fost nevoită să-mi arate rîndurile în care vorbeşti despre mine. Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc mult ! Locuim amîndouă în aceeaşi casă, dar în camere diferite. Este cea mai bună prietenă pe care o am. Nici nu-mi pot închipui cum mi-aş fi dus viaţa fără ea în aceste vremuri atît de grele !

14.III.15. Petersburg

Cînd nu-ţi arde de scris, e bine să iei „scrisorin", un preparat nou, care, în asemenea cazuri, zice-se că are un efect excepţional. Cred că este pentru prima oară cînd îmi însuşesc această indicaţie, dar „scrisorinul" nici că mă ajută în vreun fel. N-oi fi luat cumva de la Dumneata acest prost obicei ?

Te-am visat bolnav şi parcă supărat pe mine, şi, iată, m-am repezit la condei şi la hîrtie. Nu, serios, cum stai cu sănătatea ? Nu cumva te-ai obosit peste măsură ? Cît despre starea Dumitale sufletească, nu mi-e greu să mi-o închipui. Dar cui nu-i este astăzi inima grea ? În jur, totul merge anapoda şi-i zadarnic orice efort de a ieşi din cercul acesta vicios. E cu neputinţă să redai în cuvinte întreaga absurditate a celor ce se întîmplă şi nici de cuprins cu mintea noastră nevolnică n-o putem cuprinde. Viaţa n-ar mai avea, desigur, nici un rost, dacă n-ar exista totuşi arta !

Încă din februarie am început să frecventez cursurile duminicale de la Societatea pentru încurajarea pictorilor. Urmez clasa de desen după natură. Tehnica mea, desigur, şchioapătă îngrozitor, totuşi mi se pare că fac unele progrese. Nu îndrăznesc să sper (şi totuşi sper) că aceste cursuri ar putea reprezenta începutul acelui drum la care am visat dintotdeauna. Adaugă la aceasta cercul iniţiat de colegii mei — invităm, contribuind fiecare, un model şi desenăm de două ori pe săptămînă — şi vei putea aprecia desfătarea ce mi-o oferă această activitate.

Zilele trecute am asistat la un recital al lui Kacealov, care a citit „Coşmarul" lui Ivan din „Fraţii

Karamazov". Abia cu acest prilej mi-a fost dat să înţeleg în toată amploarea lor impasul şi starea disperată în care se află Rusia ! M-am gîndit că după seara aceea, cînd două uriaşe talente s-au contopit într-un singur tot, e puţin probabil să mai fi rămas în sală vreun suflet netulburat de „Dumnezeul" care l-a chinuit pe Ivan.

Ce mai e nou la Kazan ? Pe-aici iarna-i în toi. E multă zăpadă şi ger. Bătrînii spun că nu-şi amintesc să mai fi fost cîndva la Piter o iarnă atît de lungă. Şura îţi transmite salutări. Kuzea ne vizitează foarte des. Ţi-am mai scris, mi se pare, că e un tînăr tot atît de energic, gospodăros şi rumen în obraji ca şi Şura. Privindu-i, îţi vine mereu să-l citezi pe Puşkin :

Ca o dublă nucuşoară
Sub o coajă sîntem noi.

Coaja aceasta, care, din păcate, mie îmi lipseşte cu desăvîrşire, lor le e un scut de nădejde împotriva tuturor necazurilor mai mari sau mai mărunte ce îi pîndesc. Iar atunci cînd e nevoie totuşi să se apere, nucuşoara se preface într-un arici şi îşi zburleşte acele. Nunta o vor face la primăvară.

Ştiu prea bine că nu ne vom putea întîlni pînă nu vei isprăvi cu examenele şi totuşi nu s-ar... Nu-i nimic ! Ne vom vedea cînd vei dori Dumneata.

Cred că în curînd voi pleca acasă, la Perm. Piterul mi-a devenit insuportabil, mă agasează toată babilonia lui, zgomotul şi marea lui de lumini, vuietul şi farurile maşinilor, forfota lui neîntreruptă, vorbele de duh şi neostoitul perind al impresiilor fugare. Se apropie şi perioada nopţilor albe. Ele

au ajuns să mă obosească. Cît timp e lumină afară nu izbutesc să-mi adun gîndurile şi tot aştept să pot aprinde lampa, pentru a mă apuca de studiu. Vidul primejdios al primăverii ! Cele mai multe sinucideri se înregistrează în perioada nopţilor albe. Îţi vine să pleci undeva într-un fund de ţară, într-un pustiu, unde să nu auzi şi să nu vezi nimic şi cel puţin să dormi pe săturate. Nu munca e cea care m-a obosit, ci zbuciumul meu lăuntric, lupta cu mine însămi. Nu izbutesc să mă adaptez la viaţă, încerc mereu să potrivesc ritmului ei tot ce este al meu, iar acel „al meu", zămislit în visuri, este mult prea fragil şi se face ţăndări la prima înfruntare.

Unde vei fi recrutat ? Vei intra la şcoala militară sau vei fi soldat cu termen redus ? Dacă va fi vorba de cea dintîi alternativă, atunci unde anume o vei face ?

Scumpule, iubitule, scrie-mi mai degrabă, mi-e atît de urît fără Dumneata !

20.V.1915. Petersburg

Am vrut să fac un popas la Dumneata la Kazan, după ce vei fi terminat cu examenele, însă am primit o scrisoare de la mătuşa mea care va veni de pe front într-o permisie. Trebuie neapărat s-o văd, fiindcă nu vreau să-i supăr pe ai mei, pe care nu i-am mai văzut de doi ani de zile. Voi rămîne pentru un timp scurt la Moscova, iar după aceea voi pleca la Simbirsk, la nunta Şurei. Ai vrea oare ca din Simbirsk să vin la Dumneata ? Ştii prea bine ce ar însemna pentru mine această întîlnire, de aceea îţi cer, ba mai mult decît atît, îţi pretind

un răspuns direct, fie chiar şi unul necruţător. Dragul meu, nu trebuie să te joci cu mine de-a şoarecele şi pisica, nici măcar involuntar. Ştiu, Dumneata spui totdeauna lucrurilor pe nume. Totuşi nu ai idee cum am dus-o eu astă-iarnă. Află că încercam (să) tălmăcesc în sensul dorit de mine fiece cuvînt mai neclar al Dumitale ! Căutam acele neclarităţi, incertitudini şi numai ele îmi slujeau drept alinare. Dacă e nu, nu să fie, dar atunci pentru totdeauna şi fără tergiversări ! Înainte de a-ţi primi răspunsul nu-mi voi cumpăra bilet, or, acest lucru trebuie făcut din vreme. Aştept.

1.VI.1915. Moscova

Voi sosi la Kazan pe data de 5, la 11,20 dimineaţa. Vreau să trag la un hotel, undeva mai departe de casa Dumitale. Prietenilor să nu le spui deocamdată nimic despre sosirea mea. Dacă nu mă vei putea aştepta la tren, lasă-mi, te rog, la oficiul poştal din gară o scrisoare post-restant.

6.VI.1915. Dimineaţa. Kazan

Cum te iubesc ? Despre asta ţi-am promis să-ţi vorbesc aseară ? Nu, nu pot. Cînd am înţeles că nu vei veni de sărbătorile Crăciunului, am avut impresia că nu voi putea supravieţui acelei ierni solitare, geroase şi cu atîta zăpadă. Pe urmă a venit primăvara, şi-acum iată e luna iunie, vară, dar cu toate astea, pînă în ziua de ieri, cînd ne-am întîlnit, am simţit apăsîndu-mă, copleşitoare, povara grea

a troienelor de zăpadă, oboseala şi dorinţa de a nu mă mai gîndi la Dumneata, de a te da uitării. Ieri însă, toate acestea au luat sfîrşit, s-au topit ca zăpada. Ba nu, nu s-au topit, ci s-au depărtat, s-au ascuns. Căci păstrez în minte cu o limpezime neobişnuită tot ce s-a petrecut şi se petrece acum între noi, tot ce este *al nostru* şi uneori mi se pare ciudat că acest atît de puţin *al nostru* eu trebuie să-l apăr, de cine oare ? De Dumneata. Nu te supăra, dragule, dar de ce oare ai îngheţat — nici că pot să găsesc un alt cuvînt — atunci cînd te-am întrebat de mama şi de surorile Dumitale ? Ai crezut că vreau să le cunosc ? Să zicem că ar fi fost întocmai aşa, ce rău ai fi găsit în asta ? Să ştii că preţuiesc şi mă interesează tot ce te priveşte pe Dumneata. Apropo, atunci am deschis vorba despre asta pentru că mi te-ai plîns de frăţiorul Dumitale, din pricina căruia a trebuit să renunţi la o meditaţie, căci altfel era ameninţat să nu treacă în clasa a cincea.

Ştiu că îţi vine greu, că duci în spate nu numai pe fratele cel mic, ci întreaga familie, nu uit asta niciodată. De ce însă îmi ascunzi cu atîta stăruinţă tot ce se referă la familia Dumitale ? Doar eu îţi povestesc totul despre mine şi despre familia mea, orice amănunt. Eu nu-ţi pretind nimic, Doamne fereşte, dar nici nu-ţi pot tăinui faptul că această inegalitate mă întristează, ba chiar mă jigneşte.

Mi-ar fi venit greu să încep o discuţie cu Dumneata despre toate acestea, tocmai de aceea ţi le scriu. Şi-ţi mai scriu şi fiindcă ţi-am promis să-ţi spun cum te iubesc. Iată cum, chiar în acest mod — deschis, fără să-ţi tăinuiesc nimic.

23.VII.1915. Perm

Astăzi de dimineaţă s-au ţinut lanţ furtunile cu fulgere ample şi prelungi. Ploaia cădea în picuri mari, ca nişte diamante aruncate parcă de cineva din cer cu nemiluita. Fiind copil, credeam că pe timp de furtună, cînd cerul se desface, îl poţi vedea pe Dumnezeu, şi mă tot uitam, mă uitam întruna. Dar nu l-am văzut. Pesemne că nici nu-l voi vedea vreodată.

Acum e seară, am aprins o lumînare şi, iată, îţi scriu. Sufletul mi-e luminos, dar de ce anume, nu ştiu. De călătorit, am călătorit bine. Lume a fost puţină. Cu o zi înainte de a ajunge la Perm, am cunoscut un student înalt, subţirel şi timid, de la Academia teologică : abia a absolvit-o şi iată-l chemat pe front. Avea nişte ochi senini, cu gene lungi şi negre, ochi care m-au făcut să-mi dau seama că nu se va mai întoarce acasă. Toată noaptea am stat împreună pe covertă, întîmpinînd răsăritul, am discutat despre Ceaikovski, despre poezie, despre noi înşine, am discutat cu multă sinceritate, aşa cum discută doi oameni care sînt convinşi că nu se vor mai întîlni niciodată. Un suflet mai delicat ca al lui n-am întîlnit nici printre femei.

Matematica o studiez dimineaţa, cînd capul mi-e limpede, şi cînd mi-e şi mai limpede dorinţa de a scăpa de ea cît mai repede, spre a mă întoarce la pînzele mele. Am început aici un portret al fratelui meu, dar m-am lăsat păgubaşă, pentru că fratele n-avea răbdare să stea o clipă locului. M-am apucat atunci să desenez o natură moartă

— o lumînare aprinsă într-un sfeșnic de aramă lîngă o carte deschisă. Voiam să redau liniștea unei lecturi solitare: flăcăruia galben-roșcată pe fundalul de un albastru-închis al amurgului. N-am izbutit! Trebuie să mai învăț, or, eu îmi doresc să mă trezesc într-o bună zi pictoriță. Sînt nerăbdătoare, superficială, lesne crezătoare, nu pricep nimic într-ale artei și, în general, sînt iremediabil de obtuză...

Am fost de cîteva ori la bibliotecă și m-am convins că, deși Permul e un „fund de țară", sînt și aici destul de mulți oameni cultivați. Uneori dau fuga să-mi văd o colegă de pension, pe care am găsit-o aici măritată. Încerc totuși mereu-mereu să pictez, iar pentru amuzament îmi „antrenez" forțele cu fratele meu. După asemenea exerciții, forța mea apare la lumina zilei sub forma unor vînătăi cumplite. Cum o mai duci Dumneata? Cînd ai de gînd să te mai odihnești? Poate că voi trece din nou prin Kazan. Ce părere ai despre acest „poate"?

15.VIII.1915. Perm

Voi călători cu vaporul „Cneazul Igor". Plecarea din Perm la data de 17 sau 18, cabina 11. Ora sosirii la Kazan n-o cunosc. Interesează-te prin telefon. Desprinde-te măcar o clipă de matematica Dumitale și vino la debarcader. Vaporul va staționa acolo cel puțin o oră. Ți-e cam lene să scrii, iar eu trebuie să te văd și să stau de vorbă cu Dumneata, personal.

23.VIII.1915

Totul e spre bine, nu-i așa? Vaporul a avut o întîrziere de șase ore și a plecat din Kazan abia spre dimineață. Oare ai venit să mă întîmpini? Eu n-am îndrăznit să te caut noaptea în oraș, departe de debarcader. Nu mi-a rămas decît să stau pe covertă, străduindu-mă să nu mă gîndesc la Dumneata, la noi doi. Mi-a fost greu, deși am recurs la niște soluții forte. Am stat să-mi amintesc, de exemplu, cursul de chimie pe care l-am terminat de curînd. Din păcate, în locul vreunei „anhidride" îmi apărea în minte întîlnirea noastră care n-a avut loc și astfel o supuneam unei analize calitative și cantitative.

Pe vapor am făcut cunoștință cu sublocotenentul Mediantev, un camarad de-al fratelui Dumitale. E un băiat foarte simpatic, trandafiriu, cu obrăjori de copil. Ducea niște ostași la Habarovsk. Am transmis prin dînsul salutări tatălui meu.

7.IX.15. Petersburg

Karnovski, nesuferitul, nu-mi scrie nimic! Nici nu-i nevoie, sufletul meu e și așa plin de clinchete „zmeurii"[1]. (Să nu-ți închipui cumva că este vorba de zmeură de grădină. Eu o prefer pe cea de pădure.) Dacă vrei să-i afli gustul, amintește-ți de „Campanella" lui Liszt. Am ascultat-o chiar acum

[1] Joc de cuvinte rezultat din folosirea în sensul propriu a componentelor expresiei rusești *malinovîi zvon* — sunet plăcut, clinchet.

în interpretarea unui tînăr suedez, student la conservator, care îmi place pentru că seamănă un pic cu Dumneata, iar eu lui, pentru că semăn logodnicei sale de la Stockholm.

Îmi imaginez că priveşti această ilustrată şi îţi spui : „Ce superbă este Veneţia !“ De unde să bănuieşti că nu-i vorba de nici o Veneţie, ci de cea mai veritabilă catedrală Kazanski, iar în preajma ei — Moika, pe malul căreia se văd Van Gogh-ii noştri ruşi. De nemţi să ştii că nu ne e frică, deşi ceaiul îl bem doar cu gîndul la zahăr. Aşa e, domnul meu. Trebile merg frumuşel, dar cîştigul — vai de el ! Şi-acum, destul cu de-astea. Înarmează-te cu o lupă şi cu răbdare. Răspunsul ţi-e permis. Rămîn nu a Dumitale.

28.IX.15

Dragul meu, chiar îţi închipui că pe deasupra Piterului zboară zepeline ? Nu. Deocamdată nu ne e teamă nici de nemţi, nici de zepeline. De frig ne e teamă şi de foamete. Căile de acces au fost tăiate, timpul bun pentru navigaţie l-am pierdut, oraşul este total sau aproape total lipsit de provizii. Viaţa la Petersburg a ajuns o adevărată ocnă, atît de scumpe sînt toate. Bîntuie fel şi fel de rechini gata să-l înghită şi pe orăşeanul însuşi, nu numai conţinutul buzunarelor sale. Viaţa zboară cu o iuţeală ameţitoare : n-ai timp s-arunci nici măcar o privire în urma ta, darmite să rămîi locului. Anul acesta nu pot să mă ocup cîtuşi de puţin de pictură. Dimineaţa merg la cursuri, de acolo la meditaţii şi nu mă întorc acasă decît pe înserat. La cursurile duminicale nu mă mai duc, ca să nu mă chinuiesc în zadar. Cercul pe care l-am iniţiat în primăvară s-a destrămat, fiindcă n-am izbutit să strîngem bani pentru angajarea unui model. Dacă ai şti, Kostea ! Dar ce să mai vorbim ! Imposibilitatea de a lucra mă chinuieşte cumplit, devine o obsesie. Noaptea, în vis, mă văd mereu pictînd — încîntătoare stare ! Colorez hărţi geografice — odinioară, la pension, eram vestită pentru asta — şi ele prind viaţă : un zid înalt de peruzea, străbătut de vinişoare sclipind argintiu în bătaia soarelui, mi se ridică în faţă. E marea. Umbre, ascunse în falduri adînci, brun-arămii, se caţără alene spre înalturi. Sînt munţii.

Dar şi în clipele de trezie, aminte-mi aduc deseori de acel sentiment de bucurie pe care îl încerci în timp ce lucrezi sau chiar înainte de a purcede la lucru, cînd storci culorile pe paletă. Am avut totdeauna impresia că ele, culorile, sînt de fapt nişte fiinţe aparte, înzestrate cu însuşiri miraculoase şi cu care, dacă ele ţi-ar îngădui aceasta, ai putea chiar să stai de vorbă. Denumirile lor mi se păreau totdeauna pline de un tîlc misterios : „oase-calcinate“, „cap-de-mort“. Aşadar, nu lucrez deloc. De pictat, pictez în vis, în gînd, la cursuri, în tramvai. Clipa aceea cînd penelul atinge pînza mi-o amintesc ca pe o fericire de care am fost lipsită într-un mod nedrept, nemeritat. Chiar şi încercările mele de astă-vară, de la Perm, cînd am pictat te miri ce, cu o minte neştiutoare, chiar şi ele mă tulbură acum pînă la lacrimi, întrucît mi se pare că nu le-am apreciat cum se cuvine. Să ştii că de lacrimi n-am pomenit întîmplător. În ultima vreme plînsul mă podideşte adeseori. O, Kostik ! Dacă ai şti !

Lipsindu-mi pictura, nu mai înţeleg muzica, nu mai înţeleg cărţile. Ea îmi este necesară, aşa cum „Pasărea albastră“ din piesa lui Maeterlinck îi este necesară nepoatei care se prăpădeşte de dorul fericirii. Mi se pare uneori că nu mai pot trăi pentru că doresc prea mult să trăiesc.

Cum îţi merg treburile la liceu ? Ce mai face Lavrov ? Te invidiez că ai un prieten atît de apropiat. Ce lucruri noi sau proprii ai introdus în predare ? Mă pregătesc de mult să discut cu Dumneata pe această temă. Iată că nici astăzi n-am izbutit s-o fac.

19.X.1915

Vreau să-ţi împărtăşesc impresia pe care mi-a lăsat-o o conferinţă a lui Balmont. Se intitula „Oceania“. Cînd Balmont a apărut pe scenă, am rămas de-a dreptul uimită : mi-l închipuiam cu totul într-alt fel. Este mic de statură, aduce a spaniol, are părul roşcat, poartă mustăţi lungi şi barbişon. Declamă cu capul dat pe spate şi cu ochii aţintiţi în jos. În antract nu s-a vorbit decît despre grandilocvenţa, înstrăinarea şi infatuarea sa. În a doua parte a conferinţei însă, totul a fost dat uitării. Nu ştiu cum s-a întîmplat, dar am pornit cu toţii, supuşi, în urma lui „din tăcuta Rusie prin dreptul neguroasei Englitere şi a surîzătoarei Franciі“, către Samoa, unde visele fugare pe dată se-nfiripă *„precum un roi de libelule, un gungurit de violină, sau al iluziei fior“* şi unde frumoasele brune te-ntîmpină spunîndu-ţi „Taliofa“ (ceea ce s-ar traduce prin „Dragoste ţie“). Îţi trimit crochiul meu reprezentîndu-l pe Balmont. Am impresia că l-am prins întocmai. L-am schiţat în profil, pentru că, nemaifiind locuri în sală, am stat sus, pe scenă.

Dragul meu, te aştept să vii de Crăciun. Taliofa ! Cu bine !

24.IX.15. Petrograd

DESCINTEC

De mă iubeşti, nu mă uita !
Nu mă uita cînd soarele răsare !
Nu mă uita nici la apus de soare !
Aşa precum tatăl şi mama nu-ţi uiţi,
Aşa precum casa natală nu-ţi uiţi.
De-i zi ori de-i noapte, nu mă uita.
Şi-n ceas de furtună, fie-ţi gîndul la mine,
Şi vîntul cînd şuieră, fie-ţi gîndul la mine !
Cocoşul tihna nopţii cînd străpunge
Şi vremea de-ai s-auzi cum, lin, se scurge
Ceas după ceas gonind fără de veste,
Spunîndu-şi una şi-aceeaşi poveste,
Cînd soarele a lunii urmă ţine,
Mereu în minte să mă ai pe mine !

Acest descîntec era însoţit de un desen executat în creion de grafit pe o hîrtie groasă, de culoare gălbuie. Reprezenta două autoportrete dispuse spate în spate şi avînd fiecare expresia lui : cel din stînga cu un zîmbet abia schiţat în colţul gurii, iar cel din dreapta — încruntat, dar şi el cu o umbră de zîmbet fluturînd tainic pe buze.

Aici Liza nu mai semăna deloc cu eleva aceea de pension, purtînd şorţ alb şi pelerină scurtă pe umeri. Chipul ei, cu adîncitura uşor schiţată a obrajilor, era pătruns acum de farmecul pe deplin înflorit al feminităţii. Părea că ascultă cu luare-aminte ceva. Că se avîntă undeva. Un rînd oblic, aşternut în fugă dedesubt, glăsuia : „După cum vezi, mă deosebesc de Van Gogh prin aceea că încă nu mi-am tăiat o ureche".

15.X.15 Petrograd

Ştii ce mă pasionează acum ? Ca şi pe Dumneata — limba germană. Şi mie, ca şi Dumitale, îmi tot vine să intercalez în vorbire cuvinte şi versuri nemţeşti. Acum îl traduc pe „Werther" al lui Goethe, după care voi trece la Heine şi apoi la Schopenhauer. Învăţ cu un student de la conservator, Berg pe nume, despre care ţi-am mai scris. E suedez la obîrşie, dar rusificat. Părinţii lui locuiesc la Simbirsk. A învăţat la Berlin timp de patru ani şi, desigur, cunoaşte germana la perfecţie. Ai noştri îşi bat mereu joc de mine, zicînd că toate acestea cam seamănă cu „Suferinţele tînărului Berger", dar noi ne menţinem ferm pe poziţie, deşi el stă să mă mediteze pentru că nu are altceva mai bun de făcut.

Dragul meu, tot ce se întîmplă cu mine îţi destăinui Dumitale. Astfel că e normal să doresc şi eu a afla despre Dumneata măcar un pic mai mult decît îmi povesteşti în scrisorile scurte şi deloc tandre pe care mi le trimiţi. Ce bine ar fi dacă s-ar perfecţiona gramofonul şi s-ar face mai ieftină şi mai accesibilă înregistrarea vocii pe placă ! Ce minunată ar fi corespondenţa noastră atunci ! Ţi-aş asculta glasul la nesfîrşit. Şi cîte nu-ţi spune un glas omenesc ! Te-aş pune să repeţi la nesfîrşit cuvîntul acela sacru pe care, din păcate, îl aud atît de rar ! Chiar m-a înveselit gîndul că l-ai rosti fără voie, nu din dorinţa Dumitale, ci a mea.

De altfel, motive de veselie am prea puţine. De la ai mei primesc scrisori pline de amărăciune. Fratele meu, care s-a dus voluntar, îmi scrie : „Oare n-am plecat eu în zadar să-mi jertfesc viaţa ?"

Nici nu-mi pot închipui că n-ai să vii de sărbători.

24.X.1915. Petrograd

Bestie, ticălosule, vampirule, sadicule, călăule etc. Nici nu mai găsesc cuvinte ! Eu mor de dor, iar Dumnealui nici că-i pasă ! Cîte o scrisoare la 32 de zile, exact. Prima, la 11 septembrie, a doua — la 12 octombrie, a treia — la 13 noiembrie.

Acum să trecem prin cenzură acei „dacă" ai Dumitale. „Meditaţiile" — meditaţiile poate să le ia în primire prietenul Dumitale Lavrov. „Confirmarea diplomei" — aici prezenţa Dumitale nu este obligatorie. „Atitudinea profesorului faţă de activitatea Dumitale" — aici îmi declin competenţa. Toţi ceilalţi „dacă" legaţi de Petrograd (cameră etc.) îi iau asupra mea.

Am primit scrisoarea Dumitale odată cu prima zăpadă şi pe loc mi-a venit să rîd şi să fac ştrengării. Împreună cu Berg (alias Anselmus [1] din povestirile lui Hoffmann) am hoinărit pe străzi, eu cîntam şi

---

[1] Eroul nuvelei romantice „Urciorul de aur".

rîdeam, iar el se tot mira de ce sînt atît de veselă. N-avea de unde să ştie că primisem o mică speranţă pentru viitor : scrisoarea Dumitale.

Într-adevăr, îmi dau seama cît de captivant e să te ocupi de copii. Una din meditaţiile mele constă în educarea unei fete destul de mari (16 ani), o fată netrecută încă prin viaţă, dar care a citit în schimb mult şi la voia întîmplării, fiind totodată o fiinţă sensibilă şi deşteaptă. Mă atrage nespus această meditaţie, îi consacru mult timp şi am impresia că am învăţat şi eu multe, cel puţin din punct de vedere psihologic.

Mă duc deseori la familia Kaufman. Îţi aminteşti că ţi-am mai vorbit despre dînşii. Îmi sînt dragi pentru frumuseţea lor sufletească şi pentru atenţia ce-o manifestă unul faţă de celălalt. Tatăl are un atelier de tinichigerie, iar cei patru copii şi-au împărţit preocupările : doi dintre ei învaţă la universitate, la facultatea de fizico-matematici, iar ceilalţi doi sînt zeţari la o tipografie. Tatăl şi fiii sînt nişte uriaşi, iar Rozalia Lvovna e numai atîtica. Atunci cînd se supără din cale-afară, unul dintre bărbaţi o aşază cu băgare de seamă pe şifonier. Tot timpul au grijă de cîte cineva : ba trebuie să adune haine călduroase pentru deportaţi, ba să ajute pe cîte un student bolnav. Totul se face cu multă pasiune, cu entuziasm, cu disperare, cu revoltă. Pe ea o pasionează literatura, în ultima vreme Briusov, din care declamă şi cînd e cazul, şi cînd nu e cazul. Şi mie îmi place Briusov. Îi apreciez stilul cizelat, însă de multe ori versurile lui îmi par artificiale, reci. Răceala aceasta o ilustrează, de pildă, şi sinceritatea lui cinică, străină poeziei prin însăşi natura sa. Tocmai de aceea „Citadela femeilor“ mi-a displăcut cel mai mult.

Am visat un vis. Se făcea că te aflai în sînul familiei. Sora cea mare freca de zor, cu rîvnă samovarul şi cînta : „Aha-ha, văd că ţi-e ciudă ! — Ba deloc nu-mi este ciudă !“ Iar cea mică ţinea uşa ca eu să nu pot intra în casă. Şi-atunci am plecat în zbor. Avem aripi la spate. Zburam deasupra mării, iar cineva îmi poruncea să cobor pe valul cel mai înalt. Am deschis ochii cu un sentiment de fericire — aşadar, n-a fost decît un vis ?

De fapt, „din pruncie am fost înaripată“. Înainte vreme însă asemenea vise erau pătrunse de sentimentul libertăţii şi al forţei, pe cînd acum sînt chinuitoare. Ba mi-e teamă că aripile îmi sînt străine, legate de spate, ba că trebuie neapărat să mă uit la ele, dar asta nu-i posibil, fiindcă ar fi de ajuns o privire să arunc îndărăt, ca să mă acopere valul şi să-mi aflu sfîrşitul.

Scrie-mi, dragule. Sînt numai şi numai a Dumitale.

Ţi-am citit ameninţările privind examenele care mă aşteaptă şi mi-am amintit de o glumă din „Satyricon“ :

— Serioja a venit de la examen ?

— Da.

— Şi unde-i ?

— Atîrnă acolo, în camera copiilor.

19.XI.15. Petrograd

Kostea, ce-i cu tăcerea asta a Dumitale ? Nici nu ştiu măcar dacă ai primit fotografia pe care ţi-am trimis-o în ultima mea scrisoare. M-ai întrebat odată relativ la „Suferinţele tînărului Berger“.

Drept răspuns, îţi voi istorisi următoarele : Se află pe lume un oarecare Sablin, căruia îi place să repete cuvintele lui Napoleon : „Lumea se împarte în nătărăi şi ticăloşi". Ei bine, Berg al meu aparţine primei categorii, iar Sablin celei de-a doua. Sînt amici. Berg are o soră de şaptesprezece ani, studentă. Sablin are soţie şi un copil. Locuiesc într-un apartament, în comun. Comunitatea aceasta trebuie însă înţeleasă în felul următor : Berg are bani, iar Sablin n-are nici o leţcaie. De toate treburile, de cumpărături etc. se ocupă Sablin, iar de plătit, plăteşte Berg, căruia Sablin îi zice în spate „om de nimic şi papă-lapte", iar în momentele de sinceritate la ceas de beţie îl mai numeşte şi „vacă de muls". Mai mult decît atît, profitînd de o anume slăbiciune a lui Berg faţă de consoarta sa, ar fi în stare să facă uz şi de acest mijloc fără greş. Şi iată că într-o bună zi perechea Sablin are o idee minunată : să cumpere cu banii lui Berg un cinematograf. Berg pleacă după bani (cinci mii) la Simbirsk, şi-atunci noi — Şura, Kuzea, eu şi încă vreo cinci inşi, toţi studenţi, ne hotărîm să preîntîmpinăm această nouă ticăloşie. I-am telegrafiat, rugîndu-l să nu trimită banii pînă ce nu va primi scrisoarea noastră. El s-a întors numaidecît, a venit la mine împreună cu sora lui, o fată inteligentă care încearcă de multă vreme să-l scoată din casa aceea mizerabilă, şi-atunci întreaga noastră companie a căutat să-i deschidă ochii, înfăţişîndu-i destul de plastic situaţia în care se afla. Drept rezultat, ne-a dat cuvîntul că o va încheia cu Sablin.

Dragă Kostik, citeşti probabil cu mirare scrisoarea de faţă. Ştiu bine că nu trebuia să pun

la inimă toată această poveste. Dar ce pot face cu firea mea păcătoasă ! Nu pot să-i sufăr pe cei slabi de înger, lipsiţi de voinţă, dezaxaţi. Nu-i deloc exclus ca într-o bună zi, asemenea inşi drăguţi şi binevoitori precum e Berg al nostru să ne ducă pe toţi la pierzanie.

1.XII.15. Petrograd

Ai remarcat probabil că n-am mai pomenit nimic (în scrisorile mele) despre pictură, ba poate că te-ai şi bucurat că am dat uitării această pasiune a mea. Dumnezeu mi-e martor că am făcut tot ce mi-a stat în putere spre a-i pune cruce. Am căutat să mă conving într-un mod atît de raţional, încît am ajuns să mă minunez şi eu însămi de spiritul meu practic. În primul rînd, mi-am zis, este o treabă costisitoare, nu-i pentru buzunarul meu şi, înainte de a începe să-mi aducă vreun venit (dacă asta se va întîmpla vreodată), trebuie să-mi scutur şi să-mi tot scutur punga. În al doilea rînd, ce poate fi mai sigur decît matematica, mai ales dacă studiul ei va fi încununat de o diplomă obţinută la Bestujevskie kursî ?

Cred că m-aş fi chinuit multă vreme astfel, stînd în cumpănă, dacă nu s-ar fi ivit o întîmplare care m-a făcut să iau pe loc o hotărîre. Sosise atunci termenul pentru a-mi plăti taxa pe semestrul următor, eram în criză de bani şi tocmai mă pregăteam să împrumut de la familia Kaufman, cărora şi aşa le mai eram datoare, cînd am întîlnit-o pe bulevardul Konnogvardeiski pe studenta aceea simpatică cu care venisem împreună la Petersburg, ba chiar

dormisem atunci amîndouă la „Societatea pentru apărarea femeilor". Ulterior ne-a mai fost dat să ne vedem de cîteva ori, e drept, la mari răstimpuri, dar totdeauna prietenește, schimbam cu ea cîteva cuvinte și porneam mai departe fiecare la treburile sale. De astă dată însă i-am mărturisit ei deschis toate șovăielile mele. Și despre ciuda care mă încearcă pentru că a mai trecut o zi fără să iau penelul în mînă, și despre teama de viitor în cazul cînd m-aș lăsa de matematică, și despre faptul că nu studiez matematica decît pentru că *așa trebuie*. Ce-oi fi avut de m-am repezit așa, hodoronc-tronc, asupra unui om pe care nici măcar nu-l cunoșteam cum se cuvine, nu știu. Se vede că așa a fost să fie. Și ce crezi ? A stat să mă asculte colega asta a mea (tot Liza o cheamă și pe dînsa), m-a ascultat cu multă atenție, pe urmă odată o văd că-i scapără nu știu cum ochii pe sub căciulița ei de blană : „Păi, eu zic să te lași de matematică !" Așa de simplu mi-a spus-o, încît mi s-a părut și mie chiar atunci că este lucrul cel mai simplu din cîte există : mă las și gata ! Și mi-a mai spus pe urmă că, dacă ar fi avut și ea o pasiune, fie și pescuitul, ar fi fost tare fericită. „Pasiunea este prin ea însăși o fericire și nu poate fi nimic mai stupid decît să lupți împotriva ei, să încerci să ți-o înăbuși".

Dar nu-i vorba nici măcar de argumentele ei, la care aș fi putut să adaug și eu multe altele. E vorba de acea ușurință și simplitate care mi-au lipsit pînă acum. Într-adevăr, să mă las și gata ! Mai ales că în situația aceasta nu mai plăteam taxa pentru semestrul următor. Și nici datorii nu mai făceam. Timp aveam să am, Dumnezeule, berechet. Și la

pictură mă puteam gîndi în voie, fără mustrări de conștiință, fără nici un fel de opreliști. Într-un cuvînt, am hotărît să mă ocup numai de pictură, în ciuda oricăror eventuale dificultăți. M-am hotărît și nici nu-ți poți închipui ce ușurată m-am simțit în aceeași clipă. De școală încă nu m-am lăsat, zilele acestea am dat trei examene și frecventez un seminar foarte interesant, privind fenomenul de fluorescență. Nu mă poate nimic împiedica să revin. Dar n-am de gînd să revin. Asta ar însemna să mă dezic de mine însămi, să îngrop tot ce îmi e mai scump în viață. Am înțeles acum că în toți acești ani am fost, de fapt, profund nefericită. Niciodată n-am fost pe deplin împăcată sufletește, iar să mă mai mint pe mine însămi că nu există nici o ieșire din situația în care mă aflu, nu mai sînt în stare.

Și mai este ceva, dragul meu. Dumneata știi ce înseamnă pentru mine apropierea dintre noi doi. Pînă și printre prieteni mă simt solitară. Desigur, pictura nu va putea să mi te înlocuiască, totuși poate că pentru ea tocmai de asta am nevoie : de solitudine. Dar, ajunge ! Deocamdată toate acestea nu sînt decît simple cuvinte și de mine depinde ca ele să devină fapte. Acum, despre partea practică. Am fost primită într-un atelier de pictură. Conducătorii acestuia sînt : Dobujinski, Iakovlev, Lansere, Kustodiev, Ostroumova. Toți aceștia fac parte din gruparea „Mir iskusstva" și este foarte bine, nu numai pentru că Dobujinski, de pildă, ca artist, îmi este foarte aproape de suflet, ci și pentru că asemenea oameni cum este dînsul sau Lansere îi înconjură cu multă atenție chiar și pe acei tineri care lucrează într-o cu totul altă ma-

nieră. Desigur că în ceea ce mă priveşte, nu e cazul încă să mă gîndesc la manieră sau la orientare, ci la felul în care trebuie să ţin creionul în mînă.

11.XII.1915

Îmi scrii că am făcut un pas necugetat, că dragostea pentru pictură am luat-o drept talent ? Oare cum te-aş putea convinge, Kostea, că dragostea aceasta nu-i deloc o abstracţiune, ci-i la fel de concretă, de reală cum este foamea sau setea ? Că-i aceeaşi patimă ca şi opiumul de care se zice că nu te poţi lecui niciodată. Pe Van Gogh pictura l-a scos din minţi şi lucrul acesta nu mă miră cîtuşi de puţin. Şi-apoi, de ce, Kostik, îţi închipui că nu am nici un fel de talent ? Chiar în toiul îndoielilor mele a sosit de la Moscova Ivan Ivanîci Reutov, care a trecut pe la mine cu un comision din partea mătuşii mele. I-am arătat nişte desene făcute de mine, iar dînsul mi-a spus că trebuie să studiez neapărat pictura. Şi, în fine, cred că n-ar lua Dobujinski în atelierul său pe cel dintîi venit de pe stradă.

Spui că printre femei sînt puţine pictoriţe de talent, dar la fel de adevărat e că şi matematiciene sînt tot atît de puţine ! Eu, spre exemplu, nu cunosc decît una singură : pe Sofia Kovalevskaia. Dar pînă şi dînsa, pare-se, a schimbat matematica, nu cu pictura, ce-i drept, ci cu dragostea. Oare sînt eu de vină că nu pot să trăiesc nici fără una, nici fără cealaltă ?

Epistola Dumitale mi-a amintit — vai ! — acele predici pe care le ascultam adeseori de la directoare pe vremea cînd învăţam la pension. Hotărît lucru, lecţiile pe care le predai au avut asupra Dumitale o influenţă nefastă. Te-ai deprins să-i înveţi pe alţii, să-i înveţi şi iar să-i înveţi... Să nu te superi pe mine, dragul meu.

16.XII.1915. Petrograd

Mi drago, mi zlato[1] S-ar putea oare să nu vii ? Mă culc seara şi mă scol dimineaţa cu unul şi acelaşi gînd în minte : să te văd aici de sărbători. Discut adeseori despre asta cu Şura : ea îţi lasă camera ei la dispoziţie şi vrea să se întoarcă cu o zi sau două înaintea plecării Dumitale, anume ca să te cunoască. Vino, soarele meu ! S-ar putea oare ca întîlnirea noastră, fie ea cît de scurtă, să constituie un obstacol în calea „aspiraţiei" Dumitale ? Doamne, ce cruntă şi îndărătnică rivală mai e şi această aspiraţie : să nu-mi dăruiască ea măcar o zi de fericire ! Îmi spui că ţi-au plăcut ilustraţiile lui Sokolov la „Suflete moarte". Află că ţi-am făcut rost de ele. Vezi cum te ademenesc ?

Cei de la atelier m-au silit să încep totul de la „a", lucru care pur şi simplu m-a îngrozit. Nici nu-ţi poţi închipui cît sînt de nevolnică. La orice pas îmi vine să intru în pămînt de ruşine. Nici somnul nu se mai lipeşte de mine noaptea ; de oboseală ce sînt, aţipesc la meditaţii, mă-ntorc acasă mai mult moartă decît vie şi totuşi sînt fericită. Ţi se par oare ciudate toate astea ?

[1] Dragul meu, odorul meu !

20.XII.15. Petrograd

Mă aşteptam la un asemenea răspuns şi m-am pregătit din timp să-l primesc, deşi mă mustru fără încetare gîndindu-mă la degradarea morală la care am ajuns implorîndu-te să vii aici. Împărtăşeşte-mi şi mie noutăţile Dumitale. Mă interesează întrucîtva şi pe mine. La Piter toate sînt vechi : atmosfera e apatică şi apăsătoare. Vremea e minunată. E soare, zăpada scrîşneşte sub tălpi şi e ger. Ştii prea bine cît de mult mă impresionează asemenea splendori. Şura îţi trimite salutări. Ea încă mai trage nădejde să te cunoască.

24.XII.1915

Nu, nu pot să te iert. Dumneata nu numai că mi-ai produs o rană în suflet, Dumneata m-ai jignit de moarte. Am înţeles că nu te-ai sfii să faci orice cu mine, căci roaba — ţi-ai zis — va răbda, va îndura totul. „Nu sînt demn de dragostea Dumitale", îmi scrii. Dar m-ai iubit oare vreodată ? Dacă a fost aşa, nu-mi rămîne decît să te compătimesc. Cîtă bătaie de cap ţi-o fi dat acest sentiment ce nu poate fi măsurat şi nici cîntărit !

Îmi scrii că trebuie să mă „regăsesc". Cred că am izbutit s-o fac şi pe asta cu ajutorul Dumitale, pentru care îţi sînt deosebit de recunoscătoare. N-ar fi fost însă mai bine să-ţi fi învins laşitatea şi să-mi fi răspuns direct printr-un „nu" ? Ai fi putut, zău, scăpa în felul acesta de cea din urmă obligaţie : să-mi răspunzi din politeţe la scrisori.

E. Turaeva

CAPITOLUL AL TREILEA

15.IV.1916. Petrograd

Îmi ceri, Kostea, să dau uitării cearta noastră ? Prin urmare, ceartă se numeşte asta ? Îmi scrii : „Să ne iertăm unul pe celălalt". Consideri, aşadar, că nu numai Dumneata, ci şi eu am fost vinovată ? Ai simţit dorinţa să „revenim la apropierea noastră spirituală" pe care totuşi o preţuieşti ? Dar a fost, oare, între noi o apropiere spirituală ? În ceea ce mă priveşte, eu am dorit-o, într-adevăr, dar n-am căpătat drept răspuns decît poveţe pline de răceală. Şi-apoi, cît de caracteristic îţi este acel „totuşi" !

Prin urmare, te mai interesează încă sănătatea mea şi treburile mele ? Cu sănătatea o duc foarte bine, iar cît priveşte „treburile", cred că o să ţi se pară straniu că ele merg excelent la o persoană atît de lipsită de simţ practic ca mine. Am lucrat mult la Dobujinski, în clasa de compoziţie, şi la Iakovlev, în cea de desen. Iakovlev este prea puţin cunoscut marelui public, fiindcă abia de curînd s-a întors din străinătate (călătoria a obţinut-o după absolvirea Academiei). A avut o expoziţie anul trecut la „Mir iskusstva" şi a atras îndată atenţia tuturor. Dobujinski nu vine decît arareori. Este un tip melancolic, rezervat ca orice petersburghez, scrobit şi mi-e puţin cam teamă de dînsul. Observaţiile lui sînt interogativ-laconice, dar extrem de precise. Apropo de asta, află că zilele trecute Dobujinski mi-a spus că iarna aceasta am făcut progrese remarcabile. Aşadar, închipuie-ţi că sumbrele Dumitale preziceri nu s-au adeverit.

Locuiesc la eleva mea, Lenocika Gorina, despre care ți-am mai scris. E o familie tipic petersburgheză : la prima impresie ți se par nu prea ospitalieri, dar de fapt sînt foarte afectuoși. Alexei Petrovici e profesor universitar, predă un curs la facultatea de limbi orientale. Este un om amabil, cu un chip frumos, de o paloare mată și cu niște ochi mari. Mi-era cam teamă de dînsul, pînă cînd, la o serată organizată de Lenocika, m-a invitat la o mazurcă. Am dansat amîndoi în aplauzele tuturor și de atunci nu-mi mai este defel teamă. Mama, Gayaneh Davîdovna, armeancă la obîrșie, provine din cunoscuta familie Lazarev : a fost odinioară o bună pianistă, o femeie activă, antrenată permanent în tot felul de comitete obștești. Fiul, Dmitri, seamănă cu tatăl său, are părul roșcat, afișează o politețe plină de eleganță și o indiferență sarcastică. Istoric de profesie, discipol al lui Uspenski, studiază bizantinologia și este considerat în familie drept o stea. Și el cîntă — la violoncel. În familia Gorin muzica se află la loc de cinste și acest lucru e foarte plăcut. În toată această atmosferă de constantă preocupare și ponderație, Lenocika e întruchiparea nepăsării, dezordinei și leneviei. Este o ființă capabilă, inteligentă, dar în stare să stea tolănită pînă la amiază pe canapea cu cîte o carte în mînă. Am fost invitată s-o meditez la toate materiile, dar nu fac altceva decît s-o conving mereu să se apuce de învățat.

Prin urmare, dorești să reîncepem corespondența ? Mă rog ! Adresa mea este : Ekaterininski Kanal, 35, apartamentul 10.

E. T.

12.VII.1916. Terioki

Dragă Kostea, îți spun deschis că nu mă așteptam deloc să primesc de la Dumneata o scrisoare atît de tandră și sinceră. Doresc și eu să te văd ! Poate că ai să vii în august, înainte de începerea cursurilor ? Deunăzi, părinții Lenocikăi mi-au propus să plec împreună cu dînsa într-o călătorie pe Volga, însă i-am refuzat.

De sentimentele Dumitale prietenești nu m-am îndoit niciodată, iar în ceea ce privește sentimentele mele nu este cazul să te conving. Și-acum, iată, dragul meu, ce-aș vrea să-ți spun... Dar uite că, furată de gînduri, am și uitat. Și am impresia că am vrut să-ți spun ceva foarte important... Nu, nu pot să-mi amintesc.

Acum s-a lăsat liniștea. E aproape de ora unsprezece, iar eu stau și-ți scriu fără lumînare. Pe fereastra deschisă pătrunde o mireasmă puternică de tabac și de secară. Și sufletul mi-e senin și împăcat. Iată despre ce este vorba ! Trebuie să-ți scriu unde mă aflu și ce-i cu mine. Prin urmare, ascultă, adică citește. În timpul iernii m-am surmenat prea mult, deși am avut condiții foarte bune, am băut chefir și, în general, mi-am asigurat o alimentație excelentă. „Ai suferit prea multe șocuri nervoase", mi-a spus doctorul și m-a trimis să stau într-o liniște desăvîrșită, la Terioki, în Finlanda (dar mi-a interzis categoric să mă scald, lucru care mă amărăște nespus — și totuși mă mai scald uneori). Am închiriat cu Lenocika o cameră și o ducem amîndouă destul de bine. E rău însă că aici toate sînt

scumpe — ca-n orice staţiune balneară. Duc o viaţă independentă, ţin un fel de statistică a vacilor. Ocupaţia asta mi-a sugerat-o tatăl Lenocikăi. De meditat, desigur că n-o mai meditez. Este o fată drăguţă, spirituală, mereu mă face să rîd, mă îndoapă cu nemiluita, ca să mă îngraş, iar atunci cînd mă scald, mă scoate afară din apă. Ţărmul aici e nisipos şi-i o plăcere să te bălăceşti. Că e mai rău decît la Ialta, nu încape nici o îndoială, iar marea, în comparaţie cu Marea Neagră, pare aici o baltă întinsă şi încremenită. Să nu te mire ortografia mea. Sînt atît de obosită, încît şi cele mai uzuale cuvinte le uit, iar în muzică nu mai prind ritmul. Lucrul acesta e cel mai neplăcut. Dmitri, fratele Lenocikăi, despre care mi se pare că ţi-am mai scris, cîntă binişor la violoncel şi astă-iarnă organizam deseori împreună cu el cîte o serată muzicală. Acum însă nu mai iese nimic, pentru că de auzit aud ritmul, dar nu sînt în stare să-l urmăresc. Ia te uită, iar am deviat de la subiect!

Aici duc o viaţă liniştită, nu încerc să cunosc pe nimeni. De citit, citesc destul de mult. Mă bucură tot felul de mici bucurii. Lucrez. Deunăzi, spre exemplu, am avut o seară fericită. Şi ştii de ce? Pe fundalul unei poieni cu iarbă grasă, verde, am zărit un covor cu motive în tonuri vii, pestriţe, atîrnat de-o prăjină, iar dincolo de el, în zare, un pîlc de pini se mistuia în văpăile asfinţitului. Şi atunci mi-am zis în sinea mea: „E bine să trăieşti!“ M-am apucat să pictez priveliştea, dar m-am convins curînd că am dat greş.

Aştept cu nerăbdare să-mi scrii.

1.VIII.1916

Scumpul meu, vreau să-ţi vorbesc despre o cunoştinţă interesantă. Făcînd studii după natură, am cunoscut un pictor bătrîn, un om cît se poate de inteligent şi de interesant. Este înalt, costeliv şi umblă atît de repede, încît nici eu, cu picioarele mele lungi, nu izbutesc să-i ţin pasul; vorbeşte răstit şi foarte categoric, dar în acelaşi timp e bun şi modest ca un copil. Îl cheamă Ivan Iakovlevici Reinhardt. Cînd am făcut cunoştinţă, m-a întrebat: „Numele meu nu-ţi spune nimic?“ Văzîndu-mă că dau din colţ în colţ, a adăugat îndată: „Nu te necăji, nici mie nu-mi spune nimic“. Cunoaşte tot ce vrei şi are un minunat dar de a povesti. În pictură, zice el, lucrul cel mai important este tupeul. Pînă şi peredvijnicii [1], după părerea sa, au avut tupeu şi numai datorită acestui fapt au izbutit să mai facă cîte ceva. Miriskusnicii [2], cu toate bunele lor maniere, au şi ei tupeu şi „se trag unul pe altul la suprafaţă“. Cît despre alte grupări cum ar fi „Valetul de caro“ sau „Coadă de măgar“, adepţii lor sînt de-a dreptul agresivi şi toţi, pînă la unul, sînt nişte namile. „Aşa că dumneata n-ai să poţi face nimic, domnişoară, mi-a spus gînditor. Dumneata eşti un om

---

[1] Artişti plastici realişti ruşi, membri ai Asociaţiei expoziţiilor artistice ambulante *(Tovarişcestvo peredvijnîh hudojestvennîh vîstavok)*. Luînd fiinţă în 1870, asociaţia îşi încetează existenţa în 1923. În cadrul ei şi-au desfăşurat activitatea o seamă de figuri ilustre ale artei ruse de la sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX, cum ar fi: Repin, Surkov, Vasneţov, Perov, Levitan, Serov ş.a.

[2] Adepţi ai grupării artistice „Mir iskusstva“.

corect, or, în arenă trebuie să-ţi faci apariţia într-o postură incorectă."

Aflînd că învăţ la Iakovlev, a fost de părere că asta mă va costa mult, iar după ce i-am spus, glumind, că plătesc la atelier doar cîte o rublă de şedinţă, a mormăit : „Are să te coste mai scump". Părerea lui este că miriskusnicii şi-au jucat la vremea lor rolul, ba chiar un rol de seamă, iar acum nu le mai rămîne de făcut decît să demonstreze că „nu sînt chiar aşa". Doar trebuie şi ei să nege cîte ceva ! Iar ca să nu sucombe, trebuie să se mai şi prefacă. Şi anume că, negînd, „absorb" toate curentele noi. De aici acele expoziţii la care îi invită şi pe cei „de stînga". „Îmi închipui de ce minuni ale stăpînirii de sine dă dovadă binecrescutul nostru Mstislav Valerianovici, atunci cînd are de a face cu aceşti indivizi plini de tupeu", mi-a spus într-o zi despre Dobujinski. Totuşi, printre cei cu tupeu sînt şi mulţi oameni de talent — cum e Maşkov, de pildă — care vor mai avea timpul să arate ce pot.

Lucruri foarte interesante mi-a spus despre desen. „În primul deceniu al secolului XX pictorii din întreaga lume au încercat să se dezveţe a desena. Matisse a fost un desenator de mîna întîi, dar şi el a depus toate eforturile spre a se dezbăra de arta sa. Din punctul de vedere al publicului, el a început deodată să deseneze aşa cum desenează copiii. De fapt însă, a încercat să înveţe acel tip de desen care îi era necesar pentru a-şi exprima ideile sale artistice."

Eu stam şi-l ascultam cu gura căscată. Nimic asemănător nu mi-a fost dat să aud vreodată de la Iakovlev, care, în loc să-mi explice greşeala ce-o

făceam, mi-o corecta pe loc, fără să-mi adreseze uneori un singur cuvînt măcar.

— Dacă vrei într-adevăr să înveţi ceva, dragă domnişoară, mi-a spus Reinhardt cînd şi-a luat rămas bun de la mine, du-te la Paris. Altminteri, aici n-ai să înveţi decît un singur lucru : să nu te pricepi a lucra. Iar matematica dumitale ai abandonat-o, după opinia mea, absolut degeaba. În treacăt fie spus, ea ţi-ar fi folosit, poate, şi la pictură.

Ce zici de toate astea ? Nici nu-ţi poţi închipui, dragă Kostik, ce haos domneşte în sărmana, învălmăşita mea minte.

19.VIII.1916. Terioki

Marea e astăzi mohorîtă şi ursuză. Asta se întîmplă destul de rar aici. Am stat dimineaţa pe ţărm şi mi-am ghicit : dacă valul va trece de piatra pe care mi-am pus-o în gînd, înseamnă că la toamnă ne vom vedea. Marea m-a lăsat îndelung să aştept, aproape că-mi pierdusem orice speranţă. Şi totuşi, în cele din urmă s-a milostivit de mine — s-a apropiat, a lins piatra aceea şi s-a retras. Ce bucurie m-a cuprins, ce bucurie ! Prin urmare, am să te revăd la toamnă. Nu-i aşa ? Scrie-mi, te rog, mai repede.

Telefonogramă. 23.VIII.1916. Kazan. Lui Konstantin Pavlovici, Karnovski. Rog vino Stop Absolut necesar întîlnim Stop Turaeva Stop Primit telefonograma. Ele au tras la familia Priklonski, imobilul Okaciurin.

29.VIII.16. Vaporul „Vladimir Monomah"

Iubitul meu, mi-e gîndul numai la tine. Îţi vine să rîzi că la sentimentul fericirii pe care-l încerc se adaogă şi altul, de uimire, dar ăsta-i adevărul, nici eu nu mai înţeleg ce s-a petrecut iarăşi cu mine. Prin ce miracol am ajuns să uit într-o clipă iarna aceea nesfîrşită şi neagră.

Azi-dimineaţă, m-am pomenit că mi se aduce în cabină o fetiţă de vreo zece ani, cocoşată. A stat vreme îndelungată molcom şi m-a urmărit cu privirea.

— Da de ce zîmbeşti mata, tanti ?

— De fericire, drăguţa mea.

— Da poveşti ştii multe ?

— Nu prea. Vrei să-ţi spun o poveste ?

Şi ziua întreagă i-am înşirat la poveşti, toate numai despre noi doi, despre tine. Ne plimbam amîndoi nu ştiu pe unde prin ninsoare, ori, stînd alături în faţa ferestrei deschise, admiram ciorchinii florilor de glicină. Noapte bună, dragul meu. Las pe mîine să închei scrisoarea. Rămîn a ta şi numai a ta. Am desenat mult în timpul acestei călătorii...

Bună dimineaţa ! Iată că ne apropiem de Perm ; îl şi văd în zare. Scrie-mi. Te sărut.

10.IX.16. Perm

Pe cincisprezece sosesc Kazan Stop Mi-e dor te sărut.

19.IX.16. Kazan

Dragul meu, să ştii că ai fost nedrept ieri cu mine, făcîndu-mi reproşuri din cauza lui Dmitri. În primul rînd, n-ai deocamdată nici un motiv, iar în al doilea rînd... O, în al doilea, al treilea şi al patrulea rînd, dacă mi-ar fi trecut prin gînd să-ţi fac eu *ţie* reproşuri, în felul acesta s-ar fi dus toate zilele acelea dumnezeieşti pe care le-am petrecut împreună la Kazan. O simplă pornire ştrengărească sau, poate că, întrucîtva, plictiseala m-a făcut să cochetez cu Dmitri şi îţi mărturisesc deschis că nu regret nici un pic acest lucru. Totodată, trebuie să recunosc că nu m-am aşteptat cîtuşi de puţin să se debaraseze cu atîta uşurinţă de pretinsa lui impasibilitate ! Îmi place că dincolo de aerul său de locuitor al capitalei şi de european cultivat, se simte la el acea nepăsare pur rusească şi chiar o mare doză de nesăbuinţă. Pe lîngă toate acestea, ştie să cînte minunat la violoncel. La serile noastre muzicale vine uneori însuşi Alexei Pavlovici, care de asemenea îmi place, ba chiar mai mult decît Dmitri. Din păcate, să cochetezi cu el e imposibil, căci Gayaneh Davîdovna e nespus de geloasă. Într-un cuvînt, îţi restitui reproşurile tale surprinzătoare, cu atît mai mult, cu cît nu se potrivesc defel cu propria ta „teorie a amorului liber".

13.X.1916. Petrograd

Doritul meu, iartă-mi tăcerea. Iată, s-a scurs o săptămînă şi jumătate de cînd mă aflu la Piter

şi încă nu m-am învrednicit să-ţi scriu. Sărmanul meu cintezoi, pesemne că ai îngheţat fără scurtă. Nu ţi-am scris pînă acum, fiindcă am ajuns la Piter tare bolnavă. M-a răzbit răceala, m-am obosit, dar sufleteşte mă simt minunat. Ia seama, nu te înfumura! Ştii doar ce înseamnă pentru mine întîlnirile noastre.

Şi-acum despre scurtă. Preţurile variază între 14 şi 25 de ruble. Primele sînt, fireşte, mai puţin elegante. Modele — din belşug. Aşadar, hotărăşte-te. Te aştept cu nerăbdare la Piter. Îţi sărut ochii tăi alburii, nevinovaţi.

28.X.16. Petrograd

Mult iubitul meu prieten! Cîtă bucurie mi-aduce în suflet fiece rînd al tău! Am fost aseară cu Rozalia Lvovna la nişte cunoştinţe comune. I-am spus şi ei că vei veni. A mai rămas puţin pînă atunci, nu-i aşa? La Petersburg viaţa îşi urmează vechiul ei curs. Ecoul războiului nu se mai simte aproape deloc. Placardele, apelurile care îndeamnă populaţia să facă donaţii etc. au devenit un fapt obişnuit. Iar atunci cînd auzi vorbindu-se prin tramvaie că aici vremea e aşa şi pe dincolo, dar cum o fi ea acolo, în tranşee — lucrurile acestea sînt atît de penibile, încît îţi vine să plîngi. Despre astea nu se cade să vorbeşti acum. Trebuie să taci sau să te dai cu capul de pereţi. Mai tare decît orice mă agasează filozofările snobilor. Glasul conştiinţei e înăbuşit de această pălăvrăgeală emfatică.

Iar în văzduh pluteşte, fără îndoială, ceva impresionant. Izbucnesc scîntei, dar numai aparent se sting în bezna nopţii. Au avut loc tulburări în cartierul Vîborgskaia, ciocniri între soldaţi şi poliţie. La Bestujevskie a fost declarată o grevă în semn de protest: 50 de marinari au fost deferiţi tribunalului militar din Kronştadt, pe motiv că au refuzat să lupte.

Despre starea mea sufletească... Ce-aş putea oare să-ţi spun? Nu-mi amintesc să mai fi dovedit vreodată atîta lipsă de atenţie faţă de propria-mi persoană ca acum. E o reminiscenţă a ultimei noastre întîlniri. Trăiesc şi eu de azi pe mîine, ca toată lumea, şi doar uneori iau seama cu nelinişte la această suspectă nesocotinţă a mea.

Deunăzi am fost la doctor şi mi-a spus că sînt perfect sănătoasă.

Şura îşi susţine examenul de stat. La revedere, pe curînd. Am să-ţi mai scriu între timp. Acum mă grăbesc la poştă.

PETROGRAD. 1916

...Oraşul o însoţea ca într-un vis: ploaia, tropotul înfundat al copitelor pe caldarîmul de lemn, cucoanele cu umbrele, care vindeau insigne ale Crucii Roşii pe strada Sadovaia, unde ea se urcase din nou în tramvai. Se ducea la familia Gorin. Lenocika o aştepta, iar ei îi venea să plîngă imaginîndu-şi acea lecţie care dura trei ceasuri încheiate, din care două constau în aceea că ea încerca s-o înduplece pe Lenocika să se apuce de învăţat. Acum, în jur stăruia miros de paltoane ude, se

purtau conversaţii false pe tema „cum le-o fi pe vremea asta soldaţilor noştri din tranşee“ şi, din nou, îşi amintea de Kostea, care îi promisese să vină odată cu cea dintîi ninsoare. Trezindu-se din somn, Liza se ducea mai înainte de toate la fereastră şi privea cerul. Ninsoarea nu se va porni niciodată, nu va sosi Crăciunul şi el nu va mai veni...

Se înşelase. Lenocika ştia bine lecţia, isprăvire cît ai clipi cu matematica şi trecură la limba franceză. Între timp sosi Dmitri, îmbrăcat cu un veston modern, cu nasturi pînă sus ; avea părul tuns scurt şi purta pince-nez ; luă loc, ascultă o vreme conversaţia lor, pe urmă rosti, lungind cu nonşalanţă cuvintele :

— Lizanka, spuneai cîndva că te interesează arta bizantină. Astăzi Uspenski ţine o prelegere. Vrei să vii cu mine ?

— La ce oră ?

— La unu şi jumătate.

Pe Liza o interesa într-adevăr arta bizantină, dar acum se înţelesese să se întîlnească la atelier cu o pictoriţă, o fată cu o alură de bărbat, care voia să-i arate schiţele sale.

— Poate că da. Dar mai întîi va trebui să trec pe la atelier. În afară de asta, mai am de făcut un ceas lecţii cu Lena.

Pe chipurile amîndurora se citea implorare : pe chipul Lenei, din pricină că se grăbea pesemne să plece la vreo întîlnire. În ceea ce-l priveşte pe Dmitri, acesta mai ieri şi-ar fi săltat cu nepăsare pince-nez-ul şi ar fi plecat, acum însă rămase pe scaun, ascultînd răbdător cum conjugă soră-sa, mereu poticnindu-se, verbe franţuzeşti.

Liza se simţi deodată cuprinsă de veselie. Îi mai chinui puţin pe amîndoi, pe urmă o lăsă pe Lena să plece, se aşeză mai comod în fotoliu şi i se adresă lui Dmitri :

— Ei ?

El dădu s-o sărute, dar ea se feri.

— Nu.

— De ce, Lizanka ? Doar ieri...

— Ieri am fost îndrăgostită de dumneata. Ai cîntat minunat din Grieg. Astăzi însă plouă, e vreme urîtă, eu am alunecat pe strada Morskaia şi m-am lovit la genunchi ; şi-apoi, nu se poate pentru că azi nu se poate. Trebuie să mă duc pe la atelier, pe urmă pe la Rickert sau Wolf. Vrei să vii cu mine ? De acolo vom merge la prelegerea lui Uspenski al dumitale. De acord ?

La Rickert nu găsiră cărţile pe care i le solicitase Kostea, dar vînzătorul îi spuse că volumul lui Chevandier poate fi comandat de la Paris, de unde ar sosi cam în două luni de zile. Dmitri o îndemnă să accepte.

— Dar pentru ce îi trebuie Duval cunoştinţei dumitale ? Doar e matematician, din cîte ştiu ?

— Şi ce-i cu asta ? Şi eu sînt un fost matematician, dar cu toate astea, după cum vezi, mă duc cu dumneata la o prelegere despre arta bizantină.

Ajunseră cu jumătate de oră mai devreme, şi Liza, căreia îi era dragă universitatea, se plimbă cu plăcere prin coridorul cel lung, vuind intermitent de glasuri, de rîsete, de paşii studenţilor care treceau pe acolo. La uşa amfiteatrului cinci, unde avea să-şi ţină prelegerea Uspenski, lumea se şi îmbulzea, era în aşteptare.

Om trecut de şaptezeci de ani, rotund la chip şi cu un barbişon roşcat, rotund şi el (Dmitri spusese că savantul seamănă cu toată intelectualitatea rusă luată la un loc), Uspenski începu nu de la Bizanţ, ci de la bizantinologie. Cui s-o transmită ? Se vor găsi oare în rîndul generaţiei noi, necunoscute, tineri care să preia din mîinile lui această moştenire ?

Vocea lui slabă prinse putere, chipul venerabil i se înflăcărase, şi-n închipuirea Lizei se-nfiripă Bizanţul : ovale luminoase ca de ceară albă în jurul flăcăruilor roşii ale lumînărilor, ziduri de templu în licărul cald al mozaicului. Grele odăjdii aurite atîrnă pe umerii preoţilor într-o legănare solemnă şi vană. Pretutindeni — emailuri : violete, portocalii, negre, verzui — ele se văd pe aceste odăjdii şi în ferecăturile icoanelor din care ochii sfinţilor privesc scrutători şi încremeniţi.

— Ritmul istoriei este extrem de lent, continuă Uspenski. Secole de-a rîndul se schiţează fundalul de aur care înlocuieşte spaţiul real, tridimensional...

Undeva departe şi totodată aproape era Dmitri, care o privea cu ochi de îndrăgostit şi pentru o clipă, din neştiute pricini, i se făcu milă de el, se înduioşă pînă la lacrimi.

Dmitri nu-l asculta pe Uspenski. Ea însă îl asculta, stînd cu pleoapele coborîte.

— S-ar putea să fie o comparaţie prea îndrăzneaţă, spuse Uspenski, dar Krumbacher scria că slujba religioasă bizantină îi aminteşte acel spectacol teatral care înălţa sufletul spre ceruri şi care îl pedepsea cu asprime dacă el pregeta să se înalţe.

Acum bizanţul imaginat de ea reprezenta nu numai o îmbinare tainică de pete sclipitoare, estompate, urcînd încet către bolta întunecoasă, sclipitoare şi ea. Acest Bizanţ pornise acum să cînte ; galbenă precum frunzişul toamnei, cînta, persistentă, culoarea cea galbenă ; neliniştită, culoarea cea roşie suna ca un alto, iar cea albastră — son profund de violoncel — o seconda meditativ şi prudent.

2.XI.1916. Petrograd

Prieten drag, îţi place oare achiziţia mea ? Am cutreierat aproape toate magazinele din Piter, dar n-am găsit una maro. Pulovere se găsesc, însă tu ai vrut ceva cu cheutori. Să nu te mire că scurta miroase a gaz : e bun contra moliilor. Întrucît eu, ca un bun prieten ce-ţi sînt, te încurajez în aventurile tale, te sfătuiesc s-o ţii în prealabil afară, la ger. Deşi s-ar putea întîmpla ca pe lumea asta să existe femei pe care să le tulbure şi mirosul de gaz. Eu însă nu fac parte din rîndurile lor. Cartea lui Chevandier ţi-am comandat-o de la Paris.

Mi-ai scris că vei veni aici odată cu prima zăpadă — de aceea nicicînd nu mi-a mai fost atît de nesuferită ca acum mîzga asta a toamnei care nu se mai sfîrşeşte. Oare să domnească şi în cer aceeaşi nedreptate ca şi pe pămînt, iar glasul unei femei să nu reprezinte nimic pentru Domnul Dumnezeu ?

P. S. Ieri n-am mai izbutit să-ţi expediez scrisoarea. Astăzi a nins. Cînd vei veni, va fi multă zăpadă.

20.XI.16. Petrograd

Kostenka, dragul meu! Ce tristă sînt că ţi-ai amînat sosirea! Ai dezamăgit-o şi pe Şura, căci pentru luna decembrie ea pleacă acasă. Doar ştii şi tu ce mult doresc să vă cunoaşteţi. Mai este şi un alt motiv, mai important. Se pare că în curînd voi renunţa s-o mai meditez pe Lenocika, va trebui din nou să-mi caut de lucru, şi în acest sens aş avea nevoie de sfatul tău. Ştii prea bine că ţin de multă vreme la ea şi la familia Gorin, la fel cum ţin şi ei la mine. Mă bucur de întreaga lor atenţie şi totul ar fi fost în regulă dacă aş fi avut posibilitatea să răspund măcar cît de cît grijii pe care mi-o poartă. Dar lucrul acesta e cu neputinţă. Lenocika nu numai că nu vrea să înveţe, dar reprezintă în felul ei un fenomen din acest punct de vedere. De cîte ori, pierzîndu-mi răbdarea, n-am vrut să renunţ, să las totul baltă! Ieri am avut o nouă explicaţie cu Gayaneh Davîdovna, în urma căreia am ajuns aproape să plîngem amîndouă. Ea m-a implorat să mai aştept. Nu mai ştiu ce să fac. Alexei Pavlovici este menajat; despre treburile acestea nu discută nimeni cu el, iar Dmitri nu face decît să strîngă din umeri. Pesemne trebuie să-mi calc pe inimă şi să continuu meditaţiile. Dar... Nesuferitul „dar“! El se referă la starea mea lăuntrică, mai mult decît tristă. Unica steluţă călăuzitoare e pentru mine venirea ta aici, dar şi gîndul la acest viitor apropiat parcă mi-e lipsit de speranţă. Poate pentru că în explicaţiile tale mi se tot pare că descopăr o cauză exterioară, independentă de voinţa ta.

Energia mea e ca o lampă de gaz a cărei flacără ba o fac prea mare, încît începe să fumege, ba o micşorez prea mult, încît e gata să se stingă. Nu am nevoie de nimic. Poate de puţină tandreţe, ca de un narcotic. Am ajuns — şi nu o dată — la gîndul sinuciderii, însă o tot lungesc. Trebuie să mai meditez. Dar, ajunge! Am uitat cu desăvîrşire — doar ţie îţi place să fiu veselă. Mai bine să-ţi vorbesc despre pictură, singură ea îmi mai dă curaj...

În atelierul nostru sînt multe lucruri interesante, mai ales cînd vine acolo Dobujinski (Iakovlev se întoarce în decembrie). Ultima oară el ne-a corectat compoziţiile. Temele fuseseră următoarele: 1) Alergînd cu durere, spaimă şi deznădejde. 2) Somn profund. 3) Coşmar... Lucrez mereu şi aş lucra cu mai multă rîvnă dacă nu mi-ar da tîrcoale în răstimpuri nişte gînduri neliniştitoare. Iată unul dintre ele: Oare „Mir iskusstva“ se deosebeşte chiar atît de mult de peredvijnici, pe care cei din atelierul nostru îi consideră nişte duşmani de moarte? Sigur că se deosebeşte: printr-o atitudine mai rafinată faţă de desen, prin măiestrie artistică şi, ceea ce este deosebit de important, prin descoperirea unor titani cum sînt Rokotov şi Leviţki. Totuşi atît un curent, cît şi altul, deşi într-o măsură diferită, se întemeiază pe „descripţie“. Astfel, am încercat să „descriu“ operele pe care le-am îndrăgit mai mult din creaţia lui Dobujinski şi nu numai că am izbutit s-o fac, dar într-o vreme asta mi-a fost chiar ocupaţia preferată. În treacăt fie spus, aceste consideraţii profanatoare sînt animate de acea micuţă culegere din articolele lui Axionov şi Apollinaire despre care ţi-am scris cîndva.

Îi citesc pe Michelangelo şi Leonardo. Şi-l mai citesc pe scriitorul meu preferat, pe extraordinarul şi delicatul Cehov — este şi asta una din faţetele sufletului meu.

Astăzi ninge şi tare aş dori să ningă şi la Kazan. Poate că eşti bolnav, îmi ascunzi acest lucru şi de aceea ţi-ai amînat plecarea? Poate că şi sufletul tău e răvăşit şi cuprins de tristeţe? Doresc să nu uiţi niciodată că ai în lumea asta un prieten, părtaş la toate bucuriile şi necazurile tale. Şi nu-i nimic dacă acest prieten... Iar am pierdut şirul. Toate-s bune şi la locul lor.

30.XI.16. S.-Petersburg

Scumpul meu, n-aş fi crezut vreodată că va veni o vreme în care să-mi fie absolut indispensabile indiferenţa, luciditatea ta — acele lucruri ce-mi displac atît în felul tău de a fi şi pe care — o simt — încerci să ţi le impui. Nici nu ştiu cum să-ţi explic ceea ce se petrece cu mine. Ştii tu cîte eforturi şi cîtă tenacitate mi-a cerut pictura? Dacă mai există ceva intact şi nealterat în mine, aceasta e dragostea pentru pictură, care mi-a adus totdeauna bucurie în inimă cel puţin prin faptul că m-a ajutat să mă concentrez lăuntric, să „revin la mine". Ei bine, află că am părăsit atelierul şi am plecat, cu toate că Dobujinski mi-a lăudat ultimele lucrări.

Mi-e greu să-ţi relatez într-o scrisoare cum anume s-a întîmplat acest lucru. În linii mari s-a petrecut cam aşa: de la o vreme începuse să mă obsedeze senzaţia că ne aflăm undeva într-o „suburbie", într-o ulicioară liniştită, unde abia dacă se aude ecoul cruntei bătălii dintre pictorii aparţinînd celor mai diferite orientări. Nu o dată mi-a trecut prin minte că tot ce este mai important se află acolo, în timp ce în atelierul nostru, alcătuit după modelul „atelierelor libere pariziene" toate se şi fac „după model", iar ceea ce ne este nouă propriu, adică original, nu se manifestă decît în mică măsură. Şi iată că astăzi m-am convins pe deplin că n-am făcut pictură în adevăratul înţeles al cuvîntului, ci pictură „apropo de", prin urmare nu numai că n-am lucrat nimic pînă în prezent, dar nici măcar nu m-am apropiat de lucru ca atare.

Îţi scriu, avînd mintea răvăşită, după nişte discuţii nebuneşti ce au durat trei zile în şir şi s-au iscat în casa unui colecţionar cu care mi-a făcut cunoştinţă Dmitri Gorin. El, Dmitri, m-a invitat de cîteva ori pînă acum să vizitez această colecţie (proprietarul ei este un oarecare manufacturist care încearcă să-l imite pe Stanislavski şi care, într-adevăr, îi seamănă întrucîtva). Un timp am încercat să mă eschivez, poate într-un mod instinctiv. Dar iată că în cele din urmă am acceptat şi — Dumnezeule mare — ce avalanşă s-a prăvălit peste mine, ce lume stranie, monstruoasă, dezaxată şi orbitoare! Colecţia e alcătuită din opere strict contemporane, în special din lucrări aparţinînd celor de la „Valetul de caro". Discuţia s-a iscat chiar de la început, căci din prima clipă eu am atacat vehement acea naivitate studiată, acea pastişare a firmelor din tablourile lui Larionov şi ale Goncearovei. În faţa lucrărilor lui Tatlin, eu cu Dmitri doar că nu ne-am luat la bătaie, mai ales atunci cînd el a încercat să-mi demonstreze că „acele

contrareliefuri unghiulare şi de centru" au îmbogăţit pictura prin faptul că „trebuie să cauţi a pătrunde dincolo de pînză". Îndată după aceea l-a asemuit pe Tatlin pictorilor de icoane bizantini, pe motiv că şi aceştia au acordat atenţie în primul rînd suprafeţei picturale „fără a se preocupa de subiect, acesta repetîndu-se secole de-a rîndul şi neavînd pentru ei nici un fel de importanţă". N-am priceput nimic din toată această abracadabră, dar după ce am revenit la Goncearova, parcă am întrezărit cu adevărat la ea o manieră de „iconar", deşi n-am găsit nimic comun între pictura ei şi cea a lui Tatlin. Şi n-a fost el, Dmitri, cu savantlîcurile lui de bizantinolog, cel care a contribuit la aceasta, ci o amintire din copilărie, dinainte de pension. Mă văd într-o biserică, unde însuşi văzduhul e colorat de luminile candelelor şi de crepusculul care pătrunde prin ferestrele întredeschise. Totul e colorat : fumul şerpuitor de tămîie, sclipitoarele obiecte bisericeşti, odăjdiile ciudate, aurii, ca de femeie, ale preotului. „Porţile împărăteşti" sînt încadrate de tablouri, iar celelalte porţi, din dreapta şi din stînga, sînt şi ele străjuite de alte tablouri. Pretutindeni, oriunde te-ai uita — numai tablouri, numai icoane. Ele nu au nici un rost, ele nu au cum să fie altfel. Şi trebuie să fie multe la număr, căci toate laolaltă alcătuiesc un alt tablou, uriaş, cît zidul de mare. Chipuri pătrunse de o lumină sumbră, ferecăturile de argint care lasă la vedere doar obrazul şi mîinile.

Tocmai acel sentiment de copilărească uimire mi-a revenit în minte acum, în faţa lucrărilor semnate de Goncearova. Mi-am amintit şi de ea însăşi, aşa cum o văzusem la dezbaterile de la Moscova

consacrate „Valetului de caro" — o făptură gravă, zveltă, severă — precum şi de cuvintele ei privitoare la faptul că în artă nu este important numai „ce" şi „cum", ci şi „în ce scop". Nu „apropo de", ci „în numele cui".

15.XII.1916. Petersburg

Ninge din belşug, cu fulgi mari, iar tu nu mai vii. Nu trebuie să crezi că pun în seama ta întreaga vină a dragostei mele nefericite. Dacă ai veni, ai putea locui în odaia Şurei. Ea a plecat, iar zilele astea va pleca şi Kuzea. Azi-noapte în vis am primit o telegramă care îmi vestea sosirea ta.

17.XII.1916. Petrograd

Cîte nopţi lungi n-am petrecut visînd la întîlnirea noastră şi drept răspuns n-am primit decît două cuvinte care mi-au săgetat ca o lovitură de pumnal inima. „M-a pedepsit Dumnezeu cu această dragoste", repet acum cuvintele lui Hamsun. Pentru ce ? Nu ştiu...

La ce bun să mă mint pe mine însămi şi să te mint şi pe Dumneata că voi găsi puterea să suport acest „rece uncrop", acest soare care luminează, dar nu încălzeşte ? Dumneata „iubeşti şi nu vei înceta să iubeşti" ? Aşa poate fi iubit doar un pisoi jucăuş.

Să nu-mi mai scrii deloc. Va fi cea mai convingătoare dovadă a bunelor Dumitale sentimente faţă de mine. Totul e-n ordine, nu s-a schimbat nimic.

Surîzi citind această scrisoare ? Ai dreptate că este întrucîtva ridicolă.

Înapoiază-mi, te rog, scrisorile mele, de care, fără îndoială, nu ai nici o nevoie.

E. Turaeva

KARNOVSKI

Konstantin Pavlovici a crescut într-o familie de mic-burghezi, pe strada Bolşaia Prolomnaia, într-o casă cu etaj, murdară, locuită mai ales de evrei săraci. În colţul din stînga al curţii, mai depărtat, era un puţ, iar în mijlocul curţii — faimoasa latrină pe seama căreia reporterii publicau deseori note pline de indignare în ziarul „Gorod Kazan".

Pe dîmb, în preajma cetăţii, se afla talciocul şi aproape toţi locatarii făceau acolo negoţ cu haine vechi, încălţăminte, vopselărie, cu de toate şi în fel şi chip — în dugheni, în chioşcuri, pe sub nişte umbrele albe sau umblînd cu marfa de ici-colo. Noaptea îşi vîrau marfa în cufere, lăcătuindu-le şi ferecîndu-le cu lanţuri.

Tatăl lui Konstantin Pavlovici avea o „semi-dugheană" cu fiare vechi, iar toate acele burlane pentru samovar, furci, topoare, lopeţi, potcoave, cercuri pentru butoaie şi felurite instrumente i s-au părut multă vreme băiatului a fi nişte mărfuri deosebite, absolut indispensabile.

Talciocul o cotea, pătrunzînd pe poarta halei „Gostinîi dvor", unde, la umbra unui zid lăturalnic, bătrînul Popka Imenitov, un evreu slab de minte, bărbos, cu un chip rotund şi rumen, îmbrăcat într-o cămaşă rusească dată peste pantaloni, construia o cogeamite bicicletă de lemn cu care plănuia să plece spre pămîntul făgăduinţei. Lucra de zor, şi ochii lui albaştri, bulbucaţi, de copil, străluceau de voioşie ; micul Kostea sta şi-l urmărea îndelung cu privirea cum, îngînînd un cîntecel, suceşte şi învîrteşte întruna cîte ceva la bicicleta aceea... Roţile, spiţele, şaua, totul era de lemn. Fierul Popka îl trata cu dispreţ. Din întîmplare, Kostea venise la talcioc şi în ziua în care bicicleta era gata. Cu părul pieptănat, încins cu o curea peste cămaşă, Popka rosti cu glas tare o rugăciune, încălecă pe bicicletă şi porni în călătoria sa. Bicicleta se rostogoli pînă la poalele dîmbului, iar acolo se făcu bucăţi. Cu o durere aprigă, Kostea văzu cum se repede într-acolo hohotind de rîs o ceată de puşlamale, care puseră mîna cît ai clipi pe rămăşiţele bicicletei şi cum nebunul îi priveşte în tăcere, stînd deoparte, pentru ca după aceea să se prăbuşească la pămînt, încolăcindu-şi capul cu braţele. Kostea îi dădu ajutor, îl duse pînă acasă.

Ce anume îl impresionase din acea întîmplare întipărită în mintea lui pe toată viaţa ? Oare a crezut cu adevărat că va veni o zi cînd bătrînul nebun al oraşului va ajunge cu bicicleta lui pînă pe pămîntul făgăduinţei ? Nu, desigur că nu : în relaţiile de strînsă prietenie dintre Lavrov şi Karnovski, această „bicicletă de lemn" avea să constituie sinonimul strădaniei de a atinge cu orice preţ scopul propus, independent de realitate.

Familia lor era numeroasă, fiecare copeică era calculată şi trecută la catastif. Petrol nu trebuia să se consume mai mult de o sticlă pe săptămînă : cînd într-o seară de iarnă tatăl său l-a surprins citind

în pat la lumina unui muc de lumînare, i-a azvîrlit cartea în sobă, iar pe el, pe Kostea, l-a dat afară din odaie, aşa dezbrăcat cum era.

Acasă şi la semidugheană domnea ordinea ; duminеca familia se ducea la biserica Nikolo-Gostinodvorskaia, asistînd la întreaga liturghie ; posturile se ţineau cu străşnicie ; de vreo două ori pe lună tatăl se îmbăta criţă şi atunci căşuna pe toată lumea, dar mai ales pe familie şi pe vecini. Pe vecini îi ura de moarte. Nu s-a schimbat nimic nici după ce se săvîrşi din viaţă în anul 1899. Dimpotrivă, cuvintele „ca pe vremea cînd trăia tata" au devenit o noţiune etalon, deşi pe atunci trăiseră cu toţii în umilinţă şi spaimă.

Kostea a absolvit şcoala orăşenească de patru clase şi a intrat în slujbă la biroul fabricii de săpun a fraţilor Krestovnikov, unde lucrau şi cei doi fraţi mai în vîrstă decît el. Cel mijlociu, Piotr, fiind băiat de prăvălie, o ţinea numai într-o umblătură, iar cel mai mare, Leonid, sta la contabilitate, „pe un scaun înalt".

Cei trei fraţi locuiau la bunica lor, Matriona Vavilovna, în Pleteni, în preajma mahalalei Tatarskaia şi fiecăruia dintre ei bătrîna le gătea separat. Kostea, care cîştiga 15 ruble pe lună, nu se putea măsura cu Leonid, şi nici Leonid, la rîndul său, cu Piotr. Aşa se făcea că el, Kostea, mînca ciorbă gătită „cu carne de la Piotr", iar *kaşa* „cu grăsime de la Leonid".

Aici era cu totul altfel decît în Bolşaia Prolomnaia : verdeaţă, aer curat ! Pe o latură îngrădită a curţii se afla o mică livadă : cîţiva meri — doi din soiul *anisovka,* unul *pudovka,* iar altul *kitaika* — o tufă de agrişe şi un răzor de zmeură.

Iarna, cînd se trezea din somn, Kostea o auzea pe bunică-sa ieşind afară din casă ; doar cu rochia pe dînsa şi cu capul îmbrobodit cu o basma călduroasă, bătrîna ieşea să dea la o parte zăpada din faţa porţii. Aşa începea ziua pe care el avea să o petreacă la biroul fabricii, înscriind în registrul de plată leafa muncitorilor pe două săptămîni. La sfîrşitul zilei se aşeza să citească : îndrăgise lectura încă din şcoala parohială. El citea, iar bunica, încălzindu-şi spatele la sobă, se văita că i s-au desprins plămînii de la locul lor şi i se bălăbăne într-o parte şi-n alta.

Era o femeie măruntă şi uscăţivă. Se pricepea atît de bine să boteze omul dintr-o vorbă, încît porecla îl însoţea pe acesta toată viaţa. Pe o precupeaţă grasă şi impunătoare o poreclise „Regina Mops" şi astfel toată lumea din Pleteni ajunsese să nu-i mai spună altfel precupeţei decît „Regina Mops".

25.XII.1916. Simbirsk

Dragă Lizocika, mi-am dat, fireşte, seama de mai multă vreme că eşti o fiinţă cu idei fanteziste, totuşi nu mi-am putut închipui că asemenea idei te vor putea duce atît de departe. De cîte ori nu ţi-am spus pînă acum că nu există pe lumea asta acel Karnovski căruia îi tot trimiţi scrisorile tale trăsnite ? Mă-nţelegi, nu există ! L-ai născocit tu însăţi, l-ai înzestrat Dumnezeu mai ştie cu ce : şi cu o inteligenţă ieşită din comun şi cu o deosebită fineţe şi frumuseţe sufletească — pentru ca în cele din urmă să te îndrăgosteşti nebuneşte de propria-ţi creaţie. Or, el nu-i decît un simplu egoist, plin

de sine, ba mai avînd şi apucături de vampir. Pentru unul ca el să suferi tu, să umbli cu ochii umflaţi şi să iei brom ? Bromul ăsta mai ales a avut darul să mă scoată într-atît din sărite, încît Kuzea a şi făcut rost pentru mine de-o cămaşă de forţă.

Ceea ce îmi spui despre dedublarea lui enigmatică nu e decît o prostie. Nu poate fi vorba de nici un fel de dedublare. El nu-i decît un om practic şi rece. Or, se ştie că tocmai asemenea persoane pline de răceală se pricep de minune să ducă o femeie în pragul nebuniei. Cît despre teoria lui privitoare la amorul liber, a inventat-o cu singurul scop de a nu se căsători, pentru ca nimeni să nu-l împiedice să se bucure de viaţă. Te las să-mi tai capul, dacă el n-a renunţat să vină la Piter numai pe motiv că are pe alta la Kazan şi n-a vrut să se despartă de ea tocmai acum, de sărbători.

Cît despre faptul că totul la el nu-i decît „un edificiu plăsmuit în minte, iar nu în inimă" şi că într-o bună zi acest edificiu „se va prăbuşi", e o frază ce sună frumos, Lizocika, dar e atît de nebuloasă, atît de nebuloasă ! De ce să se prăbuşească ? Lasă că n-o să se prăbuşească nimic ! Îmi mai scrii şi aiureala aceea că, vezi doamne, „e în stare să facă un pas neaşteptat". Ba bine că nu, aşteaptă ! La dumnealui paşii aceştia neaşteptaţi sînt calculaţi la fix, la milimetru.

Şi-apoi, iartă-mă că ţi-o spun, dar lucrurile de care îmi mai vorbeşti chiar că nu le mai pricep deloc. Îmi scrii următoarele : „Mă simt demult şi în mod iremediabil jignită nu atît de Karnovski, cît de mine însămi, de jalnicele mele încercări de a-l reţine". Aşa ceva e pur şi simplu de neconceput ! Cine te pune oare să te jigneşti tu pe tine ? Ţi-nchipui cumva că lumea se sfîrşeşte cu Karnovski al tău ? Termin-o cu el şi gata. Scoate-ţi-l odată din cap, te implor. Şi nu te supăra pe mine că ţi-o spun deschis, dar nu pot altfel.

Acum, cîteva cuvinte despre Dmitri. De cunoscut, îl cunosc prea puţin : n-ai binevoit să mi-l arăţi decît de vreo două ori. Dar şi asta îmi este absolut de ajuns, ca să-ţi pot spune că el te iubeşte. Şi nu numai că te iubeşte, dar îţi este şi profund devotat. De altfel, să n-o faci pe mirata, şi tu eşti îndrăgostită de el ! E drept, altfel decît de Karnovski, dar eşti îndrăgostită, da-da, îndrăgostită ! Între voi există — mă iau după propriile tale istorisiri — o apropiere sufletească adevărată, nicidecum născocită. Mi-ai vorbit despre el cu încîntare.

În ceea ce îl priveşte, nu mi-a rămas decît o impresie fugară, totuşi mărturisesc că mi-a plăcut, ba chiar nespus de mult. E un tînăr modest, foarte binecrescut, atent şi nu face caz de erudiţia lui, ci îţi explică totul simplu şi calm. Aveţi şi preocupări comune, chiar tu mi-ai spus că această prietenie te-a ajutat să înţelegi mai bine arta, Bizanţul etc. După cum ştii, eu nu mă prea pricep în treburile astea, dar dacă tu ai făcut prostia să te laşi de matematică, atunci tocmai Dmitri e cel care te va putea ajuta să-ţi faci un rost pe lume.

Desigur, nu este deloc exclus ca, măritată chiar fiind, să faci în continuare prostii. Fă-le, draga mea, sănătoasă ! Pe el să nu-l laşi să facă, în schimb tu fă cîte vrei, dacă aşa ţi-e firea. În general însă, trebuie, Lizocika, să iei o hotărîre. Bagă de seamă că nu mai eşti o fetişcană ! Hotărăşte-te pînă ce

el nu a sărit încă, aidoma lui Podkoliosin, pe fereastră afară.

Te sărut. Scrie-mi. A ta, Şura.

Aseară ţi-am dat în cărţi şi ţi-a ieşit la inimă riga de caro — e un semn din cele mai bune.

Maică-sa umbla posomorîtă, fratele cel mare se certase cu el, şi cu toate astea Kostea nu se dădu bătut. Avocatul Fomin, la care se angajase să lucreze după ce-şi luase lichidarea la fabrică, i-a oferit casă, masă şi zece ruble pe lună pentru plata meditatorilor. Kostea se hotărîse să dea în particular examene pentru cinci clase de liceu.

Dincolo, la talcioc, pe Bolşaia Prolomnaia, în familie, la fabrică, viaţa îşi dezvăluia pe dată, cu o brutală sinceritate, adevărata ei faţă. Acum însă îşi întorsese spre el cealaltă faţă : împodobită şi plină de o falsă elocinţă. De dimineaţă pînă seara Kostea nu făcea altceva decît să-l ajute pe Fomin să-i dea vieţii o înfăţişare decentă, politicoasă, conformă cu litera legii. Învăţase să-i deosebească pe martorii mincinoşi după rang, corespunzător cu plata ce o primeau : profesionişti şi ocazionali. Mită luau aproape toţi, începînd cu preşedintele tribunalului, dar erau şi persoane cu funcţii înalte care refuzau s-o primească direct, ci numai prin intermediul rudelor sau al cunoştinţelor.

Cînd şi-a dat seama că avocatul e un beţiv notoriu — şi nu unul potolit, ci cam într-o doagă — preocupat să scrie o dramă — Kostea a înţeles că a încheiat-o cu toate : şi cu pregătirea pentru liceu, şi cu liceul însuşi, şi cu universitatea la care îndrăznise să viseze. Brusc dispăreau de pe masă toate petiţiile, plîngerile şi alte acte, iar clienţii băteau în zadar la uşă. Lexandra, fratele mai vîrstnic al avocatului, le spunea că „excelenţa-sa, domnul secretar de colegiu, e plecat din oraş“, în timp ce dumnealui, domnul secretar de colegiu, numai cu izmenele pe el şi cu papucii încălţaţi pe piciorul gol, mărunţel de statură, pătruns de inspiraţie, cu un nas cît un cartof şi buzele plescăind, umbla dintr-un colţ în altul al încăperii şi-i dicta lui Kostea replicile dramei intitulate „În păienjenişul de aur al Moscovei“.

Drama începea cu un dialog interminabil între un rîndaş şi o bucătăreasă pe seama stăpînei lor Amalia Karlovna, la care rămăsese peste noapte patronul unui magazin de mobile şi oglinzi.

Mai departe piesa se împotmolea şi, la fiecare din beţiile următoare, autorul o lua de la capăt, deşi tot el spunea că dacă ar izbuti s-o termine, drama s-ar bucura de un succes colosal.

Beţia lua sfîrşit, Kostea îşi relua activitatea, dar nu muncea numai trei sau patru ore pe zi, după cum fusese înţelegerea, ci de dimineaţă pînă seara tîrziu. Despre cele zece ruble promise în vederea pregătirii sale pentru liceu, avocatul nici măcar nu mai amintea.

...Era prea puţin să ajungă doar a fi necesar : lucrul acesta l-a realizat cu uşurinţă. În primul rînd, Kostea bătea foarte bine la maşina de scris. Apoi, încă pe cînd era la gimnaziu, învăţase la perfecţie meşteşugul celor mai diverse feluri de scriere, începînd cu caracterele semiunciale din secolul al şaisprezecelea. „Petiţiile către maiestatea-sa“ erau pe atunci scrise de mînă, pe o hîrtie scumpă, velină, şi cu cît mai elegant era scrisul, cu atît mai mare era şi speranţa în rezolvarea favorabilă a petiţiei.

De fapt, trebuia schimbat totul în casa aceea murdară, lăsată în voia sorţii, trebuia să-i devii stăpîn, s-o iei pe de-a-ntregul în mîinile tale.

Astfel a început duelul între băieţandrul care abia împlinise şaisprezece ani şi afaceristul acela decăzut, beţiv, dar nu lipsit de abilitate, care nu numai că ştia ce înseamnă viaţa, dar aparţinea el însuşi acelei vieţi murdare, cupide, inumane. La un moment dat, Kostea a refuzat să mai scrie după dictare drama cu pricina. Fomin a schiţat un surîs amar, dar a tăcut mîlc, păstrîndu-şi calmul. De asemenea, în zilele lui de beţie, avocatul pretindea ca petromaxul care se afla în dormitorul lor să ardă mai puternic ca de obicei, Kostea însă, gătindu-se de culcare, făcea lumina mai mică. I-a mers şi aici. De la o vreme devenise mai tăcut şi după vreo patru-cinci ore de lucru pleca de acasă fără să mai ceară voie, cu manualul la subţioară, oprindu-se undeva în vreun colţişor din parcul Derjavinski.

În cele din urmă, cînd ultima beţie era în toi, s-a petrecut şi acel eveniment care a avut darul să limpezească definitiv raporturile dintre ei.

Era noapte. Kostea tocmai micşorase flacăra petromaxului pînă ce în odaie se făcu semiîntuneric şi, vîrîndu-şi manualul sub pernă, era pe cale să adoarmă, cînd pe uşă intră avocatul îmbrăcat, cine ştie de ce, numai cu o cămaşă de noapte, lungă pînă la călcîie. În mîinile care îi tremurau ţinea o frînghie.

Kostea coborî pleoapele. Nu era, desigur, decît o comedie. Fomin ameninţase adeseori că se va spînzura, iar Kostea ţinea pentru orice eventualitate un cuţit sub saltea, ca să poată tăia frînghia. Era şi

acum aproape convins că Fomin ori ştie că el e treaz, ori încearcă într-adins să-l trezească.

Avocatul împinse cu zgomot un taburet spre peretele în care era înfipt un cîrlig rămas de la un candelabru, agăţă frînghia de acel cîrlig, iar la celălalt capăt al ei făcu un laţ. Petromaxul clipea, şi el îi săltă fitilul ca să lumineze mai bine scena. Pe urmă, hotărît, dar cu maxilarul zvîcnind, se urcă pe taburet şi îşi puse laţul de gît.

Kostea deschise larg ochii şi privirile celor doi se întîlniră. A fost clipa în care a înţeles că dacă va sări din pat, va ţipa şi va încerca să-l înduplece pe Fomin, totul va rămîne la fel ca pînă atunci. De aceea nu catadicsi să mişte nici un deget. Doar îl privi lung pe Fomin, care sta cocoţat sus, pe taburet, cu laţul de gît şi părea gata să împingă taburetul cu piciorul său gol, costeliv. În cele din urmă, mormăind „Ah, drace !“, îşi scoase laţul de la gît, bău o jumătate de pahar de votcă şi se prăvăli în pat.

A doua zi totul luă o altă întorsătură. O femeie tocmită de Kostea se apucă să spele şi să deretice prin casă, în timp ce el scotocea peste tot, găsind sticle cu votcă prin dulapuri, prin sobele olandeze, prin paltoanele de pe cuiere şi prin boarfele vechi de la mezanin. Vărsa votca la toaletă, iar Lexandra se ţinea scai de el implorîndu-l să-i lase şi lui măcar vreo două sticle, fără ştirea fratelui său. Cît despre acesta, şedea molcom, spăşit, în sufragerie, făcea o pasienţă ce se chema „Napoleon“ şi cînta încetişor cu baritonul său plăcut :

Din nou lîngă tine mă aflu, vrăjit,
Şi-n ochii tăi limpezi privesc...

Lui Lexandra, care era un excelent șelar, specialist în lăcuirea cupeurilor și care fusese cîndva chiar și în America, la cele dintîi uzine de automobile, Kostea îi găsi o slujbă. Pînă atunci nu făcuse altceva decît să doarmă de dimineață pînă seara pe cuptorul de la bucătărie și să dea fuga la cîrciumă ca să-i aducă lui frate-său votcă. La sfatul bunicii Matriona Vavilovna, fu angajată o femeie mai acătării să se ocupe de treburile gospodărești.

5.I.1917

Șurocika, să știi că n-ai dreptate. Karnovski e o fire mai complexă decît ți se pare. Hotărîrea pe care a luat-o — de a-și păstra libertatea — el nu mi-a tăinuit-o niciodată. Independența și-a cîștigat-o după multe suferințe (ea nu se poate compara cu a mea, deși nici eu nu mi-am cîștigat-o prea ușor). Este de la sine înțeles că și-o prețuiește și nici n-ar putea să fie altcumva. În ceea ce mă privește, am luat hotărîrea fermă de a pune capăt relațiilor dintre noi. Îi restitui scrisorile fără să le deschid și totuși în sinea mea îmi dau seama că el nu este vinovat. Nici de comportarea sa plină de răceală și nici de nebunia care mă cuprinde la simpla lui apariție. Dar ajunge cît am vorbit despre dînsul. Totul este în regulă.

Așadar, îți închipui că m-am îndrăgostit de Dmitri ? Ce bine ar fi fost ! Despre apropierea sufletească dintre noi nu am ce spune ! Ne înțelegem unul pe altul de la primul cuvînt. Nu știu pe altcineva care să fi făcut pentru mine mai mult decît

a făcut el. De asemenea are un gust original, în pictură se pricepe să deosebească inovația autentică de cea aparentă, superficială. Are o minte ageră, un orizont larg, iar dacă uneori mă plictisesc în societatea lui, de vină sînt eu și nicidecum el. Vrea să-i fiu soție și mi-a vorbit nu o dată despre acest lucru. L-am rugat să mai aștepte și, bineînțeles, a fost de acord.

Brom nu mai iau, dar acel sentiment de gol, de pustiu mai stăruie în sufletul meu, fără însă a mă împiedica să lucrez. Acum n-o mai fac în atelier, ci în locuința cu parter și etaj a Gorinilor, care mi-au amenajat acolo un adevărat studio.

Am început din nou meditațiile cu Lenocika ; am impresia că s-a pus în sfîrșit pe treabă.

De acasă n-am primit decît vești triste. A murit Mașenka, surioara mea preferată, botezată de mine. Nici nu împlinise cinci anișori. Tata a fost rănit și se află internat în spital. Va fi trimis în spatele frontului, dar nu știu încă unde anume. Aștept să-mi telegrafieze. Fratele Sașa e tot în linia întîia, și-a pierdut orice încredere în viață, e demoralizat, istovit. Trăim vremuri grele, sumbre ! Te sărut. Scrie-mi.

A ta, Liza

Viața căpătase acum o rînduială nouă, pe deplin favorabilă lui Kostea : nu mai lucra pentru Fomin decît pînă la ora prînzului, iar în restul timpului se pregătea în vederea examenelor pentru cele cinci clase de liceu.

Taman atunci a şi început pentru Kostea acea măsurare a timpului, la care se referea ulterior Liza în scrisorile ei. Părea că într-însul se află instalat un ceasornic care, prin tic-tacul său, nu-l lăsa să piardă o clipă în zadar. Avea impresia că îşi continuă studiul şi în orele de somn, conjugînd inconştient verbe franţuzeşti. De fapt, aproape că nici nu dormea.

În luna mai 1907, a fost admis în clasa a şasea la Liceul numărul trei. În clasa a şasea ! La Liceul numărul trei ! Îndrăgise mai demult şi în mod deosebit Liceul numărul trei, poate pentru simplul motiv că acesta se afla aşezat undeva mai departe de străzile zgomotoase, într-un mare şi bătrîn parc al oraşului.

Împlinise pe atunci optsprezece ani şi, văzîndu-se printre adolescenţi, încercase la început un sentiment de jenă. Pe urmă se obişnui şi totul căpătă echilibru. Posedînd mai multe cunoştinţe decît colegii săi, se apucă să-i ajute, nu suflîndu-le la ore, ci făcînd cu ei lecţii în timpul liber.

Astfel începu pentru el perioada meditaţiilor, care îi oferiră prilejul să se pună dintr-o dată pe picioare. Acum, putea să-şi ia rămas bun de la „secretarul de colegiu" cu beţiile lui, cu procesele de divorţ şi cu piesa „În păienjenişul de aur al Moscovei". Reveni în strada Gospitalnaia, unde locuiau mama cu surorile şi cu fratele său cel mic. Absolvi liceul, intră la universitate şi, curînd, prin tot oraşul se duse vestea că nu există un alt meditator mai bun decît Karnovski pentru pregătirea examenului de maturitate...

5.I.1917

Kostea, am primit o scrisoare de la Lavrov. Mă roagă să mă împac cu Dumneata ; îmi spune că eşti desperat şi ridică în slăvi talentul Dumitale de matematician, pe care l-ar putea pierde ştiinţa, din vina mea. Asta ar fi de-a dreptul o catastrofă ! Sper că nu i-ai dictat Dumneata scrisoarea. Îmi mai spune că nici nu-ţi poţi imagina viaţa în afara apropierii sufleteşti dintre noi doi. Încearcă s-o faci ! Doar ai o voinţă fermă. Totuşi, dacă ţii chiar atît de mult să-mi scrii, scrie-mi. Să nu-ţi fie însă cu supărare dacă îţi voi răspunde mai rar la scrisori. Sînt foarte ocupată. Toate cele bune.

E. T.

Familia o ducea el pe umeri şi-i venea greu s-o facă, pentru că stăpîna casei rămăsese maică-sa, o femeie severă, nutrind o duşmănie filistină faţă de „străini" ; pe sora lui cea mare o ţinea numai într-o cazną, de aceea şi rămăsese nemăritată, iar pe soţia fratelui său mai mare n-o lăsa nici măcar să-i calce pragul. Copiii se adresau mamei cu „dumneavoastră". Cuvintele „ca pe vremea cînd trăia tata" se mai făceau încă auzite. Totuşi Kostea, care încerca să-şi rînduiască viaţa după propria lui judecată, se afla oarecum în afara atmosferei ce domnea în casă.

Ţinea totul în mîinile sale mici, vînjoase, iar după ce a izbucnit războiul, în viaţa lui n-au intervenit aproape nici un fel de schimbări. La armată n-a fost luat, din pricina miopiei pronunţate, mai

tîrziu însă, prin 1915, cînd mai avea de dat doar examenul de stat, era cît pe ce să fie încorporat, căci contingentul său se afla demult sub arme. Fiind însă privit la universitate ca un viitor Lobacevski, rectorul a intervenit pentru el la ministrul instrucţiei publice, obţinîndu-i o nouă păsuire.

...În seara cînd, la balul liceului din Perm, unde fusese invitat de părinţii lui Lavrov, o văzuse pentru prima oară pe Liza — o apariţie trandafirie, albă, cu ochii larg depărtaţi unul de celălalt, poate verzi, poate albăstrui — nu acordase acestei întîlniri nici un fel de importanţă. Fata semăna mai ales cu propriul ei şorţ bine scrobit. Era însă în acelaşi timp şi severă, şi graţioasă, şi plină de cutezanţă.

Cel dintîi cuvînt pe care Konstantin Pavlovici Karnovski izbutise să-l silabisească fusese *„nozepart"* — denumirea firmei producătoare de tutun *„Trapezon"*, pe care el o citise de la dreapta la stînga. Tot astfel — de la dreapta la stînga — a început a i se citi mai apoi şi viaţa în clipele întîlnirilor sale cu Liza. Îl cuprindea fără veste o dorinţă aprigă de a evada din existenţa lui măsurată cu ora şi minutul. În decursul acestor rare întrevederi nu izbutea să se recunoască. În lumina graţiei, a sincerităţii şi nonşalanţei ei începuse să simtă o primejdioasă uşurare, o primejdioasă vecinătate a unui adevăr imuabil, mai tare decît toată matematica lui şi nereclamînd nici un fel de demonstraţie. Atunci dispărea ca prin farmec acea obositoare necesitate de a se îngriji mereu, cu stăruinţă, de libertatea lui „hamsuniană". Pe vremea aceea Hamsun era idolul său. Aşa se făcea că totul lua altă înfăţişare, totul zbura în neant — şi zbura cumva pieziş, ameţitor...

Dintr-o dată îl cuprindea spaima. După ce se despărţea de Liza, simţea că nu-şi mai aparţine. Oraşul, familia, universitatea, ştiinţa, toată ordinea aceea pe care el se străduise ani de zile s-o instaureze se clătina ca lovită de cutremur. Tocmai în asemenea zile îi scria Lizei scrisorile acelea nespus de reci, de reţinute.

10.I.1917. Petrograd

Ai putea să nu mai revii la cele ce s-au întîmplat între noi. Eu te cred şi — de ce să fiu ipocrită — mi-e dor de acea prietenească apropiere care a existat, fireşte, odinioară între noi. De întîlnit însă, nu trebuie să ne mai întîlnim, nu trebuie. Nimic din ce-a fost nu va mai reveni. Şi la ce bun să revină ?

L. T.

Oraşul gemea de refugiaţi, în fiecare zi soseau răniţi, începuse o epidemie de variolă şi alta de scarlatină. Lavrov şi Karnovski activau în echipele sanitare studenţeşti, în comitetele de ajutorare a refugiaţilor, încercînd amîndoi acel straniu sentiment de sterilitate, de avînt fără nici un ţel anume, cînd totul pare că e pus în mişcare şi, împins de implacabila fatalitate, se prăbuşeşte în gol.

Ziarele publicau articole vehemente, pline de sarcasm, pe seama speculanţilor, îşi exprimau indignarea la adresa „maimuţelor", a comisionarilor, printre care apăruseră — era o noutate — doamne tinere şi

elegante, şi deplîngeau scumpetea. Se organizau colecte — „Soldatului, de Crăciun" ; „Floarea albă" ; „Pentru furgoane" — în folosul refugiaţilor. „Pentru cavalerul ordinului «Sfîntul Gheorghe»". Sărbătoarea universitară, Nouă noiembrie, zi în care studenţii — mulţime învălmăşită dezgustătoare — după ce hoinăreau prin oraş pînă seara, se duceau să se îmbete la popularul local „Cigorin", iar la plecare se apucau să rostogolească butoaie goale de-a lungul străzii Rîbnoreadskaia, n-a mai avut loc în acel an. Totuşi Karnovski a petrecut seara aceea împreună cu Lavrov la acelaşi local „Cigorin". Nu discutau niciodată despre femei : era o convenţie tacită, pe care o respectau cu stricteţe. Karnovski era însă cît pe ce să înceapă de astă dată o asemenea discuţie, iar cînd Lavrov plecă la părinţii lui să petreacă sărbătorile, regretă amarnic că n-a făcut-o.

La mijloc nu era numai oboseala, cu toate că şi aceasta, cuprinzîndu-l fără veste, îl silea uneori să se culce în pat cu o chinuitoare durere de cap. Măsurătoarea timpului, ticăind molcom, se pornea deodată să bată ca un clopot, şi atunci îi venea s-o ia la goană, să se ascundă undeva, să nu-i mai audă dangătul. Clopotul acela aparţinea unei alte măsurători, atotpătrunzătoare, ce-i cuprindea întreaga existenţă.

Banii ! Încă din copilărie banii au reprezentat pentru el o enigmă. Pe atunci i se întîmpla să cerceteze cu uimire cîte o monedă de douăzeci de copeici, întrebîndu-se cum de ajunge ea oare să se preschimbe în petrol, în pîine sau în votcă. Acum îl oprea ca un zid ideea că a doua zi banii îl vor determina să facă acelaşi lucru pe care îl făcuse şi

în ziua precedentă. În afara orelor de curs la liceul de fete, avea sub oblăduirea sa două grupe de tinere care, în primăvară, urmau să susţină examenul de maturitate, şi medita la matematică şi latină copiii unei înstărite familii de tătari.

20.I.1917. Petrograd

Nu, nu încerc nici un fel de regrete. Şi-apoi, la despărţirea noastră n-am rămas — vorba aceea — nici unul păgubit. Tu te-ai dedicat ştiinţei, eu — picturii. Încă anul trecut Dmitri mi-a dăruit cartea lui Charles Diehl despre Bizanţ, o carte de care nu m-am mai putut despărţi ; stau mereu şi privesc extaziată ochii aceia larg deschişi, siluetele acelea dansînde, pozele încîntătoare, ai zice stîngace, cutele frînte ale veşmintelor de pe trupurile lor prelungi.

Astă-toamnă, asistînd împreună cu Dmitri la nişte prelegeri ale academicianului Uspenski, ilustrul nostru bizantinolog, mi-a fulgerat pentru prima oară prin minte gîndul că maniera picturală a „iconarilor" m-ar putea ajuta să-mi conturez (măcar în închipuire) drumul meu propriu în pictură. Tu nu cunoşti lucrările lui Larionov, ale Goncearovei, ale celor din grupul „Valetul de caro", astfel că mi-e greu să-ţi explic în ce ar consta acest drum, deşi Dmitri, căruia i-am arătat scrisoarea adresată ţie, a consimţit cu amabilitate să anexeze la ea un mic eseu privitor la pictura modernă. I-am mulţumit, dar — să nu te superi — l-am refuzat. Este foarte ocupat.

Aşadar, ai cerut universităţii să te trimită în misiune la Piter. Preabine, vino. Cu acest prilej ne vom putea vedea dacă timpul ne va permite.

E. T.

Nimănui şi în nici o împrejurare n-ar fi mărturisit Karnovski zbuciumul său sufletesc. Doar lui Lavrov — şi asta era pentru el o fericire — nu-i ascundea nimic. Dar acesta plecase de sărbători la Perm, la părinţii lui, şi Karnovski n-a mai avut cum să-i spună că el fusese primul care-i trimisese Lizei o scrisoare (după ultima lor ceartă) şi că scrisoarea aceea s-a întors nedesfăcută, vîrîtă într-un alt plic, cu adresa scrisă de o mînă necunoscută. A răsucit multă vreme plicul acela în mîini, nevenindu-i a-şi crede ochilor.

De certat, se mai certaseră în repetate rînduri şi pînă atunci. Liza se tot plîngea că, drept răspuns la scrisorile ei, el îi toarnă în cap cîte o „găleată cu apă rece, ba şi cu ţurţuri de gheaţă într-însa". În decembrie trecut, cînd el o sfătuise să se „regăsească", corespondenţa dintre ei încetase. A fost însă de ajuns ca el să-i adreseze, două-trei luni mai tîrziu, cîteva cuvinte tandre, pentru ca totul să fie reluat de la capăt.

Să nu-i deschidă ea scrisoarea !? Să i-o restituie fără a-i scrie o vorbă !?

Crezu că la mijloc e o greşeală. Îi scrise din nou, meditînd asupra fiecărei fraze. O mustră cu blîndeţe pentru îndelungata-i tăcere. O rugă să-i explice eventuala încurcătură survenită. Străduinţele însă i-au fost zadarnice. S-a întors la Kazan şi

această scrisoare, îndoită la repezeală şi vîrîtă într-un plic pe care, de data aceasta cu mîna Lizei, sta scris cu litere de-o şchioapă: „Domniei sale domnului Konstantin Pavlovici Karnovski".

Karnovski se pregătea pentru examenul de stat, dar nici măcar acum nu-şi putea permite să renunţe la orele ce le preda la şcoală şi la meditaţii. Deşi istovit peste măsură, îşi păstra intactă înfăţişarea de om cumpătat, politicos, pus la punct.

...Pînă şi în văzduh plutea acea dorinţă incertă, încă nevolnică, de a citi viaţa de la dreapta la stînga. Ameninţarea unei iminente prăbuşiri se simţea pretutindeni şi poate că cel mai mult se simţea în dorinţa înverşunată de a se păstra ordinea existentă a lucrurilor. Doamnele din patronaj, soţii de profesori, vindeau ca şi pînă atunci, la bufetul universităţii, sandvişuri cu cîrnaţi, în care era acum mai mult cartof decît carne, iar studenţii-feciori de bani gata distrau la fel ca şi înainte cucoanele, etalîndu-şi uniformele închiriate parcă de la garderoba vreunui teatru. La liceu, dînd ochii cu Karnovski, fetele se plecau în adînci reverenţe aşa cum, fără îndoială, se plecaseră şi pe vremea lui Alexandru al doilea.

Lavrov se întoarse de acasă. Karnovski îl rugă să-i scrie Lizei şi, în cele din urmă, primi de la ea un răspuns ironic, aproape insultător.

Dar nu ironia şi nici presupunerea jignitoare cum că scrisoarea ar fi fost dictată de dînsul l-au rănit adînc. În răspunsul acela al Lizei el simţi o influenţă străină, o mînă fermă, călăuzitoare, a altcuiva. Cineva se afla în preajma ei, cineva îi inspirase — poate chiar involuntar — acea notă de indiferenţă, de luciditate !

Karnovski nu numai că nu încercase vreodată sentimentul geloziei, dar nutrea chiar un profund dispreţ pentru cei chinuiţi de acest sentiment. Din teoria sa a „amorului liber" despre care, mai în glumă, mai în serios, îi scrisese şi-i vorbise Lizei, gelozia, ca „fenomen zoologic", era cu desăvîrşire exclusă. Viaţa în comun, dacă s-ar fi ivit o asemenea necesitate, el o înţelegea ca pe o „libertate în doi". Obişnuia să spună în glumă că odată şi odată omenirea recunoscătoare îi va înălţa pe mormînt un monument cu inscripţia : „Pentru atitudinea lucidă faţă de dragoste". Acum luciditatea aceasta, tot atît de bine conturată ca şi pînă atunci, încetase, din nu se ştie ce pricină, să-i mai vină în ajutor. „Sentimentul dragostei nu se supune nici unui fel de control al raţiunii şi nu are nevoie nici de justificări", îi scrisese cîndva Lizei. Acum, ea ar fi putut să-i dea replica prin aceeaşi idee.

Erau zile cînd avea impresia că a izbutit uşor, fără nici un efort, s-o dea uitării pe Liza. Erau zile cînd în viaţa lui încordată, calculată minut cu minut, nu mai rămînea nici un loc pentru Liza. Erau zile cînd izbutea pur şi simplu să se înfrîngă pe sine, să-şi impună a nu se mai gîndi la ea. Cu toate acestea, Liza îi apărea din nou, stăruitor, în minte, iar alături de ea o siluetă neclară, bărbătească, de petersburghez îmbrăcat într-un sacou la modă şi, nu se ştie de ce, cu monoclu la ochi, deşi Liza nu-i scrisese niciodată că Dmitri ar purta monoclu.

Fireşte că era el ! În ultima sa scrisoare ea amintea de Dmitri aproape la fiecare rînd ! L-a jignit în mod intenţionat propunîndu-i ca acesta să-i trimită un „eseu" referitor la unele probleme de

artă. Încă în septembrie, după ultima lor întrevedere, de la Kazan, ea îi mărturisise cu sinceritate că „simţise nevoia să cocheteze cu Dmitri, din curiozitate sau, poate, întrucîtva din plictiseală". Iar ceva mai jos nota : „Nu m-am aşteptat cîtuşi de puţin să se debaraseze cu atîta uşurinţă de pretinsa lui impasibilitate".

Lucrînd în echipa sanitară, Karnovski îi auzise uneori pe răniţi văitîndu-se de dureri mari la mîna sau la piciorul amputat. Comparaţia pe care o făcu acum îl uimi prin autenticitatea ei. Ceea ce simţea acum aparţinea unei perioade amputate, rămase în trecut, a vieţii sale. Dar tocmai acestui gînd i se opunea sufletul „nesupus vreunui control al raţiunii". În fiecare seară la culcare se gîndea cu uimire, cu ciudă, ba aproape cu furie la cele ce se petrec ori s-au şi petrecut la Petrograd.

Şi mai era ceva : de întîlnit, se întîlnea rar cu Liza, dar totdeauna avea senzaţia că ea se află undeva pe aproape, alături de el. Acum însă ea se depărtase, plecase într-un spaţiu umbrit, se izolase de dînsul, închizîndu-se parcă într-un cerc magic. Şi astfel, sentimentului de gelozie (acum nu mai încerca să se înşele pe sine însuşi) i se adăogase o senzaţie de gol, de frig, imaginea unei perindări fulgerătoare şi fără noimă a oamenilor şi evenimentelor cu care el avea legătură.

Să plece la Petrograd se hotărîse îndată după ce primise întîia scrisoare de la Liza, scrisoarea aceea care dovedea o atît de uimitoare, nefirească schimbare a ei. La sosirea celei de-a doua şi a treia scrisori, călătoria îi era ca şi aranjată. Îl convinsese pe profesorul Mavrin, care-i propusese să rămînă pe lîngă universitate, să discute cu rectorul despre tri-

miterea lui în delegaţie. Motivul fusese ticluit cu multă grijă : la catedra de matematică a Universităţii din Petrograd se ajunsese în teoria funcţiilor variabilei reale la rezultate din cele mai interesante.

17.I.1917. Petrograd

Carissime ! [1]

În primul rînd îţi trimit binecuvîntarea mea. Fii sîrguincios, respectă-ţi părinţii şi dascălii, care ne călăuzesc paşii întru cunoaşterea binelui, şi lucrează cu rîvnă la a ta „topologie estetică", în domeniul căreia nădăjduiesc că, după subita mea dispariţie, ai dobîndit succese remarcabile.

Nu-ţi voi ascunde că aici, la Piter, cel mai mult îmi lipseşti tocmai tu. În ceea ce te priveşte, sînt convins că te-ai fi aruncat fără doar şi poate sub roţile „bicicletei mele de lemn", cu care zbor acum vertiginos, într-o direcţie necunoscută.

Dragul meu stoic, povestea nu-i chiar atît de complicată, încît să-mi fie greu s-o aştern pe hîrtie. Ea se reduce, în fond, la patru cuvinte, capabile să exprime perfect starea în care mă aflu : „Sînt fericit ca niciodată". Dixi [2], şi acum mă simt cumva mai liniştit.

Nu-mi rămîne decît să-ţi povestesc rînd pe rînd cele petrecute cu mine la Petersburg. Voi începe cu faptul că Liza a venit să mă întîmpine la gară, ducîndu-mă apoi la familia Kaufman, despre care mi-a vorbit nu o dată în scrisorile ei. Sînt nişte

---

[1] Nepreţuitule (lat.).
[2] Am zis (lat.).

oameni drăguţi, simpatici, deşi stăpîna casei e capabilă să te năucească cu vorbăria. Fraţii mai mari sînt pe front, odaia lor se închiriază şi tocmai aici mă şi aflu, cu pensiune completă, iată, de patru zile.

Cam aşa stau lucrurile, frăţioare. Ei, şi-acum va fi vorba despre chibzuinţa mea care s-a poticnit, cum se zice, pe drum drept. În primul rînd, mă voi referi la Liza. După cum ştii, a fost totdeauna o fată frumoasă : doar nu degeaba mi-a făcut Maiestatea Voastră Stoică mărturisirea că în prezenţa ei pămîntul o ia cumva din loc de sub augustele Voastre picioare. Odinioară însă, aceasta amintea cumva de versurile lui Puşkin :

Sfioasă, tihna şi-o găseşte
În frumuseţea ei solemnă.

Acum, frumuseţea ei denotă siguranţă de sine şi, cum s-ar spune, îşi cunoaşte valoarea. În al doilea rînd, din nou despre Liza. Fapt e că la ea s-a petrecut şi o schimbare lăuntrică. În felul său de a fi a apărut dreptul de a dispune de sine însăşi, cu alte cuvinte s-a cîştigat pe sine însăşi, dacă mă pot exprima astfel. Bunăoară, m-am convins că am săvîrşit o regretabilă nedreptate atunci cînd am mustrat-o, şi încă pe un ton superior, pentru faptul că s-a lăsat de matematică. Este fără îndoială un pictor înnăscut, un om făcut pentru artă şi nu pentru ştiinţă.

Şi nu-i vorba numai de faptul că este *au courant* cu tot ce se întîmplă în pictură. De la bun început, nedîndu-mi răgaz nici să-mi vin în fire, m-a cople-

şit cu toate teoriile, cu toate discuţiile şi scandalurile ce au avut loc între diferitele orientări ostile, care mai că au ajuns să se bată la cuţite. S-a vorbit atît de mult la expoziţii, muzee, în casa familiei Gorin, unde locuieşte ea, încît tu, cu sănătatea ta şubredă, ţi-ai fi simţit ameninţată digestia. Dar să lăsăm glumele. Dedicîndu-se cu trup şi suflet picturii, ea a ajuns să lucreze în aşa fel, încît pînă şi ochii mei neiniţiaţi au putut să vadă limpede cît de mult a progresat într-un singur an de zile.

Lucrările sale mi le-a arătat în prezenţa întregii familii Gorin, care locuieşte într-o casă luxoasă cu etaj, unde eu, născut pe malurile Kazankăi celei cu ape repezi, ar fi trebuit să mă simt un oropsit de soartă. Închipuie-ţi însă că nu m-am simţit astfel ! Ba chiar am început să discut în contradictoriu cu Dmitri Gorin, bizantinolog şi viitor profesor universitar. Este un om de înaltă erudiţie, roşcovan, cu o paloare interesantă a chipului, cu un guler orbitor al cămăşii scrobite şi cu o privire oarecum galeşă, proprie mai curînd sexului feminin. Tema discuţiei a fost Bizanţul. Avînd în vedere că în acest domeniu sînt aproape clei, nu-mi rămînea altceva de făcut decît să afirm că arta bizantină n-a existat şi nici n-a putut să existe, întrucît întreaga viaţă spirituală era prinsă pînă atunci în mrejele uneltirilor diavoleşti şi pătrunsă de ameninţarea chinurilor gheenei. „Cum să fi fost posibilă arta ? am pus eu întrebarea, observînd cu satisfacţie că eruditul meu interlocutor se holbează la mine, uimit peste măsură, dacă în acest Bizanţ binecuvîntat al dumneavoastră femeia era privită ca un obiect al ispitei, şi unealtă a diavolului ? Cum să fie posibilă arta fără femei ?"

Liza a izbucnit în rîs şi discuţia a luat sfîrşit cu o masă excelentă la care, printre altele, am avut prilejul să mă conving că în casa asta europeană, petersburgheză, de profesor, Liza se simte în voie ca o regină. Şi faptul acesta mi s-a părut de asemenea surprinzător. Niciodată de cînd o ştiu n-am văzut-o într-o atare dispoziţie.

Vita mea[1], nu-ţi scriu toate astea chiar aşa, de florile mărului. Bănuieşti probabil motivul care mă îndeamnă s-o fac, motiv amintit, de altfel, în primele rînduri ale acestei scrisori.

Citeşte acum mai departe şi încearcă să-ţi crezi ochilor. Liza urmează să plece la Samara spre a-şi vizita tatăl, care a fost rănit şi se află acolo, internat în spital. Am convins-o să rămînă cîteva zile la Kazan, ca să-i pot face cunoştinţă cu mama, cu surorile, cu fratele, într-un cuvînt, cu toată familia mea. Desigur, încă nu-i hotărît nimic, deşi mama cunoaşte relaţiile dintre noi, ba chiar m-a întrebat de curînd pe unde mai e domnişoara aceea slăbuţă, bănuită cîndva de oftică. I-am răspuns că acum, după şase luni petrecute la Ialta, e pe deplin sănătoasă.

Ştiu bine, îmi vei spune că-ţi este cu neputinţă să ţi-o imaginezi în casa noastră pe Liza, cu firea ei sinceră, deschisă, pe Liza care posedă un anume simţ practic, nu pierde vremea în zadar, fiind în acelaşi timp capabilă de surprize ce ar putea să pară mai mult decît ciudate nu numai în sînul familiei mele, ci şi în întregul nostru oraş. Sînt de acord cu tine ! Este aproape cu neputinţă. Totuşi, o viaţă întreagă m-a preocupat transformarea

[1] Viaţa mea (lat.).

acestui „aproape“ în ceva foarte bine determinat. Iată, aşadar, încă un prilej de a demonstra că experienţa mea de ani de zile nu s-a consumat în zadar.

În ceea ce priveşte „misiunea“ mea, îţi voi spune doar atît, prietene Nikolaşa, că noi amîndoi sîntem nişte fecioare nevinovate în comparaţie cu ceea ce au realizat la Piter discipolii lui Leapunov. Dar despre asta, cînd ne vom revedea.

Al tău, K.

LIZA

În drum spre Kazan, a poposit timp de trei zile la Moscova, iar zilele acelea, contopindu-se într-una singură, au constituit pentru ea o revelaţie răscolitoare, care n-a încetat nici o singură clipă. Mai avusese în cîteva rînduri prilejul să-l întîlnească pe Ivan Ivanovici Reutov, profesor la şcoala Stroganovski, un bărbat lung şi chel, căruia îi plăcea să spună că la Moscova atît pictura, cît şi cele ce-o înconjoară sînt cu totul altfel decît la Petersburg. Pe acelaşi Reutov îl întîlni şi acum, în casa mătuşii sale, chiar în ziua în care Liza sosi la Moscova, iar conversaţia ce avu loc fu monotonă, apăsătoare, nesfîrşită : cică la Petersburg, un om mai modest ca, de pildă, Anna Vasilievna (mătuşa Lizei) nu s-ar apuca să cumpere picturi, în timp ce dumneaei — poftim de priviţi — are pe pereţi lucrări pe care te-ai aştepta să le vezi doar la muzeu. (De fapt, mătuşa avea o singură pictură de valoare — un

Levitan — cumpărată la o expoziţie postumă.) La Petersburg lumea cumpără tablouri doar ca pe nişte piese de mobilier, iar dacă vreun consilier de stat se întîmplă să aibă un Bogdanov-Belski, un alt consilier de stat va face pe dracu-n patru pentru ca şi salonul său să fie împodobit tot cu un Bogdanov-Belski. Cu alte cuvinte, la Petersburg ai să auzi : „La mine e ca la cutare“, în timp ce la Moscova : „Deşi eu nu sînt cutare, la mine nu-i ca la dînsul, ci aşa cum găsesc eu de cuviinţă să fie“.

Iată însă că ajunse în cele din urmă şi la pictura franceză şi atunci se dovedi că acel plictisitor Ivan Ivanovici nu numai că-l cunoaşte personal pe Serghei Ivanovici Şciukin, dar că poate aranja şi vizitarea galeriilor acestuia.

Se duseră acolo chiar a doua zi, ascultînd în prealabil o îndelungă peroraţie a lui Reutov pe seama faptului că pînă şi publicul moscovit ar fi cu totul altfel decît cel de la Petersburg. Acela e deprins din copilărie să respecte anumite tradiţii şi nu uită nicidecum că Ermitajul ţine de Ministerul Curţii. Publicul de la Moscova, însă, admiră tablourile doar ca pe nişte obiecte de artă, fără să-i pese cui aparţin acestea.

Reutov spera că Şciukin o să le arate el însuşi colecţia sa. Din fericire, n-a putut s-o facă, întrucît era plecat din oraş. Din fericire, pentru că mătuşa s-a apucat să debiteze acolo asemenea inepţii, încît pînă şi Ivan Ivanovici Reutov, de obicei atît de politicos, a început să clipească din ochi, cu nedumerire. Cît despre Liza... Ceea ce văzu ea acolo îi aminti, oricît de curios s-ar părea, de o zi din vara anului trecut, cînd se dusese la Simbirsk, să-şi

viziteze părinţii. Împreună doar cu verişoara sa, o fetiţă de cincisprezece ani, pornise cu o barcă mare să traverseze Volga. Chiar din capul locului o luară mult în susul apei, dar un vînt puternic din partea opusă începu să le împingă barca în josul apei. Brusc, întreaga preajmă se întunecă, Volga se acoperi de valuri cu spumă, bubui tunetul, ploaia porni să toarne cu găleata, şi fetiţa, care se temea de furtună, se repezi spre Liza, plîngînd în hohote. Liza trebui să facă în acelaşi timp faţă la toate : să potolească şi fata, să şi vîslească din răsputeri şi să îndrepte barca indiferent unde, dar s-o menţină cu piscul împotriva curentului ! Ude leoarcă, sleite de puteri şi tremurînd din tot trupul, ajunseră în cele din urmă la mal, aproape de casa unui cunoscut, aflată la vreo douăzeci de kilometri depărtare de Simbirsk.

Cu acelaşi sentiment de derută, de neputinţă şi de uimire, îşi tîra şi acum picioarele dintr-o sală într-alta a galeriilor Şciukin. Ivan Ivanovici le vorbea inteligent despre paleta cu nuanţe închise a lui Courbet şi cea argintie a lui Corot, le spunea în glumă că între Monet şi Manet deosebirea nu constă nicidecum numai într-o singură literă şi le explica pe larg de unde provine acea „fineţe de porţelan a tuşei" în pînzele lui Renoir. Liza îl asculta, dar nu înţelegea nimic. Dorea un singur lucru : să răzbească prin furtună pînă la mal, dar tunetele care se revărsau în fiecare sală a expoziţiei o asurzeau — Cézanne, Degas, Gauguin, Van Gogh. În cele din urmă, aşa cum vine liniştea sau noaptea, veni şi Matisse, şi în clipa aceea i se păru că un braţ puternic o înşfacă de ceafă, ca pe un căţel,

şi o azvîrle cu putere în lumea aceea diafană, magică, dansînd în sunetele muzicii.

Reutov spunea ceva despre acordul muzical alcătuit din albastrul şi verdele fundalului, la care se adăoga culoarea trupurilor goale, despre faptul că Matisse s-a folosit de însăşi albeaţa pînzei „spre a da nuanţelor o irizare mătăsoasă, originală", dar Liza nu mai asculta şi nu mai auzea nimic. Reţinu doar atît că, în urmă cu cinci ani, Matisse fusese la Moscova şi îl ajutase pe Şciukin să-şi rînduiască tablourile în sălile expoziţiei.

Ieşi în stradă cu senzaţia că în viaţa ei s-a petrecut un eveniment a cărui semnificaţie nu este însă în stare s-o priceapă. Ca în copilărie, cînd, în urma unui rămăşag, privea, fără să clipească, la soare, pluteau prin faţa ei pete liliachii, roşii, verzi.

Această senzaţie o însoţi şi mai tîrziu, în timp ce o asculta pe mătuşa ei povestind lucruri multe şi interesante petrecute în timpul războiului : despre o luptă aeriană la care fusese martoră oculară, despre epidemia de tifos exantematic şi despre atacurile cu gaze asfixiante, cărora ai noştri le puteau cu greu rezista. Această senzaţie, nepărăsind-o nici o clipă, o însoţi şi în tot restul zilelor petrecute la Moscova.

Iarna era stăpînă peste oraşul sclipind în soare, năpădit de nămeţi, pe care, pare-se, nimeni n-avea de gînd să-i cureţe. Liza nu mai fusese niciodată la Kazan iarna. De schimbat însă părea că se schimbase numai anotimpul : fără să vrea, izbucni în rîs atunci cînd, după ce o întîmpină la gară şi o duse la hotelul Şcetinkin, Kostea se scuză şi-i spuse

că este aşteptat la liceul de fete. Rîse şi el şi plecă rostind : *Semper idem*[1].

Nu era însă chiar *„semper idem"*, deşi nu treceseră nici două săptămîni de la ultima lor despărţire, la Petersburg. Slăbise, era tras la faţă, nasul îi devenise acum uşor acvilin, lucru pe care ea pînă atunci nu-l observase. Pleoapele îi erau umflate, pesemne din pricina oboselii. Cu tot gerul de afară, era palid la chip. Arăta... Aranjîndu-şi ţinuta la hotel, Liza se tot căznea şi nu izbutea cu nici un chip să găsească un cuvînt potrivit. Arăta cumva ca o fiinţă *încolţită* — ea încercase această senzaţie la vreo zece minute după ce, dînd fuga la trenul care intra în gară, el o luase în braţe cu valiză cu tot, de pe treapta de jos a vagonului.

În timp ce medita la toate acestea, se pomeni cu Lavrov. Iată, aşadar, ce rămăsese realmente neschimbat ! Cînd era ocupat, Kostea avea grijă să n-o lase pe Liza de una singură şi i-l trimitea pe Lavrov să-i ţină de urît.

— Ia te uită ! L-a dus mintea la una ca asta ! făcu Lavrov, arătînd spre florile de pe noptieră. Unde le-o fi găsit acum, în toiul iernii ? Asta demonstrează o dată în plus că nu totdeauna linia dreaptă este drumul cel mai scurt dintre două puncte. Am impresia că a ajuns, în fine, şi el la această concluzie. Ascultă, Liza, nu ţi-e teamă să te măriţi cu un viitor Lobacevski ?

— Deocamdată n-am de gînd să mă mărit cu nimeni. Dumneata vezi într-adevăr în Kostea un viitor Lobacevski ?

---

[1] Mereu acelaşi (lat.).

— Nici chiar aşa, răspunse Lavrov după o clipă de gîndire. E drept însă că face uneori ipoteze interesante. Aşadar, putem nutri speranţe. Într-un cuvînt, o să cam ai de pătimit cu dumnealui. Spune-mi, ai luat micul dejun ?

— Da, în tren. Aşa că nu mi-e foame.

— Atunci, te invit la o plimbare. Afară e o vreme întocmai cum spune Puşkin : *„E ger şi soare, zi superbă !"*

Într-o micuţă librărie. Liza cumpără o carte a lui Morozov, pe care la Petersburg nu izbutise s-o găsească. Se intitula „Destăinuiri la vreme de furtună şi urgii" şi costa mult : o rublă şi jumătate. Lavrov, care o citise, spuse în glumă că este o carte despre nori şi că ai ieşi mai cîştigat dacă te-ai duce să stai două-trei ceasuri în parcul Derjavinski, contemplînd cerul.

— Da-da, o să cam ai de pătimit, repetă el gînditor. Există însă o altă soluţie : să te măriţi cu mine.

Rîseră amîndoi. Lavrov îşi umflă pieptul îngust şi îşi răsuci ca un husar mustăţile. De fapt, nu avea mustăţi.

— Gîndeşte-te, ar fi foarte convenabil. Viaţa de familie îţi dă bătaie de cap. Noi însă am putea să locuim în oraşe diferite, să ne vedem de două ori pe an, iar dacă ai fi ocupată, chiar mai rar. Am putea nici să nu corespondăm, ci doar să cugetăm cu satisfacţie la faptul că nu reprezentăm o piedică unul pentru celălalt. Căci pentru o femeie, conştiinţa faptului că-i măritată este mai importantă decît mariajul însuşi. Ei, ce zici ?

— Nu crezi că ar trebui să discutăm propunerea dumitale cu Kostea ?

— În nici un caz. Ar fi primejdios.
— Pentru dumneata ?
— Nu-nu, pentru dumneata. Ar putea să fie de acord.
Liza rîse.
— Ţin să te previn că va trebui să locuim nu numai în oraşe diferite, ci chiar în ţări diferite. A doua zi după ce se termină războiul mă şi duc la Paris.
Mergeau de-a lungul străzii Rîbnoreadskaia ; în faţa multor prăvălii lumea stătea la rînd ; un vînzător cu un şorţ lung şi alb peste palton cîntărea peşte, muindu-şi creionul în gură şi făcînd însemnări în cartelele de alimente. Printre femeile înfofolite, înfrigurate, cu înfăţişare jalnică, stătea la rînd şi un soldat oacheş, îmbrăcat cu o manta lungă, deosebită de cele ruseşti, fără curea.
— E un prizonier de război, spuse Lavrov. După toate aparenţele, maghiar. Iată, aici s-a deschis anul acesta o ceainărie pentru studenţi. Vrei să intrăm ? N-ai îngheţat ?
— Nu.
— Va să zică, pleci la Paris ? De ce anume ? Şi de ce nu pleci la Londra ?
— Pentru că la Paris locuieşte Matisse, la care vreau să învăţ.
Lavrov oftă.
— Din păcate, n-am auzit niciodată de Matisse. E un pictor bun, nu-i aşa ? Iată, dumneata ai renunţat la matematică în favoarea picturii... Ai procedat înţelept, deşi se pare că printre femei nu sînt nici matematiciene de renume şi nici pictoriţe de renume. Totuşi, la Paris !... Imediat după război ? Războiul se va sfîrşi peste trei ani.

Revenără la hotelul de pe Bolşaia Prolomnaia şi mai stătură acolo vreo oră şi jumătate, în aşteptarea lui Kostea.
În sfîrşit, acesta sosi, vesel, îngheţat de frig, cu gulerul ridicat, acoperit de promoroacă, al mantalei, şi în clipa aceea totul porni să se desfăşoare numai ca să se termine mai repede ziua aceea cu masa de prînz pe care urmau s-o ia în strada Gospitalnaia şi cu „vederea“ de care Liza nu se temea cîtuşi de puţin. Lucrurile însă îşi urmară cursul, nu se mai putea schimba nimic şi ei nu-i mai rămase altceva de făcut decît să caute mici consolări care s-o poată ajuta să aştepte orele de seară, cînd aveau în sfîrşit să rămînă singuri. Asemenea consolări n-au întîrziat să apară : mergeau cu trăsura ; apărătoarea de blană a trăsurii avînd cheutoarea ruptă le luneca întruna de pe genunchi şi-atunci Kostea, încercînd s-o susţină, se tot lipea duios, cu tot trupul, de Liza. Cît a durat drumul i-a încălzit mîinile cu răsuflarea lui fierbinte şi i le-a acoperit de sărutări.
— Ţi-a fost dor de mine ?
Şi el îi răspunse, silabisind :
— În-gro-zi-tor !
Pe scara de lemn, cu treptele acoperite de gheaţă, coborîră malul unei rîpe, de-a lungul căreia şerpuia strada Gospitalnaia. Un aer de vrajă învăluia gardurile din jur, plecate răbdător sub povara zăpezii, ţurţurii sclipitori ce atîrnau de jgheaburile strîmbe, casele potopite parcă de linişte şi de albul imaculat al omătului. Familia Karnovski locuia într-una din ele, mai arătoasă, dar cu trepte simple, fără balustradă, la intrare.

O fetiţă de vreo cincisprezece ani, îmbrăcată în uniforma şcolii eparhiale, le deschise uşa, făcu o reverenţă şi spuse aproape în şoaptă :

— Bună ziua.

— Soră-mea Katia, spuse Karnovski.

Îşi scoaseră paltoanele în vestibul. În uşă apăru o altă fetiţă, mai măricică, şi făcu şi ea la rîndul ei o reverenţă.

— Bună ziua.

— Soră-mea Nina, spuse Karnovski.

Fetiţele rămaseră o vreme locului, nemişcate. Se vedea limpede că erau copleşite de emoţie.

Mai tîrziu, cînd Liza şi Karnovski se aşezară pe scaune într-una din odăile care serveau pesemne şi de sufragerie şi de dormitor — într-un colţ se afla un pat de fier — intră pe uşă, mormăind cu voce de bas cîteva vorbe nedesluşite, un licean cu părul răvăşit care semăna la chip cu Karnovski. Purta o cămaşă de la uniforma de elev şi o pereche de cizme soldăţeşti cu carîmbii înalţi.

— Fratele meu Fedea.

Liceanul părăsi odaia şi în aceeaşi clipă îşi făcu apariţia, spunînd sec „bună ziua" şi apucîndu-se să aştearnă masa, Anna Ignatievna, o femeie trupeşă, cu mîini bătătorite, cu o faţă dură şi cu ochelari. Purta o rochie lungă în dungi galbene şi verzi, cu mîneci largi garnisite cu mărgele mici de sticlă, precum şi o pereche de ghete împletite din cureluşe albe şi negre. Mai tîrziu, în timpul mesei, Liza gîndi că Anna Ignatievna o fi urînd-o pînă şi pentru faptul că din pricina ei a fost nevoită să-şi pună rochia şi ghetele acestea, care vor fi zăcut pînă atunci vreo zece ani închise în comodă.

Liza îi povestea lui Karnovski despre colecţia lui Şciukin, iar el o asculta cu acea veselă luare-aminte care îi plăcea ei atît de mult şi pe care el o vădea ori de cîte ori venea vorba de cîte ceva ce i se părea ei interesant. Cînd însă în odaie intră Anna Ignatievna, discuţia lor căpătă o nuanţă de încordare.

Întrucît invitaţia la masă întîrzia să vină, Kostea îi propuse să-i arate casa. Intrînd în odaia fetelor, se opri mirată, văzînd pe masă, croiţi, o pereche de indispensabili. Fetiţele tăceau, cu ochii în pămînt, copleşite parcă, şi-atunci Karnovski o lămuri că este vorba de prinosul lor la darurile pe care eparhia Kazan urmează să le trimită ostaşilor de pe front.

El îşi avea sălaşul în odaia alăturată, împreună cu fratele său, care sări din pat în clipa cînd ei intrară acolo. Deasupra biroului se afla prinsă în perete litografia tabloului *„Pan"* de Vrubel. „Este cadoul de la tine", îi spuse Karnovski cu multă blîndeţe. Era din nou încordat, acum însă cumva într-alt fel. „Se teme că n-o să-mi placă locuinţa lor", gîndi Liza cu duioşie.

Sosi, gîfîind, Lavrov. Aduse cu el o sticlă de rachiu.

— E de casă, dar nu-i *hanja* [1], spuse triumfător.

Fură poftiţi la masă.

Cu rachiul acela, în care Anna Ignatievna abia dacă îşi muie buzele atunci cînd Lavrov, folosind în glumă expresii din cele mai bombastice, închină paharul în sănătatea Lizei, cu palavrele lui, pe care

[1] *Hanja (hanşin)* — băutură spirtoasă preparată din cereale.

le ascultară stăpînindu-şi cu greu dorinţa ce-i cuprinsese de bună seamă pe toţi de a se ridica de pe scaune şi a pleca — cu astea se şi termină masa aceea penibilă, care părea că nu mai are sfîrşit. Rachiul era prost, dar nu era, într-adevăr, hanja.

— Dragii mei, pentru *hanja* nu mi-ar fi ajuns finanţele.

Într-adevăr hanja costa între şase şi zece ruble ţoiul, iar coniacul — treizeci de ruble sticla.

Apoi Lavrov aduse pe rînd vorba despre scumpete, despre mobilizarea rezerviştilor, despre prizonierii de război : zemstva ceruse prizonieri pentru muncile agricole, iar oraşul consimţise să-i pună la dispoziţie doar nouă sute de oameni.

Pe urmă, fără nici o legătură cu cele de mai înainte, povesti că în vara trecută stătuse, cu pensiune completă, în familia unui fabricant smintit, şi-i meditase pe cei doi feciori ai acestuia pentru examenul de maturitate. Pe masa în jurul căreia se adunau de obicei membrii familiei, medicii şi tot felul de rude sărace aciuite pe lîngă casă, se afla un platou uriaş cu cegă prăjită. Era mîncarea de prînz. Lumea mînca în tăcere şi numai cegă. Discuţiile la masă erau oprite cu desăvîrşire. Dacă cineva cuteza să scoată o vorbă, nebunul îşi ridica îndată la el ochii injectaţi, străpunşi de furie şi suferinţă.

Deodată, Lavrov tăcu fîstîcit. O umbră se aşternu pe chipurile tuturor celor de faţă. Karnovski se frecă pe frunte şi Liza îi surprinse privirea încordată. Această „vedere“ a ei se asemăna şi ea într-un fel cu masa despre care povestise Lavrov. Colo, în faţa ei, continua să şadă nemişcată ca o stană de piatră Anna Ignatievna în rochia ei cu dungi galbene şi verzi, cu ghetele ei în pătrăţele alb-negre ca la tabla de şah, cu buzele strînse şi privirea străpungătoare filtrată pe sub ochelari, ce făcea să ţi se oprească dumicatul în gît. Şi Liza îi citi toate gîndurile aşternute pe chip ca pe o albă coală de hîrtie. În timp ce toţi ceilalţi discutau despre scumpirea preţurilor, despre hanja, despre faptul că nemţii ar folosi pe front nişte „gloanţe letargice“ — din ţeava puştii era proiectat un nor de gaze care te lăsa în nesimţire timp de două-trei ceasuri — despre Rasputin, despre moartea împăratului Franz Joseph, Anna Ignatievna gîndea cu desperare şi groază că, iată, fiul e gata s-o părăsească, familia i se destramă, şi ea va rămîne singură, cu cei trei copii pe care urmează abia de-acu încolo să-i pună pe picioare. Gîndea întruna, cu ură, pierzîndu-şi orice speranţă, că întreaga vină o poartă această domnişoară cu picioare lungi, cu ochii bulbucaţi şi cu plămînii roşi de oftică ! Kostea minte spunînd că acolo în Crimeea s-ar fi însănătoşit. Minte, spre propria lui nenorocire !

În cele din urmă, chinul acela, masa la care fetele n-au avut parte de friptură — Anna Ignatievna le împărţi cu grijă rasolul din supă — luă sfîrşit.

Ieşiră împreună cu Lavrov. Acesta îşi luă la revedere, şi Liza observă cum Karnovski îi strînge cu căldură mîna, mai sus de încheietură.

O conduse pe Liza la hotel. Nu erau decît orele cinci ; seara era încă departe. Dar ea n-o mai aştepta ca pînă atunci, cu bucurie şi nerăbdare. După plecarea lui Karnovski — mai avea de ţinut în după-amiaza aceea două meditaţii — ea îşi desfăcu

şireturile la ghete, se descălţă, îşi lepădă rochia şi, punîndu-şi capotul, se cuibări în pat, cu cartea în mînă. Îi fu lene să se scoale să tragă draperiile, astfel că pe fereastră se prelinse continuu, pălind treptat, o gingaşă lumină trandafirie.

Deschise la întîmplare volumaşul lui Morozov: „Şi nu se va mai auzi de acum în tine viersul celor ce zic din harpă, şi din gură, şi din trîmbiţă, şi din fluier, şi din alte instrumente — citi ea. Şi nu va mai fi în tine nici har de artist, nici artă adevărată, şi huruitul morii nu se va mai auzi în tine nicicînd." Ce profeţie! „Ba va fi", gîndi Liza cu încăpăţînare.

Autorul tîlcuia Apocalipsul, ultima carte a Noului testament. Deschise volumul în altă parte, menind de data aceasta nu pentru ea, ci pentru Kostea. „Şi în timp ce făpturile celor patru anotimpuri aduc slavă şi mărire celui ce şade pe tronul său, cei douăzeci şi patru de bătrîni — orele — i se închină." Izbucni în rîs: „Chiar despre Kostea-i vorba! Meditaţiile lui!"

Cu gîndul mai era încă acolo, în strada Gospitalnaia, unde Anna Ignatievna umbla pesemne fără rost din odaie în odaie, desperată, cu mîna la inimă — şi asta numai din cauza ei, a Lizei! Fetiţele speriate, s-or fi vîrît prin unghere, iar liceanul cel posomorît, cu părul vîlvoi, o mai fi citind şi acum romanul acela al contelui Amory — îl citea şi atunci cînd ea şi Kostea intraseră în odaia lui. Doamne, ce să fac?

Atmosfera era sufocantă în camera aceea de hotel. Poate florile erau de vină? Se ridică din pat şi le mută de pe masă pe pervazul ferestrei.

„Poate că el ar fi trebuit să-i spună mamei sale că totul va rămîne ca şi pînă atunci?"

Deodată îşi aduse aminte de ziua în care, absolvind pensionul, sosise la Votkinski Zavod, la tatăl ei şi îl găsise instalat de curînd într-o locuinţă nouă, asemănătoare într-un fel cu cea a familiei Karnovski. Tatăl era singur, mama vitregă încă nu sosise, şi Liza se apucase să facă puţină ordine prin casă. Cît de recunoscător i-a fost atunci tatăl său, cît de blînd, cît de fericit şi de mîndru că fiica lui absolvise pensionul cu medalie de aur! Dar cu greu izbutise să-l convingă — ţinea morţiş s-o facă — să nu le arate ofiţerilor lui medalia aceea şi diploma pe care le primise. Pentru prima oară i-a înţeles atunci mai bine firea: o fire blîndă, încrezătoare, făcînd veşnic eforturi să pară altfel: un ofiţer brav, în ciuda stîngăciei de care dădea dovadă, un om sever, în ciuda bunătăţii care totuşi i se citea pe chipul trandafiriu, cu uşoare trăsături feminine. Pe urmă sosise şi maştera, semănînd întrucîtva, prin felul ei de a fi, cu Anna Ignatievna, dar nefiind reţinută ca aceea, ci, dimpotrivă, rea de gură, pretenţioasă şi de o îngîmfare pur filistină. Tot atunci, cedînd insistenţelor ei, tatăl pusese pe foc scrisorile lui Kostea. Toate aceste amintiri se împletiră acum într-un mod ciudat cu cea a mesei servite în strada Gospitalnaia, cu senzaţia aceea de nesinceritate, de constrîngere şi lipsă de libertate. Libertatea era dincolo, în nestinsa ei amintire despre colecţia Şciukin.

Închise ochii şi pe dată şiragul acela de nuduri avîntate în dans — primitive, libere, ca şi cînd în afara lor n-ar mai fi existat nimeni pe lume, şi nu le-ar fi păsat de nimeni — prinse a se roti

din nou prin faţa ochilor ei. Matisse! Răsuflă adînc, plină de încîntare, cu gîndul la ritmul ce reunea între ele siluetele acelea. De jur împrejurul lor cîmpul era străveziu, lăsînd impresia că sînt pictate pe sticlă. Era cu neputinţă să te desprinzi de ele.

Dar iată că făcu un efort să se depărteze de Matisse şi se aruncă pe dată, cu întreaga-i făptură, într-o cu totul altă lume, rurală, policromă. Gauguin! Fete aproape goale, cu trupuri cafenii, cu picioare scurtuţe, cu flori viu colorate în păr, o priveau răsuflînd uşor. Se bucurau de libertate! Simplu, cu încredere. De-o libertate nemărginită! Dumnezeule! Fără covîrşitoare incertitudini, fără necesitatea de a da explicaţii!

În tren, aproape că nu izbutise să închidă ochii, de aceea acum adormi uşor, ca şi cînd s-ar fi cufundat într-o apă limpede. Prin vălmăşagul de gînduri şi amintiri ce-o împresurau, se străduia să priceapă un lucru de mare însemnătate şi, pricepîndu-l în cele din urmă, oftă cu uşurare. Şi lucrul acela de mare însemnătate era Parisul, asemănător unui balon policrom, ce plutea în văzduh, răspîndind străvezii săgeţi de lumină. Respira calm la înălţimea aceea ameţitoare, legănîndu-se peste fleşele unor clădiri în stil gotic.

Ca prin vis îl auzi pe Karnovski intrînd în odaie. Avea gulerul mantalei ridicat (nu purta fular) şi ochelarii aburiţi (îşi schimbase de multă vreme pince-nez-ul cu ochelarii). Îşi lepădă mantaua şi trase draperiile la fereastră. Ea îl urmărea printre genele coborîte, cu respiraţia întretăiată brusc de emoţie.

— Dormi? o întrebă el blînd, cu glasul scăzut.

— Nu. Vino aici. Şezi.

O sărută cu gingăşie.

— Stai un pic. Ascultă-mă: să ştii că chiar a doua zi după ce se sfîrşeşte războiul voi pleca la Paris. Familia Gorin mi-a promis că-mi dă nişte bani cu împrumut. Vreau să fiu eleva lui Matisse.

Se trezi devreme şi, îndată, seara precedentă porni să-şi perinde lent imaginile pe dinaintea ochilor ei, ca şi cînd pînă atunci ar fi aşteptat-o cu răbdare să se trezească din somn. Poate că nu s-ar fi certat cu Karnovski, dacă nu i-ar fi spus că Dmitri îi oferise bani pentru călătorie, pentru şederea la Paris. Poate că el, Kostea, a avut dreptate arătîndu-i că însăşi ideea unei asemenea călătorii este jignitoare şi meschină într-o perioadă în care se poartă un război atît de greu, ce ameninţă să se sfîrşească printr-un eşec, într-o perioadă în care speculanţii jefuiesc ţara, elevele de la şcoala eparhială croiesc indispensabili pentru soldaţi, iar femeile se aşază de la ora două noaptea la rînd, pentru a putea cumpăra cîţiva peşti acolo, şi aceia stricaţi. Într-o perioadă în care ea însăşi o pornise la drum, ducîndu-se la tatăl său, grav rănit pe cîmpul de luptă.

Da, Kostea are dreptate. Totuşi gîndul acela al ei n-a fost nici măcar o speranţă, ci doar umbra unei speranţe. Kostea n-ar fi trebuit să i-o spulbere atît de necruţător, cu atîta asprime. Nu, la mijloc trebuie să fi fost altceva, ceva ce i se întîmplase pesemne după masa pe care o luaseră în strada Gospitalnaia. A simţit-o chiar din clipa în care au rămas, în sfîrşit, singuri, în liniştea şi întunericul

din jur. Pentru ca mai tîrziu să intervină discuţia aceea, tonul acela iritat, grosolănia atît de neaşteptată, ce a uimit-o peste măsură, făcînd-o să i se taie răsuflarea. Da. Ceva s-a întîmplat. Un scandal în familie ? O situaţie penibilă în care s-a aflat şi n-a vrut s-o mărturisească ?

Părăsi aşternutul, se spălă pe faţă, se îmbrăcă, trase draperia şi, în clipa aceea în încăpere totul — mobilierul vopsit, imitînd cu grosolănie lemnul de nuc, tapetele albastre, arse de soare — căpătă un alt farmec. Dimineaţa era trandafirie, proaspătă, cu jucăuşe luciri în limpezimea văzduhului. Liza îşi puse paltonul şi rămase o vreme în faţa oglinzii : paltonul îi era vechi şi demodat ; cele care se purtau acum erau strînse în talie, aveau buzunare aplicate şi mîneci largi, chenăruite cu blană. Faptul acesta o necăji.

Ieşind în Bolşaia Prolomnaia, luă micul dejun la o cafenea, apoi o porni înainte, fără nici o ţintă. Kostea urma să treacă pe la dînsa în jurul orei douăsprezece, după meditaţia ce o avea programată în casa Muraleev, o familie de bogătaşi de prin partea locului. Meditaţia aceea nu putea s-o amîne cu nici un chip.

...Măritată ! Ce cuvînt straniu ! Iată, Şura s-a măritat — fusese la Simbirsk, la nunta ei — şi îşi dă limpede seama ce are de făcut în următorii zece ani, ba chiar în următorii douăzeci. Îşi dă seama limpede, pentru că a dorit să devină un accesoriu al soţului său, să fie părtaşa vieţii lui, părtaşa unei vieţi poate din cele mai banale. În schimb are un soţ, aşadar, e „cu soţ", nu mai e singură, ci „cu soţ". Nici Liza nu va mai fi de capul ei, va fi şi ea „cu soţ". Se va identifica, aşadar, şi ea cu

lecţiile lui, cu examenele lui, cu universitatea lui, unde e văzut ca un viitor Lobacevski. Va fi mereu „cu", „pe lîngă", „alături", „în preajmă". Apropierea dintre ei va deveni un fapt tot atît de obişnuit, cotidian, precum universitatea şi lecţiile.

Intră pe poarta kremlinului şi stătu o vreme înaintea turnului Siuiumbeki, ce-şi profila trist silueta în alb veşmînt de iarnă. O porni apoi în jos şi, mergînd prin mai multe ulicioare, pe o potecă, de-a lungul gardurilor acoperite de promoroacă, ajunse pe colina Popova. În drum întîlni un tătar, un bocceagiu, purtînd pe cap o tichiuţă rotundă, iar în mînă un arşin de lemn pentru măsurat ţesăturile.

— Domnişoară, marfă bună este la mine, catifea, caşmir, satin este. Ia de cumpără, domnişoară, că n-o să-ţi pară rău.

Liza clătină din cap. Abia izbutiră să-şi facă loc unul altuia pe potecă.

Şi poate că el nici n-ar fi venit la Petrograd dacă ea nu i-ar fi trimis îndărăt scrisorile şi nu i-ar fi scris că se desparte de el pentru totdeauna. Hotărîrea aceea a lui de a veni la Petrograd şi toate cîte s-au petrecut atunci între ei n-au fost decît un foc de artificii. Într-un an sau doi focul acesta se va stinge. Şi va rămîne doar oraşul Kazan, mereu oraşul Kazan. Şi Anna Ignatievna, care nu-i va îngădui nici măcar să-i treacă pragul. Şi şcoala aceea de artă, unde ieri a sfătuit-o el să intre, demonstrîndu-i că, în felul său, Feşin nu-i cu nimic mai prejos decît Matisse.

...Ajunsese acum în strada Rîbnoreadskaia, unde începuseră a se deschide prăvăliile şi dughenile,

stătea lumea la rînd şi rătăceau cîini sperioşi, sălbăticiţi, costelivi. Auzise de la cineva, parcă de la Lavrov, că pe Rîbnoreadskaia au fost dintotdeauna atît de mulţi cîini, încît una din ulicioarele laterale căpătase chiar denumirea de ulicioara Cîinilor.

Pe neaşteptate, îşi aminti de farfurioarele de ghips, cu flori de hîrtie, ce atîrnau pe perete în odaia fetelor, de feţele de masă împletite şi şerveţelele din sufragerie brodate în cerculeţe. Iar undeva, într-altă odaie, se afla o poliţă îngrijit traforată, cu cărţi rînduite după mărime.

„În toate acestea nu-i el, Kostea, nu-i el, cugetă Liza. Şi-apoi, undeva «alături», «în preajmă» vor fi şi farfurioarele acelea de ghips."

De fapt, nu s-ar fi certat dacă ea nu i-ar fi spus că Dmitri se oferise să-i dea bani pentru călătoria la Paris. „Aşa, va să zică, stau lucrurile? Îţi oferă bani şi pentru timpul cît vei sta acolo? o întrebă el vorbind rar, fapt ce voia să arate că este cît se poate de calm. Şi cum îţi propui să-i restitui datoria? Te pomeneşti că mizezi pe un succes rapid la Paris?"

Să însemne asta gelozie? Cu cît năduf îi spusese încă la Petrograd, referindu-se la Dmitri, că în firea acestuia, cu toată erudiţia lui, se mai simte încă acea ştiută trîndăveală rusească.

Şi-atunci, cu un pronunţat sentiment de căinţă ce o pătrunse pe neaşteptate, Liza se duse cu gîndul la Dmitri, la devotamentul manifestat de el, la apropierea sufletească dintre ei, apropiere cu care, de la o vreme, se obişnuiseră amîndoi. Îşi aminti cît de mult a făcut el pentru dînsa şi ce loc unic, nepreţuit, ocupa el în viaţa ei. Cum de a cutezat

ea să-i ascundă faptul că se înţelesese să se întîlnească cu Karnovski?

Dar, ciudat lucru, acelui sentiment de căinţă, de regret, veni să i se adaoge un altul, cu totul de neînţeles. N-ar fi vrut ca Dmitri să stea în aşteptarea ei acolo, la Petrograd. În clipa asta nu numai că n-ar fi vrut să-l vadă, dar nici măcar nu-şi putea închipui un moment anume în care să vrea să-l vadă. Îi reveniră în minte ochii lui rugători, cu gene lungi, mîinile înguste, becisnice. Atunci, în august, cînd îi făcuse propunerea de căsătorie, Liza îl rugase să mai aştepte. Acum însă l-ar fi refuzat categoric.

...Se opri locului, ducîndu-şi mîinile la piept. Oare l-ar fi refuzat într-adevăr? Da!

Se afla acum în mahalaua Tatarskaia; o stradă largă dinaintea ei se frînse brusc şi de după cotitură apăru, avîntată spre cer, fleşa unui minaret a cărei semilună încununa surprinzător şi, după cum i se păru ei, cu sfială, înălţimea aceea.

„Kostea, eu plec, spre a-mi putea aduna gîndurile. Aici, la Kazan, mi-e imposibil s-o fac, pentru că te iubesc preau mult..." Ea nu compunea această scrisoare, scrisoarea se înfiripa de la sine, în sufletul ei. „Am să mă întorc, am să mai revin, sau ai să vii tu la mine. Poate că ar fi mai bine pentru noi să rămînă totul aşa cum a fost şi pînă acum. Eu n-am nevoie de nimic. Doar de iubire!"

Lacrimile îi şiroiau pe obraz. O tătăroaică bătrînă înfofolită zdravăn, încotoşmănată, într-o şubă veche şi cu o căciulă ţuguiată pe cap, o opri locului şi o întrebă ceva cu o voce neliniştită, cîntătoare.

— Nu-nu, spuse Liza. Vă mulţumesc. Totul este bine.

Abia acum îşi dădu seama că îngheţase rău, pînă în măduva oaselor, că mîinile şi picioarele îi erau ca de lemn şi se temea parcă să tragă mai adînc aer în piept.

Mergînd de-a lungul unei poteci care şerpuia printre troiene, ieşi într-o piaţă. Un grup de femei stăteau la rînd în dreptul unei cişmele, tot zăngănindu-şi găleţile. Undeva într-o parte se înşirau nişte cai cu trupurile învăluite-n promoroacă, înhămaţi la sănii joase, ţărăneşti. Era locul de staţionare a barabuşilor, a birjarilor tătari, despre care îi vorbise cîndva Kostea. De cum se apropie, birjarii se şi repeziră să-şi ofere serviciile. Se aşeză într-una din sănii, iar birjarul îi înveli picioarele cu o pătură groasă.

— Încotro, domnişoară ?

— La hotelul Şcetinkin.

Şi calul sătul de atîta şedere, o porni sprinten din loc.

Lavrov o aştepta la hotel, în vestibul. Ea nu observă din prima clipă făptura lui măruntă, ghemuită-n fotoliul larg şi înfofolită în mantaua de student cu gulerul de caracul ridicat.

— Bună ziua, rosti el vesel. Mi s-a spus că ai plecat de mult. Ai mîncat ceva ? Ce s-a întîmplat ? Pari tulburată.

Ea luă cheia, intrară în cameră, unde Lavrov scoase cu sfială din buzunarul mantalei o cutie de bomboane.

— Îţi mulţumesc. Dar de ce trebuia să-ţi iroseşti banii, dragă Kolea ?

— Asta-i bună ! O nimica toată. Curînd va veni

şi Kostea, ne-am întîlnit la universitate. Mi-a spus că v-aţi certat.

Şezură un timp tăcuţi. Lavrov oftă.

— Am vrut să... începu el în grabă, apoi se opri.. Masa aceea în strada Gospitalnaia... Eu am locuit o vreme la ei şi o cunosc bine pe Anna Ignatievna. E un om bun şi îl iubeşte pe Kostea, aş putea spune, cu abnegaţie. Numai că dragostea, mai ales cea maternă, e o chestiune ciudată. Dragostea ei este oarecum... ştiu eu... oarecum răzbunătoare... Să nu-ţi închipui cumva că m-a rugat Kostea să-ţi înşir toate astea. Lavrov era tulburat, o şuviţă brună de păr îi căzuse pe fruntea înaltă.

— Vai de mine !

— Şi-acum, iată ce vreau să-ţi spun : mă tem... Pentru dumneata şi pentru el.

— Nu te înţeleg.

— Te rog să mă ierţi că mă amestec. Vreau să-ţi spun că nu trebuie să fii supărată pe dînsul. Ieri a avut o zi din cale-afară de grea. Cîteva clipe rămase tăcut. Iată, m-am tot gîndit la voi. La el şi la dumneata. A purta corespondenţă nu înseamnă mai nimic. Chiar şi eu cînd pun mîna pe condei devin alt om. Pînă acum n-aţi avut totuşi prilejul să vă cunoaşteţi unul pe altul. Dumneata, de pildă, îţi închipui că el aspiră să fie independent. Nu, nu-i vorba de o simplă aspiraţie. La el asta e o pasiune, iar faţă de pasiunea cuiva nu poţi să-ţi manifeşti nici iubirea, nici ura. Trebuie doar s-o înţelegi. Şi uite că ieri... Lavrov vorbea din ce în ce mai precipitat. Mă-nţelegi, ieri el s-a aflat toată ziua într-o postură umilitoare. I-a fost ruşine de tot ce ai văzut dumneata în strada Gospitalnaia. Totodată a fost nevoit să ascundă de dum-

neata acest sentiment, deşi personal i-am spus că rezonabil ar fi tocmai faptul de a nu-ţi ascunde nimic. Şi-apoi, colac peste pupăză, a mai intervenit şi discuţia aceea cu Marişa... Lavrov îşi curmă vorba, se fîstîci, se înroşi tot, amuţi. Vreau să spun... urmă el şi din nou amuţi.

— Vrei să spui că aseară Kostea a avut o discuţie cu o oarecare Marişa ?

— Ah, Dumnezeule, ce prostii ! Află că sosirea dumitale aici a însemnat o adevărată sărbătoare, ceva cu totul neobişnuit, dar există, mai bine zis a existat şi altceva, ceva obişnuit, căruia ar fi pur şi simplu ridicol să i se acorde importanţă. În ceea ce o priveşte pe Marişa, aceasta e o cunoştinţă de a mea şi aseară s-a apucat să-l ispitească pe Kostea, să afle despre dumneata nu ştiu ce, iar el...

Lavrov îşi scoase batista din buzunar şi o tot suci, o tot învîrti în mîini ca un copil care a făcut o poznă.

— Toate acestea s-au sfîrşit şi, în general, n-au fost decît nişte fleacuri, murmură el deznădăjduit. Kostea urmează să sosească dintr-o clipă într-alta. Totul va fi bine. Zău, crede-mă că totul va fi bine. Doar eşti o fată înţeleaptă. Spune-mi, cum stai cu sănătatea ? Anna Ignatievna crede, nu ştiu de ce, că eşti bolnavă.

— Sînt perfect sănătoasă. În clipa asta însă mă încearcă o durere de cap şi ar fi cazul să ies puţin la aer, ca nu cumva să se înteţească.

Lavrov îşi puse mantaua şi ieşiră împreună afară. El îi mai spuse ceva în timp ce coborau treptele, apoi pe coridor. Dar ea nu-l mai asculta. În faţa

hotelului îşi luară la revedere, şi Liza o porni la dreapta, spre kremlin.

Panglica îngheţată a rîului Kanzaka avea o lucire mată. Cupola verde ce împodobea acoperişul unei case cu etaj era înconjurată de nişte banale flori de tablă ; privind-o, Liza se gîndi că asemenea case întîlneşti la tot pasul în oraşul Kazan. În schimb zidul înalt, albiu al kremlinului, ce ducea pînă la turn, ca să continue apoi cu săgeţile negre ale ambrazurilor, era superb şi, contemplînd priveliştea aceea solitară, cu albul ei scînteietor sub razele soarelui, Liza simţi o uşoară înseninare. În stînga se înălţau cinci cupole albastre ale unei biserici, iar în dreapta — coline fără număr şi o mare de culori de la brun la roşu-aprins : acoperişuri cu coşuri înalte, văruite, din care se ridica în văzduh un fum cenuşiu, transparent. Şi pretutindeni se vestea freamătul vieţii : colo, într-o curte, o gospodină întindea rufele la uscat, în altă parte lumea tăia lemne, undeva nişte meşteri înveleau cu şindrilă un şopron. Nimic deosebit nu se întîmplase. Pămîntul era acelaşi în imensitatea şi trăinicia lui, preocupat de viaţă şi de sine însuşi, la fel de sublim şi de simplu.

Liza reveni la hotel, achită nota de plată. Portarul îi spuse că trenul de Samara, via Saransk, pleacă la orele patru şi cinsprezece minute. Îi aşternu în grabă cîteva rînduri lui Kostea, fără a mai sta să-şi recitească misiva scrisă cu slove reci, fără viaţă. Ieşise altfel de cum s-ar fi cuvenit ; nu mai ştiuse cu ce s-o înceapă şi cu ce s-o încheie ; avea senzaţia că i-a scăpat din mînă ceva fragil şi s-a făcut ţăndări.

Gara era murdară şi zgomotoasă. Un vardist răcnea la un ţăran ce se aşezase pe un maldăr de saci îndesaţi pînă la refuz.

Îşi forma rîndurile un batalion de marş, se aşezau platforme la vagoanele de marfă. Plîngeau femei. Un tătar şedea în genunchi, rugîndu-se în şoaptă şi bătînd mătănii, într-un colţ al sălii aceleia de aşteptare cu pardoseala plină de scuipat...

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL AL PATRULEA

1

Trecutul se depărta vertiginos, ireversibil. Desprinsă din făgaşul ei cotidian, viaţa năvălise în mica locuinţă din strada Gospitalnaia, croind totul într-alt chip, silindu-l pe Karnovski să-şi amîne temporar examenele de magistru, pentru că tocmai atunci aveau loc luptele împotriva *zabulacinicilor,* care declaraseră capitală a „Statelor dintre Volga şi Ural" unul din oraşele aşezate dincolo de Bulak, un afluent mic şi murdar al fluviului. În iunie 1918, Karnovski plecă împreună cu mama şi surorile sale la Moscova : corpul de armată cehoslovac urca în sus pe Volga şi se apropiase mult de oraşul Kazan.

...Reveni abia iarna tîrziu în oraşul îngheţat, în locuinţa jefuită din strada Gospitalnaia, în universitatea cufundată într-o beznă de nepătruns. Fratele său mai mic, mobilizat de albi, fusese ucis pe front ; dar această veste Karnovski n-avea s-o afle decît peste cîţiva ani. Ceva trebuia acum început, ceva început odinioară trebuia dus mai departe. Izbuti să-l găsească pe profesorul Mavrin şi să-l convingă de faptul că „arăpimea roşie" — cum îi numea bătrînul pe bolşevici — nu are nimic împo-

trivă să fie studiată teoria funcţiilor variabilei reale şi matematica superioară în totalitatea ei.

Astfel începu din nou viaţa universitară, ştiinţifică şi o nouă măsurare a timpului, încă mai strictă decît odinioară.

După ce-şi susţinu examenul de magistru, lui Konstantin Pavlovici Karnovski i s-a propus să predea un curs special la universitate. Consimţi, însă tot timpul său liber şi-l consacra organizării Institutului politehnic.

Era perioada cînd, după eliberarea ţinuturilor din bazinul Volgăi, viaţa în oraş se restabilea, intrînd treptat pe vechiul ei făgaş. O trăsătură a acestei perioade avu darul să-l pasioneze din prima clipă : *posibilitatea de a realiza inimaginabilul*, cum s-a exprimat el la un moment dat, în timp ce discuta cu Lavrov. Această posibilitate necesita un avînt la fel de inimaginabil. Practic, acest avînt era de neconceput, dar „în mod logic" — cum încerca să-i demonstreze el lui Lavrov, care, slăbit, chinuit de foame, zîmbea cu scepticism — „era perfect imaginabil".

Institutul politehnic avea să ia fiinţă în locul şcolii de meserii. Aceasta însă îşi încetase de mult existenţa, încît i se uitase pînă şi numele : elevii fuseseră mobilizaţi de albi ori fugiseră care încotro, iar în ateliere nu se mai aflau decît două strunguri ca vai de lume, un electromotor de pe vremea lui Iablocikov[1] şi un motor cu combustie internă demontat.

[1] Iablocikov, Pavel Nikolaevici (1847—1894) — inginer rus, autor al unor prestigioase invenţii în domeniul electrotehnicii.

În toamna anului 1919, Karnovski fu numit decan al facultăţii muncitoreşti. Acceptă şi acest post, gîndindu-se că, de fapt, el însuşi fusese cel dintîi student al unei atare facultăţi, încă pe vremea cînd lucra la fabrica fraţilor Krestovnikov şi învăţa nopţile. Se duse şi acum în primul rînd la fabrică, spre a recruta oameni pentru facultate şi a-i ruga pe muncitori să-i dea o mînă de ajutor la amenajarea cabinetului de material didactic. Mai tîrziu, după vreo jumătate de an, cînd numărul studenţilor crescu vertiginos, se făcu simţită acut nevoia de cadre didactice, şi în acest moment fu de mare folos reputaţia ce şi-o cîştigase Konstantin Pavlovici de tînăr politicos, erudit, cu multe relaţii printre familiile de bogătaşi ruşi şi tătari din Kazan. Astfel izbuti să găsească profesorii de care era nevoie, iar printre ei se nimeri şi un inginer cu renume, ce prezicea puterii sovietice un apropiat şi inevitabil sfîrşit.

Mai complicată se dovedi a fi problema programei analitice pentru facultăţile muncitoreşti şi institutele cu profil tehnic, programă pe marginea căreia s-au purtat nesfîrşite discuţii. Karnovski participă şi el la dezbateri, adoptînd chiar din capul locului o poziţie contrară. Examină mai întîi prima, apoi a doua din metodele recomandate cu căldură de culegerea „Cauza nouă". Amîndouă se destrămară ca un abur în amfiteatrul neîncălzit, arhiplin de oameni cu mantale soldăţeşti, care învăţau, folosindu-se trei de cîte un manual şi suflîndu-şi în pumni ca să-şi dezmorţească degetele îngheţate. Nu puteai nici măcar spera că pentru aceşti oameni se va dovedi accesibil sistemul strict, alcătuit la începutul secolului douăzeci, al ştiinţelor matematice. Pentru

ei, drumul spre matematică pornea de la cunoştinţele tehnice. De bună seamă, tocmai acolo trebuiau căutate şi noile metode de predare.

Poate că ideea aceasta, în fond atît de simplă, nu i-ar fi venit în minte, dacă n-ar fi avut prilejul să vină la bătrînul Mavrin spre a-l ajuta să-şi facă ordine în bibliotecă şi în arhiva pe jumătate arsă. Arhiva şi biblioteca erau unice în felul lor. Aici se găseau cărţi datînd nu numai de la începutul secolului al nouăsprezecelea, cînd oraşul Kazan constituia unul din centrele ştiinţifice ale Europei, dar şi din secolul al optsprezecelea.

Karnovski, pe care l-a interesat dintotdeauna istoria ştiinţei, începu cu Cebîşev şi, mergînd înapoi către secolul al optsprezecelea, citi două memorii ale lui Euler. Încerca să găsească posibilitatea unei abordări simple, ilustrative a matematicilor superioare şi urmări dezvoltarea acestora, oprindu-se la acele etape care legau în mod firesc gîndirea matematică de cea tehnică. Genialul Cebîşev îi sugeră multe idei noi. Aceste considerente încă insuficient de clare fură susţinute cu căldură de Lavrov, căruia îi plăcea să repete „că numai faptele simple le pot lumina pe cele complicate".

Fireşte, aceasta a însemnat o retragere, dar oare nu se retrăsese cîndva — după cum spunea acelaşi Lavrov — şi Kutuzov ?

Noua metodică, la baza căreia fuseseră aşezate mijloacele vechi „pre-abstracte" de predare, fu alcătuită într-un mod cît se poate de minuţios şi, cu toate că articolul lui Karnovski avu darul să işte noi şi înfocate discuţii, el nu mai stătu să riposteze, ci se apucă serios de lucru. Timpul avea să demonstreze că dreptatea era de partea lui : în

cele din urmă, metodica sa şi nu alta a fost aşezată la baza predării matematicii în cadrul facultăţilor muncitoreşti şi al institutelor cu profil tehnic.

Odinioară „măsurarea timpului" se referea doar la viaţa intimă a lui Karnovski. Profesorul Mavrin îl considera drept cel mai capabil dintre discipolii săi, un cadru indispensabil catedrei, universităţii. Acum reieşi că este indispensabil sutelor de oameni care scriau cu greşeli grosolane de ortografie şi, în cel mai bun caz, ştiau tabla înmulţirii. Astfel Karnovski deveni centrul unor vii interese, care îl uimeau prin noutatea lor. Pe neaşteptate, structura analitică a gîndirii sale, „punctualismul" său, pentru care obişnuia să-l ironizeze pe Lavrov, căpătară o importanţă deosebită nu numai pentru sine, ci şi pentru acei oameni ai *faptei* care, plini de elan, veneau cu duiumul la el. Aceştia nu implorau, ci pretindeau de la el cunoştinţe.

2

Liza îi trimisese cîteva scrisori îndată după plecarea ei din Kazan, dar el i le înapoiase, fără să le desfacă. Nu mai vroia să ştie nimic despre dînsa : acum îi venise lui rîndul să-i trimită îndărăt scrisorile nedesfăcute. L-a părăsit ? Foarte bine ! E drept, una ca asta i se întîmpla prima oară în viaţă, „dar poate că — gîndea în sinea lui cu o luciditate ce nu era (o ştia prea bine) decît o încercare de amăgire, de consolare — poate că avea să mai treacă prin asemenea încercări". Şi-atunci, de astă dată nu cu răceală, ci mistuit de o furie oarbă, pornea să se întrebe : ce anume îl făcuse

atunci, cînd avea de rezolvat atîtea chestiuni urgente, să plece valvîrtej la Petrograd ? Faptul că-şi simţise lezat amorul propriu ? Se prea poate. Oare Liza nu încercase să-i demonstreze că se simte fericită în preajma lui Dmitri, în timp ce el, Karnovski, e liber să procedeze cum crede de cuviinţă : să vină la Petrograd ori să rămînă mai departe la Kazan, în oraşul lui infect ?

Dar dacă aşa stau lucrurile, ce se întîmplase oare acolo, la Petrograd ? Ce se schimbase în ziua aceea, în ceasul acela cînd i-a fost dat s-o vadă pe Liza ? Nimic altceva decît faptul că ea devenise aproape de nerecunoscut. Liza să fi fost oare fiinţa aceea superbă şi sigură de sine, ce-şi manifesta cu atîta subtilitate şi exuberanţă încrederea în forţa farmecului său ? Ea să fi fost oare fiinţa aceea care se comporta cu atîta dezinvoltură în apartamentul acela luxos al profesorului din Petersburg ? În timp ce el, studentul din Kazan, cu înfăţişarea lui ştearsă, în uniforma bine călcată, dar ponosită, nu făcuse decît să ia loc în salon, fără să participe la discuţia rafinată a celorlalţi, cu privire la „gama cromatică a luminii", discuţie din care el nu înţelegea nimic, ceea ce şi recunoscuse, rîzînd, chiar atunci.

...Faptul celălalt, la care se gîndise cu dor de răzbunare înainte de a pleca din Kazan, se petrecu, într-adevăr, şi nici nu putea fi altfel, căci ea îl iubea pe el şi nu pe Dmitri. Dar se mai petrecu şi un alt fapt : îndrăgostindu-se din nou, nebuneşte, de dînsa, el admise o stranie posibilitate, pe care o respinsese pînă atunci ca neverosimilă, şi nu numai că o admise, ci crezu în ea fără nici o reticenţă. Oare nu-i scrisese şi nu-i vorbise chiar el

Lizei despre „încartiruirea comună", cum îi zicea, în mod ironic, căsătoriei ?

Liza făcuse alegerea : viaţa de familie nu se închegase. Şi-atunci, de ce a trebuit el să se simtă jignit în asemenea măsură de plecarea ei precipitată ? Ce l-a făcut să-i înapoieze scrisorile — una trimisă din Simbirsk, a doua din Petrograd ? Nu cumva era în sinea lui mulţumit că de aici încolo totul avea să reintre în normal, scutindu-l de griji şi de emoţii, scutindu-l de întîmplări neaşteptate, care îi tulburau viaţa şi preocupările ştiinţifice ?

Încă nu împlinise douăzeci şi opt de ani cînd fu angajat profesor la Institutul politehnic. Îşi luă un concediu, plecă la Iadrin spre a-şi întocmi viitorul curs şi iată, acolo, înconjurat de linişte, începu să se gîndească din nou, stăruitor, cu amărăciune şi remuşcări, la Liza.

Începuse s-o caute de mult, încă din toamna anului o mie nouă sute şaptesprezece. Bătrîna Kaufman, care îl găzduise în trecut la Petrograd, îi trimisese răspuns că Liza şi-a petrecut vara la ea („deci nu la familia Gorin", gîndi el, cu o aprigă durere în suflet), iar în septembrie plecase din nou la Ialta, după ce zăcuse un timp bolnavă de congestie pulmonară. Trimise imediat o scrisoare la Ialta, la vechea adresă a Lizei, în strada Meerovskaia. Plicul se întoarse cu specificaţia „adresantul n-a fost găsit". Îi scrise atunci Şurei, care locuia împreună cu soţul ei la Simbirsk. Într-adevăr, Şura primise o carte poştală de la Liza, dar asta se întîmplase mai demult, în toamna lui 1917. Pe atunci totul era în ordine, numai că „starea sănătăţii încă nu-mi permite să părăsesc Crimeea — îi scria Liza — deşi, în ultima vreme, plămînii parcă

nu-mi mai dau de furcă. M-am îngrăşat, m-am îmbujorat la faţă şi simt din nou sete de viaţă şi dor de aventuri".

Citind fraza aceasta, simţi deodată cum i se taie răsuflarea...

Trimise o nouă scrisoare la Ialta, pe adresa acelui meşter caretaş la care stătuse Liza în gazdă în primăvara anului 1914, cînd ea sosise acolo pentru prima oară.

Şi tocmai cînd pierduse orice speranţă, în vremea în care războiul civil era în toi, iar corespondenţa dintre nord şi sud încetase să mai circule, tocmai atunci primi de la dînsa o scrisoare care, aidoma unei lovituri de cuţit, reteză fără veste firul tuturor problemelor şi gîndurilor ce-l preocupaseră cu o zi, cu un ceas, cu o clipă mai înainte.

20.V.1918. Ialta

Kostenka, dragule, unde eşti ? Mă zbucium cumplit şi nu-mi mai aflu locul, gîndindu-mă la tine. Ţi-am scris în multe rînduri, dar n-am primit drept răspuns un cuvînt măcar. Acum legătura cu nordul s-a întrerupt cu desăvîrşire. Scrisoarea aceasta ţi-o trimit prin cineva care pleacă la Riga, poate că va ajunge totuşi la tine. Aici trăim zile pline de umilinţă şi dezonoare. Au venit germanii (pe 2 mai). Pînă şi cei din Sevastopol s-au predat fără luptă. Acum stăruie o linişte aparentă, plătită mult prea scump. În primele zile m-am simţit rău, şi de fapt n-o duc prea bine nici în ce priveşte starea mea morală, deşi mă străduiesc să-mi păstrez cumpătul. Primăvara, cu întreaga ei splendoare, nu

alină durerea : pe fundalul ei înfloritor ies şi mai clar în relief căştile germane. Mă trec fiorii numai cînd le văd. Nemţii sînt plini de sine, fac paradă de corectitudinea lor şi sînt convinşi de superioritatea lor faţă de alţii. Umblu mereu cu ochii plecaţi. Mi-e teamă să nu mă sufoc de atîta ură.

Dar, destul cu asta ! Se cere stăpînire de sine. Doar nu ne-o fi dat să vedem la infinit căşti germane iţindu-se pe fondul vioriu al florilor de glicină. Din nu ştiu ce pricină căştile se îmbulzesc mai ales în jurul bătrînului platan de pe chei, care-mi este atît de drag. El le priveşte de sus, cu un dispreţ suveran. Aşa se cuvine să procedăm şi noi.

Dacă ai şti cîte mustrări îmi fac pentru faptul că n-am revenit încă de astă-toamnă în nord ! Nu m-a ţinut însă în loc numai boala mea, ce s-a agravat după congestia pulmonară pe care am făcut-o. Am rămas aici fiindcă am simţit clar pentru prima oară în viaţă că ţin cu siguranţă penelul în mînă şi ştiu (sau cel puţin bănuiesc) *ce anume* şi *cum anume* doresc să pictez. De un ajutor nepreţuit mi-a fost un pictor bătrîn, ce a făcut parte din rîndul peredvijnicilor (în trecutul său îndepărtat), dar fiind o personalitate cu totul şi cu totul deosebită — despre el am să-ţi mai povestesc în cele ce urmează. De plecat, n-a vrut să plece de aici, şi-apoi nici n-a putut s-o facă, dat fiind că este armean de origine şi pictează acum interiorul catedralei armeneşti. În ceea ce-l priveşte, chiar şi aici el se află în patria lui, pe cînd eu mă simt ca într-o capcană de şoareci. Doar noi doi, solitari, sîntem în această citadelă a morţilor.

Sînt zile cînd stau şi mă întreb : oare n-au fost un vis toate cîte îmi stau în minte — Petrogradul,

Isaaki[1], nopţile albe, rochiile croite pe măsura mea (aici am fost jefuită şi umblu îmbrăcată numai Dumnezeu ştie cum), şansa de a nu duce grija hranei de mîine. De faptul că tu ai existat, exişti şi vei exista nu mă îndoiesc nici o clipă. Dar a existat oare aievea călătoria mea la Kazan, şi cum de-am putut eu să plec de acolo, să fug, fără să-mi fi luat rămas bun de la tine ? O, cît de mult pretindeam pe atunci de la viaţă, cît de răsfăţată, capricioasă şi mîndră eram ! Ori poate că tocmai atunci eram eu însămi, iar acum mi-am pierdut personalitatea, singură cum sînt, despărţită de cei apropiaţi inimii mele, mistuită de ură, de incertitudine, de nedumerire. Aici sînt a nimănui, or, pînă şi obiectele — după cum mi se pare uneori — pot duce dorul cuiva, dacă sînt lăsate în părăsire.

Singurul meu refugiu este munca. Pe maestrul şi prietenul meu nepreţuit îl cheamă Vardghes Iakovlevici Sureniant. Are şaizeci de ani. Nu dispun nici de timpul, nici de posibilitatea necesară spre a-ţi înşira toate cîte am învăţat de la dînsul. Şi-apoi, cine ştie dacă misiva mea va ajunge într-adevăr la tine. Îţi voi spune doar că, dacă mai trăiesc şi mai pot lucra după toate cîte mi-a fost dat să văd şi să îndur la Ialta, asta se datoreşte lui. El se află aici, la Ialta, pentru că la biserica armenească a bogătaşilor Ter-Gukasov se execută pictura interioară după schiţele lui. Să spui despre dînsul că e un om cult, ar fi prea puţin. Stăpîneşte bine germana, engleza, persana şi excelent italiana. E îndrăgostit de arta orientală, a fost un timp captivat de prerafaeliţi — şi a rămas pentru toată viaţa

[1] Isaakievski sobor — celebră catedrală în Petersburg.

pictor armean. A locuit la Paris, Viena, Roma, Valencia, Veneţia, a făcut ilustraţii la Maeterlinck, Wilde, Tolstoi, Puşkin, a lucrat la teatrul Hudojestvennîi din Moscova — scenografia la „Pescăruşul" a fost realizată de dînsul.

Trebuie spus însă că Vardghes Iakovlevici are o asemenea fire, încît te face să crezi nu atît că-i învăţă pe cei din jur, cît mai curînd că învaţă el de la aceştia. Făptura lui emană acel calm căruia de atîta amar de vreme şi cu atîta deznădejde îi duc dorul.

E singur, nu are pe nimeni. De la ajutorul său, şi el pictor armean, am aflat că Vardghes Iakovlevici a iubit o singură femeie, care s-a măritat cu un prieten al său, cunoscutul scriitor Ovanesian. Oare nu acesta este motivul care face să ne înţelegem atît de bine unul pe altul chiar de la primul cuvînt rostit ?

Ce aş mai putea să-ţi spun despre el ? M-am retras în universul înţelepciunii lui ca într-o mănăstire. El a fost acela care mi-a insuflat încrederea în mine însămi. Şi nu aducîndu-mi laude, ci, dimpotrivă, fiind deosebit de exigent. Dar o *atare* exigenţă n-o poţi manifesta decît în cazul unui om de real talent. O atitudine deosebită de a celorlalţi a avut-o el şi faţă de Bizanţul meu. Minunea artei a făcut Bizanţul să dăinuie peste veacuri, în pofida faptului că a fost călcat în picioare de către turci, întocmai cum astăzi, în faţa ochilor noştri, este călcată în picioare şi umilită de către nemţi Ialta.

Rămîi cu bine, dragule, iubirea mea ! Ne-o fi oare dat să ne mai revedem cîndva ? Cine poate şti !

Să-mi stea mie în putere, aş străbate pe jos Rusia de la un capăt la altul. Atît de aprigă îmi este această dorinţă, încît şi noaptea în vis mă urmăreşte.

Îţi trimit dragostea şi binecuvîntarea mea.

A ta, Liza.

3

Nu era nimic irealizabil în hotărîrea pe care o luase Karnovski de a ajunge la Ialta şi a o aduce de acolo pe Liza, chiar dacă pentru asta trebuia să treacă de două ori linia frontului şi să străbată întreaga Ucraină, unde făcea pe stăpînul în vremea aceea un oarecare Mahno. Se interesă şi se puse la curent cu toate cele necesare. Plecînd la drum, trebuia să aibă asupra sa o adeverinţă falsă din care să rezulte că este născut în Ialta sau în oricare alt oraş din Crimeea. Locurile primejdioase aveau să înceapă dincolo de cătunul Mihailovski : acolo se afla o zonă neutră care ţinea pînă la Konotop şi pe unde erai nevoit să mergi o bună bucată de drum pe jos, riscînd astfel să fii atacat de haidamaci. De la Konotop la Kiev se putea ajunge mai lesne, iar acolo Karnovski avea să găsească un sprijin : Mavrin îi dăduse o scrisoare pentru vărul său, care era primarul oraşului Kiev. Drumul de la Kiev la Odessa urma să-l străbată cu trenul, iar de la Odessa la Ialta, cu vaporul. Umbla vorba că, dacă le dădeai mită nemţilor, te lăsau să intri în Ialta.

Karnovski îşi puse bine, într-un săculeţ impermeabil, toate actele sale ce ţineau de oraşul Kazan, iar săculeţul îl cusu în căptuşeala paltonului. De bani izbuti să facă rost, iar pentru mituirea nemţilor, Lavrov îi dădu ceasul său şi butonii de manşetă. Unul din foştii elevi ai lui Karnovski, acum funcţionar la sovietul orăşenesc din Kazan, îi procură o adeverinţă falsă, din care reieşea că este născut la Ialta. Totodată făcu un schimb de scrisori cu Dobrosiolov, un matematician de la Moscova, ce avea şi el relaţii în Ucraina. Cu alte cuvinte, totul era pregătit pentru plecare, dar tocmai atunci i se îmbolnăvi mama. Karnovski crezu iniţial că-i vorba de o boală închipuită, legată de hotărîrea pe care o luase. Dar de la o zi la alta boala — manifestîndu-se prin slăbiciune şi ameţeli — se agravă tot mai mult. Întreaga rînduială a casei se destrămă, se duse pe apa sîmbetei. Tot astfel se destrămă, se depărtă, potolindu-se în cele din urmă şi elanul hotărîrii sale „nebuneşti", după cum încercase să-l convingă Lavrov.

În noiembrie 1920, a doua zi după ce apăru în ziare ştirea privind eliberarea Ialtei, îi scrise pictorului Sureniant, în casa căruia locuise Liza şi, după o îndelungată aşteptare, primi răspunsul : o scrisoare amplă, pe şase pagini, aşternute cu un scris uşor tremurat, bătrînesc. Hîrtia era groasă, gălbuie, iar paginile numerotate cu cifre mari romane. Iată ce citi Karnovski :

Ialta. 15.III.1921

Mult stimate Konstantin Pavlovici, te rog să mă scuzi că îţi răspund cu atîta întîrziere la scrisoarea Dumitale. Îţi mărturisesc că am avut nevoie de un anumit timp, spre a mă putea reculege, înainte de a-ţi scrie despre cele întîmplate cu Elizaveta Nikolaevna.

Mai întîi, aş vrea să-ţi spun că, pentru mine, Dumneata nu eşti nici pe departe un străin. Am discutat mult cu Elizaveta Nikolaevna despre Dumneata. Uneori se apuca şi-mi citea pasaje întregi din scrisorile Dumitale, îmi arăta fotografii. Faptul că v-aţi despărţit a făcut-o să sufere nespus de mult. Tot timpul şederii sale în Ialta, pînă în ultima clipă, a aşteptat mereu să primească veşti de la Dumneata, iar în ziua cînd s-a întors acasă, sleită de puteri, după prima tentativă neizbutită de a pleca de aici, cel dintîi lucru de care m-a întrebat a fost dacă n-a sosit cumva vreo veste de la Dumneata...

Dar văd că am ajuns prea repede aici. S-o iau, aşadar, de-a rîndul şi să-ţi povestesc despre dînsa şi despre împrejurarea în care ne-am cunoscut.

S-ar putea spune că am făcut cunoştinţă întîmplător cu Elizaveta Nikolaevna, cu toate că ea nu numai că îmi ştia de multă vreme lucrările, dar făcuse chiar şi copii după unele din ele. Odată, întorcîndu-se acasă seara tîrziu, a călcat greşit şi s-a lovit la picior ; a doua zi s-a constatat că avea rupte nişte ligamente ale tarsului. Negăsindu-se prin preajmă nimeni care să-i vină în ajutor, se tîrî singură cu mare greutate pînă la o bancă din scuarul Alexandrovski şi iată că acolo s-a întîmplat să mă lovesc eu, în adevăratul sens al cuvîntului, pe întuneric, de dînsa. Am alergat într-un suflet pînă la staţia de trăsuri şi am luat doi birjari care au dus-o pe braţe pînă la locuinţa mea. Am înduplecat-o să rămînă la mine pînă la însănătoşire, deşi era neliniştită, zicînd că mi-a pricinuit şi aşa destulă bătaie de cap.

Ulterior m-a ajutat la pictarea în frescă a interiorului bisericii armeneşti, dar a lucrat mult şi pentru dînsa însăşi, poate chiar prea mult. Dumneata o cunoşti pe Elizaveta Nikolaevna mai bine decît mine, astfel încît nu ţi-aş spune nimic nou dacă m-aş apuca să-ţi vorbesc despre firea ei neliniştită, impetuoasă, despre acele treceri fulgerătoare de la o dispoziţie sufletească la alta, despre starea depresivă ce o cuprindea adeseori şi al cărei ultim remediu îl constituia pictura, munca. Delicateţea spirituală şi sinceritatea ei îţi sînt, cu siguranţă, cunoscute mai bine decît mie. Aceste calităţi s-au reflectat, printre altele, şi în pasiunea ei pentru arta bizantină, pe care eu i-am întreţinut-o în mod conştient, căci această pasiune a reprezentat într-un fel pentru ea o salvare. Ea avea nevoie de ideea *eternului* în artă, de cea a izvoarelor Spiritului. Se simţea aici la capătul lumii, o istovise dorul de cei dragi de-acasă, de prieteni şi, pe zi ce trecea, îşi pierdea tot mai mult speranţa de a-i revedea. S-a ataşat de mine poate tocmai din cauză că eu, om cu părul alb, am avut prilejul să văd atîtea la viaţa mea, să meditez la atîtea ! Cred că a căutat în mine nu atît un îndrumător în materie de pictură, cît mai ales un îndrumător în materie de viaţă.

Elizaveta Nikolaevna îmi spunea că lucrările ei îţi sînt aproape necunoscute şi îi părea rău că nu ţi le poate arăta acum cînd a început să picteze într-alt chip şi totodată mai bine decît altcîndva. În ceea ce mă priveşte, pot să afirm cu deplină convingere că este un om deosebit de talentat, extrem de perseverent şi sîrguincios, ba aş zice chiar, dacă mă pot exprima astfel, că este „osîndită“ să facă pictură prin însăşi structura sufletului său iubitor de libertate. Are o uimitoare memorie a culorilor. Ţine minte fiece pînză, fiece desen. Pentru dînsa e o nimica toată să-şi reprezinte mental oricare din tablourile ce au impresionat-o cîndva. Poate că tocmai de aceea studiile sale marine amintesc de Claude Monet, iar peisajele de Matisse. Am izbutit s-o învăţ a privi netulburată aceste influenţe. Fiecare pînză o finisează totuşi, străduindu-se să ajungă la o compoziţie unitară, şi în ultima vreme acest lucru a început să-i izbutească.

Voi trece la acea întîmplare nefericită care i-a grăbit hotărîrea de a pleca din Ialta. Să ajungă la Moscova sau la Petrograd n-a avut nici o posibilitate. N-avea un ban şi nici măcar un strai mai ca lumea. Tocmai în perioada aceea, pe drept cuvînt desperată, a apărut la Ialta un oarecare Francesco. Cerea să i se spună chiar aşa, cu toate că avea o vîrstă destul de înaintată (vreo cincizeci şi cinci — şaizeci de ani). Venise la nişte rude de-ale lui (la Ialta sînt mulţi greci) şi s-a recomandat drept un cunoscător şi un amator de pictură. Şi într-adevăr, judecînd după felul său de a fi, după consideraţiile sale subtile, se pare că avea acces nu numai în cercurile artistice de la Constantinopol, unde, precum spunea el, se ducea din cînd în cînd, dar

şi în cele pariziene. După afirmaţiile sale — şi faptul e perfect verosimil — era patronul unui mic salon artistic de la Paris, unde, precum susţinea el, expuneau nu demult maeştri de seamă ca Braque şi Soutine. N-aveai motive să nu-l crezi, deşi numele acestora le pronunţa cu o nonşalanţă cam exagerată.

Pe scurt, nu e nimic de mirare că acest bărbat sigur pe sine şi încă destul de „interesant“, aş zice chiar încîntător, cu tîmplele sale cărunte şi chipul bronzat, respirînd o sănătate robustă, a impresionat-o pe Elizaveta Nikolaevna, cu atît mai mult, cu cît a făcut o seamă de aprecieri pline de perspicacitate şi foarte elogioase asupra lucrărilor ei.

Venise la Ialta — după cum m-am convins curînd — cu scopul de a achiziţiona de la intelectualii înfometaţi ai oraşului tot felul de obiecte de artă ; practic însă de treaba aceasta se ocupau pesemne numeroasele sale rubedenii — după indicaţiile date de dînsul, fireşte.

Ulterior a închiriat un vaporaş care să-l ducă la Constantinopol, de unde avea de gînd să plece, neîntîrziat, la Paris.

Nu ştiu cum s-au petrecut lucrurile de i-a propus el Elizavetei Nikolaevna să plece cu dînsul. Totul a început de la faptul că i-a cumpărat cîteva tablouri, pe care i le-a plătit cu toată dărnicia, pentru ca mai apoi să mă pomenesc că vine ea la mine şi-mi vorbeşte emoţionată despre această propunere. M-am declarat din capul locului împotrivă, întrucît în ochii acelui om citisem, fără osteneală, intenţiile sale dubioase, poate chiar josnice. Şi nu numai că am fost împotrivă, că am căutat s-o conving, dar am şi implorat-o pe Elizaveta Ni-

kolaevna să nu plece. Zadarnic însă, vorbele mele se dovedeau cu totul neputincioase. Şi într-adevăr, de o parte se afla viaţa aceea de mizerie în Ialta cotropită, unde-i era cu neputinţă să meargă măcar pînă pe chei să bea o ceaşcă de cafea — pentru că fusese jefuită şi umbla într-o rochie de căpătat, transformată la repezeală — unde domnea nesiguranţa, foametea, iar de cealaltă parte — Constantinopolul, Parisul. Căutam s-o conving că viaţa aceea plină de umilinţi pe care o duceam avéa să ia curînd sfîrşit, că nu trebuie să privească viitorul ei prin prisma unei zile sau a unei luni din acest prezent, că totul se află în perspectivă. Toate argumentele mele însă erau de prisos. Îmi mai rămăsese speranţa că, în timp ce domnul cu pricina avea să se gătească de drum, Elizaveta Nikolaevna va primi o scrisoare de la Dumneata şi atunci îşi va călca pe inimă şi va renunţa să plece, deşi nu prea obişnuia să renunţe la hotărîrile pe care le lua. Minunea însă nu se întîmplă. Am condus-o la plecare, am plîns amîndoi la despărţire, ea s-a dus şi de atunci n-am mai primit de la dînsa nici o veste...

4

Konstantin Pavlovici nu mai spera că va izbuti, cu ajutorul matematicii, să izbăvească omenirea de tirania oarbei întîmplări. A început să studieze această întîmplare. Era convins că în decursul secolului al douăzecilea teoria probabilităţii e capabilă să schimbe în ştiinţă întreaga imagine a universului. Dar pasiunii cu care purcese la studierea acestei

teorii i se adăuga un straniu sentiment de nostalgie. Instinctul de autoapărare, zona neutră, distanţa salvatoare îi permiteau să îndure liniştit şocurile cu care, încă din anii copilăriei, îl obişnuise viaţa. Altcîndva se temea să nu-şi piardă libertatea, independenţa. Astăzi însă libertatea aceasta îi devenise de nesuferit. Ca şi pînă atunci, femeile se aflau undeva departe de viaţa lui spirituală. Liza însă nu era printre ele.

Rememora necontenit amănuntele ultimei lor întîlniri, ale zilei aceleia pe care Liza o petrecuse la Kazan. Ziua începuse printr-o discuţie iscată între el şi maică-sa, în timpul căreia ea plînsese cu hohote, îmbrăţişîndu-şi fetele şi punîndu-le să i se închine lui pînă la pămînt. În aceeaşi zi îl străfulgerase o neaşteptată speranţă, atunci cînd, zărind-o pe Liza, se repezise şi o luase în braţe, cu valiza ei cu tot, de pe treapta vagonului...

Apoi au urmat acele momente de-o detestabilă nesinceritate şi făţărnicie, cu necontenite veniri şi plecări. „Vederea" aceea, cînd fiecare clipă simţeai că te străpunge ca un cuţit, cînd dumicatul ţi se oprea în gîtlej, cînd începuse să se blesteme pe sine însuşi, necutezînd să se uite în ochii Lizei. Apoi alte veniri şi plecări, momente de ezitare, părerea de rău că o înduplecase să vină la Kazan. Şi sentimentul de ruşine. Şi discuţia aceea cu o altă femeie, veselă şi cinică, aceea care a încercat să-l convingă că ar face o prostie să se însoare, atîta vreme cît are la dispoziţie un atît de „comod obiect" cum este dînsa.

Apoi a urmat cearta cu Liza, o ceartă stupidă, întrucît în năzuinţa ei de a pleca să studieze la Paris nu era nimic ridicol sau irealizabil. Şi nu

fusese numai stupidă, ci şi meschină, anticipînd parcă dintr-o dată viitoarea lor „încartiruire comună". Poate că tocmai acestea erau clipele în care el ar fi putut să-i vorbească despre toate cîte îndurase, retrăise şi rumegase în mintea lui pînă atunci ? El însă a păstrat tăcere, şi Liza a plecat, fără să-şi mai ia rămas bun de la dînsul...

...Unde o fi oare acum ? Ce s-o fi întîmplat cu ea ? O fi ajuns la Atena şi rătăceşte acum, sărmană ca vai de dînsa, nevolnică şi bolnavă, prin ţara aceea străină ? O fi murit pe drum ?

De plecat, plecase cu cîteva luni înainte ca albii s-o ia la sănătoasa din Crimeea, ceea ce înseamnă că scăpase de învălmăşeala sîngeroasă a acelei retrageri, despre care circulau cele mai sinistre zvonuri. Dar dacă ar fi trăit, i-ar fi scris fără doar şi poate : din Atena, din Constantinopol, din Paris — indiferent de unde !

Nu, totul s-a sfîrşit ! Nu-i va fi dat s-o mai revadă niciodată ! Şi iată că toate îndoielile lui, toate ezitările, întreaga conştiinţă a reţinerilor sale i se ridicaseră acum în faţă, cerîndu-i socoteală. Se repezi să-i recitească scrisorile — unele pătrunse de amărăciune, altele vădind o dispoziţie sărbătorească, pline de afecţiune, şi de-o neştirbită franchețe. „Nu ai idee cum am dus-o eu astă-iarnă. Află că încercam să tălmăcesc în sensul dorit de mine fiece cuvînt mai neclar al Dumitale..." „Tot ce se întîmplă cu mine îţi destăinui Dumitale, şi chiar dacă nu vei voi să primeşti darul acesta, el tot îţi aparţine, indiferent de vrerea sau dorinţa Dumitale..."

Cum oare şi cînd anume mai izbutea el să se ocupe de ştiinţă ? Şi totuşi izbutea, aşezîndu-se pentru zece minute la masă ori sărind noaptea din aşternut, pentru a nota cîte o idee apărută cine ştie de unde !

Problemei pe care faimosul Gruzinov o propusese spre rezolvare seminarului său din Moscova, el îi găsi soluţia în timp ce sta cocoţat în vîrful unei sacale care-l hurducăia de mama focului. Oraşul era lipsit de apă, iar el, dîndu-şi seama că a întîrziat la cursuri, se rugase de sacagiul acela să-l ducă pînă la institut. Cunoştea problema de la un student moscovit şi chiar în ziua aceea îi trimise acestui prieten al său soluţia ei, cuprinsă doar în patru rînduri.

Scrisoarea pe care o primi peste cîteva zile de la Gruzinov îl făcu să mediteze la posibilitatea de a se transfera la Moscova.

Era perioada cînd într-un şir întreg de oraşe începuseră să ia fiinţă instituţii de învăţămînt superior şi cînd numeroşi matematicieni de la Moscova, ajunşi cu timpul celebri, se duseseră să lucreze la Saratov, la Ivanovo-Voznesensk, aşa încît la şcoala lui Gruzinov rîndurile se răriseră — temporar, fireşte.

Gruzinov era un om înzestrat de la natură cu darul de a atrage oameni în preajma sa. Mărunţel la trup, cu ochii de un albastru viu şi cu un nimb alb, vaporos, sclipitor deasupra frunţii înalte, omul acesta era veşnic precipitat, gata parcă să-şi ia zborul, să se avînte undeva, să nu întîrzie cumva. În firea lui se împletea într-un mod straniu bonomia şi slăbiciunea pentru intrigă, pentru relaţii confuze şi complicate (în cadrul cărora, ce-i drept, el se descurca de minune). Se pricepea să asmută cu iscusinţă, aproape inobservabil, pe duşmanii săi

unul împotriva celuilalt, ba uneori şi pe prieteni. Uşurinţa cu care trecea de la cele mai cuprinzătoare structuri matematice la cîte o bîrfă de-a dreptul microscopică, ajungea să-i uimească şi pe prieteni, şi pe duşmani...

Konstantin Pavlovici plecă la dînsul mai întîi ca detaşat „pentru perfecţionarea în specialitate", iar mai apoi, după un an de zile, îşi făcu transferul la Moscova, renunţînd la înaltul titlu de profesor la Institutul politehnic şi primind, la catedra lui Gruzinov, modestul titlu de docent.

În toamna anului 1921, se instală în ulicioara Bolşoi Palaşovski, la o familie care-i era antipatică. Gazda, odinioară proprietar al unei case de amanet, suferea de o boală ciudată, ce îl făcea să cadă, fără veste, din picioare. Apartamentul avea o scară interioară, pe treptele căreia el cădea întruna, stîrnind un zgomot asurzitor cu bastonul, şoşonii şi crăticioarele pe care, din cine ştie ce motiv, le căra de colo-colo cu el prin casă. Şi-atunci, veneau în goană nevastă-sa, o femeie mătăhăloasă şi rea de mama focului, precum şi feciorul său, un ţîngău prizărit, ce chicotea mereu prosteşte, ruşinat de înfăţişarea lui costelivă. Îl ridicau pe bătrîn în picioare, iar acesta pornea din nou să-şi tîrşîiască şoşonii prin casă, mormăind în legea lui vorbe numai de el ştiute şi îngînînd cine ştie ce cîntecel. Într-o zi Konstantin Pavlovici, trăgînd mai atent cu urechea, desluşi cuvintele unei vechi canţonete ostăşeşti :

Eşti patriot, eşti răsplătit !
De la paradă am pornit :
Cu vivandiera eu, arar,
Nevastă-mea, cu un husar.

De ce nu se hotăra să plece de la gazda aceea n-o ştia prea bine nici Konstantin Pavlovici însuşi. Drept e că avea o cameră luminoasă, confortabilă.

Spre sfîrşitul lunii noiembrie, proprietăreasa îi aduse un plic micuţ, cu o marcă poştală străină, a cărui destinaţie iniţială fusese oraşul Kazan.

CAPITOLUL AL CINCILEA

I.VIII.1921

Kostea, eu mă aflu aici, la Constantinopol ! În anul 1920 am plecat spre Paris cu gîndul să studiez pictura (în ultima vreme am făcut mari progrese), dar n-am ajuns acolo dintr-un motiv cît se poate de simplu : *para-iok,* cum spun turcii, adică : „nu este bani". Trăiesc şi eu de azi pe mîine, nutrindu-mă (mai ales) cu speranţa că am să-mi termin totuşi studiile în domeniul picturii. Aici, în Turcia, nu există nici un fel de artă, afară doar de cea veche, moartă, extraordinară (Bizanţul), dar nu am nici timp şi nici putere să mă ocup de ea. În cazul în care vei primi această scrisoare, îţi voi trimite alta, mai amănunţită. Nespus de mult aş vrea să te văd ! Îţi urez toate cele bune.

10.XI.1921. Constantinopol, Cibukli

La fel ca şi odinioară, mi-aduce bucurie în suflet orice rînd primit de la tine, prietenul meu de de-

parte. Scrisoarea n-a făcut decît trei săptămîni pe drum, dar a zăcut multă vreme la poştă. Acum locuiesc la Bosfor — o oră de mers cu vaporul — şi în oraş mă duc arareori. Cu ce oare să încep ? Îţi voi reda, într-un mic conspect, istoria vieţii mele din clipa în care am plecat din Ialta.

În vara aceea (am uitat pînă şi anul, de parcă ar fi trecut de-atunci o întreagă veşnicie) am locuit în casa pictorului Sureniant, aflată în preajma bisericii armeneşti pe care el o zugrăvea la cererea bogătaşilor Gukasov. Ne-a legat o foarte caldă prietenie, iar el a fost pentru mine fiinţa care a suplinit lipsa ta, ca prieten. Despre viaţa mea spirituală de-atunci mi-ar fi greu să-ţi vorbesc — pentru asta ar trebui să-mi priveşti lucrările. În viaţa mea sentimentală avusese loc o mare schimbare — încetasem a te mai iubi. Sună simplu acest lucru şi s-a produs la fel de simplu în clipa în care eu am ajuns să înţeleg, în sfîrşit, că *„nevrednic sufletul de fericire, de sine — vai! — el se socoate vrednic"*. Şi încetul cu încetul am început să-mi revin. Întreaga pasiune a inimii mele mi-am dăruit-o picturii. Dar mi-a rămas nestinsă în suflet acea profundă şi nemărginită dragoste pentru Volga ; îţi mai aduci aminte cum anume înţelegeam noi „iubirea pentru Volga" ? Cred că te vei bucura din inimă de a mea libertate şi, dimpreună cu mine, îţi vei aminti cu nostalgie de trecut. Şi-acum, mai departe !

În anul 1920 am făcut întîmplător cunoştinţă cu un comerciant grec, care avea închiriat un vapor. Mi-a promis că mă duce pînă la Constantinopol, urmînd ca de acolo să meargă, împreună cu mine, la Paris. Numai că în foarte scurt timp — abia apucase Ialta să dispară în zare — mi-a fost dat să

mă conving că am în faţa mea o canalie, care nu se îndoieşte cîtuşi de puţin de faptul că, împreună cu pînzele mele, m-a cumpărat şi pe mine însămi. I-am azvîrlit atunci banii în faţă şi, la Constantinopol, am izbutit cu chiu, cu vai să mă descotorosesc de această mizerabilă creatură. Aveam foarte puţini bani în buzunar ; deşi se cifrau la cîteva mii, mi-au ajuns, de fapt, doar pe două zile, în care timp am alergat zadarnic prin tot oraşul în căutare de lucru. Absolut întîmplător m-am pomenit cu cineva că-mi face propunerea să cînt la pian într-o mică berărie, asigurîndu-mi în schimb masa de prînz şi cina. Astfel am petrecut cinci luni de zile — o perioadă extrem de grea, deşi interesantă în felul ei, dar despre care-ţi voi istorisi în proxima scrisoare. Ulterior am avut norocul să întîlnesc o veche cunoştinţă din Petrograd (un amic al familiei Kaufman), cu al cărei concurs am izbutit să mă angajez ca dactilografă la o bază maritimă. Am lucrat acolo, cu o simbrie de mizerie, vreo jumătate de an, ducînd-o de azi pe mîine ca şi mai înainte. În preajma Anului nou 1921, baza şi-a închis porţile, şi am rămas iar fără slujbă. Toamna trecută mă duceam uneori seara să asist la cursurile unui foarte original „Institut de dezvoltare armonioasă a omului". Prin intermediul acestui institut am izbutit să mă angajez ca guvernantă în familia unui arhitect italian, care avea o fetiţă. În luna ianuarie m-am căsătorit — cu un rus (despre acest lucru am să-ţi povestesc ceva mai jos). Ulterior, italianul mi-a găsit o slujbă la curtea fostului *hediv* [1] al Egiptului, unde predam prinţeselor gimna-

[1] Titlu purtat de viceregele Egiptului între 1866 şi 1914.

stica ritmică şi desenul. Prinţesele plecînd mai apoi la Paris, hedivul ne-a invitat pe mine şi pe soţul meu la domeniile sale de la Cibukli, unde ne şi aflăm din luna iunie 1921. Iniţial am îndeplinit funcţia de dragoman, iar soţul meu pe cea de administrator, acum însă ni s-a dat la amîndoi pe seamă crescătoria de iepuri, deşi eu mă consider mai departe „dragoman la curtea regală". Titlul sună pompos, dar plata e derizorie. Într-un cuvînt, această poveste a mea de pe meleagurile Constantinopolului e dureroasă, dar şi amuzantă în acelaşi timp : de la slujba într-o cîrciumă la cea de la palatele regale. Un lucru e trist numai : că nu mă pot ocupa de pictură, deşi totul în jur pare a fi fost creat anume pentru pictură, pentru artă. Şi totuşi mai lucrez uneori. Cînd am să ajung, în sfîrşit, la Paris, numai Dumnezeu ştie ! N-am apucat să văd măcar mozaicurile bizantine, la care am visat cu atîta ardoare în Crimeea. Aici sînt puţini pictori ruşi şi aproape nici unul nu-şi exercită profesiunea. Printre ei se află şi Salamantov, care, deşi mai oropsit decît toţi ceilalţi, se ţine tare şi lucrează de zor. În pictura turcă — nimic interesant. Expoziţiile sînt foarte sărace şi nu-ţi spun mai nimic. Cu toate astea, mi-am pus în gînd să expun şi eu cîte ceva.

Scrie-mi, te rog, pe cît posibil mai des şi mai mult. Tare aş vrea să mă întorc acasă. Mi-e atît de dor de Rusia, dar am să revin numai după ce, ajungînd la Paris, voi fi izbutit să învăţ măcar cîteva lucruri acolo.

M-am căsătorit numai pentru că îmi era cu neputinţă să mai trăiesc în singurătate. Soţul meu e, desigur, mai tînăr decît mine (atît sufleteşte, cît

şi trupeşte), în schimb e un om modest, cinstit, o fire sănătoasă şi integră, cum rar găseşti astăzi. Calmul, cumpătarea de care dă dovadă sînt tocmai atributele cărora eu le simt atît de mult lipsa. Prin felul său de a fi — faptul ar putea să-ţi pară ciudat — aduce a sihastru, deşi nu-i deloc religios, iar din punct de vedere al spiritului practic — manifestă aptitudini şi o măsurată dibăcie. Viaţa chinuită pe care a dus-o l-a învăţat să-şi ascundă nu numai suferinţele sufleteşti, dar şi cele fizice. În vremea războiului a fost rănit şi a rămas olog de un picior. M-am obişnuit şi m-am ataşat de dînsul, fiind pentru mine întocmai ca un frate mai mic ce simte nevoia unui braţ ocrotitor de femeie. În ce priveşte pictura, nu numai că este străin, dar nu pricepe ce rost are să mă îndeletnicesc cu această treabă lipsită de orice perspectivă. Deocamdată faptul acesta nu mă afectează cu nimic, dat fiind că observ totuşi din partea lui un anume respect faţă de preocupările mele artistice. Locuim departe de oraş, într-un mare parc situat chiar pe ţărmul mării ; ducem o viaţă foarte retrasă în mijlocul acestei adunături de turci, arabi şi perşi. În casă există o bucătărie şi o spălătorie electrică, dar noi gătim la mangal, cărăm apă cu găleţile şi unicul semn de civilizaţie îl constituie primusul. Am început a rupe puţin pe turceşte. La ceasurile serii ne apucăm să recitim cărţi ruseşti şi franţuzeşti vechi (să cumpărăm cărţi noi nu ne ţine punga). Soţul meu este puţin instruit ; a fost luat la război de pe băncile şcolii. Are douăzeci şi cinci de ani. Mă opresc aici, şi am să-ţi mai scriu mîine. Trimit această fotografie distinsului meu prieten din depărtare, atît de apropiat inimii mele.

Să nu te superi că misiva mea e dezlînată, incoerentă — viaţa pe care am dus-o m-a făcut atît de aspră şi neîndemînatică.

13.XII.21. Constantinopol

Îmi scrii că „restul nu contează", dar eu ştiu prea bine că la tine contează şi „restul". Dacă regret ? Nu ştiu. Plecarea mea a însemnat un pas în necunoscut, care m-a ademenit tocmai pentru că, săvîrşindu-l, nu ştiam de-mi va fi dat să calc pe un pămînt trainic. Şi nu mi-a fost dat. Nu pe pămînt, ci pe o plută mă poartă paşii. Îţi aminteşti cum spune Ahmatova :

Pe-o plută-mi pare că păşesc,
Iar nu pe romburi de parchet

Pluta mea e Cibukli. Cînd după căderea Crimeii, numărul refugiaţilor ruşi pe aceste meleaguri ajunsese să fie de zece ori mai mare, mi-am dat limpede seama că viaţa noastră la Cibukli constituie o rară şi nepreţuită şansă.

Îmi scrii că eşti profund impresionat de avîntul pe care l-au luat toate cîte se înfăptuiesc în Rusia, că nici n-ai bănuit dintru început întreaga măreţie a acestei mişcări. Toate astea m-ar fi impresionat şi pe mine deopotrivă, dacă nu mi-ar fi teamă că în cadrul acestui avînt ar putea să zboare cît colo cupolele bisericii Vasili Blajennîi, iar pînzele lui Vrubel să fie transformate în obiele. La această temere se adaogă sentimentul crunt, aproape maladiv al faptului că nimeni pe lume n-are nevoie de mine, iar atunci cînd mă apuc de vreo treabă (căci nu pot sta cu mîinile în sîn), totul îmi iese de-a-ndoaselea...

20.XII.21. Cibukli

Ai procedat cît se poate de bine, Kostenka, explicîndu-mi de-a fir-a-păr atîtea lucruri. Nimic nu e mai convingător decît exemplul personal ; iată de ce atunci cînd îmi povesteşti cum ai izbutit să transformi şcoala de meserii în Institut politehnic, acest lucru mă ajută să înţeleg sensul deplin al prefacerilor ce caracterizează, pesemne, tot ce se petrece acum în Rusia. Pot să-mi închipui, deşi nu fără efort, absenţa vieţii de odinioară, dar mi-e absolut imposibil să-mi închipui, fără ajutorul tău, prezenţa vieţii celei noi. În linii mari, aş putea să mi-o închipui, dar în amănunt, în toate tîlcurile ei — mi-ar fi cu neputinţă. Tocmai acestor tîlcuri nu izbutesc eu să le dau de capăt. Îmi scrii, de pildă, că ai fost numit profesor la Institutul politehnic din Kazan — lucrul acesta îl înţeleg, cu toate că nu mi-e prea uşor să mi te închipui profesor. Dar că ai fost concomitent şi „decan al *rabfak*[1]-ului" — asta constituie pentru mine o enigmă fie şi numai pentru faptul că habar n-am ce înseamnă *„rabfak"*. Adevărul e că noi, aici, nu ştim nimic, trăim în spatele unui zid orb, nutrindu-ne cu zvonuri. Din clipa în care a început corespondenţa noastră, tu te-ai interpus între mine şi aceste crîmpeie de zvonuri contradictorii. Ţin mult la acest lucru, întrucît „privind prin inter-

[1] Facultatea muncitorească.

mediul tău“, te văd şi pe tine însuţi, cuprins de acel atît de bine cunoscut mie *clocot lăuntric fără istov,* devenit acum, am impresia, şi mai intens.

Va să zică, Vasili Blajennîi continuă să se înalţe în toată măreţia sa, iar pînzele lui Vrubel n-are nimeni de gînd să le prefacă în obiele ? Şi tu crezi într-adevăr că aş fi de folos în Rusia cu educaţia mea de pension, cu cei trei ani de studii la Bestujevka[1] şi cu cele două limbi pe care le cunosc ? Dragul meu, asta e o hiperbolă. Că *tu* ai nevoie de mine, o cred. Totuşi să tragi de aici concluzia... Dar mai ştii, n-ar fi exclus ! Pînă acum, trăiam cu impresia că, întorcîndu-mă în Rusia, aş fi ajuns nu numai să-mi ratez pur şi simplu cariera, ci, ratîndu-mi-o în chip netrebnic, aş fi dat de ocară, fără a fi izbutit să realizez ceva în viaţă ori să aduc fericire cuiva.

25.XII.21. Cibukli

Am promis să-ţi povestesc de felul cum am dus-o în perioada cît am lucrat la *„brasserie“*. Eram ocupată pînă seara tîrziu. Dimineaţa în timpul pauzelor, sporovăiam cu clienţii în toate graiurile pămîntului (prindeam foarte repede vorbirea curentă şi tot atît de repede o uitam). Clienţii erau lucrători în port şi marinari, marinari din toate colţurile lumii, soldaţi. Predominau italienii. Mi-am mai împrospătat bagajul de cuvinte italiene pe care-l aveam şi discutam liber cu ei. Turci veneau destul de rar, întrucît berăria aparţinea unui grec, iar între turci şi greci există o rivalitate de neîmpăcat. Lumea aceasta era o lume aparte — veselă şi nesăbuită, bună şi necruţătoare. Veneau acolo şi marinari ruşi — mai neşlefuiţi decît ceilalţi, dar simpatici. Mi se spunea Ninà. Cîte vulgarităţi nu mi-a fost dat să aud în acest local şi cîte propuneri josnice, venite mai ales din partea grecilor şi a francezilor, dar cu toate astea era un local „onorabil“, patronii mă ocroteau, aşa încît trebuia numai să mă eschivez în mod diplomatic, pentru a nu îndepărta clientela. Iată, aşadar, unde am avut prilejul să văd cu nemiluita şi drame, şi comedii, şi farse, adeseori cu un sfîrşit tragic ! Şi cîte n-ar mai fi de spus ! De citit nu mai puteam citi nimic, afară doar de ziare, nu-mi rămînea vreme şi pentru lectură. De la zece dimineaţa şi pînă seara la unsprezece îmi petreceam timpul în mijlocul acelei mulţimi zgomotoase, pitoreşti şi neastîmpărate. Cunoştinţa mea de la Piter, despre care ţi-am scris cîndva, mi-a împrumutat nişte bani ca să-mi procur pasteluri, şi astfel am început să le fac marinarilor, chiar acolo, în berărie, schiţe de portret, pentru care primeam uneori bani destul de frumoşi. Dar întreaga atmosferă de acolo mă sufoca. Mi-era teamă de patronii mei, care mă ţineau din scurt întocmai ca pe o elevă de pension, temîndu-se să nu compromit reputaţia firmei lor — rusoaicele au o faimă proastă în Galata[1]. Nu mă lăsau să fac un pas nicăieri şi nici ei, la rîndul lor, nu prea obişnuiau să plece de-acasă. Ca să pot vedea şi eu Stambulul, eram nevoită să mint, spunîndu-le că

[1] Bestujevskie kursî.

[1] Suburbie a oraşului Constantinopol.

trebuie să mă duc la nişte rude ale mele sau fugeam pur şi simplu pe furiş, întîlnindu-mă în strada vecină cu vreun student (soldat) francez sau cu vreun pictor (marinar) italian. Ca un copil mă bucuram de această neîngăduită libertate. Şi cît de încîntătoare erau plimbările prin sinul Cornului de Aur! Nici un bărbat n-avea voie să mă viziteze acasă, iar printre femei nu aveam pe-atunci cunoştinţe mai apropiate — eram, aşadar, nevoită să mă întîlnesc în berărie, în văzul tuturor, cu cei cîţiva amici pe care-i aveam. Spre a-ţi da seama pe ce pantă primejdioasă mă aflam, îţi voi relata următoarea întîmplare :

Uneori veneau pe la mine nişte ruşi : unii — nădăjduind să mă salveze de la o „pieire" sigură, alţii — dornici să cunoască atmosfera unui bar portuar. De fapt, cei mai mulţi dintre ei erau studenţi înfometaţi, căzuţi în patima beţiei şi care slujeau ca marinari pe diferite vapoare străine. Aceştia veneau să discute „ca de la om la om" sau aşteptîndu-se la vreun ajutor din partea mea. Printre ei se afla şi un student în matematicii, care lucra cînd pe vas, ca marinar, cînd pe uscat, ca şofer. Ştia să cînte destul de bine la pian, iar în discuţiile sale primul loc îl ocupa teozofia. Pentru a putea sta nestingheriţi la taifas, îl invitam la orele cînd localul era aproape pustiu. Şi iată că într-o bună zi el începu să-mi înşire, în nişte fraze de-a dreptul nebuloase, că soarta mea s-ar putea schimba într-o singură noapte — că plecarea la Paris, bunăoară, n-ar prezenta nici un fel de dificultăţi. M-am prefăcut tentată de o asemenea perspectivă, fapt care l-a îndemnat să-mi dezvăluie totul, pînă la capăt. Iată despre ce era vorba : un anume căpitan

de vas — cam din topor — care cumpărase sau furase din Crimeea o mulţime de briliante, visa să petreacă o noapte în cabina sa cu o contesă sau prinţesă. Acest rol îmi era destinat mie. Pe la o bucată de noapte, în toiul petrecerii, trebuia să-i ofer căpitanului o ţigară otrăvită, apoi să deschid uşa studentului şi amicului său şi, furînd briliantele, s-o ştergem peste graniţă. Totul era stabilit — ora, locul întîlnirii, costumul — dar mare îi fu uimirea cînd, nemaiputîndu-mă stăpîni, am izbucnit într-un hohot de rîs. Nici pînă în ziua de azi nu ştiu dacă a fost sau nu săvîrşită crima aceea. Aici se comit zilnic atîtea crime, încît lumea aproape că nici nu le mai bagă în seamă.

Da, bine că mi-am amintit! În berăria noastră aveau loc şi dispute politice, deseori încheindu-se cu bătaie sau cu box (simpatici oameni englezii ăştia : după ce se ceartă la cuţite, ies afară, în faţa berăriei şi încep să boxeze). Iar în vremea asta poliţiştii (englezi) stau pe de lături şi supraveghează calm ordinea. Firile cele mai liberale sînt italienii, mai exact cei din Triest. Aceştia cîntă cîntece revoluţionare, fac propagandă bolşevismului şi poartă la butonieră insigne cu chipul lui Lenin.

Cît despre Stambul, acesta e un oraş murdar, desfrînat, plin de tumult şi misterios. Norodul — o masă pestriţă, multicoloră, cu tenul de toate nuanţele — de la albul englezesc pînă la acel profund negru-albăstrui, de infern.

Buiuk — bazarul — e o alcătuire imensă, cu arcade şi nesfîrşite cotloane, prăvălioare cu de toate adăpostite-n intrînduri, şi, sfinte Dumnezeule, cîte numai nu se află acolo! Covoare, şaluri, arme vechi, stămburi, mătăsuri, încălţăminte de saftian —

toate oferind o privelişte pestriţă, vie, dar ea nu-ţi supără vederea, fiindcă lumina pătrunde înăuntru de sus, prin luminatoare. O larmă de nedescris! Negustorii te trag care mai de care de mînecă, străduindu-se să-ţi ghicească naţionalitatea, şi, întrucît chipul meu nu lasă nici un fel de dubii în această privinţă, mi-e dat să aud la tot pasul: *„Ruska, horoşo, idi suda"*. E o frază la modă, o ştie toată lumea. Aici se vinde tot ce vrei — dulciuri, felurite răşini, miresme — artificiale şi naturale. Poţi cumpăra o picătură-două în flaconaş sau în superbe cutioare de fildeş.

Şi flori — pretutindeni, ori încotro ţi-arunci privirea. Cu flori sînt acoperite coşurile de fructe şi legume, cu flori albe de salcîm sau cununiţe aurii de cantalup sînt împodobiţi măgăruşii. Pînă şi zmeiele, pe care la noi copiii le fac din ziare, aici sînt din hîrtie colorată, de cele mai diferite şi vii nuanţe. Iar în fundul acestui forfotitor tîrg, al acestui iarmaroc pestriţ se află ruinele străvechiului Bizanţ.

N-am apucat să vizitez Aia Sofia; aş vrea să merg acolo cu nişte specialişti în arta Constantinopolului.

Scrie-mi, te rog, în ce direcţie se dezvoltă pictura în Rusia. Ce face Maşkov? Dar Koncealovski? Nu ai cumva ilustrate cu reproduceri după Altman, Chagall?

...Se găsesc şi aici versurile lui Blok, Ahmatova, dar pentru toate astea, din păcate, nu mă ţine buzunarul. Cărţile mele au rămas în Rusia, n-am luat cu mine decît volumul trei din Blok, cel pe care mi l-ai dăruit tu. Nu sînt în stare să-ţi scriu cît m-a tulburat vestea morţii lui. Pentru mine el e mai mult decît un poet preferat. El constituie o parte din viaţa mea.

Ai izbutit să scapi de malarie?

Scrie-mi, aştept cu nerăbdare veşti de la tine, duiosul meu prieten din depărtare.

21.III.22. Constantinopol

Am primit cele două scrisori ale tale, una din februarie şi alta din martie, şi m-am bucurat nespus văzînd că ai progresat atît de mult în ceea ce priveşte înţelegerea şi aprecierea picturii.

De curînd am făcut cunoştinţă cu un tînăr şi talentat pictor, pe nume Gordeev (puţin cunoscut). O dată pe săptămînă lucrez împreună cu dînsul. E un om simpatic, extrem de ager la minte, dar trăieşte în aceeaşi neagră sărăcie, ca şi noi toţi. Pentru a cîştiga un ban, pictează splendide peisaje din Stambul şi le vinde pe stradă (nu el însuşi), cum s-ar zice, practică prostituţia (după propria lui expresie). În momentul de faţă lucrez la portretul unui bătrîn sudanez, un bărbat înalt, subţiratec, cu o barbă albă şi turban alb, care şade de dimineaţă şi pînă seara sub un stejar la fel ca el de bătrîn şi noduros, cu picioarele lui negre vîrîte chiar în gura focului. (E paznicul parcului). O figură extrem de expresivă! Păcat numai că nu vrea să pozeze. De cum observă tentativele mele, se scoală şi o ia din loc.

Cît priveşte cea de-a doua scrisoare a ta... Ea mă umple şi de amar, şi de tristeţe, scumpul meu. Tu, tu eşti acela care-mi vorbeşti de povara iubirii, a acelei iubiri binecuvîntate, neîmplinite? Iată,

aşadar, cînd mi-a fost auzită implorarea ! Acum cînd mă aflu la mii de verste depărtare de tine, legată prin căsătorie, mistuită de singurătate, de dorul Rusiei, de milă faţă de soţul meu. Ce-aş putea oare să-ţi spun ? Vino ? Asta-i cu neputinţă ! Dă-mă uitării ? La asta mi-e groază şi să mă gîndesc...

Îmi stăruie în minte, necontenit, ultima noastră întîlnire la Kazan — şi n-ai să mă crezi dacă am să-ţi spun că, din toate cele petrecute atunci, cel mai oribil mi se pare faptul că (din vina mea) nu ne-am luat rămas bun. Atunci a început despărţirea — de Volga, de tinereţe, de tine, fiinţa cea mai scumpă şi mai apropiată inimii mele.

24.IV.22. Constantinopol

Şi eu simt uneori dorinţa să-ţi vorbesc despre ce-a fost... Mai ţii minte ziua cînd ne-am plimbat dincolo de vila Novikov ? Totul în jur era trandafiriu — şi cerul, şi văzduhul, şi mestecenii, în adîncul crîngului se furişase o lumină alb-trandafirie, iar tu încercai să mă convingi că eu privesc lumea prin ochelari trandafirii. Apoi s-a petrecut, ceea ce s-a petrecut, rămînîndu-mi adînc întipărit în minte fiece cuvînt al tău. Poate datorită faptului că în clipele acelea vorbeam de obicei numai eu, iar tu rosteai cînd şi cînd cîte un cuvînt, fiind parcă mînios pe tine însuţi.

Da-da, am uitat acele versuri de demult, iar versuri noi nu mai citesc aproape deloc. Prin nu ştiu ce împrejurare mi-a căzut în mînă o cărţulie apărută la editura berlineză „Mîsli“ — versuri alese din Ehrenburg, Esenin, Kamenski. Versurile lui Balmont am impresia că poartă amprenta unei confuzii. Da, merită să cugeţi la sensul epocii — năruire sau edificare ? Dar a te vedea numai pe tine însuţi în aceste genuni şi zboruri avîntate mi se pare nefiresc pentru un poet autentic.

Mă chemi să vin acasă ? Dar soţul meu ? Va putea el oare să se întoarcă ? Dar Parisul ? Aici m-am rostuit cît de cît — aşa că am să aştept cu răbdare ziua fericirii. Ţi-am scris cîndva despre hediv, dar mi se pare că n-ai primit scrisoarea aceea. Hedivul a fost implicat într-un complot împotriva aliaţilor, fapt pentru care a trebuit să fugă în Turcia, spre a se pune la adăpost. E un om slab de fire, înconjurat fie de escroci, fie de imbecili. Am observat că mă place ; e un craidon bătrîn, şi invitaţia de a mă duce să dau lecţii prinţeselor mi-o făcuse cu un scop cît se poate de evident. Dar am ştiut să-mi apăr demnitatea şi el a apreciat acest lucru : m-a invitat să merg împreună cu soţul meu la Cibukli şi pare-se că în curînd întreaga administrare a domeniilor va trece în mîinile noastre. Pentru mine aceasta constituie unica (deocamdată) posibilitate de a studia.

Am promis odată că îţi voi trimite nişte crochiuri ale Stambulului, dar nu mai ajung cu nici un chip s-o fac ; mereu sînt copleşită de treburi : fie că lucrez în atelierul lui Gordeev — el mă portretizează pe mine — fie că plecăm amîndoi să întocmim schiţe pregătitoare după natură. El locuieşte chiar în inima vechiului Stambul, oraşul cu moschei, cu bazaruri multicolore, cu acele ruine ale străvechilor terme şi ale zidurilor de cetate. Căsuţele durate din lemn nu au sobe, deşi iernile sînt aici umede şi friguroase. Atît în casele bogate,

cît şi în cele sărace întîlneşti numai mangaluri, ce se deosebesc între ele doar după aspectul lor estetic şi după confort. Turcoaicele sînt leneşe, neevoluate, stau cît e ziua de mare pe nişte divane scunde, în dreptul ferestrelor cu gratii (ca nu cumva, doamne fereşte, să le vadă careva din stradă) şi-şi spun tot soiul de palavre, care mai de care mai deşucheate, fără a se sinchisi cîtuşi de puţin de prezenţa copiilor. Nu ştiu să se îmbrace, în schimb ştiu foarte bine să se dezbrace, după cum mi-a spus odată hedivul. E o sărăcie cumplită, dar se pare că nimeni n-o bagă în seamă.

În perioada aceasta, aici e *ramadan,* adică post. Timp de o lună drept-credincioşii n-au voie să mănînce pînă la asfinţitul soarelui şi nici să fumeze ori să aspire mireasmă de floare, cît despre femei, nici pomeneală nu poate fi. E un păcat de moarte ! Odată cu asfinţitul soarelui o salvă de tun vesteşte ora mesei. Pentru cei bogaţi acestea nu reprezintă decît un prilej de a face din zi noapte — restaurantele sînt deschise pînă spre dimineaţă, tramvaiele şi vapoarele circulă necontenit. Ţin post şi se istovesc de tot numai cei săraci, care trudesc din zori şi pînă în noapte.

Scumpul meu, aş avea o rugăminte la tine, o rugăminte ce ar putea să-ţi pară ciudată. Fie-ţi milă de mine ! Scrie-mi despre orice-ţi trece prin minte : despre expoziţiile de artă, despre matematica ta. Scrie-mi despre poezie, trimite-mi măcar în răstimpuri tăieturi din ziare. Dar nu mă sili să stau nopţi de-a rîndul în pat, lîngă soţul meu, fără să pot închide ochii. Ţii minte basmul lui Andersen :

Trecut-au toate, au trecut,
O, mult iubite Augustin !

Mîine mă voi duce în oraş, voi trece şi pe la poştă, poate am să găsesc vreo veste de la tine.

Allah smaladîk, Konstantin-efendi !

A ta, Liza-hanum

28.V.22. Cibukli, Bosfor

Arkadaş geanîm ! (Prieten drag !)

Te rog, fără vorbe măgulitoare la adresa talentului meu literar. Scriu totdeauna în pripă şi în văzul lumii, fiindcă nu am o cameră care să fie numai a mea. Iată că îţi trimit cîteva schiţe de desen după natură.

Cafeneaua : scaune joase — în faţa unui local minuscul în care poate intra numai „kahveci"[1], atît. Deasupra uşii — un uriaş steag naţional. Pe pereţi, pe rafturi — ceşti miniaturale de cafea şi tablouaşe stîngace, printre care se află (la fel de stîngaci) şi portretul lui Kemal-paşa. Clienţii — unii dintre ei trag în piept cu nesaţ fumul de tutun printr-o lulea nespus de lungă (un metru şi jumătate), dînd ochii peste cap de plăcere şi legănîndu-se alene, alţii beau cafea tare şi joacă zaruri şi dame.

Cîinii : Ai aflat probabil din manualul de geografie că la Constantinopol sînt foarte mulţi cîini. Eroare ! Cîinii aceia legendari au fost de mult duşi pe o insulă pustie, unde s-au sfîşiat şi s-au mîncat unii pe alţii.

Ţigăncile : umblă haihui prin oraş în gioarsele lor ferfeniţite, împestriţate, strigînd în gura mare acel „mi-iră-ă-ăşi" al lor, ceea ce vrea să însemne,

---

[1] Cafegiu (patronul cafenelei).

după presupunerea mea, „ghicesc". Şalurile lor galbene şi verzi şi şalvarii albaştri sau roşii îţi iau pur şi simplu ochii. Să nu-ţi închipui cumva că mi s-a stins în suflet vechea mea dragoste pentru frumuseţea specific rusească. Dar cum să fac să mă întorc la ea ? Spune-mi, cum ?

Cînd am plecat din Ialta, eram săracă lipită pămîntului şi înfometată, dar nutream speranţa că voi ajunge la Paris, că mă voi dărui pe de-a-ntregul picturii, dovedindu-mi mie însămi de ce anume sînt în stare să fac — într-un cuvînt, că nu mă voi prăpădi în chip ruşinos, gratuit. Viaţa pe care am dus-o la Ialta a fost un neîntrerupt zbucium lăuntric, căutam — nu, nu „sensul final", ca la optsprezece ani, ci măcar o zare de lumină care să mă justifice în sinea mea, în faţa eului meu. Nu eram singură, aveam în preajmă un om neobişnuit, care înţelegea că atît pentru mine, cît şi pentru dînsul nu există nici o altă ieşire din acest vălmăşag sîngeros, afară doar de renunţarea la tot şi la toate în favoarea căutării „eternului" în artă. La Ialta „a detunat tunetul", or, cum spune o vorbă „cît tunetul nu detună, mujicul nu se-nchină". Aici, deasupra capului meu cerul e limpede, tunetul nu detună şi nimeni nu ia seama dacă te-n-chini sau nu te-nchini. La Ialta lucram din zori şi pînă-n seară, pe cînd aici trebuie să mă zbat din greu ca să pot răzbi pînă la şevalet să pictez ; bărbatul, pîinea cea de toate zilele, gospodăria — iată la cîte port grija. De răzbit, voi răzbi, fără îndoială — mă ştii doar.

Fii, te rog, atît de bun şi trimite cîteva rînduri mamei mele vitrege, la Perm ; n-am primit pînă acum nici un răspuns de la dînsa. Oare ai mei or

mai fi în viaţă ? Iată, s-au împlinit patru ani de cînd aştept o vorbă măcar de la ei. Adresa : Perm, Voznesenskaia, 92, Elena Alexandrovna Martînova. Nădăjduiesc să cîştig ceva bani luna asta — un bogătaş turc mi-a comandat portretul soţiei sale. Dacă va ieşi totul precum gîndesc, am să trimit un pachet în Rusia. Iniţial am să lucrez portretul după gustul meu, ulterior însă voi fi nevoită să-l înfrumuseţez. Va trebui să migălesc fiece dantelută, fiece firişor de păr — altminteri nu mă voi bucura de succes şi nu voi mai primi alte comenzi.

Învăţ acum să citesc şi să scriu în limba turcă — e nespus de amuzant. În cazul în care Ahmatova a mai publicat vreun nou volum de versuri, te rog să mi-l trimiţi ; ador poezia ei. Am avut ocazia să citesc o seamă de articole favorabile la adresa lui Pilniak, dar n-am izbutit să găsesc nici o carte de-a lui. Să nu crezi în cele ce scrie Pierre Loti referitor la Turcia. E plăsmuire curată ! Aici el se bucură de succes, fiindcă turcoaicele au impresia că sînt aidoma ca eroinele lui.

...O, cu cîtă scrupulozitate mi-ai îndeplinit rugămintea ce ţi-am făcut-o — de a nu-mi pomeni despre dragoste ! Pînă şi teoria relativităţii ai catadicsit să mi-o explici înadins — aşa-i ? — într-un mod atît de complicat, încît să nu pricep o iotă. Sfinte Dumnezeule ! Ai putea să strecori măcar din cînd în cînd o vorbă-două acolo despre trecut.

A ta, Liza

Această scrisoare era împodobită cu desenul unei cafenele turceşti : la adăpostul unui zid străvechi,

se vedeau aşezate în neorînduială scăunele joase, verzi şi galbene. Un cafegiu bărbos într-o bluză vărgată şi pantaloni largi, albaştri, turna cafea în ceşti ; de-o parte şi de alta a unei arcade şedeau clienţii în halate şi turbane alb-roşii. Pe alocuri, grafitul colorat al creionului se fărîmiţase. Schiţa, demonstrînd spontaneitatea impresiei, era făcută de o mînă sigură, cu nonşalanţă şi cu talent, acesta din urmă mărturisit poate de lumina aceea neaşteptată, care se abătea alene peste priveliştea cufundată într-o voluptoasă toropeală.

20.V.22

A sosit aici (direct de la Moscova, unde a locuit în ultimele şase luni) Maşa Snegova, împreună cu tatăl ei, şi mi-a adus un număr vechi, încă din 1919, al revistei „Izobrazitelnoe iskusstvo“ [1] editată la Petersburg. Am citit-o cu o adevărată uimire. Articolul de fond mi s-a părut extras în întregime dintr-un manifest „de stînga“ ! „E necesar să cultivăm o nouă viziune asupra lumii : perceperea ei pictural-plastică reprezentată printr-un fel de gamă a senzaţiilor cromatice“. Ce zici de asta ? Şi mai departe : „Nu trebuie stimulată cutare sau cutare orientare în artă. Se cade şi e de folos doar confruntarea acestora, oferindu-i-se fiecăruia dreptul de a se dezvolta în deplină libertate.“ Subscriu şi eu la aceasta. Tocmai că de libertate e nevoie.

Oare n-ai putea să-mi procuri numerele următoare ale acestei reviste ? Am citit-o ca pe o poveste

[1] „Arta plastică“.

din „O mie şi una de nopţi“. Mărcile poştale executate de Altman, rublele de argint ale Sarrei Lebedeva, proiectul stemei de stat aparţinînd lui Cehonin şi cel al sigiliului Sovnakom [1]-ului executat de Ivan Puni. Superbele reproduceri după Sternberg, gravurile lui Tatlin, pictura lui Malevici şi a Olgăi Rozanova, toate acestea într-o revistă editată — după cum stă scris pe copertă — de către Secţia de Arte Plastice a Comisariatului Poporului pentru Învăţămînt. Am citit darea de seamă a acestei secţii. Dumnezeule ! Ateliere de stat la Voronej, Penza, Saratov, Tver, precum şi la Kazan, oraşul tău. Zece şcoli raionale de arte plastice la Petersburg, peste douăzeci la Moscova. Oare ce să însemne toate acestea ?

Revista de care îţi vorbesc contrazice cu desăvîrşire tot ce mi-a fost dat să aud pînă acum despre situaţia artelor în Rusia şi, mai ales zvonurile despre acel „arbitrar“, adică despre intenţia guvernului de a orienta pictura pe o singură cale strict delimitată. Cel mai mult m-a uimit amploarea celor preconizate : numai la Moscova se plănuieşte înălţarea a patruzeci de monumente, printre care ale lui Courbet şi Cézanne ! Cum se spune : să fie într-un ceas bun !

Şi încă o chestiune : încearcă, oricît de greu ţi-ar veni, să-mi explici ce anume te preocupă la ora actuală în domeniul ştiinţei ? Odinioară, visai să izbăveşti omenirea de tirania oarbei întîmplări. Oare ai reuşit s-o faci ? Glumesc, dragul meu. Iată, s-au împlinit patru ani de cînd Întîmplarea îmi este un stăpîn necruţător.

[1] Consiliul Comisarilor Poporului.

Aşadar, studiul tău a fost publicat în revista Academiei franceze de ştiinţe ? Te felicit, dragule. Este un mare succes, nu-i aşa ? Cine ştie, poate într-o bună zi ne va fi dat să ne întîlnim pe pămîntul Franţei. Căci eu nu numai că n-am renunţat la ideea de a ajunge la Paris, ci, dimpotrivă, încerc s-o realizez cu sprijinul hedivului.

4.VIII.22. Stambul. Cibukli

Prieten drag, îmi pare atît de bine că pleci la Petrograd ! Sînt alături de tine cu gîndul şi cu dragostea mea, păşesc alături de tine pe străzile lui, intru în odăile unde ne întîlneam şi unde am locuit, primind de la tine scrisori scurte şi neiertătoare. Tot ce era important între noi se petrecea în filele acestor scrisori şi, oricît de ciudat s-ar părea, la fel se petrece şi astăzi. Să-mi scrii amănunţit despre această călătorie. Oare vei izbuti s-o găseşti pe Lenocika Gorina ?

În momentul de faţă sînt absorbită cu totul de munca mea şi, în afară de pictură, nu mă mai interesează nimic altceva. Anii trec şi dacă pînă acum nu m-am temut niciodată de moarte, acum mă tem, pentru că nu am izbutit încă să realizez nimic. Iată de ce, prieten drag, nu sînt în stare să-ţi scriu nimic despre „junii turci“ [1] şi nici despre

[1] Denumire sub care s-au făcut cunoscuţi în Europa membrii partidului „Unitate şi progres“ (în l. turcă : *Ittihat ve Terakki)*, înfiinţat în 1889 la Istanbul. Autodizolvîndu-se în 1918, partidul „junilor turci“ îşi reia vremelnic activitatea (1922—1926), fără a mai juca însă un rol de sine stătător în viaţa politică a Turciei.

Kemal-paşa. Pot să te informez, în schimb, că în preajma Bosforului văzduhul e albastru, de culoarea cobaltului.

Oare aş putea, într-adevăr, să sper că vei pleca în străinătate ? Mi-e inima grea şi mă jeluiesc ţie fără să vreau. Şi-apoi, nici nu am cui mă jelui. Simt atît de mult lipsa unui anturaj de femei. Cunosc două-trei doamne, dar e cu totul altceva decît mi-aş fi dorit. Eu am crescut între femei şi simt nevoia acelei calde afecţiuni feminine. Pînă şi fizicul unei femei sînt în stare să-l admir la nesfîrşit. Mereu mi-e dat să rezolv totul de una singură şi-i un lucru atît de obositor, atît de mult mi-aş dori să fiu o fiinţă slabă, să fiu ocrotită de cineva. Or, eu, dimpotrivă, devin din ce în ce mai bărbătoasă, mai lipsită de fineţe.

Ai citit cumva în „Epopeea“ amintirile lui Andrei Belîi despre Blok ? Eu le-am citit şi mi-am dat seama cu groază că m-am dezvăţat nu numai să simt, dar să şi gîndesc. Este o ediţie berlineză şi am să ţi-o trimit, în caz că poate să-ţi parvină.

P.S. Aşadar, revista „Izobrazitelnoe iskusstvo“ nu mai apare ? De ce ?

27.IX.22. Cibukli

Scumpul meu prieten, n-am mai ieşit de mult în oraş şi n-am mai primit nici o scrisoare de-a ta. Ultima, mi-ai trimis-o din Iadrin. Ai dreptate : pînă şi mie îmi vine mai uşor să mă văd la Iadrin decît în Turcia. Aici parcă n-aş fi eu, ci un vis al meu, din care nu izbutesc să mă trezesc. În ceea ce priveşte speranţa mea de a pleca la Paris, cred că va trebui să renunţ la ea

pentru multă vreme. În schimb, pentru iarna care vine mi-am propus să studiez intens Bizanţul : să-i pictez monumentele, să mă abonez la bibliotecile străine şi, dacă voi avea bani, să-mi comand o serie de cărţi. Îţi adresez o rugăminte : dacă vei avea prilejul să găseşti cărţi privitoare la arta vechilor iconari ruşi, cumpără-le pentru tine, iar mai tîrziu, dacă vei avea posibilitate, trimite-mi-le aici, îţi voi fi adînc recunoscătoare. Se zice că în timpul vizitei sale la Moscova, Matisse ar fi fost entuziasmat de această străveche pictură de icoane.

Poate că nu-mi vei da dreptate, însă personal nu văd nimic mistic în poezia lui Blok. Ştii prea bine că nu sînt evlavioasă şi elementul religios l-am căutat dintr-o pornire estetică şi nu religioasă. Cam aşa l-am înţeles şi pe Blok. Deosebirea dintre el şi Soloviov ar consta, după opinia mea, în faptul că Blok a cîntat frumuseţea pămînteană cu o vigoare pioasă, iar Soloviov pe cea divină — cu o vigoare carnală.

Iată, eu, de pildă, s-ar părea că trebuie să fiu pe deplin mulţumită de viaţa pe care o duc : am un soţ bun, iubitor, trăiesc mult mai bine decît alţi refugiaţi, pot chiar să lucrez „pentru sufletul meu", încerc adeseori acea fericire a „Marfenkăi"[1]. Şi totuşi sufletul meu, suflet pribeag, caută mereu furtuna, „parcă-ar fi tihnă în furtună"[2], îmi tot dă brînci să mă îndepărtez de Marfenka, mereu e cuprins de alean. Şi parcă ar mai fi (în sufletul meu) şi o a treia persoană, care ar judeca şi ar cîntări totul — sever, pedepsitor.

---

[1] Personaj din romanul „Rîpa" de I. Goncearov.
[2] Din poezia „Vela" de M. Lermontov.

Corespondez acum cu Şura, iar scrisorile ei îmi trezesc un sentiment ciudat, contradictoriu. Cine şi-ar fi putut închipui că Şura, fiinţa aceea înzestrată cu simţ practic, gospodăresc, visînd să aibă un cămin al ei, va deveni o activistă pe tărîm obştesc, preşedinta nu ştiu cărei comisii de femei etc. Despre viaţa ei familială îmi scrie cumva în treacăt şi folosind nişte expresii preţioase care m-au întristat : „Existenţa mea a fost împodobită de naşterea unui băiat — un mic miracol". M-a uimit însă faptul că ea nu numai că nu caută un refugiu în viaţa de familie (ca mine), dar o aşază cumva la acelaşi nivel cu a ei comisie de femei sau o consideră chiar mai puţin importantă decît aceasta din urmă. Mă cheamă să vin la Simbirsk. I-am răspuns că aş schimba cu bucurie Stambulul pentru oricare sat de pe Volga, dacă lucrul acesta ar fi cu putinţă.

Explică-mi, te rog, ce înseamnă „nep" ? Practic vorbind, ce schimbări s-au petrecut în viaţa cotidiană ? De ce nu-mi scrii cum o duci cu sănătatea ? Pe aici multă lume suferă de malarie.

20.X.22. Cibukli

Dragul meu, dacă ai şti cîtă nevoie aş avea să te văd, să-ţi cer sfatul, să-ţi împărtăşesc nenorocirea — da, nenorocirea ! — care s-a abătut asupra mea ! Nici nu mă taie capul cum aş putea să scap din cercul vicios în care am nimerit din propria mea vină. Îţi scriu pe scurt, fiindcă nici eu însămi nu ştiu deocamdată nimic, n-am ajuns încă la o hotărîre. Am impresia (şi tocmai în asta constă

nenorocirea) că m-am îndrăgostit de acel pictor cu care (după cum ţi-am mai scris) am avut prilejul să lucrez. E un om cu multă voinţă, perseverent, iar acum, perseverenţei sale pe tărîm artistic i s-a adăugat alta, care nu-i greu de ghicit, dar căreia este foarte greu să i te împotriveşti.

Ne leagă multe lucruri comune şi, în primul rînd, pasiunea profundă a amîndurora pentru artă. Fără el, nu-mi va fi dat să ajung nicicînd o adevărată pictoriţă, iar în cazul acesta ar merita oare să mai trăiesc ?

Îmi iubesc însă şi soţul, pe băieţandrul acesta blînd, cu un suflet nemăsurat de bun şi atît de nefericit. Da, e un băieţandru, nu are decît douăzeci şi şase de ani. În fiecare zi mă pregătesc să-i spun adevărul, dar nu am putere s-o fac, deşi îmi dau seama că bănuieşte ceva şi se consumă. Spune-mi, cum să procedez.

America manifestă un interes asiduu faţă de soarta creştinilor aflaţi în Turcia, deschizindu-şi, cu dragă inimă, porţile, pentru a-i primi pe oamenii de artă. Gordeev mă cheamă să plec cu dînsul acolo. Să-mi las însă aici soţul, care-i atît de ataşat de mine şi atît de nefericit ? Simt cum se-nvîrteşte pămîntul cu mine, nici nu mai ştiu ce să fac, tu eşti departe de mine, şi acesta este lucrul cel mai îngrozitor, căci aş fi venit la tine şi peste întinsul mării, păşind pe creasta valurilor ca pe uscat, precum Isus Hristos. Dar destul cu asta. Măcar m-am jeluit şi mă simt mai uşurată ! Îţi mulţumesc, dragule, pentru descrierea călătoriei tale la Lavra. Eu sînt aici de mai bine de doi ani, dar la Aia Sofia încă n-am izbutit să ajung. În schimb am ajuns să văd, în sfîrşit, mozaicurile de la Kahriyeh-Djami — veche biserică bizantină, care a avut de suferit mai întîi din partea iconoclaştilor, iar după aceea din partea turcilor. Fac aici copii şi le colorez cu acuarele. Dar parcă poţi să redai coloritul acesta, această contrastantă îmbinare a nuanţelor de alb cu cele galben-alburii, albastre, liliachii, violete sau a celor cafeniu-roşcate cu cele azurii ?

De dus o duceam deocamdată destul de bine. Dacă turcii — după cum se zvoneşte — îi vor expulza pe creştini, nu vom avea încotro şi vom pleca. Doar n-o să trecem la legea musulmană ! Să ai aici bani mulţi în buzunar, ce mai trai ar fi ! E-ha !

Aştept scrisorile tale ca pe o mană cerească. Îţi mulţumesc pentru fotografii.

25.X.22. Cibukli

Aproape două ceasuri am stat să meditez la scrisoarea prin care îmi răspunzi la cele ce te-am întrebat în legătură cu „nepul“ [1]. Nu izbutesc cu nici un chip să pricep cine şi ce anume poate fi stînjenit de faptul că aproape în fiecare zi se deschid mereu alte magazine şi restaurante ? „Odată cu nepul — îmi scrii tu — a apărut şi ideea goanei după timpul pierdut.“ Fie şi aşa. Ce rău vezi în asta ? Doar „nepul“ acesta n-a căzut

[1] N. e. p. — noua politică economică.

din cer, ci este consecinţa unei anume necesităţi şi, prin urmare, e pe deplin legal, nu? Am citit în „Le Monde" cum că „Tradiţionala troică rusească se reîntoarce pe drumul european al progresului." Asta e bine sau e rău? Căci tu consideri, îmi pare, că „nepul" este un fenomen pur rusesc?

N-am înţeles nici sensul afirmaţiei tale cum că „aceşti oameni" (probabil nepmanii?) încearcă febril să uite „catastrofa petrecută în propria lor conştiinţă". În concluzie, ori eu m-am prostit cu desăvîrşire, ori prefacerile care au loc în Rusia nu le poţi înţelege pe deplin decît fiindu-le tu însuţi martor ocular.

1.XI.22. Cibukli

Prieten drag, m-am grăbit să termin o acuarelă, n-am izbutit să duc treaba la bun sfîrşit, astfel că m-am apucat să-ţi scriu.

Zilele trecute am fost la un doctor, un bătrîn plin de gravitate, care m-a băgat la idee: zice că sănătatea mi s-a şubrezit cu totul. Dumneata, zice, trebuie să duci o viaţă vegetativă sau, cel puţin, să renunţi o vreme la orice fel de efort afectiv şi intelectual. Uşor de spus! Ştiind cu cîtă lăcomie vreau să trăiesc, îmi vei înţelege pe deplin starea sufletească. Precum în firea lui Tartarin din Tarascon s-au îmbinat straniu şi într-a mea firea lui Sancho Panza şi cea a lui Don Quijote. Primul scînceşte şi se vaită, iar cel de-al doilea se avîntă mereu înainte, deşi poartă pe el semnele încă necicatrizate ale fostelor bătălii. Cred că înţelegi la ce mă refer.

Găseşte-mi în vreo carte bisericească povestea vieţii Marelui Mucenic Gheorghe. Pictorul meu seamănă cu el: un chip bizantin cu nişte ochi enormi, încărcaţi de alean.

Vom pleca în America, poate chiar foarte curînd. Grecii şi armenii pleacă acolo cu miile în fiecare zi, temîndu-se să nu fie măcelăriţi de turci. Pe ruşi îi sperie cu bolşevicii. Mulţi însă şi-au schimbat de mult concepţiile (în cazul cînd au avut ce schimba), iar alţii, care s-au aflat numai din întîmplare în torentul refugiaţilor, visează acum să se întoarcă în Rusia. Într-un cuvînt, m-am decis! Un an, un an şi jumătate voi rămîne în America, iar apoi — calea întoarsă în Rusia, pentru a nu pierde vremea în căutarea păsării albastre. Acum, pasărea aceasta a căpătat în mintea mea un contur foarte precis: doresc să mă afirm cu temei în pictură. De nu mi-aş risipi penele în zborul meu spre această ţintă!...

10.XI.22. Stambul

Să-ţi descriu una din zilele în care plec să fac schiţe de desen după natură. Treceam prin Buiuk-bazar şi m-am oprit în faţa prăvălioarei unui negustor de plăpumi. O asemenea privelişte nu se poate descrie, iar în momentul în care am încercat s-o „memorez" cu ajutorul culorilor... Dar s-o iau de-a rîndul. Abia m-am aşezat pe scaun şi mi-am rînduit ustensilele, că lumea s-a şi adunat în jurul meu. A venit şi un poliţist, dar, în loc s-o împrăştie, a început şi el să caşte gura, ba încă să mă şi laude: „Ai, ruska. Sen resim iatur? (Desenezi în

culori ?) Vai, karaşo". Negustorii vecini s-au supărat, căci mulţimea adunată bloca intrarea în prăvăliile lor, şi au dat să mă gonească de acolo. Eu însă n-am catadicsit să plec, am început să fac scandal şi, în cele din urmă, era cît pe ce să mănînc bătaie.

De acolo am plecat la Kahriyeh-Djami, dar, spre necazul meu, nu l-am mai găsit pe muezinul acela bătrîn care, pentru 20 de piaştri, îmi dădea voie să lucrez în moschee. Acum era un altul, unul necunoscut, ce mi-a pretins un bacşiş de trei ori mai mare. N-aveam bani la mine şi-atunci m-a dat afară, fără să mai stea la discuţii. Necăjită, gata să plîng, am plecat îndată la „Evkav", un fel de minister al artelor la turci sau cam aşa ceva, unde, după o lungă aşteptare, am fost condusă la un molla ce şedea cocoţat într-un fotoliu de tip european, cu picioarele adunate sub el. I-am vorbit supărată de toate aceste „bacşişuri". M-a ascultat, pe urmă a clătinat multă vreme din cap, plescăind din buze şi, în cele din urmă, mi-a spus că muezinii respectivi vor fi mustraţi cu asprime. Dar ştii pentru ce ? Pentru că m-au lăsat să intru şi să lucrez în moschee !... Am ripostat uimită şi indignată, însă omul a plescăit din buze neînduplecat : „Yok" — nu ! De ciudă, am izbucnit în plîns şi am plecat, trîntind uşa. Nişte sălbatici ! Va trebui acum să cer sprijinul directorului muzeelor. Îl cunosc de cînd am predat copiilor săi lecţii de desen.

Curînd se va deschide expoziţia. Trebuie să pregătesc ceva, dar n-am nimic finisat : numai schiţe şi studii pentru viitoarele pînze. Nu izbutesc să vînd nimic, astfel că n-am cu ce şi pe ce să

lucrez, deşi nu fac nici măcar cheltuielile strict necesare. Aş vrea să-mi comand nişte cărţi, dar nu-mi pot permite nici acest lucru. Am răsfoit într-o zi publicaţia lunară „Noi cărţi ruseşti", dîndu-mi seama că la voi se editează multe lucrări interesante. Mi-a atras atenţia mai ales revista „În lumea colecţionarilor". N-ai putea să afli cît ar costa abonamentul în pfunzi sau în lire ? Fireşte, e o întrebare retorică, însă ştii prea bine că speranţa nu m-a părăsit niciodată. Scrie-mi, dragul meu. Îţi mulţumesc pentru minuţioasa descriere a expoziţiei. Se înţelege că astăzi peredvijnicii nu mai reprezintă doar ziua de ieri, ci chiar secolul trecut.

Cibukli. (Fără dată)

Ştiu că eşti drăguţ, ştiu că eşti apropiat sufletului meu şi că astăzi, de ziua mea, îţi aduci aminte de mine. Mă bucur, plină de recunoştinţă şi, la rîndul meu, mă gîndesc cu duioşie la tine. Sînt tristă astăzi. Anii trec, forţele mi se epuizează, n-a mai rămas în mine deloc sau prea puţin din acea vioiciune de foxterier, care odinioară, ba te înveselea, ba te făcea să te superi. Acum a pornit să ningă cu fulgi mari şi pufoşi, ceea ce pe aici nu se întîmplă decît arareori, e tare frig şi grădina e gata să se prăpădească. Îmi pare rău, mai ales pentru o magnolie japoneză, care a făcut nişte flori trandafirii, mari, fragile. Chiar acum am fost acolo să culeg un ultim mănunchi : pictez o natură moartă. Spre necazul meu însă mi s-a isprăvit ceruza. Pînă voi izbuti să mai cumpăr, florile mi se vor veşteji.

Am revenit la soţul meu. Nu puteam să rămîn cu el în acelaşi oraş, doar mutîndu-mă într-o altă casă. Gordeev m-a făcut să jur că nu-l voi părăsi, însă timpul a tot trecut, plecarea în America a devenit din ce în ce mai mult o iluzie şi n-am mai putut trăi şi lucra într-o asemenea incertitudine. Şi-apoi... Sincer vorbind, nu vreau să-i fiu soţie! Îndată ce m-am mutat la el, mi s-a şi părut ridicolă impresia pe care mi-o făcusem că n-aş fi putut trăi fără dînsul (ca artist), că întregul meu viitor în artă ar depinde de această legătură a noastră. S-ar putea să fie chiar aşa, totuşi nu mă mai văd capabilă să-mi dobîndesc mîntuirea prin această minciună. Concepţiile noastre despre artă se deosebesc prea mult. Soţul meu nu mi-a privit pictura decît ca pe o simplă distracţie. Gordeev mă consideră o diletantă. De fiecare dată cînd nu sînt de acord cu el, explodează, or, eu sînt o fire încăpăţînată. Dorinţa mea de a pleca în America aceea nesuferită şi înspăimîntătoare a fost ca o sentinţă de moarte pentru soţul meu — nu exagerez cîtuşi de puţin! — şi nici în ceea ce mă priveşte n-a fost o soluţie din cele mai fericite. Chiar din prima zi a convieţuirii mele cu Gordeev a început să mă mustre conştiinţa, să-mi fie o milă nespusă de soţul meu (e un adevărat rajah, prin nobleţea sa sufletească), am început să exagerez sentimentul vinovăţiei mele faţă de dînsul etc. Cu toţii ne-am simţit istoviţi fizic şi moral. În cele din urmă, cînd ajunsesem să simt că nu mai doresc nimic, soţul meu a găsit soluţia, luîndu-mă înapoi la el, ca la un sanatoriu. S-a îndrăgostit iar de mine (mai înainte încercase un sentiment „familial"), umblă în vîrful picioarelor şi mă imploră să-l iert, deşi îşi dă seama prea bine că vinovată sînt eu. Cu Gordeev nu mă mai întîlnesc. Îmi pare rău şi de el şi mă condamn pentru cele întîmplate, însă nu-i pot alina cu nimic suferinţa. Ce să fac? Nu am, totuşi, un sentiment adevărat pentru nici unul din ei.

Cred că te-am plictisit cu această melodramă. Răspund însă rugăminţii tale de a-ţi scrie pînă şi despre lucrurile cele mai intime din viaţa mea. O femeie are totdeauna nevoie de un prieten, iar mie acest prieten îmi lipseşte. Nu te am decît pe tine...

Aseară am fost cu toţii (adică împreună cu Maşenka Snegova şi soţul ei, precum şi cu Salamatov, un pictor bătrîn pe care l-am cunoscut încă la Petrograd) să vizităm Kahriyeh-Djami. A fost o excursie încîntătoare. Salamatov căuta, entuziast ca un băieţandru, să ne explice totul. Muezinul, o veche cunoştinţă de-a lui, se căţăra pe o scară şubredă, curăţa cu o cîrpă umedă frescele şi mozaicurile şi, privindu-le renăscute ca prin farmec, noi, cei de jos, exclamam înfioraţi de încîntare.

Am găsit o carte a lui Grabar despre pictura de icoane din Rusia. Frescele pe care le-am văzut la Kahriyeh-Djami te duc îndată cu gîndul la îngerii şi arhistratigii, cu ochii lor enormi, ai iconarilor ruşi. Ah, de-aş putea să mă întorc cît de curînd în Rusia! Cu cîtă bucurie aş sta că cotrobăiesc prin arhive! Parcă îl văd aievea pe iconarul acela bătrîn, care, înainte de a se apuca de lucru, deschidea „Izvodul zugrăvirii de icoane": „Cum arăta Născătoarea de Dumnezeu? De statură potrivită, chipul ei ca bobul de grîu, părul gălbior, ochii ageri, sprîncenele plecate, destul de negre,

nasul nu prea scurt, chipul nici rotund nici lunguieţ, doar oleacă prelung“ ş.a.m.d. Dar de unde provine „Izvodul“ ? Păi, din Bizanţ !

Îţi mulţumesc pentru fotografii. Mi se pare aproape straniu cît de puţin te-ai schimbat de la revederea noastră, petrecută — acum o sută de ani — la Kazan. Nu te supăra, dragule, însă chipul tău a căpătat parcă ceva dintr-o mască. Ori poate nu e decît încordarea dinaintea aparatului fotografic ?

10.I.23. Stambul

Mă întrebi, Kostenka, despre „cercul“ meu, adică cine îmi este mai apropiat, cu cine sînt prietenă ? Să ştii că nu am nici un fel de „cerc“ şi nici n-aş putea avea — în primul rînd datorită faptului că, împreună cu soţul meu, locuiesc la Cibukli, departe de oraş. În al doilea rînd, pentru că am venit la Stambul înaintea emigranţilor, din propria mea voinţă, adică nu am participat împreună cu ei la tragedia refugiului. Acest lucru a creat dintru început o distanţă între mine şi ei, lucru pe care îl simt — uneori extrem de dureros — în permanenţă. Să-ţi dau un exemplu : dacă nu l-aş fi cunoscut pe Gordeev, nici nu m-aş fi putut gîndi să particip la expoziţia pictorilor ruşi. (Am aflat întîmplător că a stăruit mult pentru participarea mea.) Fireşte, nu duc o viaţă izolată, căci, de obicei, mă împrietenesc uşor cu cei din jurul meu. Astfel, mă bucur de simpatia cîtorva familii de turci, unde am avut prilejul să predau copiilor lecţii de desen. Dacă aş fi fost urîtă sau cocoşată, aceste relaţii ar fi putut să devină mai

trainice. Din nefericire, nu sînt aşa ! Rusoaicele se bucură la Stambul de mult succes, cît despre cele cu părul blond sau şaten (aşa cum are onoarea să fie prietena ta), aproape că sînt asaltate de turci, sau, în orice caz, privite cu nişte ochi turbaţi, primejdioşi.

Am cîţiva prieteni, dar printre ei nu se numără nici Salamatov şi nici Snegovii, deşi la Maşenka ţin foarte mult. În primul rînd, însă, fiindcă ei au cercul lor, din care eu nu fac parte întrucîtva şi datorită faptului că sînt săracă, iar ei sînt bogaţi. (Tatăl Maşenkăi e un chimist cunoscut, stabilit de mai mulţi ani la Paris.) Iar în al doilea rînd... Cum să-ţi explic ? Pentru emigranţii ruşi, Stambulul e un labirint. Cu toţii visează să scape de aici. Dar cum ? Şi unde să plece ? Fiecare îşi are *planul său,* pentru că viaţa fiecăruia se deosebeşte de a celorlalţi. În timp ce pentru Snegori şi pentru Salamatov Stambulul nu e decît o staţie de transbordare. Trenul a tras la peron, călătoria continuă. Prietenă apropiată o am aici numai pe Olia Sazonova. E venită de la Moscova, e pictoriţă, lucrează miniaturi, e foarte tînără (n-are decît douăzeci şi trei de ani) şi a zdruncinat-o pentru toată viaţa (aşa mi se pare) moartea soţului ei, undeva, în Sivaş, în ultimele zile ale războiului. Nu se plînge niciodată de nimic, rareori cînd scapă două, trei vorbe. E frumoasă, însă frumuseţea ei e prea nepămînteană. O fiinţă mai deznădăjduită nici că mi-a fost dat să mai întîlnesc. Mi-a spus într-o zi că m-aş fi ataşat de ea din plictiseală şi numai pentru simplul motiv că izbutesc uneori s-o fac să-şi aducă aminte că la douăzeci şi trei de ani viaţa e departe de a se fi sfîrşit.

În ziua aceea își propuse să nu plece nicăieri, spre a schița pe pînză costișa cu capre și cu o carieră de piatră, pe care le vedea în fiecare dimineață pe fereastra casei din Cibukli. Pe costișa aceea, turcoaice cu broboade ultramarin pe cap secerau grîul. Acum, povîrnișul căpătase o altă înfățișare, de iulie, pierzîndu-și asemănarea de pînă atunci cu peisajul rusesc : culorile deveniseră mai aspre, cariera de piatră mai neprimitoare, și în toate acestea, pînă și în blana albă, roșcată și trandafirie a caprelor, nuanțele azurii parcă se împuținaseră. Totuși era cu neputință să rămînă acasă și aceasta nu numai din cauză că soțul — pe care îl chemase la el elvețianul acela, administratorul domeniilor — se putea întoarce din clipă în clipă spre a relua discuția aceea interminabilă, obositoare, de nesuportat prin delicatețea de care dădea el dovadă. Nu putea rămîne acasă pentru că ultima ei speranță era acum Kahriyeh-Djami, mozaicurile, copierea lor, într-un cuvînt : Bizanțul.

Și avea de mers cale lungă : aproape un ceas pînă în oraș, de-a lungul golfului Cornul de Aur, pe urmă încă un ceas, cu tramvaiul. Era însă mai bine să nu scurteze drumul, cum i se întîmplase săptămîna trecută, cînd, dîndu-și seama că s-a rătăcit, rugase pe un pui de turc, de vreo șaisprezece ani, să-i fie călăuză pînă la Kahriyeh-Djami, iar el a dus-o, cu cele mai rele intenții, la ruinele zidurilor bizantine : *„Ruski, ruski, haydi, geanîm. Idi suda“*. Noroc că se dovedise să fie mai puternică decît el...

...Bosforul. Dantelă legănătoare de tușeuri sidefiu-argintii și trandafiriu-verzui. Culori dizolvate în văzduh, ușoare văluri de abur peste oglinda înviorată a apei. Pescari trăgînd năvodul : „O, lalla, lalla !“

Cu o zi înainte primise o scrisoare din Rusia, de la Kostea, iar acum, călătorind spre moschee, se gîndea la ea. Era o scrisoare plină de duioșie : „Oare crezi într-adevăr că fiecare din noi avem de îndeplinit pînă în ceasul din urmă ceea ce ne-a fost scris în viață ?“

Podul cel nou, veliere roșii, purpurii, negre, albastre ! Ce nuanțe de umbră pe velele umezite ! Mateloți încremeniți pe punte, purtînd fesuri înfășurate cu basmale multicolore.

„Dragul meu, prieten scump, începu să-i alcătuiască în minte o nouă scrisoare, tare m-a mai bucurat vestea pe care am primit-o de la tine, căci se împlinesc curînd trei luni de zile de cînd nu mi-ai mai scris nimic.“

...Turcoaice în rochii lungi, negre, cu chipul acoperit. Ulicioare întortocheate, cimitire aciuite ici și colo printre case. Liniile întunecate, ascuțite, ale minaretelor, ale monumentelor aplecate într-o rînă, ale chiparoșilor. Ornament arab ?

„Foarte, foarte des mă visez la Kazan. Oare cum aș putea să nu-ți dau voie să mă chemi acasă ? Rusia pentru mine acum ești tu.“

Totul se mișcă, arborii își împletesc ramurile într-o goană haotică, iar printre ei, în luminișuri înguste, debarcadere pentru bărci, pete strălucitoare de apă. Monet ?

„Astăzi, citindu-ți scrisoarea, am plîns un pic, deși îmi pare bine, firește, că ești fericit. Te afli la

Iadrin, eşti îndrăgostit, ce poate fi mai plăcut, mai luminos ?"

Şi din nou Monet. Mulţime multicoloră mişcîndu-se în lumina tulbure, piezişă a razelor de soare, pete de umbră, albastre şi liliachii, într-o perindare fugarnică.

„Poate că ceea ce-ţi scriu ţi se va părea o naivitate, chiar un lucru absurd, totuşi să ştii că speranţa, gîndul stupid că mă iubeşti numai pe mine nu m-a părăsit niciodată. Poate pentru că în toate întîlnirile mele cu alţii erai de fapt numai tu. Iar astăzi, cînd îmi privesc mai calmă trecutul, văd că n-a existat în viaţa mea o fericire mai mare decît dragostea noastră, cu toate umilinţele şi supărările de atunci, iertate de mult şi constituind chiar şi ele o amintire scumpă."

Ajunsese la Kahriyeh-Djami, lacrimile o împiedicau să-şi înceapă lucrul, îşi căută batista, nu şi-o găsi şi, iritată, se şterse la ochi cu mîna. Afară, totul se îngîna încă — răsfrîngerea în sclipetul luminii care învăluia străzile, strălucirea văzduhului şi a apei, iar aici era linişte, puritate, o atmosferă sobră, erau apostoli şi proroci, privind din şirul de medalioane, porticuri pe sub care, fără a se sprijini de ceva, încremeniseră, în zvelte nimburi de lumină, sfinţii. Oare ce minune izbutise să reunească aceste ansambluri arhitectonice, aceste terase şi bolţi într-un tot unitar, cu faldurile frînte ale veşmintelor pe sub care se ghiceau trupuri nervoase, gingaşe, impetuoase? Ea trebuia să-şi impună ca din clipa aceea să nu mai ştie de nimic în afară lucrului său. Totuşi gîndurile care o preocupaseră în drum spre Kahriyeh-Djami nu numai că nu pieriseră, ci, dimpotrivă, îi reveneau în minte cu tot mai multă insistenţă, pînă ce îşi impuse în sfîrşit să cerceteze îndelung şi cu calm culorile tari, luminoase ale fondului : picta acum „Împărţeala purpurei la fecioarele israelite". Încetul cu încetul inspiraţia îi reveni, o cuprinse, şi ea se cufundă cu totul în acea solitudine binecuvîntată, cînd nu mai auzi şi nu mai vezi nimic în jurul tău, cînd nu mai există pentru tine nimeni şi nimic altceva decît pînza la care ai început să lucrezi. Pieriseră toate amintirile şi regretele, uitase acum şi de Iadrin, şi de Kostea, dispăruse acel sentiment de uimire ce-o cuprindea pe neaşteptate : mă aflu în Turcia ?! uitase de sărăcie, de necazuri, de foame. E drept, foamea o făcu să-şi amintească de sine. Devoră sandvişul cu iz de terebentină, apoi se ridică brusc şi porni să se caţere pe scara cea şubredă, spre a vedea mozaicurile într-un racursi oblic şi nu aşa cum le văzuse de jos. Trebuia să folosească o perspectivă reală, nicidecum una născocită, cu alte cuvinte, să găsească punctul de la care privise pictorul ce aşezase vertical şi nu orizontal planul solului, căci tocmai aici sta explicaţia acelei impresii de zbor, de imaterial. Îi păru rău că nu mai făcuse cîteva schiţe înainte de a se apuca să picteze figurile, apoi, deodată, îşi pironi privirea asupra unui solitar arbore elenistic dintr-un alt mozaic, al cărui trunchi era întretăiat cu îndrăzneală de o îngrămădire de stînci. Arborele semăna mult cu maiestuosul platan din Ialta, pe care îl îndrăgise odinioară şi care se înălţa tot atît de solitar pe chei, deşi îl împresurau magazinele, teatrele, mulţimea.

De sus, de pe scară, pînă şi pînza pe care o începuse arăta cu totul într-alt chip. Îşi dădu seama, astfel, că totul — atît linia, cît şi culoarea — se avînta înspre pata de purpură din centrul mozai-

cului, or, către pata pe care o pictase ea nu izbutea să se avînte nimeni şi nimic. Şi totuşi trebuia...

Coborî de pe scară şi se apucă hotărîtă, deşi cu multă grijă, să răzuiască pata cu cuţitul.

Nişte vizitatori intrară în moschee şi faptul fu binevenit, căci ea se supără îndată, îşi îngădui să se supere pe ei, ca să se poată apoi cufunda din nou în lucru.

Lumina începu să-şi schimbe nuanţele, dar nu în jur, ci în faldurile veşmintelor pe care le picta : violetul se făcu liliachiu, iar griul căpătă nuanţe sidefii... Asta însemna că trebuie să-şi isprăvească lucrul, să facă altceva. Trecuse de mult amiaza, şi ea se gîndi cu părere de rău că realizase prea puţin în ziua aceea. Pe urmă, întorcîndu-şi privirea, îşi dădu seama că vizitatorii de adineaori s-au oprit la o oarecare depărtare şi, poate, neîndrăznind să se apropie, îi privesc de acolo pînza. Era o pereche în vîrstă : el — un bărbat înalt, deşirat, cu părul cărunt, purtînd un sacou lung subţire şi pantaloni de culoare crem, ea — strînsă în corset, jucîndu-se cu un lornion, într-o toaletă scumpă, de dantelă, căzînd în falduri, maiestuoasă şi, la rîndul ei, tot cu părul argintiu.

— Scuzaţi-mă. Văzînd-o pe Liza că şi-a întors privirea, bărbatul înaintă spre dînsa. Doamna vorbeşte englezeşte ?

Îi răspunse că vorbeşte, dar prost, şi că preferă franceza, italiana, turca.

— Voiam să-mi exprim admiraţia pentru pînza dumneavoastră, *madame,* spuse el într-o franţuzească impecabilă. Nu este doar o copie, e o fină interpretare, căreia nu-i aduce nici un prejudiciu apropierea de original.

Liza îi mulţumi.

— Ca şi pe dumneavoastră, mă interesează foarte mult pictura bizantină, *madame*. Cromatica lui Giotto mi se pare grosolană în comparaţie cu rafinamentul acestei palete.

Liza îi spuse că, din nefericire, n-a avut prilejul să vadă creaţiile lui Giotto în original.

— Vă ocupaţi de mult cu copierea mozaicurilor de aici, de la Kahriyeh-Djami, *madame ?*

— De aproape doi ani.

— O ! Vă mărturisesc că văd pentru prima oară o lucrare executată cu atîta fineţe şi îngrijire. Să ştiţi că-i o noutate, *madame.* Din cîte cunosc eu...

2.V. Cibukli

Cineva a spus că viaţa este un şir de posibilităţi ratate. Cît adevăr ! Şi eu am tot timpul impresia că aştept ceva, că stau prin diferite gări, în drum spre o capitală, fără să-mi desfac bagajele. Iar tinereţea trece, de fapt a şi trecut. Dar unde o fi oare capitala ?

Ieri am participat la vernisajul expoziţiei noastre. Cîtă plictiseală ! Am expus două lucrări, realizate în tempera, pe motivele mozaicurilor de la Kahriyeh-Djami, dar sînt nemulţumită, furioasă, şi chiar am plîns. Totul este încă atît de aproximativ, nebulos ! Iar de învăţat, n-am de la cine să învăţ ! Gordeev, desigur, este mult superior celorlalţi, astfel că eu, lucrînd, continuu să regret că nu mai am lîngă mine un atît de preţios sfătuitor şi prieten.

La vernisajul de ieri m-am întîlnit cu el pentru prima oară de cînd am revenit la soţul meu. Amîndoi

am fost profund tulburaţi. I-am întins eu, cea dintîi, mîna, după ce timp de cîteva clipe n-am mai ştiut de mine. Pînă atunci stătuse într-un colţ, pe un divan, şi mă urmărise cu privirea. A slăbit îngrozitor, ochii i-au ajuns enormi, ca de icoană străveche. Era istovit şi nespus de frumos. M-am simţit atrasă de el ca un criminal de propria lui victimă. M-am apropiat de dînsul şi am stat de vorbă un ceas şi mai bine. Mai întîi ne-a venit greu, ne-am simţit penibil, pe urmă ne-am revenit, şi el a început să-mi vorbească, plin de încîntare, despre lucrările lui şi ale mele. Despre ce a fost între noi — nici un cuvînt. Îl ascultam ca şi cînd aş fi fost iarăşi îndrăgostită de el, iar mai tîrziu, plecînd spre casă, am avut din nou sentimentul că aş fi înmormînat pe cineva foarte apropiat.

De ce nu mi-ai mai scris de atîta vreme, dragule ? În ultima ta scrisoare erai îngrijorat pentru mine : „Bărbatul iubeşte în femeie propria sa făptură, cu alte cuvinte creaţia voinţei şi imaginaţiei sale". Oare cum m-ai creat tu, prieten drag ? Explică-mi, te rog, căci, în fond, nu mă cunosc cîtuşi de puţin. Între „a cunoaşte" şi „a iubi" e o adevărată prăpastie. Şi de ce eşti îngrijorat ? Din cauza soţului meu ?

Îţi mulţumesc pentru ilustratele din Petersburg. Sînt geloasă pe tine că te afli în inima lui. Ce fericit eşti tu ! Şi de ce oare numai tu să ai parte de toate ? Şi de Isaakii, şi de muzee, şi de nopţile albe... Ce rău îmi pare că ultimele zile ale călătoriei tale ţi le-a stricat accesul de malarie ! Pe aici se spune că medicii turci tratează malaria într-un mod deosebit de eficace.

Da, să ştii că vreau nebuneşte să mă întorc în Rusia şi totodată mi-e teamă s-o fac, căci nu mai am cunoştinţele şi relaţiile din trecut.

Şi-acum — o noutate sau mai curînd — o speranţă. Zilele trecute, în timp ce lucram în moscheea Kahriyeh-Djami, s-a apropiat de mine o pereche distinsă : un arheolog englez, destul de cunoscut (după cum am aflat ulterior), împreună cu soţia lui. L-au interesat lucrările mele, ba a venit chiar şi la Cibukli la mine şi, în concluzie, mi-a propus să-i vînd cîteva pînze. Acest lucru aproape că ar rezolva problema plecării mele la Paris. Banii i-aş fi avut de pe acum în buzunar, dacă stupida mea conştiinciozitate nu m-ar fi făcut să-i cer un răgaz de cîteva zile ca să mai îmbunătăţesc şi să mai retuşez cîte ceva. Acum mă grăbesc să termin.

Peste cîteva clipe, voi duce scrisoarea la poştă. Voi coborî spre Bosfor — este atît de albastru acum ! Şi aerul, şi munţii sînt albaştri, iar delfinii fac tumbe în apa albastră şi ea. Vreau totdeauna să vezi şi tu ce văd eu şi să vezi totul la fel ca mine. Acum trebuie să închei. Scrie-mi cît mai curînd, prieten drag. Dacă vei pleca la Gaspra, să ştii că vei fi foarte aproape de mine : doar să treci marea. Să nu ne fie oare dat să ne revedem ? Se zice că ţărmul turcesc se poate vedea uneori din vîrful Ai-Petri.

22.V.23. Cibukli

Prieten drag, prieten de aur, unde eşti ? Cîteodată îmi pare că vei sosi curînd la Constantinopol şi-atunci încep să te aştept, stau tulburată, nu-mi mai

găsesc astîmpăr. Iată-te intrînd pe neaşteptate, noi avem musafiri, eu mă zăpăcesc, apoi mă arunc de gîtul tău şi te prezint celorlalţi ca pe cel mai bun prieten al meu, sosit chiar acum din inima Rusiei. Eşti asaltat cu întrebări, tu dai răspunsuri pline de spirit, la obiect... Iar eu aştept cu nerăbdare, cu emoţie, să putem rămîne în sfîrşit numai noi doi ! Pe urmă plecăm spre Stambul, vizităm Kahriyeh-Djami, alte moschei, şi muzee, umblăm agale prin bazar, pe ulicioare, pe cheiuri. Tii !

Mă apasă, mă umileşte starea nevolnică de adevărată roabă lipsită de orice speranţă în care mă aflu, femeie fiind. Ieri am înţeles o dată pentru totdeauna că trebuie să trăiesc singură, că eu, cu pasiunea mea pentru artă, îi sînt povară soţului meu, care ar prefera să mă las de pictură, ori să am pentru ea o atitudine de diletant. Ne-am spus unul altuia vorbe aspre şi, în starea mea de atunci, m-am decis din nou să-l părăsesc. Dar unde să plec ? N-am nici un ban să pot închiria o odaie — copiile încă nu le-am terminat, iar englezul meu n-a mai dat nici el pe la mine — şi n-am nici un prieten care să mă poată adăposti măcar pentru un răstimp. Am împrumutat nişte bani, m-am dus s-o iau pe Olia Sazonova şi am plecat amîndouă să bem cîte o halbă de bere, să ne mai răcorim inima. Tocmai în vremea asta trecu pe lîngă noi Gordeev. L-am oprit chiar eu din drum şi l-am invitat la masa noastră. Am discutat mult şi cu aprindere. Încerca să mă convingă că nu voi învăţa nimic copiind fresce, că ar fi o treabă mai utilă pentru mine să pictez peisaje din Stambul. Iată cum sună argumentele lui la care meditez continuu : arta bizantină nu-ţi oferă decît o singură cale de manifestare : grafica, dar şi această cale ar fi prea complicată pentru mine, eleva lui Dobujinski, care, după opinia lui Gordeev, „nu se prea avea bine cu desenul". Nici opera iconarilor ruşi nu poate oferi nimic unui pictor contemporan. Elementul cel mai pregnant al icoanei este contrastul : culoarea neutră a ferecăturii şi, deodată, acele intense tuşeuri de culoare — reprezentînd chipul şi mîinile. Să te foloseşti de arta aceasta, să o înfrunţi, e cu neputinţă, căci în mod inevitabil vei ajunge la stilizare, iar stilizarea nu numai că nu-ţi ajută la nimic, dar îţi este de-a dreptul dăunătoare. Mai există şi o altă cale : spre simbolism. Aici ţinta atacurilor lui Gordeev fu Petrov-Vodkin, „căruia i-a reuşit cîte ceva, dar nu ca urmare, ci în pofida orientării sale spre arta vechilor iconari". În general vorbind, orice încercare a unui stilizator nu face decît să sublinieze „distanţa care îl separă pe omul zilelor noastre de orice iconar, fie el şi unul genial". În legătură cu aceasta a observat pe un ton cît se poate de jignitor că oricine îmi priveşte copiile vede îndată „distanţa incomensurabilă dintre ele şi originalele respective". De fapt, zicea el, nu trebuie să copiezi. Trebuie să te cufunzi în propria-ţi personalitate, căci elementul primordial al picturii este spontaneitatea. Lui i se pare neîndoielnic faptul că foarte curînd tendinţa spre spontaneitate şi umanism îi va înlătura pentru multă vreme „pe scamatori şi pe raţionalişti". „Nu pot să pricep de ce tocmai dumneata, care eşti o întruchipare a spontaneităţii, nu-ţi dai seama de acest lucru şi tot oscilezi între o orientare şi alta.".

Mi-a mai spus că nu am tărie de caracter, a încercat să-mi demonstreze că viaţa închinată artei

este un martiraj şi că pentru un artist adevărat consacrarea nu are nici o însemnătate. Mi-am dat seama că încă mă mai iubeşte. Eram gata să izbucnesc în plîns, totuşi n-am suflat o vorbă despre hotărîrea cu care venisem în oraş. Pe urmă ne-am luat rămas bun şi am fost de-a dreptul uimită s-o aud pe Olia spunîndu-mi, în timp ce mă însoţea, că mă mint pe mine însămi : „În cele din urmă tot te-ai fi întors la soţul tău, torturată de gîndul că eşti vinovată faţă de dînsul".

Olia a venit cu mine pînă la Cibukli şi tot timpul cît a durat călătoria a încercat să mă convingă că eu sînt pur şi simplu orbită, că nu izbutesc să-l văd pe Gordeev sub adevărata lui înfăţişare, întocmai cum, orbit rămîne în prima clipă cel ce răzbeşte din beznă la lumină. „Ochii ăia căprui, cu albul lor gălbenatic, părul acela negru şi drept, ca o coamă de cal, dinţii aceia albi, înghesuiţi unul într-altul şi fără pic de luciu !... Omul ăstă n-ar mişca un deget pentru tine !"

Am venit acasă cu mintea răvăşită şi n-am dormit toată noaptea, gîndindu-mă cîtă dreptate a avut bunul şi dragul meu Sureniant atunci cînd îmi spunea că trebuie să duc o viaţă solitară, pentru că în dragoste voi fi totdeauna o victimă. Moartea lui a fost pentru mine o pierdere cumplită. Doar el a fost acela care m-a luat literalmente „de pe stradă" atunci cînd mă aflam — atît din punct de vedere fizic, cît şi moral — la un pas de pierzanie. Stăteam cu el de vorbă ore în şir, dîndu-ne seama amîndoi că smulgem din mîna destinului serile acelea petrecute la Ialta, în vreme ce oraşul era izolat de

întreaga lume. Aia-Sofia, la care în cei doi ani de cînd sînt la Constantinopol n-am izbutit încă să ajung — eu o vedeam aievea atunci, în orele acelea, o vedeam aşa cum arătase odinioară, cînd încă nu fusese mutilată de turci.

Iar mai tîrziu — vara aceea umilitoare cînd nemţii au ocupat Ialta şi cînd Vardghes Iakovlevici mă învăţase *să nu văd,* în toată amploarea ei, monstruoasa mitocănie de care aceştia dădeau dovadă. Ofiţerii, umflîndu-se în pene, se plimbau alene pe chei, ducînd la braţ cucoane cu pălării uriaşe pe cap. Răsuna întruna acel „Móen", „Móen" asemănător cu miorlăitul unor motani ghiftuiţi.

O, cît de mult doream atunci să primesc de la tine măcar două rînduri pe-o foaie de hîrtie ! Vorbeam despre tine mereu, mereu. Eu îţi aşteptam scrisorile, iar Vardghes Iakovlevici încerca să mă convingă că ele nu mai pot ajunge la Ialta, căci între tine şi noi nu mai era unul singur, ci două fronturi. Totuşi le aşteptam.

Dar convorbirile noastre despre scopul artei privite nu ca obiect de adoraţie, ci ca o contopire a sufletului cu o viaţă superioară ! Îi plăcea să citeze din Fet :

Suflarea vieţii n-o regret, anume.
Ce-i viaţa, ce e moartea ? Pe deplin
Regret doar flacăra ce-a ars în lume
Şi piere-acum în noapte şi-n suspin.

Tocmai flacăra aceea a sufletului nemuritor care piere în noapte şi în suspin o simt acum, gîndindu-mă la bunul meu prieten care nu mai este.

Mi s-a înfiripat o mică speranţă de a pleca la Paris. Încerc să obţin viza necesară. Mi s-a promis o chemare. Mai departe — fie ce-o fi! Te îmbrăţişez.

A ta, Liza

Aici, printre scrisori, se află o fotografie îngălbenită : înaintea unui şevalet, cu o pînză neterminată pe el, şedea, cu cîteva pensule în mîini, un pictor, de bună seamă Gordeev, iar în centrul fotografiei — gravă, pieptănată cu cărare la mijloc, purtînd o rochie largă, uşoară, care îi lăsa gîtul şi braţele dezgolite — îi poza Liza. În felul în care îşi ţinea braţele, împreunîndu-şi palmele lungi şi înguste, în atitudinea ei supusă ce contrasta ciudat cu poziţia mîndră a capului, în linia gîtului, prelungită armonios de cea a umerilor, în toate acestea se ghicea o feminitate sobră — întruchipare a forţei şi slăbiciunii ei dintotdeauna. Aceeaşi atitudine, surprinsă doar în cîteva linii, apărea şi pe pînza de pe şevalet.

Soarele lumina spatele pictorului, încît conturul chipului său văzut din profil era estompat, neclar. Ceva ofiţeresc vădea felul nonşalant în care se aşezase pe scaun, încrucişîndu-şi picioarele încălţate într-o pereche de cizme cu carîmbi înalţi.

Moscova. Bolşoi Palaşovski, 24, apartament 6

Lizocika, scumpa mea, m-ai rugat să-ţi povestesc cum arată Ialta de astăzi. Ca s-o fac, a trebuit să-mi amintesc felul în care a arătat odinioară. Astfel, răsfoind tezaurul nostru epistolar, am găsit

scrisoarea ta, cea „în mai multe volume", cu prolog şi epilog. Nefiind înzestrat cu harul tău beletristic, voi folosi totuşi aceeaşi formă, după părerea mea destul de reuşită. Aşadar :

PROLOG

Dacă altcîndva Ialta era alcătuită din tătari-călăuze, un chei şi magazine, trebuie să-ţi spun că astăzi călăuzele au dispărut cu desăvîrşire. Cheiul e mai greu de schimbat, întrucît are ca elemente constitutive un ţărm, cerul şi apa mării. Totuşi acele vechi locuri amenajate pentru baie au fost lăsate în paragină şi duc dorul oamenilor, iar bărbaţii şi femeile, despărţiţi de un gard plin de găuri, fac baie aşa cum i-a făcut mama, pentru ca după aceea, numai în chiloţi şi în sutiene să se ducă spre a se răcori la cîrciumioara tătărască, aflată într-un subsol de lîngă plaja Jeltîşevski.

VOLUMUL ÎNTÎI

Ca un fenomen necunoscut în Ialta de altădată trebuie amintit, în primul rînd, un continuu tropot stîrnit de capre şi de cucoanele de prin partea locului. Caprele tropotesc pe caldarîm cu copitele — ceea ce e cu totul firesc — iar cucoanele — cu tălpigii lor de lemn. Caprele, după cum am aflat, au fost achiziţionate de la tătari în anii de foamete 1920 şi 1921, s-au înmulţit vertiginos, astfel că acum pot fi văzute nu numai prin poieni şi prin vii părăsite, ci şi prin curţile din centrul oraşului. Tălpigii cu

cureluşe, un fel de sandale, datează tot de atunci. De altfel, sînt amintiţi şi în cunoscutul şlagăr „E zarvă mare azi la alde Schneerson". Se vorbeşte acolo despre o nuntă la care *„mireasa s-a gătit de sărbătoare : are drept voal — un sac zvîrlit pe umeri, tălpigi de lemn poartă-n picioare"*.

O altă noutate e un lucru serios şi se cheamă „Universitate populară". Nu are un sediu permanent, astfel că prelegerile se ţin cînd la Şcoala muncitorească sovietică (fostul liceu de băieţi), cînd la amfiteatrul Alexeevski. Am asistat la una din ele, din simplă curiozitate. A ţinut-o un bătrîn profesor universitar, pe nume Dereviţki şi, cu toate că vorbea peltic, ca un copilaş, povestind despre „vasele etlusce", prelegerea s-a dovedit interesantă şi lumea a ascultat-o cu atenţie.

Cinematografele prosperă, cu toate că „Electrobiograful lui Dron" se pare că şi-a încetat activitatea, cedînd locul „Chefirului *à la* Mecinikov", pe care îl vinde un ins rumen şi bărbos, îmbrăcat într-o cămaşă rusească, peste pantaloni. „Odeonul" mai există, iar la „Olimp" prezintă spectacole teatrul de miniaturi „Tabacherea lui *Polichinelle*", sosit aici în turneu. De remarcat că fiecare program al acestuia se numeşte „priză" — priza întîi, a doua, a treia etc. Am fost, pare-mi-se, la „priza a noua". Era prezentată miniatura „Vuieşte Marsilia nocturnă". „O doamnă cu negre mănuşi" a intrat într-o tavernă şi a comandat curajoasă „o cupă de vin". Apoi a apărut un bătrîn viorist, în urma lui un apaş, şi pe scenă, în sunetele unui tangou, s-a petrecut aievea ceea ce tulbură atît de mult lumea în romanţa cu pricina. Către sfîrşit, prezentatorul a cîntat cu mult succes romanţa „Picurii din neguri curg ca nişte lacrimi".

Circul este şi el o noutate, măcar pentru motivul că pe afişele lui stă tipărit cu litere uriaşe, roşii, cuvîntul „Vacă". Asta înseamnă că, odată cu biletul de intrare, ţi se înmînează şi unul de loterie, cu care poţi cîştiga, la sfîrşitul spectacolului, o oală, o cană, sau chiar o vacă, adusă cu multă pompă în arenă. Personal am cîştigat o scrumieră făcută din scoici. Printre spectatori erau mulţi tătari pentru care însuşi circul reprezintă o noutate, nemaivorbind de ocazia ce li se oferă de a cîştiga o vacă.

Magazinele, hotelurile şi bazarul. Cele dintîi, de altfel ca şi în alte oraşe, se deosebesc prin aceea că odinioară pe firmele lor sta scris cu litere de un arşin numele patronului, iar astăzi pe primul plan a trecut „numele" mărfii, aşternut cu vopsea albă de-a curmezişul vitrinei, în timp ce patronul stă, nebăgat în seamă, într-un ungher al prăvăliei. Unele magazine zac cu obloanele trase, totuşi multe dintre ele sînt deschise şi negoţul se desfăşoară în voie, deşi localurile unde se mănîncă „cebureki", cafenelele şi restaurantele, în care se găteşte minunat, sînt mult mai numeroase decît magazinele.

La uşa unui restaurant se află o ditamai firma cu inscripţia „Bon appétit", iar pe firma unei cizmării, un leu înfricoşător încearcă zadarnic să sfîşie o cizmă. Explicaţia : „Poţi s-o sfîşii, dar la cusături tot nu se rupe". La cizmăriile de aici ai posibilitatea să-ţi faci de comandă pantofi maro cu vîrf ascuţit, denumiţi „Jimmy", şi chiar mi-aş fi comandat o pereche dacă aş fi avut mai mulţi „boşli", după expresia localnicilor.

Nu ştiu dacă în trecut au fost pe aici şi văcsuitori de ghete. Acum, dai de ei la fiecare pas. Îşi zic cu mîndrie „asirieni" şi-ţi fac pantofii cu cremă „funk", aromată ca o pomadă.

VOLUMUL AL DOILEA

La uşa hotelului „Oreanda" stă un portar bărbos, purtînd o livrea cu fireturi de argint. Domni bine hrăniţi, eleganţi, şi doamne îmbrăcate după ultima modă, cu inele, brăţări şi cercei scumpi, vin aici cu automobile, mulţi din ei direct de la Simferopol — persoane care pot oricînd să dea sus-numitului portar un bacşiş de o sută de ruble. Sînt tocmai acei nepmani despre care m-ai întrebat într-una din scrisori.

La bazar poţi cumpăra tot ce pofteşti : carne proaspătă, păsări şi peşte. Din Ucraina sosesc aici felurite legume : roşii, castraveţi, varză. Prin oraş vezi tătari purtînd coşuri încărcate cu fructe : cireşe, căpşuni, struguri. La bazarul de aici am fost de cîteva ori.

Portul şi-a schimbat mult înfăţişarea, e aproape pustiu, în timp ce cheiul flotei de cabotaj, căruia, cîndva, i-ai făcut o descriere atît de pitorească, a rămas, pare-se, la fel ca în trecut, deşi turci nu mai vezi nici unul. Vapoarele aduc însă, ca şi odinioară, făină, furaje, ciment. Pepenii verzi şi galbeni sînt aşezaţi în piramide uriaşe, pe drept cuvînt cît cele egiptene. Poţi cumpăra oricînd un pepene, chiar şi în toiul nopţii. Străzile au primit, desigur, alte denumiri (deşi localnicii le zic tot ca în trecut) : „Dvoreanskaia" se numeşte acum „Sovetskaia", „Meerovskaia" —„Volodarskaia", iar „Kutuzovskaia" (!) — strada „Sverdlov". Hotelul „Franţa" şi-a schimbat denumirea în Hotel „Ucean-Su", iar „Metropol" în „Comuna din Paris".

VOLUMUL AL TREILEA

Un om înalt, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, cu mustaţă şi o barbă neagră, îmbrăcat în tolstovcă şi cu cravată la gît, umblă cu paşi grăbiţi prin oraş. Poartă o cutie albastră prinsă într-o curea petrecută pe după umeri ; pe cutie inscripţia : „Plăcinte calde Todorski". Din cînd în cînd omul se opreşte şi strigă în gura mare : „Plăci-i-nte ! Kura-a-bie !" Omul nu-i altcineva decît vestitul — altădată — jurist Todorski. Kurabie n-am gustat, în schimb plăcinte am cumpărat cîteva. Încercînd însă, într-una din zile, să intru cu el în vorbă despre vremurile de altădată, să arunc o privire „dincolo de plăcinte", n-am dat decît de un zid politicos, impenetrabil şi absolut indiferent — dacă se poate spune astfel despre un zid.

Generalul Petrov. Acolo unde cheiul se întîlneşte cu strada Morskaia, stau rînduite mai multe ghivece cu cineraria şi brumărele. Se găsesc şi flori tăiate. Le vinde un om în vîrstă, cu o înfăţişare bravă şi cu părul cărunt, tuns scurt. Chipul lui calm exprimă voinţă şi stăpînire de sine. Este fostul general de infanterie Petrov, care a refuzat (se zice) să intre în rîndurile Armatei Roşii, cu toate propunerile măgulitoare care i s-au făcut. Am stat mult de vorbă cu dînsul, dar aproape exclusiv des-

pre treburile locale. Se spune că în curînd va veni la Ialta un regizor care va turna filmul „Hoţul neprins e negustor cinstit". M-a întrebat dacă mi-am încercat norocul la „ruleta" lui Tutebadze — în ultima vreme lumea joacă acolo pe sume mari, îndeosebi o doamnă în vîrstă, modest îmbrăcată, venită în oraş din altă parte. Dacă am fost la colocviul „Există sau nu Dumnezeu?" la care a participat însuşi mitropolitul Vvedenski. Întrebîndu-l însă eu pe dînsul dacă a văzut sau nu filmul „Aventurile lui mister West în ţara bolşevicilor", s-a limitat să surîdă ironic şi să-mi spună că, din păcate, grija pe care trebuie s-o acorde florilor îl împiedică să frecventeze cinematografele.

Toţi aceştia sînt rămăşiţe ale fostului imperiu... Printre ei se află şi cîţiva demenţi, despre care nu-mi vine să scriu, deoarece compromit într-un fel impresia pe care ţi-o lasă Ialta cea frumoasă, cu ulicioarele ei înguste şi povîrnite, cu căsuţele împodobite de glicine, cu elegante portiţe de fier în zidurile de piatră cenuşie: Ialta pe care tu o iubeşti şi de care m-am îndrăgostit şi eu.

Şi pentru că a venit vorba, îţi mai spun că bătrînul platan se înalţă şi astăzi pe chei, contrazicînd spusele lui Puşkin despre „indiferenţa" naturii. El tocmai că nu-i cîtuşi de puţin indiferent. Aş zice chiar că-i uimitor de receptiv, că este înzestrat cu memorie şi ar putea povesti cîndva omenirii cutremurate istoricul Ialtei de la genovezi şi pînă la bătălia pentru Crimeea.

Acum, cîteva cuvinte despre Vardghes Iakovlevici Surenianţ, dascălul şi prietenul tău. Un bătrîn de prin partea locului mi-a povestit că pe Vardghes Iakovlevici l-ar fi petrecut pe drumul de veci întreaga intelectualitate a Crimeii. Ultimul omagiu i-a fost adus de celebrul actor Vagram Papazian. Cică s-ar fi păstrat chiar un desen al nu ştiu cărui pictor, reprezentînd acea tristă şi solemnă procesiune. Imaginează-ţi însă uimirea mea în clipa cînd mi-am dat seama că bătrînul cu pricina nu este în stare totuşi să-mi indice, măcar cu aproximaţie, locul unde se află mormîntul lui Surenianţ: cică ar fi pe undeva prin preajma bisericii armeneşti, interiorul căreia a fost pictat chiar de dînsul. În anul 1921, Surenianţ răspundea de activitatea unei secţii a Uniunii artiştilor plastici, locuind pe atunci în casa doctorului Favorski. Am încercat să găsesc pe altcineva care să-l fi cunoscut, dar, din păcate, n-am izbutit. Căutările mele s-au întrerupt pe neaşteptate. Revenind dintr-o excursie în parcul Nikitski, m-am îmbolnăvit de malarie.

(Scrisoare neterminată şi neexpediată. Fără dată.)

29.V.23. Cibukli

Îmi dau seama adeseori că nu am alt Dumnezeu decît pictura, şi că toate celelalte aspiraţii ale mele sînt, de fapt, nişte aspiraţii meschine. Această idee mă tulbură şi mă umileşte. Sînt pesemne capabilă de fapte bune numai cînd e vorba de alţii, şi asta de teamă să nu fiu considerată drept o egoistă sau, pur şi simplu, o proastă. Acum recunosc din ce în ce mai frecvent acest fapt (doar în sinea mea, căci tu eşti departe) şi nu ştiu de ce, dar asta mă face să lucrez mai bine decît altă dată. Poate că tocmai aceasta şi este „Dumnezeul" sau „mîna"

care mă conduce — n-aş putea spune dacă pe calea perfecţiunii — dar în orice caz pe o cale ferită de ceea ce se cheamă idolatrie. Lucrul acesta ar putea să pară ridicol — nu-i aşa ? — să renunţi la prestigiu, cîtă vreme nu ai un prestigiu, şi la bunăstare, cînd stai fără un ban în buzunar ? Nu ştiu în ce măsură are dreptate Gordeev cînd încearcă să mă convingă de zădărnicia pasiunii mele pentru Bizanţ, însă cred că are dreptate într-o altă chestiune, mult mai importantă : dacă nu eşti în stare să accepţi ideea uitării de sine, ideea martirajului, nici nu merită să te apuci de lucru. În artă există, desigur, o serie de *„brasseries"* cu patroni respectabili şi nu-i nimic mai simplu decît să lucrezi într-o asemenea *„brasserie"*, păcătuind în taină cînd şi cînd şi obţinînd cîştiguri onorabile pentru pîinea cea de toate zilele. E drept, sînt săracă, lipsită de adăpost şi de fapt, cu desăvîrşire singură, însă ştiu prea bine că toate acestea vor fi *numai* pînă în clipa cînd voi purcede la realizarea pînzelor pe care încă nu le-am realizat. Iar atunci cînd voi purcede la fapte, îmi va fi de folos totul, pînă şi ceea ce înseamnă osîndă pentru sufletul meu, aşa cum osîndă îmi este şi despărţirea de tine.

Cred că au ajuns să te mire cugetările mele etico filozofice. Să ştii încă că sufletul mi se pîrguieşte cumva, de unul singur, „la soare". E o plantă gingaşă şi, vai, cît mi-e de greu s-o îngrijesc de una singură, fără ajutorul tău !

Cam aşa stau lucrurile, dragul meu prieten. Zilele acestea Gordeev pleacă la Paris. A avut şansa să obţină viza necesară. A făcut însă parte, ca ofiţer, din corpul de armată rus, care a luptat în cadrul armatei franceze, împotriva nemţilor. Poate că

avem să ne întîlnim acolo. Ar fi bine... Am scris aceste cuvinte şi mi-am zis în sinea mea : oare ar fi, într-adevăr, bine ?

Pentru numele lui Dumnezeu, răspunde-mi ! Mi-am pierdut orice răbdare, mă frămînt şi mă gîndesc întruna la tine. Oare eşti sănătos ? Unde te afli ? Cum să-mi explic tăcerea aceasta fără sfîrşit ? Anexez la scrisoare 50 de piaştri pentru timbre : poate ai necazuri cu banii ?

5.VI.23.

„Preapăcătosule părinte Constantin ! Nu căta asupra nurilor muiereşti, căci nurii aceia dulci-s ca mierea la început, dară mai apoi mai amari decît fierea suntu. Nu-ţi înălţa ochii asupră-le, căci mormîntul îţi vei găsi. Să fugi de farmecele muierii, precum Noe de potop, precum Lot de Sodoma. Căci ce este oare muierea ? Mreajă urzită de diavol, bucurie a Satanei, cuib de vipere, boală fără leac, capră turbată, vifor de miază-noapte, zi furtunoasă. Mai bine friguri în oase decît rob la nevastă : frigurile te zgîlţîie şi te lasă, dară nevasta te bagă în groapă. De-o iei cu binele — se-nfumurează, de-o iei la palme — mai rău turbează. Mai rea-i o nevastă, ca orice năpastă."

Toate cele de mai sus să-ţi fie de învăţătură. Căci după cîte văd, blonda te-a acaparat cu totul...

Pe data de optsprezece plec la Paris. În cîteva zile voi primi viza, iar în acest răstimp lucrez de dimineaţă pînă seara, să termin copiile de la Kahriyeh-Djami. În sfîrşit, spre noi redute ! Scrie-mi acolo, deocamdată pe numele lui Gordeev *(103,*

Rue de Rennes, Paris VI, pentru mine). Dar pentru orice eventualitate, scrie-mi şi aici. Poate că voi mai întîrzia cu plecarea şi am să fiu îngrijorată, neprimind răspunsul tău. Scrie-mi cît mai curînd ! Liza, prietena ta cea mică. (În talie ! Am slăbit îngrozitor !)

10.VII.23. Cibukli

Mă întrebi ce anume mă ţine aici. Nu, nu este soţul meu pricina. Am hotărît amîndoi, cu mult calm, să ne despărţim. Ne uşurează despărţirea şi faptul că pe el a început să-l preocupe altcineva, şi-apoi, are foarte multă treabă la domeniile hedivului. E un om de acţiune, şi-a pus în gînd să se îmbogăţească şi eu sînt convinsă că odată şi-odată îşi va atinge scopul. E molcom la fire, ticăit, în schimb tenace şi ager la minte, ştie să-şi apere interesele, ba chiar izbuteşte să le vadă acolo unde alţii nu văd nimic. Faţă de mine s-a schimbat, în sensul că acum nu-i sînt prea necesară, ba chiar, cu firea mea nechibzuită, îl şi deranjez întrucîtva.

Fireşte, doresc foarte mult să plec la Paris, însă încerc o oarecare teamă s-o fac acum, în preajma iernii, cînd n-am un ban în buzunar, n-am haine şi nici încălţăminte. Îţi mulţumesc, dragule, pentru intenţia de a mă ajuta. Poate că vei putea întradevăr să găseşti pe cineva la Paris care să mă împrumute cu o mică sumă, sau să-mi găsească de lucru. Nenorocirea e că am uitat totul : matematica, dactilografia etc. Mai am speranţa să mă ajute hedivul. Se află acum la Paris. Vreau să-i cer un împrumut pe care să i-l restitui în vreo

doi ani de zile. Problema e însă complicată, căci hedivul mă place, lucru pe care nu trebuie să-l bănuiască geloasa lui metresă. Cu alte cuvinte, trebuie să-i vorbesc în aşa fel, încît să nu-şi permită să-mi facă vreo propunere jignitoare, altfel toate planurile mele s-ar nărui. Îţi dai seama ce talent de Şeherazadă îmi trebuie ? În vremea cînd predam lecţii prinţeselor, mă invita mereu, însoţită fiind de negri, în apartamentele femeilor, unde purtam cu ele conversaţii interminabile. Temîndu-mă să nu înceapă a-mi face curte, vorbeam îndelung despre politică, la care nu mă pricepeam cîtuşi de puţin, şi-l înfricoşam cu aventurile romantice ale rusoaicelor din Stambul. Numai că nu-i chiar atît de uşor să-l înfricoşezi ! Atunci, totul s-a sfîrşit cu bine. Acum însă, va fi ceva mai complicat. Trebuie să-i trezesc interesul pentru pictură, deşi ştiu că aceasta nu l-a preocupat niciodată. Oare voi izbuti ? Cine ştie ! Tare ciudată mai e şi soarta asta a mea ! Unde-i bine, nu-i de mine, unde-i rău — hop şi eu. De fapt, aş dori, după cum cred că bănuieşti şi tu, să fac nu portretul hedivului, ci portretul tău.

Da, am avut şi voi mai avea încă stări depresive şi nu trebuie să mă cerţi pentru asta. Doar sînt femeie, mi-e greu s-o duc de una singură, am atîta nevoie de un sprijin prietenesc, de nădejde, am nevoie de tandreţe. Acum nu trăiesc decît din „reflexe“, aşa cum te-ai exprimat tu odată. Unii spun că aş fi un Don Quijote, alţii că nu încerc să mă modelez eu după tipicul vieţii, ci vreau să modelez viaţa după tipicul meu. De latura practică a vieţii nu am habar. Tot ceea ce alţii izbutesc să realizeze foarte lesne, eu nu izbutesc decît după

îndelungate eforturi. Iată, chiar şi în momentul de faţă există multă lume care capătă pur şi simplu un ajutor din partea Crucii Roşii pentru a pleca în America. E drept, pînă acum n-am apelat la filantropie. Cînd însă m-am hotărît s-o fac, cei în cauză m-au refuzat, şi asta m-a durut nespus.

Desigur, nu vreau să învinovăţesc această Cruce Roşie, care a făcut mult bine ruşilor. Cunosc însă şi cazuri cînd celor care îi ajutau pe nevoiaşi li se răspundea prin minciună şi pungăşie. Astfel că supărarea nu-i doar a mea. Totuşi nu mai vreau să mă adresez nicăieri.

Scrie-mi, dragule.

20.VII.23

Mă aflu şi astăzi pe aceleaşi vechi redute! Cu deosebirea că port de pe acum în buzunar viza şi biletul de călătorie. Cu banii însă o duc foarte prost. Întîmplător, am mai vîndut cîte ceva din „Bizanţuri". Soţul meu s-a împrumutat de la cineva ca să mă ajute şi iată-mă acum, aproape fără nici o leţcaie, gata să plec la Paris!... „Împărăţia cerurilor cu trudă se cîştigă". Şi tot de acolo: „Fiţi precum păsările cerului".

Am mult de lucru, plec astăzi la Kahriyeh-Djami să mai verific cîte ceva. Caut cumpărători. Mă agit să obţin nişte scrisori către Charles Diehl şi alţi cunoscuţi bizantinologi francezi.

Se întîmplă uneori ca luîndu-ţi rămas bun de la cineva, să-ţi dai seama în sinea ta că asigurările de tipul: „Să dea Dumnezeu să ne mai vedem" etc. nu pornesc din inimă, sună fals. Aşa mi s-a întîmplat şi cu drăguţa de Olia Sazonova, de care

mă apropiasem atît. Ne-am înţeles că ne vom scrie, am plîns un pic amîndouă, ca în cele din urmă să-mi spună că pentru ea — nu mai există timp. Că ceea ce a simţit, întîlnindu-mă, nu se va mai repeta niciodată şi în nici un fel de împrejurări: „Ne-a fost dat să ne întîlnim şi slavă Domnului! Nu trebuie să ne amăgim că ne vom mai întîlni vreodată. Poate doar în ziua învierii morţilor". Ea crede că în ziua aceea se va întîlni cu răposatul ei soţ. Am lăsat-o să predea în locul meu lecţii de desen în cîteva familii de turci şi, în ceasul despărţirii, am convins-o să nu se angajeze ca pianistă la cinematograf. Iau cu mine la Paris cîteva miniaturi de-ale ei. Sînt nespus de frumoase. Poate voi reuşi să vînd cîteva.

La fel şi în copilărie, cînd ne întorceam acasă din vilegiatură, eu aveam o groază de treburi: să sărut toţi pomii îndrăgiţi, să poposesc cîteva clipe în toate ungherele ştiute doar de mine. Încerc o anume părere de rău şi acum, părăsind Stambulul cu tot primitivismul său, cu întreaga lui poezie, cu lenevoasa lui voluptate, cu viaţa lui agitată, multicoloră. Uit repede limbile străine, iar uitînd o limbă, pierzi din amintire şi spiritul acelui popor. Oricît de ciudat s-ar părea, pe lîngă nefericire, am avut parte aici şi de fericire. De cînd m-am despărţit de tine, îmi vine greu uneori să deosebesc una de cealaltă. Cît de mult aş dori să revin aici împreună cu tine! Dacă aş fi avut bani, nu m-aş fi grăbit să plec, mai ales că nu mi-am terminat nici schiţele de la Kahriyeh-Djami. Şi-acum, iată o chestiune importantă: englezul meu nu numai că a reapărut, dar mi-a făcut şi propunerea să editeze la Londra un album

cu schiţele mele. Fireşte, e un lucru încă incert, dar, fără de speranţă, ai mai putea oare trăi ? Pînă atunci, însă, în loc să mă folosesc de zilele senine pentru a-mi continua lucrul la Kahriyeh-Djami, sînt nevoită să pictez pentru bani. Să-ţi explic asta mai amănunţit. Pe data de două, aliaţii s-au retras, iar pe data de şase, cu prilejul reîntoarcerii armatei turceşti, Stambulul s-a împodobit cu steaguri, flori şi arcuri de triumf. În faţa şirurilor de ostaşi au fost înjunghiate o mulţime de oi. Păgînii ! Totodată însă turcii s-au gătit să-i măcelărească pe armeni şi pe greci, pînă la unu ba la o adică şi pe ruşi. Deocamdată, treaba s-a soldat cu arestări în masă, însă măcelul stă gata să înceapă şi nu-i deloc lipsit de primejdie să ieşi de una singură pe stradă. Mă vei întreba ce legătură au toate acestea cu problemele mele materiale. Iată ce legătură : În oraş au fost date jos toate firmele scrise în limbi străine. Urmează să fie pictate altele, în limba turcă. Din cîte îmi amintesc, este pentru prima oară cînd în domeniul picturii cererea a întrecut oferta. Pictez şi eu. Ce să-i faci ! Sînt tot un fel de naturi moarte, doar că se mai adaugă numele, ba, uneori, şi portretul patronului. E un gen nou ! Şi nici măcar nou nu e, dacă ar fi să ne amintim de Toulouse-Lautrec.

Astăzi a avut loc şi aici la noi, pe domeniile hedivului, o „revoluţie". Muncitorii au cerut sporirea salariilor, iar directorul nostru, elveţianul, n-a vrut să le satisfacă cererea, ascunzînd hedivului adevărata situaţie. E un ticălos ordinar, un egoist şi un prost.

Te sărut cu duioşie. „Ghiul-ghiul", zîmbeşte ! Aşa îşi zic, luîndu-şi rămas bun, turcii.

CAPITOLUL AL ŞASELEA

14.X.23

Prieten drag, mă aflu de patru zile la Paris. Încă nu am fost nicăieri, pentru că mi-a picat îndată o comandă urgentă : decorarea unui cabaret. Şase sute de franci pentru zece zile de lucru, adică o lună întreagă de existenţă în condiţii satisfăcătoare. Încerc, aşadar, două feluri de sentimente : unul, nedemn, al dorinţei de cîştig, altul, demn, de speranţă. Muncesc de dimineaţa pînă seara tîrziu. Îţi scriu acum, stînd în pat. Deocamdată, îţi urez toate cele bune.

A t a, L i z a.

20.X.23. Paris

Răbdare, prietene. Vei primi în schimb o scrisoare lungă. Folosesc intenţionat un stil telegrafic, ca să nu mă fure condeiul. De fapt, nici n-am prea văzut mare lucru. Îţi voi scrie în curînd. E minunat de frumos Parisul şi cumplit de interesant !

2.XI.23. Paris

În sfîrşit, izbutesc şi eu să-i scriu scumpului meu prieten !

Am plecat din Stambul vînzînd cîte ceva din „Bizanţul" meu. Am călătorit fără escală, pînă la

Marsilia. Aveam bilet de covertă, s-a pornit tangajul, pe urmă furtuna. Apa m-a răzbit pînă la piele, am înghețat, toate lucrurile mi s-au udat și ele, căci valurile se abăteau în voie peste cortul în care îmi petreceam nopțile. Sînt istovită de moarte, nici acum nu mi-am venit în fire, am slăbit îngrozitor și mă tem serios pentru plămînii mei. Bătută de același vînt înghețat, de aceeași ploaie amestecată cu zăpadă, am izbutit în cele din urmă, coborînd la Marsilia, să ajung pînă la tren, pentru ca a doua zi dimineață să fiu la Paris. Pe Gordeev l-am găsit într-o odaie minusculă, aflată la etajul al șaselea, cu ferestrele dînd spre Montparnasse. Am ajuns pînă acolo cu metroul (cale ferată subterană). El mi-a cedat odaia, mutîndu-se la un prieten, iar eu am zăcut două zile în pat, sleită de puteri, coborînd numai pentru masa de prînz. Pe urmă am pornit în căutarea hedivului, pe care l-am găsit pregătindu-se, cu metresa lui, să plece chiar a doua zi în sudul Franței, unde are de gînd să petreacă toată iarna. I-am dus în dar două acuarele înfățișînd parcul din Cibukli, pentru care am primit 300 de franci — să-mi iau un palton, după cum mi-a dat să înțeleg metresa. Într-adevăr, la Stambul, unde sînt mulți cerșetori, balahonul[1] meu nu producea o impresie atît de puternică precum aici, la Paris. După o asemenea amabilitate, firește că n-am mai îndrăznit să-i cer hedivului un împrumut de 25 de mii de franci pe care să i-l achit în timp de doi ani, așa cum plănuisem la plecarea din Stambul. Dă-l încolo de hediv !

---

[1] În sens ironic : haină prost cusută (exagerat de lungă și de largă).

Pe urmă am decorat un cabaret în stilul lui Watteau, după schițele lui Gordeev. A fost o muncă foarte grea ! E un cabaret de noapte, luxos, în Place Pigalle, se deschide la miezul nopții : cîte nu mi-a fost dat să aud aici despre aceste localuri ! Cînd eram pe terminate, Gordeev s-a milostivit și m-a lăsat pentru o jumătate de zi să mă duc la Luvru. Ce să-ți povestesc despre acesta ? Am rătăcit prin sălile cele fără de sfîrșit mută de încîntare că mă aflu la Luvru și oprindu-mă din loc în loc, după inspirație. Dar iată că am dat de Leonardo și de Rafael. Înaintea celui dintîi mi s-a tăiat răsuflarea, iar înaintea celui de-al doilea literalmente m-am cutremurat și multă vreme după aceea nu mi-am putut astîmpăra un tremur lăuntric, de parcă m-ar fi răzbit gerul pînă la oase. Cît despre Gioconda, pe aceasta n-am observat-o, poate pentru că ziua a fost mohorîtă, o zi de-a dreptul ca la Petrograd. Închipuie-ți însă că pînă și această ochire fulgerătoare „din înălțimea turnului Eiffel“ (pe care încă nu l-am văzut) mi-a adus multă bucurie și putere : am simțit o irezistibilă, covîrșitoare poftă de lucru !

Am mai fost de cîteva ori și la faimoasa „Rotonde“, unde n-am găsit absolut nimic interesant. Lume de tot soiul stînd înghesuită, în aer închis, în vuiet de glasuri, discutînd afaceri sau, pur și simplu pălăvrăgind. După liniștea de la Cibukli, iadul acesta m-a zăpăcit. Prefer să stau seara acasă.

De soțul meu m-am despărțit cu multă tandrețe. Ne-am decis să vedem cum ne-o fi soarta, dar mi s-a și făcut dor de el și aș vrea să-l aduc aici, dacă nu și-a făcut între timp alte planuri. Mă tem însă că o să-i repugne viața mea dezordonată, bo-

emă. Şi-apoi, Gordeev este şi el un obstacol serios. Sîntem prieteni, însă trecutul e încă mult prea aproape de noi. Va fi gelos pe soţul meu, deşi acum îl preocupă o altă femeie şi gelozia mă roade pe mine, mai ales datorită faptului că este şi ea pictoriţă (venită din Elveţia) şi e mai tînără decît mine. Cît despre el, are un caracter turbat pe care nu-l poţi suporta nici măcar în relaţiile prieteneşti, nemaivorbind de viaţa conjugală. De s-ar însura mai repede ! Ah, cît de mult mi s-a urît cu dramele !

26/27.XI.23. Paris

Te plîngi că-ţi vorbesc prea puţin despre Paris. Ei, află atunci că astăzi e Sf. Ecaterina despre care ştiu doar un singur lucru, şi anume, că e protectoarea fetelor bătrîne. De sărbătorit însă o sărbătoresc „catrinetele", care nu sînt cîtuşi de puţin fete bătrîne, ci, dimpotrivă, foarte tinere.

La amiază, după micul dejun (servit la locul de muncă), toate vînzătoarele de prin magazinele la modă (şi din cele care nu sînt la modă), cusătoresele şi modistele, umplu străzile şi bulevardele, iar odată cu ele, fireşte, întreg Parisul. Poartă costume fanteziste, multicolore, unele din ele se plimbă cu taxiurile învîrtind în mîini pîrîitoare, bastoane şi panglici de hîrtie, aşa-numitele „limba soacrei", altele prăpădindu-se de rîs şi cîntînd, se înghesuie pe trotuare. Bărbaţii caută să nu piardă ocazia, astfel că nici o catrinetă drăguţă nu rămîne nesărutată. Se smucesc, ţipă, dar chipurile lor radiază de mulţumire. Toţi sînt amici, se cunosc cu toţii.

Pe la ceasurile trei începe o altă procesiune : dinspre cartierul latin vin studenţii, purtînd halate şi măşti caraghioase, cilindre, gambete şi chipie multicolore şi li se alătură catrinetelor. Multă lume îşi îmbracă în ziua aceasta copiii în costumaşe nespus de pitoreşti ; pînă şi pe cîte un prunc aşezat în cărucior poţi să-l vezi cu tichie colorată. Pe stradă se vînd salate ieftine, castane glasate şi *fleurs d'orange* artificiale. Seara, după ora opt, încep balurile. Se dansează charleston, two-step, tango şi se oferă premii pentru cele mai originale costume.

Şi totuşi Parisul e trist, adîncit în gînduri. Războiul s-a sfîrşit în urmă cu cinci ani, dar pentru multă lume el mai continuă şi astăzi. Rar întîlneşti o familie care să nu fi pierdut pe cineva ; şi amintirea celor dispăruţi e neştearsă. Mai poţi întîlni şi acum pe cîte o tînără femeie purtînd doliu după soţul ei căzut la Marna sau la Verdun. Şi sînt atît de mulţi invalizi, orfani, mame care şi-au pierdut copiii ! Poţi vedea adeseori, chiar în zilele de sărbătoare, cîte un chip palid, îndurerat, privind pe fereastră de după colţul perdelei.

Nu ştiu dacă ţi-am scris că am început să frecventez Academia. De fapt, e o denumire pompoasă dată unor ateliere din cele mai obişnuite. Vii, achiţi taxa pentru o şedinţă şi îndată un model nud îţi stă la dispoziţie.

Mă întrebi cum am izbutit să obţin viza. Foarte simplu : Gordeev mi-a făcut rost de un contract fictiv în care se arăta că am fost angajată într-un post de retuşor. Ce-ar fi să te rostuiesc şi pe tine la Sorbona ? Ah, dragul meu, ce trist e să faci glume !

11.XII.23

Timpul zboară ca un meteor, pe nesimţite. Îţi mulţumesc, dragule, pentru scrisoarea ta caldă, pentru grija pe care mi-o porţi. Gordeev m-a luat din nou ca ajutor al lui, să decorăm un alt restaurant, de data aceasta în stil japonez şi în culori tempera. Mulţumesc cerului că nu i-am devenit soţie. Ştii şi tu cît de dragă îmi este natura, însă nicidecum într-o asemenea întruchipare căzăcească, sălbatecă.

Am fost din nou la Luvru şi, în timp ce călătoream de-a lungul secolelor, m-am gîndit că arta adevărată a izvorît totdeauna dintr-o necesitate morală şi, prin urmare, a fost structurată după legile vieţii sufleteşti. Oare de ce pictori de toate orientările caută de patru secole încoace (şi găsesc) mereu alte taine în opera lui Rembrandt ? Dacă ne va fi dat să ne revedem (şi eu nutresc continuu această speranţă) la Paris, să ştii că la Luvru te voi duce direct la autoportretul lui cu paletă şi peneluri (datînd din anul 1660), la omul acela vîrstnic, pe care tot ai vrea să-l întrebi cum de-a fost în stare să aducă culoarea la o asemenea complexitate, încît ochiul omenesc să nici nu mai poată cuprinde toată gama aceea infinită a nuanţelor. Cum de-a izbutit ca pe fiecare centimetru patrat de pînză să se petreacă o alternare lentă, dar continuă, a unor insesizabile semitonuri ? Şi, mai ales, cum se întîmplă că acea lumină cu licăriri palide izbuteşte să ne istorisească întreaga poveste a vieţii lui, a suferinţelor sale, care ajung să ne fie atît de apropiate, încît par să fi fost înseşi dezamăgirile noastre, speranţele şi patimile noastre ?

Cu greu îmi vine a crede că, la Academia despre care ţi-am scris, voi izbuti să aflu răspunsul la toate aceste întrebări. Am nevoie de un dascăl, însă nu de unul ca Gordeev, care, pe cînd eram încă la Stambul, îmi demonstra cu aprindere că pentru un pictor adevărat nu-i nimic mai primejdios decît stilizarea, pentru că aceasta roade arta precum „apa regală“, iar venind la Paris, s-a apucat el însuşi, foarte energic, de stilizare. N-ar fi contat totuşi nici acest lucru, dacă el ar fi dat dovadă de-o atitudine corespunzătoare, dacă ar fi privit această ocupaţie numai din punct de vedere material. El însă a început să lucreze cu pasiune, să se perfecţioneze rapid şi nici că-i mai vine greu să treacă de la Watteau la Hokusai. Pentru mine însă această lucrare de restaurant, comandată, este un chin, o înjosire. Nu pictez pentru mine decît în rarele mele zile libere şi, oricît de ciudat s-ar părea, tocmai aceste zile, cînd stau mai mult flămîndă decît sătulă, îmi înnobilează existenţa.

Şi n-a avut dreptate cîtuşi de puţin Gordeev, atunci cînd a încercat să mă convingă că „Bizanţul“ meu nu m-a îmbogăţit cu nimic. Dimpotrivă, el m-a ajutat şi mă ajută să înţeleg ce este unitatea, stilul, structura indivizibilă a unui tablou. Nu ştiu dacă voi izbuti să ajung vreodată la aşa ceva în propriile mele lucrări, însă intuiesc imediat prezenţa (sau absenţa) acestor factori în lucrările altora. Consider că-i o calitate importantă, foarte importantă !

Ce este Teatrul de cameră ? Am întîlnit aici o tînără norvegiană entuziasmată de Teatrul de cameră, deşi nu înţelege nici o boabă ruseşte. Te sărut, te sărut. Ce este Vhutemas ?

Scrie-mi, dragule, îţi voi răspunde neîntîrziat. Mă bucur mult că mi-ai vorbit atît de amănunţit despre Nadia ta. După descrierea pe care mi-ai făcut-o, mi-a plăcut foarte mult. Te rog să-i transmiţi salutările mele.

28.XII.23 Paris

Dragul meu, duiosul meu prieten, am primit cele două scrisori ale tale : una cu mustrări, alta în care îmi vorbeşti despre Teatrul de cameră. Stau în pat, am gripă, e o vreme îngrozitoare. Venind aici din sud, mi-e greu să mă adaptez : m-am dezobişnuit să mă îmbrac gros şi să mă feresc de răceală, care, la Paris, te pîndeşte la fiecare pas. Mi-e greu să stau şi la etajul al şaselea, la doi paşi de cer, într-o odăiţă atît de mică : aerul e încărcat de fum, or, mie îmi place să respir în voie, fără nici un fel de oprelişte.

Cîndva, în tinereţe, mi-ai spus că matematica te-a preocupat, ea fiind unul din cele mai importante mijloace pentru eliberarea omenirii de sub dominaţia întîmplării. Dar iată că eu, neţinînd seama de matematica ta, îl tot rog pe Domnul Dumnezeu ca această întîmplare să te ia într-o zi şi să te aducă la mine, la Paris. Oare există întradevăr o speranţă să vii încoace ?

Dacă ai nevoie de o „chemare", adică de o formalitate fără de care nu poţi obţine viza, voi face în acest sens tot ce-mi va sta în putinţă. La fel i-am obţinut viza soţului meu : patronul restaurantului pe care l-am decorat are un frate consul la Stambul. Mi-a dat o scrisoare, şi acum Alexei nu numai că va primi viza necesară, dar va beneficia şi de o reducere de cincizeci la sută la cheltuielile de transport. Scrie-mi ce anume trebuie să aflu şi să întreprind, şi nu-mi voi cruţa nici timpul, nici osteneala...

Acum, cîte ceva în legătură cu saloanele, despre care m-ai rugat să-ţi povestesc. Să ştii că şi-au cam trăit traiul. Cîndva, au reprezentat acel ferment, acea drojdie care a făcut să crească, să se dezvolte toate forţele vitale ale artei moderne. Astăzi nu mai sînt altceva decît simple întovărăşiri ale „sateliţilor" din care este constituit proletariatul artistic internaţional al Parisului. Celebrităţile, de regulă, expun separat. Acum, spre exemplu, se bucură de atenţia generală expoziţiile lui Picasso, Derain, Braque, Matisse. Încearcă şi ei să caute „izvoare" nedescoperite în trecut, fără ca aceste căutări să ducă la desfiinţarea aproape totală a tehnicii. Alţii însă — marea majoritate — o înlocuiesc, cu mai mult sau mai puţin succes, prin mozaicuri, prin suprafeţe mate, de frescă, sau chiar prin basoreliefuri de ceramică cu emailuri multicolore, avînd uneori o grosime de doi centimetri. Dacă vei adăuga la aceasta că cele patru-cinci mii de tablouri le poţi trece în revistă doar dacă te foloseşti de-o bicicletă, vei înţelege pe deplin ce reprezintă astăzi saloanele pariziene. Mai atractive sînt, după opinia mea, expoziţiile de stradă. Anul acesta pictorii au organizat în Montparnasse un asemenea *„Marché aux navets"*, o mică piaţă comercială, unde şi-au pus în vînzare tablourile. Se găseau acolo şi lucrări destul de bune, care se vindeau pe un preţ de nimic.

Pentru că a venit vorba, te rog să nu crezi că mă disociez de cei care caută „noul" în trecut. Atunci însă cînd, printre nenumăratele imitaţii, întîlnesc ecouri ale „Bizanţului" meu, îmi vine să ţip : „Puneţi mîna pe hoţ !" Căci Bizanţul n-a fost pentru mine numai o şcoală. Am căutat acolo „nota" mea personală. „Inovatorii" aceştia însă nu caută nimic. Pur şi simplu nu se pot lipsi de plagiat, de furt.

Ah, această „notă" personală... Dumnezeule, cît de multe cuprinde „nota" aceasta ! Spre exemplu, am impresia că am ajuns pictoriţă cu mult înaintea clipei în care am luat pentru prima oară în mînă creionul sau penelul.

Se întîmplase la Simbirsk, într-o seară de vară, pe malul Volgăi. Şedeam pe-o bancă, cu o carte în mîini, cînd, deodată pagina cărţii a devenit ca prin farmec trandafirie. Mi-am ridicat privirea. Era amurgul, dar nu unul roşu ca focul, contopind toate într-o singură şi încordată culoare, ci un asfinţit blînd, care îngăduia fiecărei culori să aibă o rezonanţă aparte. Am văzut case albe, albastre şi de culoarea fisticului, iarbă verde, o costişă înflăcărată, zvîcnind spre tării, o gheretă pe malul apei, cu un fum violet, nemişcat, deasupra ei. Nu voi uita niciodată clipa aceea, căreia i se adăugase apoi — de data aceasta, parcă în vis — ultima rază verde a amurgului prefirîndu-se în apa rîului.

Oricît de ciudat s-ar părea, tocmai această impresie mi-o amintesc de fiecare dată cînd, în cursul vreunei discuţii, se pune întrebarea : sînt sau nu sînt diferite între ele scopurile naturii şi cele ale artei.

Kandinsky, de pildă, consideră că aceste scopuri sînt „prin esenţa lor şi prin însăşi firea lucrurilor diferite între ele, dar la fel de mari, prin urmare, au o forţă egală". Nu pot să fiu de acord cu el. Lumea ca atare este un tablou şi numai cel înzestrat cu darul atît de rar al viziunii plastice a lumii se poate socoti pictor adevărat. Toate cunoştinţele lui despre arta din trecut, tot ce-a trăit, întreaga profunzime a gîndurilor şi acuitatea sentimentelor — tot ce se ascunde în subconştientul său, nefiind sesizat uneori nici de el însuşi — totul va trece pe pînză.

Închei aici scrisoarea. Mă dor tîmplele. Pesemne, am febră. Un „garçon" aşteaptă să expedieze plicul. Te sărut, te sărut. Salutări Nadiei.

29.XII.23. Paris

Aseară, cînd ţi-am scris, aveam febră mare şi mă durea capul. Astăzi mă simt mai bine. Nu-i decît o gripă. M-a bucurat mult scrisoarea ta „teatrală" şi totodată te-am invidiat grozav pentru călătoria pe care ai făcut-o la Piter. Ziarele locale scriu despre el multe lucruri dureroase : decădere, ruină, etc. Iată-te acum abia plecat de acolo : scrie-mi, oare este adevărat ? Oare să i se fi schimbat atît de mult maiestosul profil ? Trecutul mă duce cu gîndul înapoi şi nici măcar Parisul nu-i în stare să-mi estompeze amintirile atît de dragi. O, cît de mult îmi lipseşti ! Rătăcind — mereu de una singură — prin Paris, tot îmi vine în minte : iată, despre asta trebuie să-i scriu lui Kostik, de n-aş uita. După aceea, însă, prinsă de vîrtejul treburilor, uit s-o fac. Nu ştiu de ce mi te imaginez alături de mine în *Place de la Concorde*, pe ploaie, cînd în asfaltul

ud se oglindesc luminile electrice, iar siluetele palatelor par decupate din hîrtie neagră. Luminile multicolore de pe străzi se împletesc cu irizarea stranie a aerului înserării, poleind în nuanţe fantastice chipurile trecătorilor şi arborii care mărginesc bulevardele.

Cel mai frumos e în ajun de sărbătoare : toţi se cunosc ca într-o arlechinadă, toţi se sărută şi se îmbrăţişează. De fapt, e ceva obişnuit şi pentru zilele de lucru. Francezii sînt un popor vesel. Iată colo, pe bulevard, sub o umbrelă mare, de grădină, trei violonişti şi un acordeonist cîntînd la nesfîrşit mereu aceeaşi melodie. Despre ce este vorba ? De fapt, vînd partituri şi totodată îi învaţă pe amatori cîte un cîntec nou. Amatori sînt destui, o sumedenie ! Coteşti într-o ulicioară, iar acolo te opreşte în loc o cu totul altă melodie : o femeie duce de mînă o altă femeie, oarbă, şi amîndouă cîntă rugăciuni cu glasuri molcome, firave, adunînd cîte un ban de aramă. Sînt cerşetoare ? Pesemne că aşa o fi fost şi prin secolul al doisprezecelea.

Nu mă duc nici la teatre, nici la concerte : n-am nici timp, nici bani şi nici un fel de companie. Pictorii mei preferă „Rotonde" şi cinematografele, unde se pot săruta în voie cu fetiţele lor. Iată-mă acum aşteptînd cu nerăbdare să mă întîlnesc cu soţul meu. Nu este nici el omul potrivit pentru mine, totuşi în relaţiile noastre aflu totdeauna bucuria de a-l învăţa să-i placă ceea ce îmi place şi mie.

Mîine voi părăsi patul, trebuie să mă apuc de lucru, totuşi nu voi ieşi din casă. A trecut pe la mine Gordeev. Îmi scrii să nu-mi prea fac iluzii că între mine şi el ar putea să se închege o adevărată prietenie. De ce crezi asta ? Locuim în cartiere diferite şi nu ne vedem decît la lucru. Regret însă că am făcut imprudenţa de a-l sfătui să se căsătorească cu elveţiana lui, căci imediat după asta a încercat să revină la apropierea existentă altcîndva între noi, lucru pe care nu-l doresc deloc şi de care mi-e teamă. Aici, în libertatea de care mă bucur, l-am studiat cu mai multă atenţie şi mi-am dat seama că mi-e profund străină patima lui sumbră, neînfrînată, fiziologică. Într-adevăr, are calităţi. E un om dintr-o bucată, curajos, iar dacă îl pasionează ceva, uită de toate. Din punct de vedere afectiv însă, a rămas un înapoiat. Pesemne că la fel era şi la optsprezece ani. Nu cred să se fi gîndit măcar o singură clipă în viaţa lui la propriul său fel de a fi. Toate lucrurile i se par foarte limpezi, iar pe cele care nu sînt astfel, pur şi simplu le dă deoparte, ca şi cum n-ar merita nici o atenţie. Nu-i un om calculat, cu cei care îi fac comenzi se poartă fără menajamente, nu se pricepe să-şi urmărească interesele şi din acest punct de vedere e cu totul diferit de Alexei. Tocmai de aceea nu va ajunge niciodată bogat, aşa cum visează să fie. Ca să realizezi aşa ceva, trebuie cel puţin să ai talent, or, talentul său e de mîna a doua : lucrările lui amintesc totdeauna de ceva sau de cineva.

...Sînt nefericită, nespus de nefericită : m-am dezvăţat să iubesc aşa cum te-am iubit pe tine, orbeşte, fără să mă tem de nimic. Mă hipnotizează compasiunea, încep să cedez şi să cred eu însămi că iubesc. Tu însă, dragule, ştii prea bine pe cine iubesc eu !

Vine cineva... Dumnezeule, oare îmi va fi dat într-adevăr să te revăd ? Dacă ai să vii aici, să-mi aduci un şal rusesc, aşa cum se poartă la ţară : alb, viu înflorat. L-ai putea cumpăra cu un preţ mai mic

la vreun iarmaroc. Te îmbrăţişez. Scrie-mi fără să-mi aştepţi scrisorile. Cum a fost debutul Nadiei ? Transmite-i salutări.

29.II.24. Paris

Îţi mulţumesc, dragule, pentru scrisoarea pe care mi-ai trimis-o de la Petersburg. N-aş fi crezut că voi privi cîndva cu asemenea emoţie o simplă ştampilă a poştei ! Ca dintr-o lanternă magică mi-a apărut înaintea ochilor parcul Mihailovski în veşmînt de iarnă, noi amîndoi rebegiţi de frig, veseli, eu dîndu-ţi brînci în zăpadă şi smulgîndu-ţi căciula din cap. Apoi, revenind amîndoi de la Academie, sentimentul pătrunzător de dragoste pentru tine cuprinzîndu-mă seara, lîngă Isaakia, în preajma coloanelor sale mate, învelite în promoroacă... Ce frumos era, să mă ia naiba ! În fine ! Curînd voi împlini treizeci de ani şi am de pe acum şase (!) fire de păr alb în cap...

Te miră sîrgul meu „religios" ? Nu ştiu dacă voi izbuti să-ţi vorbesc despre el în mod logic şi coerent. Pentru aşa ceva e nevoie de timp, iar eu de timp nu dispun. Să ştii că pentru mine nu există vreo deosebire între atitudinea creatoare şi cea morală faţă de viaţă, şi aici nu-i vorba de o atitudine abstractă, ci, dimpotrivă, de una cît se poate de practică, fiindcă tocmai în ea se cuprinde necesitatea unei vieţi interioare a operei. Nu de dogme bisericeşti am eu nevoie, ci de libertatea aceea pe care şi-a descoperit-o în sine Van Gogh cel flămînd şi lipsit de adăpost.

Să ajung la acest sentiment mă împiedică nu numai viaţa mea pribeagă, dusă de azi pe mîine, ci şi imposibilitatea sau neştiinţa de a face din ea artă, aşa cum a izbutit s-o facă el. Această imposibilitate este legată de insuficienţa „harului divin" în lucrările mele, de neîndestulătoarea sfinţenie a chemării mele. Trebuie să „nu te uiţi pe tine însuţi", cu alte cuvinte — să crezi.

15.IV.24. Paris

Dragul meu, să obţii chemarea e greu, totuşi e posibil, cu condiţia ca tu să te afli undeva, în afara Uniunii Sovietice, adică în Lituania, Polonia, etc. Poate că acum, după ce în parlament majoritatea au cîştigat-o cei de stînga, se va putea rezolva şi aceasta mai uşor. Chemarea se permite s-o trimiţi numai rudelor, aşa că vei fi totuşi nevoit să te înrudeşti cu mine. Scrie-mi mai repede : te pregăteşti de plecare sau nu ? Să întreprind şi eu cele necesare ?

Ai impresia că „ideile mele religioase" contravin planurilor pe care mi le fac ? Nicidecum. Dimpotrivă, scopul acestor planuri trebuie să se afle în deplină concordanţă cu ele.

Să ştii că abordez intenţionat problema de pe poziţiile „practicismului", mai apropiat vederilor tale materialiste. Aş dori s-o discut şi de pe alte poziţii, dar deocamdată mi-e greu s-o fac : mi-am prins în perete un plan de activitate care se referă mai ales la viaţa mea spirituală („să nu te uiţi pe tine însuţi"), dar care n-a fost realizat niciodată, nici măcar pe jumătate. Practicismul a şi avut timp să mă ducă în ispită : m-am dezvăţat să mai cred. Şi totuşi a trăi fără a înţelege la un nivel superior

viața, a te limita doar la dorința de a o cunoaște, este cu neputință. E cu totul necesară și creația spirituală.

Nu-mi mai aduc aminte unde am citit o veche legendă franceză care m-a impresionat mult și care se numea : „Dănțuitorul Maicii Domnului". Un oarecare dansator și acrobat, sătul de deșertăciunea lumească, și-a găsit refugiul la o mănăstire. Nu știa nici să citească, nici să scrie, nici să se roage și-i era tare teamă ca nu cumva starețul, aflînd acest lucru, să-l izgonească din acea mănăstire. Coborînd odată într-o subterană, a zărit acolo o icoană a Maicii Domnului, luminată de o candelă și a hotărît s-o slujească prin meșteșugul său. A început cu lacrimi în ochi să execute numere noi de-ale lui din cele mai iscusite : făcea tumbe, umbla în mîini, cînta, imita grohăitul porcului și lătratul cîinelui. Căzînd în cele din urmă, sleit de puteri, la pămînt, Maica Domnului a coborît din icoană și l-a șters pe frunte cu vălul ei.

Îți dai seama de ce m-a mișcat atît de mult această legendă ? De fapt, mie nu mi-a mai rămas decît pictura mea și aș dori grozav de mult să n-o dau pe legume și carne (care, trebuie să remarc, se scumpesc din ce în ce mai mult), ci pentru dreptul de a spune că nu pot să fiu altfel de cum sînt. Acest lucru sună caraghios dacă stai și te gîndești că de cînd am venit la Paris, n-am avut timp să lucrez nici măcar trei sau patru zile pentru mine însămi și nu pentru altcineva. Dacă voi izbuti, însă, sfîrșind cu lucrul la Gordeev, să capăt un pic de independență... Dar să nu-ți scriu despre dramul acesta de speranță la care încă mai rîvnesc.

Ieri am fost la expoziția lui Maleavin. O fi adevărat că a fost păstor pe lîngă mănăstirea Athos și că cineva din maeștrii noștri, impresionat de talentul său, l-a scos de acolo ? Una din pînzele prezentate, departe de a fi cea mai bună, i-a cumpărat-o muzeul Luxembourg. Expoziția lui Picasso m-a uimit. Mai ales acele portrete uriașe, executate grafic și apoi colorate. Îți trimit o cronică sumară, dintr-un ziar.

Ce plăcut e să-ți pot scrie așa, simplu, despre toate acestea, fără să mă tem că nu mă vei înțelege sau că te voi plictisi. E o fericire să ai un asemenea prieten.

20.V.1924. Paris

Ai dreptate, dragule. Desigur că, venind la Paris, am avut cu totul alți ochi pentru impresioniști. Doar au trecut nouă ani de cînd am vizitat colecția lui Șciukin de pe Znamenka, astfel că acum îmi vine greu pînă și să-mi imaginez uluirea de care am fost cuprinsă, stînd cu gura căscată în fața unui Monet sau a unui Renoir. Ce-i drept, cînd mă întorc acum acasă pe înserat și amurgul e închis, aburit de cîte o ceață ușoară, încep să cred că Parisul a fost clădit de impresioniști. Și totuși am încercat dorința de a-l picta cu totul într-alt fel, nicidecum sărbătorește, ci folosind o gamă reținută, discretă. Am citit într-o revistă că Monet, aflîndu-se la căpătîiul soției sale muribunde, și-a dat seama cu groază că urmărește mașinal felul în care chipul ei își schimbă culoarea : nuanțelor albăstrii le urmează cele gălbui, apoi cele cenușii... E sinistru !...

În ultima vreme m-au captivat doi maeştri uimitor de diferiţi între ei. Este vorba de Matisse şi de Utrillo. Găsesc însă că se şi aseamănă unul cu altul, desigur nu din punct de vedere plastic, ci mai curînd din cel psihologic. Fiecare înţelege într-un fel cu totul propriu forţa finalizării unei imagini şi, în acest sens, pasiunea lui Matisse pentru natură se poate compara cu pasiunea lui Utrillo pentru Paris. Gîndind astfel, mi-am amintit cuvintele bătrînului von Reinhardt care afirma că Matisse s-a dezvăţat într-adins să deseneze, pentru a-şi crea apoi stilul său propriu, original. A-ţi uita propria ta măiestrie, pentru ca după aceea să ţi-o reaminteşti într-alt fel, a te vedea pe tine însuţi în perspectiva timpului, lucrul acesta nu-l pot realiza decît prea puţini.

Despre Utrillo, cu un alt prilej. Nu mă mai pot sătura admirîndu-i pînzele.

Mă întrebi despre expoziţii. În mai şi iunie sînt foarte multe, cred că nu mai puţin de o sută cincizeci, răspîndite prin toate cartierele Parisului. Sînt organizate de obicei în magazinele de stampe sau de tablouri. A fost un timp, curînd după sosirea mea aici, cînd mă lăsasem dusă de acest vîrtej, aproape ajungînd să-mi pierd cunoştinţa. Varietatea e infinită, dorinţa de a epata — consecventă şi, de cele mai multe ori, încununată de succes. Se cumpără multe lucrări. Totuşi, printre aceste mii de pînze nu găseşti aproape nici una în faţa căreia să te opreşti cu uimire şi cu bucurie. Pictorii lucrează pentru bani, pentru glorie, cu ochii la operele altora şi deloc la propria lor personalitate, ceea ce reprezintă o cale sigură spre a fi uitaţi curînd şi irevocabil. Imită pe oricine, de la vechii egipteni la

Modigliani, fără a încerca măcar să-i înţeleagă pe cei cărora le cîntă osanale...

Cu sănătatea n-o duc tocmai rău. Cum stai cu malaria ta ? Oare se vindecă chiar atît de greu ?

12.VI.24. Paris

Scumpul meu, iubirea mea veşnică şi nemărginită, m-am îngrozit dîndu-mi seama de cîtă vreme nu ţi-am mai scris. Unde mai eşti, cum o duci ? Îţi aminteşti de englezul despre care ţi-am scris că i-au plăcut copiile mele după mozaicul de la Kahriyeh-Djami ? M-a găsit aici la Paris, a trimis fotografiile respective la Londra şi mi-a comunicat apoi — asta s-a întîmplat încă în aprilie — că muzeul „Victoria" îmi va cumpăra patru lucrări. Am aşteptat acest lucru şi pentru faptul că voiam să-ţi trimit nişte bani de drum, completîndu-ţi astfel economiile. Treaba însă a suferit amînare : profesorul însărcinat cu efectuarea expertizei a plecat, iar eu am luat din nou drumul sclaviei. Timp de aproape o săptămînă am dus-o, cum se zice, cu pîine şi apă, pentru ca în cele din urmă Gheorghi să se mute la mine, după spusele lui — numai pentru două zile. A trebuit să consimt (sleită de puteri cum eram) şi asta a însemnat două luni chinuitoare şi nu două zile, eu aflîndu-mă din nou între el şi soţul meu, pe care îl aştept cu emoţie şi cu duioşie. Ce ai de spus despre acest întristător triptic : la mijloc, marea mucenică Elizaveta, cea preachinuită şi preachinuitoare, de-o parte neprihănitul Alexei cel suferind fără vină, de alta — păcătosul Gheorghi, fiind tot el (uneori) cel Biruitor. Iartă-mi această glumă amară.

Pînă la urmă, am scăpat, găsindu-mi de lucru, m-am mutat la un alt hotel şi, iată, îţi scriu : e o primă cucerire a libertăţii de care mă bucur.

Am fost într-o zi la Ebersolt şi la Diehl, care m-au primit întrucîtva cu răceală. Lui Diehl îi apare un studiu despre Kahriyeh-Djami. E un tip pirpiriu, care se odihneşte pe lauri. În schimb la Millet (care a plecat pentru toată vara) am făcut cunoştinţă cu o elevă de-a lui şi am rămas acolo cîteva ceasuri să răsfoiesc o colecţie de albume privind iconografia bizantină şi rusă. N-am ştiut că Millet ţine un curs la Sorbona. Îl voi frecventa negreşit, căci accesul e liber.

Un garçon aşteaptă să pună scrisoarea la cutie. O termin. Trimite-mi te rog nişte vederi ale kremlinului din Kazan. Poate şi cîteva vederi din Moscova. Fie şi din cele mai simple, necolorate.

20.VIII.24. Paris

Luminăţia-Voastră, Vă aştept cu o nerăbdare deloc îmbătrînită, cel puţin în comparaţie cu mine însămi. Am trecut astăzi pe la poliţie, dar n-am izbutit să clarific ce fel de act este cel care îţi trebuie. La consulatul sovietic mi s-a spus că de vreme ce vei veni aici în interes de serviciu, viza ţi se va da la Moscova, fără să ai nevoie de vreo adeverinţă de la poliţie. Mîine mă voi duce la Ministerul afacerilor externe : voi încerca să aflu acolo despre ce fel de act este vorba şi cum se poate obţine.

Banii, dragul meu, i-am primit şi-ţi mulţumesc nespus de mult : chiar că nu mai aveam cu ce să-mi plătesc chiria. Ieri am avut parte de-o altă bucurie.

Am primit din Londra unsprezece lire sterline pentru micile mele „Bizanţuri". Vara asta am dus-o cam greu. Fără ajutorul lui Gordeev, n-am izbutit multă vreme să capăt vreo comandă, iar după aceea a trebuit să muncesc zi şi noapte spre a-mi plăti datoriile. Am decorat un restaurant în stil japonez. Tot ieri am fost pentru prima oară — îţi poţi imagina aşa ceva ? — la Versailles. Era zi de sărbătoare, Schimbarea la faţă, şi pe alei răsuna vuietul mulţimii pariziene, amintindu-mi de „Elveţia" noastră, de la Kazan. Trebuie să mă duc acolo într-o zi de lucru, să fac cîteva crochiuri. Oare este adevărat că Petrov-Vodkin se pregăteşte să vină la Paris ? Aş vrea să-i arăt lucrările mele. Dumnezeule, nici tu nu le-ai mai văzut de-o mie de ani încoace !

Această scrisoare amintea în încheiere despre himerele de la Notre-Dame. O însoţeau cîteva cărţi poştale ilustrate, înfăţişînd aceste fiinţe — pe jumătate animale, pe jumătate păsări — cu chipurile lor îndurerate, semeţe, iscoditoare.

Într-o altă scrisoare, mai veselă, Liza descria *Marché aux puces,* care îi amintea de faimoasa Hitrovka : „Iată o femeie, ţinînd în braţe un fox adorabil, care latră şi dă din lăbuţe ca un căţel adevărat, încît nici nu-ţi vine a crede că-i făcut din cîrpe. Colo nişte soldăţei din mucava au încins o luptă pe viaţă şi pe moarte, dincolo răsună orăcăit de broaşte şi măcăit de raţe adevărate şi artificiale, iar vînzarea tuturor acestor lighioane din papier mâché e însoţită de glume, poezioare, cîntece şi o pălăvrăgeală asurzitoare pe care s-ar părea că n-o mai poţi auzi nicăieri altundeva."

La tîrgul acesta de vechituri Liza şi-a cumpărat o trusă de desen, cîteva ulcele pentru naturi moarte, precum şi o acuarelă a unui pictor necunoscut, despre care a amintit cu multă admiraţie. Era lesne de închipuit că toate aceste cumpărături fuseseră făcute din banii rezervaţi pentru masa de prînz. Doar nu degeaba a pomenit tot acolo despre gustările care costă cinci centime: „Se ia o furculiţă şi se vîră la noroc într-un cazan. De pescuit poţi să pescuieşti de toate: o bucată de peşte, niscaiva legume, o bucată de cîrnat sau de crenvurşt. Pe urmă poţi să şi fumezi: mucurile de ţigări şi de trabucuri sînt rînduite pe sorturi, fiecare cu preţul corespunzător."

3.II.25

Prieten drag, deşi mă aflu la Paris, am rămas încă o provincială. Poate că ţi se va părea ciudat să auzi că n-am fost încă la nici un teatru. Biletele mai ieftine trebuie să ţi le procuri din timp, iar eu timp nu am şi nici pe cineva care să-mi poarte de grijă din acest punct de vedere. De aceea te aştept să vii: avem atîtea de văzut împreună!

Şi-acum, aşa cum m-ai rugat, cîte ceva despre pictură. La modă sînt Picasso, Derain, Braque, unii sînt ridicaţi în slavă, alţii imitaţi. De fapt, se vorbeşte despre ei mai demult: încă prin 1919 aproape toţi au expus lucrări la noi, la „Valetul de caro". Fiecare din ei încearcă să descopere în artă noul, folosind ceea ce a mai fost: unii pornesc de la frescă, alţii de la pictura primitivă, iar alţii chiar de la firmele de prăvălie. Mai mult interes

prezintă aceştia din urmă. Cît despre Matisse, Gauguin şi chiar Cézanne, pînzele lor se află în colecţii particulare şi sînt aproape inaccesibile. La drept vorbind, pe piaţa mondială de la Paris pictura nu-i decît o marfă, cum ar fi, de pildă, făina de cartofi sau carnea. Totul depinde de modă, iar moda se stabileşte cam aşa: Un oarecare *marchand* (negustor) încheie un contract cu cîte un pictor tînăr, luîndu-şi obligaţia să-i cumpere toate pînzele, sau numai cîteva din ele, pentru o sumă (de cele mai multe ori derizorie) stabilită dinainte. La rîndul lui, pictorul, în primul caz, nu vinde nimic altcuiva, iar în cel de-al doilea, oferă negustorului, marchandului, „dreptul întîiului privitor". (Pentru că a venit vorba, trebuie să ştii că mi s-a ivit şi mie un asemenea prilej, însă Gordeev, revoltat de evaluarea derizorie, m-a convins să nu-l accept). După ce marchand-ul vede că a adunat destulă marfă, începe să-i facă reclamă pictorului şi să-i organizeze expoziţii. În felul acesta pictorul îşi face un nume şi totodată se naşte o nouă modă. De cele mai multe ori, însă, pictorul, în aşteptarea gloriei, trăieşte în mizerie pînă la sfîrşitul vieţii.

Zilele trecute, la „Rotonde" s-a deschis expoziţia a treizeci şi trei de pictori ruşi. Larionov, Boris Grigoriev şi Goncearova au fost invitaţi în scopuri de reclamă, iar ceilalţi sînt nişte tipi de care e bine să te fereşti. Nu sînt decît nişte trîntori ce stau lipcă zile întregi la „Rotonde", pentru că acolo e singurul loc unde pot să se înfrupte cu cîte ceva din buzunarul altuia. Ore în şir poate să zacă un asemenea individ cu o ceaşcă de cafea goală dinainte, ochind primprejur pe cîte cineva căruia să-i fie milă de el şi să-l „salveze", adică să-i plătească

respectiva cafea. Dacă eşti însoţit de cineva, şi se ştie că de la tine se poate „împuşca" un ban, individul vine şi te solicită „pentru o vorbă". Omul cu o oarecare experienţă îl refuză. Celălalt zice : „Atunci, pentru o jumătate de vorbă" ! Îi dai în cele din urmă un franc. Se mulţumeşte şi cu atît. În argoul de la „Rotonde", „o vorbă" reprezenta anul trecut zece franci, iar „o jumătate de vorbă", cinci. Mi-e greaţă !

N-am mai văzut demult lucrările Goncearovei şi acum, privindu-le, mi-am dat seama din nou de-acea particularitate a ei care mie mi-a lipsit totdeauna : unitatea inseparabilă dintre viaţă şi muncă, una nefiind posibilă fără cealaltă. Agerimea viziunii sale e de copil : prea puţini izbutesc să şi-o păstreze. Ea însă a izbutit. Şi totuşi, alături de aceşti ochi de copil, larg deschişi (în două dintre pînzele sale), vezi într-altă pînză o privire plecată, de călugăriţă.

Amarul vieţii noastre printre străini îl simţim zi de zi, ceas de ceas. În cel mai bun caz trăim undeva „pe alături". Pe cîtă vreme ochii aceştia plecaţi mărturisesc din plin tragedia dezrădăcinării. Ea o redă totodată într-o manieră specific rusească. Are o tehnică fermă, inspirată de pictura străveche, pe care o preferă conştient stilului franţuzesc. Mi se pare nedreaptă alăturarea permanentă a manierei sale cu cea a lui Larionov, deşi o anume asemănare ar exista între ei, ca între doi soţi, care, trăind ani în şir laolaltă, ajung să se asemene. Larionov e mai masiv, mai expresiv. Pe Goncearova însă o simt mai aproape de mine. Şi totuşi ştiu că n-aş putea să învăţ ceva de la ea. Cred că nici n-ar avea ce să te înveţe, căci îi lipsesc totuşi calităţile proprii unui

adevărat maestru : ineditul, primordialul, noul care îi aparţine numai lui şi nimănui altcuiva...

Alexei şi-a amînat sosirea. Îl reţin diferite treburi. Păcat. De fapt, sentimentul cu care aşteptam această întîlnire s-a şi „învechit", aşa cum mi se „învecheau" altcîndva în minte rochiile pe care nu izbuteam să mi le cumpăr.

Îmi duc viaţa de una singură şi conştiinţa acestei singurătăţi, a libertăţii, mă face fericită, deşi o duc al naibii de greu. La Paris, pentru o femeie, nu e numai dificil, ci-i aproape cu neputinţă să-şi găsească de lucru.

P.S. Îţi mulţumesc pentru fotografii. Nadia are un chip drăguţ, simpatic (îmi place).

27.IV.25. Paris

Prieten drag, am primit scrisorile tale şi fotografiile, dar n-am avut nici o clipă răgaz spre a-ţi putea răspunde. La data de douăzeci am fost la minister. Cei de acolo mi-au promis ca la sosirea actelor tale să urgenteze îndeplinirea formalităţilor trebuincioase şi să-mi comunice rezultatul. Eu însă nu le dau crezare şi, spre sfîrşitul săptămînii, mă voi duce din nou acolo.

Echipa noastră (a lui Gordeev) decorează acum un cabaret în stil rusesc. Pe vizitatori îi vor înveseli tot artişti ruşi, şi toate acestea îţi provoacă atîta durere, atîta amărăciune ! Ieri am nimerit din întîmplare la una din repetiţii : o oarecare Liza Volghina cînta la balalaică, în acompaniament de pian. Dacă ai şti cum cînta ! Ce temperament ! Cîtă muzicalitate ! Am stat de vorbă cu ea. Mi-a spus că

în trecut participa cu compoziţii proprii la diferite concerte. Acum, a ajuns aici, noaptea cîntă pentru străini, iar ziua doarme. Se va pierde, fireşte, şi ştie prea bine că se va pierde.

În Montmartre sînt cîrciumi cu firme ruseşti : „Troika" „Domik", „Samovar", „Dobro pojalovati", etc. Cînd te gîndeşti că toate aceste localuri de noapte au fost decorate de pictori ruşi — şi ce pictori ! — nici n-ai mai vrea să trăieşti. Sau ai vrea, dar nu cu tot dinadinsul...

Dragul meu, termin cu decorarea peste două săptămîni. În noaptea cînd mă pornisem să-ţi scriu această scrisoare a venit în goană la mine un pictor din echipa noastră să-mi spună că Gordeev are o gravă criză de inimă. Timp de două săptămîni, fără întrerupere, am stat cu el, am ajuns ca vai de lume şi, desigur, nu m-am mai dus la minister, aşa cum îţi promisesem. Sper să mă duc mîine, dacă Gordeev se va simţi mai bine. Acum doarme liniştit, iar eu mă folosesc de acest răgaz spre a-mi isprăvi scrisoarea.

Dragule, oare unde mă aflu, oare ce s-a petrecut cu mine ? De ce sînt aici şi nu împreună cu tine, la Petersburg, sau la Kazan ? Ieri a trecut pe aici sculptorul Bernstein, venit de curînd din Uniunea Sovietică, şi ne-a povestit pînă seara tîrziu despre pictorii de la Moscova (numele multora le aud pentru prima oară), despre expoziţiile lui Koncealovski, ale constructiviştilor, ale Vhutemas-ului — asta e, după cum am înţeles, denumirea Şcolii superioare de artă la care studiază aproape o mie cinci sute de oameni, veniţi mai ales din fabrici şi de pe la sate, cum se întîmplă astăzi în general la toate instituţiile de învăţămînt superior. Deosebit de interesant a fost mai ales ceea ce ne-a povestit despre Tatlin şi despre al său „Proiect de monument al Internaţionalei a III-a". Consideră că rezolvările constructiviste ale lui Tatlin au avut o mare influenţă asupra teatrului. Apoi ne-a vorbit din nou despre expoziţii ; pomenind de cele ale lui Maşkov, Lentulov, Rojdestvenski, Grabar. La Moscova este aşteptată vizita lui Picasso. După părerea lui Bernstein, aceasta va sluji drept semnal pentru declanşarea unei confruntări aprige între O.S.T. (Societatea pictorilor de şevalet) şi A.H.R.R. (Asociaţia pictorilor din Rusia revoluţionară). Recent, această Asociaţie a organizat expoziţia „Viaţa popoarelor din U.R.S.S.", care a fost aspru criticată de revista „Presa şi revoluţia" şi mult lăudată de Lunacearski.

Printre altele, Bernstein a amintit de Ţekubu, iar eu întrebîndu-l ce înseamnă această denumire, a răspuns că în Uniunea Sovietică funcţionează o instituţie denumită Comisia centrală pentru îmbunătăţirea vieţii oamenilor de ştiinţă, la vila căreia vin în mod gratuit la odihnă savanţi, medici, scriitori şi pictori. Vara trecută el însuşi s-a odihnit timp de o lună de zile la acest sanatoriu aflat în împrejurimile Moscovei. „O alimentaţie satisfăcătoare, linişte deplină şi sustragere de la toate grijile lumeşti."

„Totuşi nu prea aduce a mănăstire — a adăugat el, rîzînd — din pricina unui număr aproximativ egal de reprezentanţi ai sexului tare şi ai celui slab."

Eu îl ascultam cu uimire, iar Gheorghi cu neîncredere. Nu ştiu, poate că Bernstein are talent oratoric, însă eu am rămas cu impresia că în Rusia se petrece acum ceva foarte important, nu numai în artă, ci şi în însuşi felul de viaţă.

Scrie-mi, dragule. Mă înfricoşează de moarte gîndul că ai putea deodată să încetezi de a-mi mai scrie.

17.V.25

Astăzi am venit la Luvru. Am vrut să văd lucrări din secolul al optsprezecelea şi, iată, de patru ore stau aici fără a mai putea să plec. S-a iscat o furtună, plouă întruna, iar eu sînt îmbrăcată cu o rochie subţire, căci de dimineaţă a fost foarte cald. Am avut astfel răgaz de a admira totul pe săturate. E drept, îmi cam dă tîrcoale foamea, în schimb ce desfătare! Umblu prin săli şi mă gîndesc la tine. (Mîine mă voi duce din nou la minister. Afurisiţii!)

Gordeev s-a făcut bine şi am rămas la el. Da! „O ducem aşa şi-aşa, cum s-ar zice, viaţă grea!" Te îmbrăţişez şi te aştept.

6.VII.25. Mesnil

Nu ţi-am mai scris din multe motive, mai bine zis, fără nici un motiv: pur şi simplu nu mi-am putut impune s-o fac.

Am obosit, dragule! Totul e într-altfel de cum am gîndit şi am visat. Viaţa mea plină de îndrăzneală şi de amor propriu nu m-a învăţat pînă acum să-mi pun stavile (lăuntrice), să dau de la mine, să mă acomodez cu cineva. Gheorghi mă iubeşte, întradevăr, totuşi simte nevoia să mă şi „ierte", or, vinovată n-aş putea fi decît faţă de mine însămi, şi

nici măcar în acest caz n-aş avea nici timp, nici poftă să-mi pun cenuşă în cap.

Ne aflăm acum cu domiciliul într-un sătuc înconjurat de ogoare, cîmpii şi islazuri, la două ceasuri depărtare de Paris. Pluteşte în jur mireasmă de ierburi şi de linişte. Fragi sînt cu nemiluita. Mă duc în pădure, ascult tăcerea şi încerc să-mi astîmpăr inima. Vreau să mă fortific, căci mi-am şubrezit mult sănătatea. Cred că în curînd Gheorghi va primi o nouă comandă. Ar fi teribil de binevenită! Aş vrea să rămîn mai multă vreme aici sau undeva pe litoral. La Paris, acum te sufoci de căldură.

Am primit şi eu acel *„bequart"* [1] de la minister privind călătoria ta, ceea ce înseamnă că nu ne vom putea întîlni prea curînd. Poate chiar niciodată! La consulatul sovietic am fost primită politicos, însă nu mi s-a promis nimic sigur. Se vede că pentru a obţine viză ai nevoie de un sprijin serios sau de vreo întîmplare fericită.

Nu te-am mai visat de mult. Aseară însă mi-am dat un ordin în acest sens şi... te-am visat. Se făcea că mergeai pe o cărare prin curtea mănăstirii Zilant, gînditor, cu pălăria în mînă. Zărindu-mă, ţi-ai dus degetul la buze. Din nu ştiu ce pricină, nu era voie să vorbeşti cu glas tare, astfel că, oprindu-ne în dreptul portiţei aceleia atît de cunoscute, abia dacă am izbutit să schimbăm douătrei vorbe în şoaptă.

Chiar aşa se şi întîmplă cu noi: schimbăm cînd şi cînd cîte-o vorbă, pe şoptite, să nu ne-audă nimeni. În sinea lui, Gheorghi e gelos pe tine, însă tace din gură, ştiind că e mai bine să nu se atingă

[1] Refuz (fr.).

de „sfînta sfintelor“ din sufletul meu. Să nu mă uiţi. Te sărut cu duioşie.

Îmi scrii că pe masa ta de lucru se află portretul meu, dar că uneori îţi par o străină, aproape o necunoscută. Acelaşi lucru mi se întîmplă şi mie, dimineaţa, la oglindă, după cîte o noapte de nesomn.

12.VIII.25

Prieten drag, ţi-am citit de trei ori scrisoarea (care mi-a sosit cu multă întîrziere, datorită grevei lucrătorilor de la poştă), pînă să mă pot dumiri că ai să vii, ai să vii, ai să vii şi că, prin urmare, avem să ne întîlnim la toamnă, ba chiar în vară... Ce comoară de om e acest academician Chevandier şi cît de inteligent ai procedat, trimiţîndu-i lucrări de-ale tale! Acum, să-ţi spun un lucru: de întîmpinat la Paris, nu te pot întîmpina, căci Gheorghi n-o să mă lase să plec, iar să mă cert cu el chiar din ziua sosirii tale... Într-un cuvînt, cred că cel mai bun lucru ar fi să petrecem împreună, liniştiţi, cîteva zile la noi, la ţară, şi-abia după aceea să plecăm la Paris. Marea e doar la un ceas jumătate-două depărtare de satul nostru, astfel că ne-am putea repezi şi pînă la Dieppe, unde-i o plajă foarte bună. Important e ca de la bun început să fie creată o atmosferă prietenească, întocmai ca între cei pentru care „totul e în trecut“, căci tonul va face muzica, iar de rest voi avea eu grijă. E rău că pe Gheorghi nu-l impresionează situaţiile penibile, iar pe mine grosolăniile lui mă îngheaţă, mă paralizează. Iată traseul pe care îl vei avea

de urmat: de la gara St. Lazare — pe linia ferată Paris-Dieppe — vei ajunge la Chars, a cincea sau a şasea staţie. De acolo vei lua o cursă locală pînă la Bouconvilliers, de unde vei mai avea de mers pe jos vreo şase kilometri. Dacă aş şti precis cînd soseşti, te-aş aştepta cu o trăsură. Adresa e următoarea: Mesnil Danval (se citeşte Menil), departamentul Oise. Coborînd din cursă, vei urma şoseaua (care face unghi drept cu calea ferată), vei ajunge la un orăşel pe nume Lurville, de acolo vei coti la stînga şi un drum de ţară te va aduce chiar în satul nostru. E de-ajuns să întrebi pe cineva unde locuiesc cei doi pictori ruşi şi îţi va arăta îndată.

Mă cuprinde furia la gîndul că nici nu te pot întîmpina la gară, nici nu pot rămîne cu tine la Paris. Am să născocesc eu ceva, iar dacă n-am să născocesc, tot am să vin.

LA PARIS

1

Konstantin Pavlovici locuia ca şi altă dată pe ulicioara Palaşovski, la acelaşi proprietar care, cădea din picioare din pricina bolii şi, tot ca altă dată, concomitent cu activitatea sa didactică, îşi continua cercetările într-unul din cele mai generale domenii ale matematicii, unde, alături de alţi eminenţi oameni de ştiinţă, era cunoscut şi el ca un specialist de frunte.

Plecase de la universitate la M.V.T.U.[1], unde i se oferise o catedră şi-i părea bine că procedase astfel, căci, ajungînd să fie cunoscut (în şcoala lui Gruzinov) pentru calitatea sa de a aplana conflictele şi de a restabili relaţiile rupte, acorda fără voie acestei laturi a vieţii cotidiene mai mult timp decît s-ar fi cuvenit.

Venind la Moscova, a dus mai întîi o viaţă izolată. Pe urmă şi-a făcut cunoştinţe. Prezentînd la Institutul de silvicultură o comunicare despre cercetările sale, ca urmare a invitaţiei pe care i-o făcuse celebrul Ardens, a început să-l viziteze pe acesta, din cînd în cînd, şi acasă. Stabilirea unor asemenea relaţii cu profesorul o aprecia în mod deosebit.

În ceea ce priveşte expoziţiile de pictură, nu-i scăpa aproape nici una — era o vădită influenţă a Lizei — astfel că ajunsese cu timpul să cunoască destul de bine pictura modernă, deşi îi plăcea să spună că pînă şi cele mai complicate idei matematice sînt un nimic în comparaţie cu nebuloasele teorii ale cubismului sau suprematismului. „Tu nu eşti matematician, ci un adevărat profesor de bele-arte", îi scrisese odată Liza. La unele expoziţii se ducea numai ca s-o poată informa ulterior despre cele văzute acolo.

N-avea prea mult timp la îndemînă, totuşi izbutea să-şi continue activitatea, chiar ducîndu-se la expoziţii sau la cîte un spectacol de teatru. O soluţie pe care n-o găsise timp de o jumătate de an îi veni în minte în timp ce se afla la Teatrul de cameră — îl îndrăgise mult de la o vreme — la un spectacol cu „Prinţesa Brambilla". Înţelese mai tîrziu că toate lucrurile plăcute, neaşteptate, vesele, nu au un efect dăunător, ci, dimpotrivă, stimulează munca, oricît de departe ar fi ea de cele ce-ţi sînt date să le vezi pe scenă.

Călătorea mult. În vara anului 1922 a petrecut cîteva zile la Petrograd. „Îmi este drag oraşul acesta — îi scria Lizei — aşa cum îmi este dragă amintirea tinereţii mele, croită şi ea pe un făgaş rectiliniu, poate chiar arid, dar plin de lumină."

Călătoriile pe care le-a făcut pe tărîmurile Crimeii sau în Caucaz puteau fi socotite nişte călătorii scurte, pe distanţe neînsemnate, căci a întreprins şi altele, tocmai în ţinutul Altaiului şi în Turkestan. „Tu, învăţat să nu te mişti de pe cuptor — îi scria la un moment dat lui Lavrov, care rămăsese la Kazan — ai considerat totdeauna drept o ciudăţenie capacitatea mea de a o lua brusc din loc şi de a pleca încotro văd cu ochii. După cum ştii însă din cunoscutul studiu al lui Ostwald, acesta îi împarte pe oamenii de ştiinţă în două categorii : clasici şi romantici. Ei bine, oricît de ciudat ar părea, la ora actuală noi amîndoi ne-am inversat rolurile. Acum eşti tu clasicul, după care întreg Kazanul îşi va potrivi, curînd, ceasurile, iar eu, romanticul, care a descoperit (în sinea lui) că numai cu preţul unor eforturi cumplite a izbutit odinioară să repete în fiecare zi programul zilei precedente."

A făcut şi alte călătorii — în Ural, în Extremul Orient — legate de înfiinţarea unor noi institute de învăţămînt superior. Cei de la Comisariatul po-

[1] Moskovskoe vîsşee tehniceskoe ucilişce — Şcoala superioară tehnică din Moscova.

porului pentru învăţămînt nu uitaseră în ce condiţii a izbutit Konstantin Pavlovici să înfiinţeze în anul 1920 Institutul politehnic din Kazan.

Printre aceste călătorii frecvente, întreprinse an de an, a fost una care a avut o influenţă deosebită asupra vieţii sale, adăugîndu-i culori noi, mai calde, întregitoare. Petrecînd împreună cu Lavrov vreo zece zile la Teberda, hotărîseră să coboare, prin trecătoarea Kluhorski, spre Suhum. Karnovski însă „şi-a forţat" piciorul, din care pricină a început să-l doară genunchiul, astfel că a trebuit să-şi continue drumul călare. Pînă atunci nu bătrîn (cei doi se înţeleseseră să se întîlnească la Ţebelda), i-a dat o povaţă simplă: „Ce tu nu ştiut, cal ştiut. Ce cal nu vrei, nici tu nu vrei. Nu cal ascult pe tine, ci tu ascult pe cal. Aşa, bine o să fie."

Munteanul l-a mai sfătuit să meargă la trap, fără să se grăbească. În zadar însă a încercat Karnovski să se adapteze acestui fel de mişcare, cînd calul, aşa cum e şi normal, îşi ridică mai întîi piciorul stîng din faţă, pe urmă pe cel drept dinapoi. N-a trecut nici o oră şi Karnovski a simţit un junghi pătrunzător în spate, iar în genunchiul care îl durea parcă începuseră să bată nişte ciocane mici. Istovit, a coborît de pe cal, şi-a astîmpărat setea la un izvor, apoi a făcut, şchiopătînd, cîţiva paşi, prin păduricea adormită, cu frunze arămii, din preajma drumeagului. Deodată s-a oprit, pătruns de uimire. Locul acela pustiu nu se deosebea cu nimic de altele, pierdute şi ele în pustietate. Atunci de unde s-or fi iscat literele acelea săpate adînc pe trunchiurile arborilor din

jur? Oare să fi săpat însăşi natura brazdele acelea adînci în coaja întunecată, cafenie, a copacilor?

Curînd după aceea a ajuns la drumul şerpuitor de pe malul rîului Kador, care sclipea acolo jos, pe fundul prăpastiei, aidoma unui pumnal încovoiat. Calul păşea pe marginea abisului şi de fiecare dată cînd de sub copitele lui porneau să se rostogolească pietricele, Karnovski îşi simţea inima tresărind.

Deodată, auzi de undeva, dinaintea lui, zgomote, o voce tărăgănată ce îndemna pesemne un animal de povară. Şi-ntr-adevăr, de după o cotitură se ivi chiar atunci un asin, purtînd în spate doi coşcogea desagi în culori pestriţe. În urma asinului veni şi un băieţandru de vreo cincisprezece ani, îmbrăcat cu o cămaşă murdară, cu o tichie neagră pe cap şi în mînă cu o jordie lungă. Karnovski îi dădu bineţe; băiatul îi răspunse binevoitor, într-o rusească stricată, apoi dădu jos, cu mişcări îndemînatece, desagii, trase de asinul care se îndărătnicea, nevrînd să păşească şi, în cele din urmă, rămase locului, nemişcat. Părea că stă în aşteptare, şi-atunci Karnovski îşi dădu seama, îngrozit, că trebuie să coboare din nou de pe cal şi să-l ducă de frîu de-a lungul drumeagului îngust, pentru a-i putea face loc celuilalt.

— Doare picior? Băiatul îl sprijini cu braţul său mic, dar care părea turnat din fier, şi-i arătă un bolovan înalt, pe care, coborînd din şa, să-şi pună piciorul. Karnovski îşi scoase din buzunar portofelul, dar în clipa următoare rămase uimit de gestul plin de mîndrie cu care băiatul îi dădu mîna la o parte.

— Cum te cheamă?

— Djamil cheamă.
Karnovski săpă cîteva litere pe marginea drumeagului.
— Nişte litere, pricepi ? Săpate în coaja copacilor ? Cine le-o fi săpat ?
Băiatul se lumină la chip şi se arătă chiar pe sine cu degetul.
„De ce nu pe hîrtie ?" „Nu-i hîrtie." „De ce nu cu creionul ?" „Terminat creionul."
Înţelegîndu-se cu noul-venit mai mult prin gesturi decît prin cuvinte, Karnovski stătu de vorbă cu el preţ ca la o jumătate de ceas : îi plăcuse băiatul acesta cu ochi ageri şi chip prelung, atrăgător, care încerca, se pare, să-i spună că ar vrea să plece undeva, la învăţătură. În cele din urmă, Karnovski pricepu că Djamil vrea să plece la Nalcik, să se înscrie acolo la o facultate muncitorească.
— Dacă aşa stau lucrurile, am să încerc să te ajut.
Rupse o filă dintr-un carneţel, notă adresa la care putea fi găsit, iar şase luni mai tîrziu primi de la Djamil o scrisoare alcătuită foarte corect şi însoţită de o cerere.
Un fost elev de-al lui Karnovski era stabilit acum chiar la Nalcik, astfel că înscrierea lui Djamil la facultatea muncitorească de acolo n-a constituit o problemă. Peste vreo trei ani, Djamil — acum flăcău în toată legea — veni la Moscova, iar Konstantin Pavlovici începu, cu o energie care îl miră pe el însuşi, să-l pregătească pentru examenul de admitere la M.V.T.U.
Aptitudinile tînărului se dovediră a fi oarecum obişnuite, în schimb avea o asemenea putere de

muncă, încît adeseori era necesar să-l scoli cu forţa de la masa de lucru.
Se întîmpla uneori ca Djamil să rămînă şi cîte o săptămînă, ba chiar două, acasă la el, în ulicioara Palaşovski. În zilele de duminică plecau amîndoi la schi. „Astăzi fiul dumneavoastră n-a stat să vă aştepte, a plecat dis-de-dimineaţă", îi spuse într-o zi lui Karnovski femeia care le dădea schiuri şi bocanci.
Poate că el, Karnovski, ducea o viaţă prea solitară ? Poate că tocmai de aceea sărea uneori din loc şi o pornea vijelie încotro vedea cu ochii, fiindcă, orice s-ar zice, în ciuda modului acela ponderat şi atît de judicios în care îşi orînduise viaţa, el trăia totuşi într-o mare solitudine.
...Totul se lămurise, totul intrase pe făgaşul obişnuit. Pe maică-sa, nici acum însănătoşită pe deplin, o mutase la Iadrin, unde avea să ducă o viaţă lipsită de zbucium, în preajma unor prieteni de-ai lui, care veneau din cînd în cînd să vadă cum se mai simte. Surorile nu i se măritaseră şi se pare că nici nu regretau aceasta. Una din ele ajunsese soră medicală, alta absolvise Institutul de medicină veterinară şi lucra undeva, în apropiere de Kazan.
Toate femeile cu care Karnovski s-a aflat în relaţii mai apropiate au vrut să se mărite cu el şi le-a părut rău, dîndu-şi (sau nedîndu-şi) seama de ce acest lucru nu este cu putinţă. I-a părut rău şi Nadiei Medvedeva, o actriţă tînără şi drăguţă de la unul din teatrele moscovite. Ea tocmai că-şi dădea seama de motivul cu pricina, astfel că într-o zi îi spuse amuzată lui Karnovski : „Am impresia

că te temi să n-ajungi cumva părăsit ca o femeie". Karnovski nu-i răspunse.

În Crimeea fusese de unul singur, iar în Caucaz se duseseră împreună.

La Liza se gîndea, încercînd mereu același sentiment de duioasă tristețe, statornicit în inima lui în decursul celor opt ani care trecuseră de la ultima lor întîlnire. Aleanul acestei lungi despărțiri pe care o împodobea în chip fericit cununa lor epistolară, făcea acum parte integrantă din viața lui așezată, bine rostuită. Întîlnirile lor amețitoare, pătrunse de fiorul tinereții, al vieții slobode, certurile și împăcările, întreaga poveste a dragostei lor se depăna acum în epistole — tulburătoare, pătrunse de caldul fior al prieteniei, întreținînd interesul mereu sporit al lui Konstantin Pavlovici pentru pictură, pentru artă, dar neavînd darul să mai schimbe ceva în sufletul său. Totul se statornicise, se estompase, astfel că, deși gîndul la viitoarea lor întîlnire de la Paris îl umplea de emoție, aceasta nu mai era acum decît emoția duioasă pe care ți-o trezesc de obicei amintirile.

2

Încă înainte de a pleca de la Moscova, Karnovski își făcuse în minte un plan amănunțit al șederii sale, din nefericire prea scurte, la Paris. Problemele pe care le avea de rezolvat nu trebuiau să-i răpească posibilitatea de a vizita muzee, expoziții și, în limitele sumei de care dispunea, de a merge și la teatru. Dorea de mult să vadă

un spectacol la „Comédie Française". Dar bani avea cam puțini.

Un prieten de-al său, revenit de curînd dintr-o călătorie în străinătate, îi recomandase un hotel ieftin, „Excelsior", aflat în apropiere de *„Grand-Opéra"*, astfel că, sosit la hotelul acesta, a cărui curățenie lăsa de dorit, își luă o cameră la etajul trei, în fundul unui coridor care șerpuia straniu prin semiîntuneric.

Trecînd pragul acelei camere unde un *garçon* sprinten în mișcări, dar cu hainele și ele de-o curățenie îndoielnică, îi aduse în grabă cele două valize, se opri, șovăind. Mobilele erau pretențioase, vechi, cu poleiala roasă, iar draperiile — grele, prăfuite. Îi trezi suspiciuni mai ales patul, acoperit de-o cuvertură gălbuie, decolorată, poate pentru că, deși ora era timpurie, zărise la intrarea în hotel cîteva prostituate. Ridică, pătruns de silă, un capăt al cuverturii. Spre mirarea lui însă, așternutul părea schimbat de curînd.

Încă în timpul călătoriei Konstantin Pavlovici se decise să nu plece chiar așa, la noroc, spre satul unde locuia Liza și pînă la care avea de mers șase sau șapte kilometri pe jos, riscînd să se rătăcească prin acele locuri necunoscute, ci, sosind la Paris, să-i scrie o scrisoare, cu rugămintea ca ea, dacă îi va sta în putință, să-l aștepte la tren. Mai înainte însă avea să-i telefoneze lui Chevandier, ceea ce se grăbi s-o facă, încercînd o oarecare neliniște în legătură cu franceza lui — de vorbit o vorbea mulțumitor, dar își înțelegea mai anevoie interlocutorii, mai ales la telefon. N-avu însă de întîmpinat dificultăți prea mari. Chevandier îi fixă o întîlnire chiar pentru a doua zi, astfel că,

expediindu-i Lizei o carte poştală, Konstantin Pavlovici se grăbi s-o pornească pe străzile Parisului.

Reveni la hotel noaptea tîrziu, vesel, simţind cum îi iese foc din picioare, după atîta umblătură. Baia avea o cadă mică, nu puteai să te speli în ea decît şezînd, şi, dezbrăcîndu-se, el se gîndi că la fel trebuie să fi fost şi cada aceea în care Charlotte Corday l-a ucis pe Marat.

Chevandier, mărunt de statură, pîntecos, cu capul mare şi cu o voce stridentă, îl primi, în ziua următoare, la domiciliul său. Pentru o convorbire atît de importantă trebuia să fii pregătit din timp, şi Konstantin Pavlovici nu numai că o făcuse, dar ca totdeauna în asemenea clipe, păru chiar să-şi examineze cumva, de la distanţă, felul în care arăta : un bărbat cu părul bălai, purtînd un costum nou, bine croit, şi care, după un somn scurt, de numai trei ore, nu mai prezenta nici o urmă de oboseală. Convorbirea cu Chevandier avu în vedere problema mişcării browniene, care constituia obiectul cercetărilor lui Konstantin Pavlovici, şi bătrînul mormăi la un moment dat ceva care aducea a laudă pe seama unui articol al acestuia, iar mai tîrziu spuse surîzînd că a fost pentru el o surpriză plăcută să constate că ruşii n-au uitat încă tabla înmulţirii. Era greu de imaginat că bătrînul acesta ţepos, vîrît într-o pereche de pantaloni diformi şi un sacou lăbărţat de catifea, scrisese cîndva tratatul acela despre simţul esteticii matematice, tratat cunoscut de Konstantin Pavlovici aproape pe dinafară şi din care îi plăcea să citeze în cadrul prelegerilor pe care le ţinea la universitate. În timp ce îşi lua rămas bun

de la Chevandier, aduse vorba despre acest tratat şi-atunci peste chipul îmbătrînit al savantului, împodobit cu un barbişon strîmb şi un nas arţăgos, alunecă o palidă umbră de satisfacţie.

A doua zi de dimineaţă, Konstantin Pavlovici, primind o telegramă de la Liza, se urcă în trenul de ora cinci şi plecă spre Mesnil. O locomotivă micuţă abia trăgea în urma ei, pufăind, şirul unor vagoane înalte, demodate, cu cîte trei osii, iar el, stînd pe platformă, o zări încă de departe pe peronul gării şi alături de ea pe Gordeev, un bărbat înalt, frumos, oacheş ca un ţigan, îmbrăcat într-o cămaşă albă, cu mînecile suflecate.

Sentimentul de jenă iscat la început se destrămă repede, poate datorită faptului că bucuria plină de naturaleţe a Lizei, nepăsarea ei subliniată faţă de atitudinea circumspectă, vădind gelozie, a lui Gordeev, i se transmiseseră şi lui Konstantin Pavlovici, ca şi cînd i-ar fi sugerat chiar ea cum să se poarte. A fost o întîlnire duioasă, ca între vechi prieteni. El îi atinse cu buzele mîna îngustă, energică, iar Liza îl atrase uşor spre dînsa şi îl sărută.

— Ba nu, ştiu prea bine că am îmbătrînit, îi spuse ea cu un licăr tineresc în ochii mari, în timp ce se îndreptau cu toţii spre o şaretă încăpătoare, ce-i aştepta în dreptul gării.

Pe sub borurile largi ale pălăriei ţărăneşti i se vedea părul strălucitor, adunat cunună în jurul capului, în timp ce decolteul adînc al rochiei dădea la iveală un triunghi bronzat, cu o tivitură albă de sîn împlinit.

Şi totul ar fi mers strună, dacă Gordeev, care se aşezase cu faţa spre dînşii în şaretă, n-ar fi căutat să-şi arate amabilitatea faţă de vechiul pri-

eten al Lizei, aşa după cum, pesemne, îi promisese. Ba făcea cîte o glumă nu tocmai reuşită, ba, ascultînd ceea ce îşi spuneau ei în legătură cu oameni şi evenimente neştiute de dînsul, îl privea pe Konstantin Pavlovici cu prea multă insistenţă şi încordare.

În cele din urmă, ajunseseră în satul ale cărui case de piatră, cu ferestrele spre interiorul curţilor îi dădeau o înfăţişare cu totul deosebită de cea a satelor ruseşti şi opriră şareta în dreptul unei clădiri mărginaşe, cu trepte lipsite de balustradă în faţa uşii şi cu o scară exterioară, de lemn, care ducea în pod. Intrară cu toţii într-o încăpere aproape pustie, cu un şemineu mare, cu două paturi, cu o masă simplă, de lemn şi cu cîteva rame şi pînze aşezate unele peste altele prin colţuri şi de-a lungul pereţilor.

În tot timpul cît durase călătoria cu şareta, ba chiar şi acum, cînd se aşezaseră la masă spre a mînca *bouillabaisse* — o gustoasă supă de peşte, pe care Liza o preparase încă de dimineaţă şi acum o încălzise — ea nu încetase, grăbită, nervoasă, sărind de la una la alta, să-i pună lui Konstantin Pavlovici tot soiul de întrebări.

— Ce-mi poţi spune despre Petrograd ? Oare să fie adevărat că zace acum în paragină ?

Konstantin Pavlovici îi răspunse că Leningradul e tot atît de frumos ca şi altădată. Bestujevskie kursî s-au unificat cu universitatea, iar în clădirea aceea funcţionează acum o facultate muncitorească.

Liza îl întrebă despre familia Gorin, căreia, la rugămintea ei, izbutise să-i dea de urmă la Leningrad. Îi spuse că Dmitri s-a îngrăşat, a ajuns un profesor venerabil, poartă mustaţă şi barbişon. S-a bucurat mult aflînd că Liza e bine, sănătoasă. S-a interesat de adresa ei, spunînd că-i va scrie negreşit, iar dacă va veni la Paris, îi va face negreşit o vizită. Lenocika e măritată, s-a îngrăşat şi ea şi urmează nişte cursuri de canto.

— E o femeie plăcută şi cumsecade, însă cred că-i puţin cam prostuţă, spuse cu îndoială în glas Konstantin Pavlovici.

— S-ar putea, rîse Liza. Odinioară, nu mi-am dat seama de asta. Spune-mi, ce-i nou în pictură ?

Înainte însă de a trece la acest subiect, discutară despre filmul *Polikuşka,* cu Moskvin în rolul principal, film care nu-i plăcuse Lizei, apoi despre uimitoarea răspîndire a radioului. La Moscova străzile sînt împînzite de megafoane, iar seara, toată lumea e cu căştile la urechi.

Discutau fără a ţine seama de tăcerea rezervată a lui Gordeev şi totuşi cele două şuvoaie ale discuţiei lor neafectate, vesele, pline de vioiciune, nu izbuteau deloc să se unească într-o singură albie. Chiar dacă nu le păsa de Gordeev, nu puteau ocoli senzaţia încercată de amîndoi că tot ce adusese Karnovski cu el *de dincolo,* nu-i mai aparţinea Lizei, iar cele ce alcătuiau acum viaţa ei rămîneau pentru el străine şi depărtate. Totodată, însă, Konstantin Pavlovici simţi şi altceva : că Liza încearcă un fel de sfială — lucru care nu-i stătea cîtuşi de puţin în fire — faţă de tot ce venise cu el *de dincolo.*

Discutară apoi despre pictură şi-atunci Gordeev se învioră brusc, ba chiar vădi amabilitate — ce-i drept, cam silnică — mai ales după ce acest in-

telectual moscovit, cu batistă la buzunarul sacoului (de data aceasta Konstantin Pavlovici se privi cu ochii lui Gordeev) îi lăudă sculpturile în lemn. Erau însă pe drept cuvînt frumoase : pescari şi pescăriţe schiţînd paşi de dans, cu trupuri respectînd legile anatomiei, dar totodată coborîte parcă dintr-o lume de basm. O altă piesă, un diptic, înfăţişînd doi tineri sculptaţi în relief pe fondul unui medalion oval, vădea imobilitatea de icoană proprie manierei lui Petrov-Vodkin. Fără a aduce vorba despre această asemănare, Konstantin Pavlovici povesti că a avut prilejul să stea de vorbă cu numitul pictor : îl cunoscuse întîmplător în tren, în timpul unei călătorii de la Leningrad la Moscova.

— E un om simpatic, îi place să stea de vorbă şi, cu toate că la început ai impresia că-i o fire cam simplă, dacă îl observi mai bine, îţi dai seama că-i departe de a fi aşa. S-a bucurat mult aflînd că-mi plac lucrările lui. Are o teorie : fiecărei arte naţionale îi sînt proprii trei culori de bază. Picturii ruseşti, de pildă, roşul, albastrul şi verdele, celei evreieşti, dacă nu mă înşel, cafeniul, violetul şi galbenul. Eu am rămas pe gînduri, pe urmă i-am sugerat să dispună într-un cerc, pe sectoare, toate culorile curcubeului, apoi să ia o furculiţă cu trei dinţi şi s-o aşeze în aşa fel ca să cuprindă cîte trei culori din culorile existente. M-a privit gînditor, după care m-a întrebat : „Pentru ce ?“ „Cum pentru ce ? Ca să determinaţi paleta fiecărei arte naţionale.“

— S-a supărat ? îl întrebă Liza.

— Nu s-a supărat. A rîs. Pe urmă s-a gîndit puţin şi mi-a spus : „E interesant“.

În cele din urmă, Liza îl duse să-i arate pînzele, desenele şi schiţele sale. Părea nepăsătoare, totuşi Konstantin Pavlovici o simţi emoţionată şi, fără să vrea, îşi spuse că despre lucrările ei trebuie să vorbească cu multă băgare de seamă, spre a ocoli neînţelegerea veche şi dureroasă, existentă din acest punct de vedere între ea şi Gordeev. Chiar de la început îi fu limpede că, în ceea ce priveşte pictura, maniera unuia dintre ei nu putea fi nicidecum pe placul celuilalt. Gordeev, prin arta sa, nu oferea o viziune nouă a lumii, ci sugera orientări deja cunoscute, dar tocmai întinderea prea mare a ariei care le cuprindea („de la arta iconarilor ruşi la reliefurile asiriene“, gîndi Konstantin Pavlovici) vădea o nesiguranţă care contrasta ciudat cu exigenţa în execuţie.

Lucrările Lizei, aşa după cum se şi aşteptase Konstantin Pavlovici, erau legate de Bizanţ. Nu era însă o reproducere mecanică a înfăţişării acestuia, ci o transfigurare a ei, ba chiar o transfigurare profundă, de nerecunoscut. Un arab bătrîn, negricios, sta nemişcat ca un stîlpnic în scorbura unui stejar secular, cu nimbul alb al turbanului luminîndu-i fruntea. Acuarelele erau delicate şi misterioase : pete purpurii, galbene şi negre, valmeş avîntate peste întinderea nemişcată, aurie, a golfului.

Erau pînzele din perioada petrecută de ea la Constantinopol. În schimb cele pictate, pesemne, după sosirea la Paris vădeau cu totul altceva. Era o serie de interioare lucrate de o mînă mai sigură, aproape bărbătească, precum şi naturi moarte realizate în tonuri dense, tari, desăvîrşite. Una din pînze i se păru lui Konstantin Pavlovici cu totul

deosebită. O oglindă veche într-o ramă de mahon, avîntată parcă într-un salt disperat şi întoarsă cu faţa spre cer. Se afla într-o grădină, într-un mozaic multicolor, alcătuit din pete de umbră şi lumină, dar luciul ei era pustiu. Doar înălţîndu-te în zbor ai fi putut să priveşti în ea. Nu răsfrîngea decît două întinderi — una trandafirie, alta sură — alăturîndu-se ciudat culorii argintiu-întunecate a cristalului. Pînza se asemăna (schimbînd o privire fugară, se gîndiră amîndoi la aceasta) scrisorilor Lizei către Konstantin Pavlovici. De fapt, era şi ea o scrisoare, pătrunsă de o tristă uimire, faţă de „această chestiune enigmatică, stupidă şi binecuvîntată, care se cheamă viaţă", cum îi scrisese Liza cîndva.

3

Îşi spuseseră totul, discutaseră despre toate. Nimic nu-şi spuseseră, nimic nu isprăviseră de discutat, căci neputinţa de a-şi spune măcar cîteva cuvinte între patru ochi umpluse pînă la refuz atît bucata aceea de zi, cît şi întreaga zi următoare, cînd se duseseră cu toţii să se plimbe prin împrejurimile satului: Gordeev nu-i slăbea o clipă. Prînziră la birtul din sat, înzestrat cu un şemineu enorm pe care puteai să şi dormi şi pe care chiar o găsiseră dormind pe stăpîna birtului. Se fotografiară unul pe altul, apoi fotografiară o păstoriţă cu băsmăluţă cochetă la gît, o turmă de vaci cu pălării de paie pe cap, nişte negustori ambulanţi, dimpreună cu nevestele şi copiii lor, cu mărfurile rînduite pe tejghele în faţa unor furgoane înalte în care îşi aveau sălaşul. Făcură popas în pădurea

traversată la fiecare două, trei sute de metri de cîte un gard, ceea ce, spre mirarea lui Konstantin Pavlovici, nu constituia deloc un obstacol pentru vînători. Despre aceasta Gordeev le povesti chiar o istorie amuzantă. Discutară despre Meierhold şi Stanislavski, despre literatură, despre tot ceea ce s-ar fi părut că trebuie să-i intereseze pe cîteştrei, dar care, nu se ştie din ce pricină, avea legătură doar cu Konstantin Pavlovici şi cu Liza.

Acum el nu mai încerca să se privească cu ochii altuia, aşa cum făcuse în ziua în care îl vizitase pe Chevandier, cînd rînduiala severă a gîndurilor sale îi dicta ce anume trebuie să spună în clipa următoare. Acum sta să-şi asculte gîndurile, cu nesiguranţă şi tulburare. Păru că ceva se schimbase într-însul şi nici măcar nu ştia ce anume. Poate chiar în dimineaţa aceea? Pornind să se îmbrace, o zărise pe Liza străbătînd în fugă curtea, nepieptănată, cu un fel de halat scurt, portocaliu pe umeri, uşoară ca vîntul, licărindu-i pulpele zvelte, goale.

Plecaseră după aceea cu aceeaşi şaretă la gară, la Bouconvilliers, şi de acolo la Paris. Gordeev făcea spirite nesărate: „Aici nu sîntem în Rusia Sovietică, aici proprietatea altuia este apărată cu stricteţe împotriva oricărui atentat." Proprietatea altuia era Liza.

Şi aici, întocmai ca la Moscova, aceleaşi bătăi de metronom îi însoţeau starea sufletească, dar Konstantin Pavlovici se gîndi că poate încetează uneori să le mai audă din cauza glumelor deplasate ale lui Gordeev. De fapt, nu le auzea, pentru că acum nu mai putea să nu se gîndească la acel lucru imposibil la care — îşi dădea el seama —

se gîndea şi Liza. „Se poate ?“ o întrebase el în ajunul plecării, cînd a vrut să vadă o pînză a ei întoarsă cu faţa la perete. „Orice se poate“, îi răspunse ea, surîzînd, şi el simţi deodată că se sufocă. Era acel „se poate“ din prima lor întîlnire petrecută la Petersburg, de Crăciun, în anul 1914, acel „orice se poate“ care era numai al lor, deosebit, rămas în amintirea amîndurora pentru toată viaţa şi nepreţuit prin sinceritate şi caracterul său neaşteptat.

Dar nu numai acel „orice se poate“, ci nimic altceva nu era cu putinţă, nici măcar să stea un sfert de oră de vorbă doar cu ea, fără prezenţa lui Gordeev.

Konstantin Pavlovici simţea că Liza e iritată şi în acelaşi timp stăpînită de teama să nu se supere şi mai mult. Trebuia însă nu numai să nu te superi, ci să şi faci ceva ca să-l îmblînzeşti pe Gordeev. Din ce cauză ? Nu ştia. Gîndul însă persista, împletit cu o speranţă copleşitoare, imposibilă.

Parisul. Bolţile de faianţă albă ale metroului în care „materia primă omenească se prelucrează la o temperatură înaltă şi la o înaltă presiune atmosferică“, după cum observase cu dezgust Liza. Mulţimea vuind de glasuri, desfăcîndu-şi umbrelele, urcînd grăbită din baia de aburi a metroului înspre văzduhul proaspăt, de primăvară, al bulevardelor. Atelierul unde lucra echipa lui Gordeev : o magazie spaţioasă, cu mezanin, într-o curte din spatele unor clădiri vechi, aflate la capătul unei fundături înguste, potopite de verdeaţă. Totul făcut de mîna celor din echipă : băncile, taburetele, pînă şi scara lipsită de balustradă care ducea spre mezanin. Butuci şi scînduri de arţar : materialul pentru

viitoarele sculpturi în lemn, oale mici de lut cu vopsea uscată, rame, lăzi, pînze, pensule. Gordeev, care lucra la un panou lung de patru metri, pentru apartamentul unui bogătaş american, le arătă schiţa iniţială, desenată pe o foaie de carton : un atlet îşi încorda arcul, ţintind un bizon cu ochi omeneşti, cu fruntea plecată, care se depărta în goană. Schiţa era frumoasă. Konstantin Pavlovici îl lăudă, şi-atunci chipul ţigănos, încordat, al lui Gordeev se înroşi de plăcere.

Totul se desfăşură în ordine, aşa cum se prevăzuse, dar în acelaşi timp totul se întîmpla ca în jocul acela al copiilor, cînd trebuie să găseşti, cu ochii legaţi, un obiect ascuns de ceilalţi, iar ei strigă în cor : „Rece, rece, cald, mai cald, fierbinte !“ Dăduseră demult de acel „fierbinte“, ochii alburii ai Lizei ajunseseră demult verzi la culoare, aşa cum se întîmpla de fiecare dată cînd totul din jurul lor dispărea cu desăvîrşire, aşa cum dispăruse acum şi atletul din schiţă, cu bizonul lui, despre care Konstantin Pavlovici abia discutase fără grabă, sincer şi serios.

Curînd veniră şi pictorii ruşi care făceau parte din echipa lui Gordeev şi, aşezîndu-se în curte, în preajma magaziei, se apucară la iuţeală de o treabă cît se poate de ciudată, cum i se păru lui Konstantin Pavlovici : după cîteva reproduceri ale unor tablouri celebre de la Luvru, făcură o serie de copii aproximative, schematice, destinate — după cum i se spuse — turnării unui film despre felul în care nişte americani fac cunoştinţă cu viaţa pariziană. Dar şi aceşti pictori — dintre care unul îl întrebă cu o veselie tristă pe Konstantin Pavlovici : „Ei, ce părere aveţi despre modul

în care o ducem noi ca păsările cerului ?" — n-au reprezentat pentru el decît materializarea unei alte porţiuni din timpul ce se scurgea într-un mod inutil şi absurd, fiindcă nici în jumătatea aceea de ceas nu se petrecuse nimic între el şi Liza.

Se duseră apoi la „Rotonde" să bea cîte o cafea şi să-i arate lui Konstantin Pavlovici personalităţile celebre. I le arătară într-adevăr: sosind acolo, văzură un tînăr subţiratec, uşor adus de spate, cu capul gol împodobit de un păr bogat, care ieşea din cafenea, însoţind o femeie înaltă, suplă, ce purta o pălărie modernă, albă, şi un veşmînt subţire peste rochia uşoară, de vară. Era Ehrenburg cu soţia.

Îi mai fu dat să vadă şi alte personalităţi în toată perindarea aceea de oameni care veneau să-l salute pe Gordeev.

Totul părea că tremură în aerul acela încins, unduitor, şi, prin unduirea lui care se scurgea odată cu timpul, el n-o vedea şi n-o auzea decît pe Liza, chipul ei cu expresia pe care i-o cunoştea atît de bine — de disperare împletită cu încercarea de a se stăpîni — ochii ei care nu se uitau la el şi care totuşi se uitau numai la el. La fel ca şi dînsul, Liza, discutînd, îşi auzea vorbele şi totuşi nu şi le auzea defel. Deodată totul se opri în loc, totul încremeni, totul îşi ocupă unicul loc ce i se cuvenea.

— Poate că vreţi să rămîneţi singuri, să vă aduceţi aminte de trecut, le spuse încruntat, posomorît, Gordeev. Rămîneţi aici, eu am să plec. Am o treabă de rezolvat.

Plecă, într-adevăr, iar ei rămaseră amîndoi la măsuţa aceea, aproape de uşă.

— Iată un dar neaşteptat.

— E un dar ?

— Da. E o situaţie grea pentru el. Mă iubeşte.

— Dar tu ?

— Eu te iubesc pe tine. Trebuie să-ţi dau înapoi scrisorile.

— De ce ?

— Mi-e teamă că Gheorghi ar putea să le pună pe foc. Acolo sînt prea multe sărutări. Mai puţine decît le-aş fi dorit, totuşi prea multe.

Atunci cînd, absolvind liceul, Liza se dusese la tatăl ei, la Votkinski Zavod, acesta aruncase în foc toate scrisorile lui Konstantin Pavlovici.

— Am să vin. Ştiu unde e hotelul tău.

— Cînd ?

— În seara asta. Pentru zece minute.

— Pentru zece minute ?

— Da. Acum sîntem la Paris. Nu la Kazan.

— Aşa e. Nu sîntem în căsuţa veterinarului de pe strada „Prelungirea celei de-a doua coline".

— Da. Şi nici la bordeiul din ramuri de soc, pe care l-am înjghebat în cinci minute în parcul acela de lîngă vila Novikov.

— Şi nici la Ialta. Ţi-am scris că anul trecut am fost şi acolo.

— Spune-mi, cum o duci ?

— După cum vezi : am îmbătrînit.

— Cu opt ani. Gheorghi se uită la noi prin oglindă. Nu te întoarce. Nu-i nimic. Ştiam prea bine că n-o să plece.

Gordeev se aşezase în fundul cafenelei, acolo unde măsuţele erau despărţite prin mai multe paravane uşoare, pe care clienţii îşi aruncau paltoanele,

— Se pricepe cumva să citească vorbele pe buze ?

Nu. În afară de asta, pentru mine şi pentru tine, unghiul de incidenţă nu este egal cu unghiul de reflexie.

— Te iubesc.

— Mult ?

Îi cunoştea acest „mult" aţîţător, care îl făcu să-şi simtă şi acum inima tresărind cu putere şi duioşie.

— Ce mai e cu matematica ta ?

— Totul e bine.

— Ia te uită ! În lipsa mea, poate să fie şi mai bine ?

— Nu ştiu. Îţi aminteşti — mi-ai spus cîndva că nu există dragoste nefericită ?

— N-ai uitat ?

— N-am uitat nimic. Şi n-am să uit niciodată.

Gordeev se ridică. Revenind la măsuţa lor, îi auzi vorbind despre hainele pe care le-ar putea cumpăra Konstantin Pavlovici aici, la Paris, şi cu ce preţ anume.

Cel mai greu era să-şi reamintească felul de a fi dinaintea acestei convorbiri, dinaintea aşteptării aceleia chinuitoare, care i se născu undeva în adîncul sufletului, stîrnind acolo ecouri fermecate şi făcîndu-l pe Konstantin Pavlovici să-şi reţină cu greu fiorul pătrunzător care îl încerca în răstimpuri.

Ieşiră cu toţi din cafenea şi porniră spre Luvru, pe jos, prin grădina Luxembourg, unde el fotografie cu aparatul său mititel palatul, lacul, bărcile cu pînze, un abate stînd cu o carte în mîini pe o bancă dublă, cu spatele spre o tînără drăguţă, ce aştepta, pare-se, cu înfrigurare pe cineva. Apoi

făcură un ocol ca să-i arate lui Konstantin Pavlovici o ulicioară pitorească celebră, care dădea în bulevardul Saint-Germain. Toate acestea însă — grădina Luxembourg, lacul, ulicioara, a cărei denumire o şi uită imediat — n-au reprezentat pentru el nimic altceva decît o obligaţie care să-i umple ziua aceea, ce o simţi deodată fără sfîrşit.

Urmă Luvrul, unde rămaseră preţ de două ceasuri, vizitînd sălile rezervate operelor din secolul al optsprezecelea (hotărîseră ca, pentru început, Konstantin Pavlovici să vadă lucruri mai puţine, spre a le putea cerceta cu atenţie şi fără grabă), discutînd despre Chardin, despre Leviţki, unicul pictor rus reprezentat în această secţie a muzeului, şi despre mulţi alţii. Se duseră apoi să cumpere cărţi poştale ilustrate, luară masa de prînz împreună. În sfîrşit, pe la orele şase, Konstantin Pavlovici reveni la hotelul său, încercînd un plăcut sentiment de uşurare la gîndul că a scăpat de prezenţa lui Gordeev, de Luvru, de străzile Parisului, de tot ce-l împiedica să aştepte întîlnirea din seara aceea, iar pînă atunci să se bucure cu o dulce nelinişte de însăşi această aşteptare.

Liza n-avea posibilitatea să vină înainte de ora zece sau chiar unsprezece, astfel că el hotărî să se îmbăieze, apoi să se odihnească, să doarmă puţin ; pînă atunci însă, vreme de aproape un ceas, stătu privind pe fereastră. Iată colo, în faţă, în lumina blîndă a felinarului, un chioşc de ziare, pe tejgheaua căruia, prinse cu sîrmă, zac teancuri de ziare şi reviste. Iată un bătrîn înalt, uscăţiv, pe cap cu o pălărie cît roata carului, împingînd un cărucior de copil cu capota coborîtă, încărcat şi el de ziare. S-a oprit în dreptul chioşcului ; vînză-

toarea cea grasă, îmbrăcată în halat lung, prins în cingătoare, a ieşit din chioşc şi între cei doi a început o lungă conversaţie, mută şi expresivă ca într-o pantomimă. Iată un velocipedist a cărui şepcuţă are un cozoroc ca un plisc de raţă. A ajuns şi el în dreptul chioşcului şi, fără să coboare din şa, a luat un ziar, a zvîrlit o monedă şi a pornit din nou, în viteză, prin ploaia care s-a făcut deodată văzută în conul de lumină al felinarului, sclipitoare, briliantină şi blîndă, tot atît de blîndă şi neobişnuită ca şi toţi oamenii aceia care treceau încet, în goană ori se opreau din mers în dreptul chioşcului cu ziare.

Konstantin Pavlovici intră în baie, apoi, revenind de acolo, în pijama, pătruns de o plăcută oboseală şi convins pe deplin acum — fără să ştie de ce — că Liza va sosi curînd, dădu la o parte cuvertura aceea nesuferită, de mătase, şi, întinzîndu-se în pat, adormi îndată, sau poate că nu adormi, ci i se păru numai că se razimă din fugă de ceva moale şi, oftînd, închide doar pentru o clipă ochii. Se revăzu în vremea cînd fusese la Iadrin ; stătea în dreptul ferestrei, contemplînd priveliştea ce se desfăşura în lumina palidă a zilei de iulie, iarba cosită din ograda aceea mică, grădina cu floarea-soarelui. Pe bolta cerului lunecau nori prelungi, cu un licăr stins, argintiu. Chiar în dreptul ferestrei se legănau flori de nalbă şi maci purpurii. „Cît de uşor mi-te închipui în această ambianţă şi cît de greu îmi vine, cu toate descrierile tale, atît de vii, să mi te închipui la Paris !" îi spunea sau îi scria el Lizei, deşi ea era parcă undeva tot pe acolo, pentru că doar cu o zi înainte se duseseră, împreună cu grupul lor de prieteni, să petreacă noaptea în pădure, unde a fost atît de plăcut să încingă focul de tabără pe malul povîrnit al Urgăi, să fiarbă supa, să cînte şi apoi să adoarmă pe culcuşul moale, un pic ţepos, de cetină, simţind în preajmă mireasma amăruie a fumului şi a crengilor de brad.

Deschise ochii încă înainte ca ea să bată la uşă, doar auzind sau închipuindu-şi că aude paşii ei moi, afară, pe culoar. O văzu intrînd şi, îndată, camera aceea de hotel, întunecoasă şi urîtă, se umplu de prezenţa ei, de prospeţimea chipului ei ars de soare, pe care mersul grăbit i-l imbujorase, de foşnetul pelerinei ei ude, lucioase, pe care şi-o lepădă şi rămase locului, rîzînd, cu o mînă ţinînd-o mai la depărtare, iar cu cealaltă ridicîndu-şi de pe frunte o şuviţă de păr muiată de ploaie. El îi luă pelerina şi o agăţă de uşa şifonierului ce se deschise deodată, încet, ca într-un vis care, poate, se depăna în continuare.

În clipa cînd Konstantin Pavlovici răsuci comutatorul, în cameră se statornici lumina firavă a felinarului din stradă, ori, poate, irizarea trandafiriu-albastră a cerului la ceasurile înserării. Ea îi vorbi ceva despre Gordeev, dar pentru el nu mai exista nici Gordeev, nici Parisul, nici imposibilitatea de a o mai vedea şi a doua zi — în zori ea avea să plece înapoi, la Mesnil. Nu mai exista decît zborul spre tării, înălţarea pe verticală a acestei revederi după o despărţire care a durat opt ani de zile. Toate reţinerile lui, toate opreliştile de odinioară, tot ce îl obliga pe atunci să-şi măsoare cu răceală faptele, toate acestea dispăruseră acum, se topiseră, se depărtaseră, nemailăsînd nici urmă din chinul anilor aceia. Acum nu numai că nu-şi

mai controla faptele, ci, dimpotrivă, se lăsa cu totul în voia acelei forţe năvalnice care îl ducea cu sine, supunîndu-l cu desăvîrşire. O, cît de larg era cîmpul pe care pornise fără opreliște, ce tare se legăna rădvanul și ce-şi mai făcea de cap luna cea tulbure, pierind şi din nou ieşind la iveală de prin volbura zdrenţuită a norilor tiviţi cu fîşii de lumină ! Cît de tare se împletiseră, unindu-se într-una singură, amintirile lor de demult : imaginea acelui amurg geros pe fundalul căruia se profila catedrala Isaaki ; vaporul acela de pe Volga — ce însemnătate mai are cum se numea ? — conştiinţa de sine care dispăruse cu desăvîrşire ; dorinţa atotcuprinzătoare pe care nu trebuie s-o grăbeşti, căci revine ea singură, din ce în ce mai arzătoare...

Deschise ochii. Părul ei i se răsfirase peste braţ, şi Kostea simţi cum îl îmbată mireasma lui de cetină şi răsuflarea ei pătrunsă de uimire şi tulburare, ameţindu-l în întunericul acela din jur, întrerupt numai de îngustele dungi de lumină ce cădeau peste pat, strecurate prin perdeaua trasă uşor, într-o parte. Prin mintea ce i se limpezea cu încetul, îi trecură crîmpeie din versurile pe care ea şi le amintise în ziua aceea, la Luvru. Le murmură încet, ea le reluă, rîzînd, apoi se rugă de el s-o lase să plece şi din nou îi spuse ceva despre Gordeev.

— Tu ai să mă duci la pierzanie.

La pierzanie ajunsese însă şi el, odată cu ea, şi îşi dădea seama limpede de aceasta, întrucît ceea ce se întîmpla acum cu ei amîndoi, nu se mai întîmplase niciodată, în trecut, şi nici n-ar fi putut să se întîmple. Oare se puteau asemui despărţirile şi acea fericire neîmplinită a întîlnirilor

de altădată cu clipele acestea, cînd izbutise în sfîrşit să strîngă la piept, cu putere şi duioşie, capul ei drag, cu arşiţa aceasta de stepă, peste care şuiera geros, zburătăcind în voie, vîntul ?...

— ...Şi din nou vor fi numai scrisorile. Lavrov mi-a spus cîndva despre tine că în clipa în care iei tocul în mînă devii cu totul alt om. I-am ţinut minte vorbele, pentru că mi le-a spus tot la Kazan...

— Aşa este. Cu tine însă nu se întîmplă la fel.

— Mi-a mai spus atunci că noi doi nu ne putem înţelege numai pentru că nu izbutim să ne cunoaştem mai bine.

— Şi asta-i adevărat. N-aveam timp s-o facem.

— Bineînţeles. Tu erai totdeauna grăbit.

— Acum ţi-a venit şi ţie rîndul.

— E cu totul altceva. Eu mă grăbesc să plec la soţul meu, în timp ce tu te grăbeai să ajungi la tine însuţi. Toată viaţa mi-a fost dat să te aştept. Te-am aşteptat, te-am aşteptat mereu. Întîlnirile noastre erau de fapt nişte *neîntîlniri*. De fiecare dată ne despărţeam din nou. Despre despărţirile noastre cred că aş putea să scriu o carte. Cît de mult se deosebeau între ele. Unele mă îngheţau cînd îmi aduceam aminte de *neîntîlnirile* noastre. Altele erau pătrunse de un simţămînt muieresc : doream morţiş să te simt lîngă mine, chiar atunci, în clipa aceea. Altele erau ca după o înmormîntare, cînd pierzi, parcă, orice speranţă. Cît despre perioada petrecută la Ialta, pe aceea am trăit-o ca într-un vis din care nu mai izbuteşti să te trezeşti. Mi-am revenit doar întîlnindu-l pe

Vardghes Iakovlevici. Şi-am început din nou să te aştept, să te aştept, să te aştept.

— Pentru ca să-mi scrii după aceea, din Stambul, că nu mă mai iubeşti.

— Da. Acolo îl întîlnisem pe Alexei şi mi-am dat seama că este un om care are neapărată nevoie de mine. Mi-a fost milă de el. Or, atunci cînd ţi-e milă de un om, înseamnă că ai început să şi ţii la el. Femeile de la ţară spun chiar aşa: „Are milă de el“, adică îl iubeşte. Şi-apoi, eu n-am avut niciodată un „cămin“, iar la Stambul, oricum ar fi fost el, „căminul“ acesta totuşi a existat. „Căminul“ nu înseamnă doar o gospodărie, nici o „încartiruire comună“, cum obişnuiai să spui tu, şi nici chiar copii. „Căminul“ este atunci cînd cei doi nu-şi ascund unul altuia nimic. Uite, astăzi noi amîndoi avem un „cămin“.

— În sfîrşit!

— Da. Totdeauna am avut impresia că-mi ascunzi ceva şi mă tot gîndeam: „Este ceea ce are să-l despartă de mine“. Ba, într-o zi mi-a mai spus şi Lavrov că, odată, pe cînd erai încă elev de liceu, ai plecat undeva cu mama ta, ea s-a îmbolnăvit pe drum, iar tu ai ţinut-o toată noaptea în braţe. În scrisoarea pe care ţi-am lăsat-o la Kazan, ţi-am scris că tu rămîi legat totuşi de familia ta şi nu de mine. Şi că aşa o să fie şi în viitor. Spune-mi, ce mai face Lavrov.

— Era îndrăgostit de tine.

— Mi-am dat seama.

— A trecut printr-o boală grea. În nouă sute douăzeci s-a îmbolnăvit de tifos exantematic — o formă foarte gravă. A rămas acum în locul meu la catedră, la Institutul politehnic. Ne întîlnim, ne scriem. S-a căsătorit, are copii.

— Aşa. O, cîte piedici, cîte piedici am avut de întîmpinat la Kazan! Şi cît de bine îmi amintesc totul! Ciudat: doar întîmplările de atunci s-au petrecut demult, demult...

— Ieri.

— Fetele croiau nişte indinspensabili în odaia lor, iar pe pervazul ferestrei din sufragerie se afla penexpeller, un medicament contra artralgiei şi reumatismului. La masă, fratele tău a tăcut tot timpul, iar la un moment dat a spus despre negustori că sînt nişte „ticăloşi de înaltă clasă“. În ziua aceea — poate îţi aduci aminte — am cumpărat cartea lui Morozov despre Apocalips. De atunci o port mereu după mine. Şi o recitesc adeseori. E ceva de-al nostru acolo. Cînd am ajuns la gară, vînzătorii de ziare strigau: „Rodzianko! Rodzianko!“ Într-un colţ stătea în genunchi un tătar, se ruga, bătea mătănii...

Liza plîngea. Karnovski o sărută.

— O piedică a fost şi Dmitri. Mă aştepta la Petersburg. Toţi voiau să mă ia de nevastă. Toţi, afară de tine. La Kazan o aveai pe Marişa. Acum e Nadia Medvedeva. E frumoasă?

— Plăcută.

— Şi te iubeşte?

— Cred că da.

Tăcură îndelung.

— Deci, ai să te întorci? o întrebă Karnovski.

— La tine?

— Ba la tine. Asta înseamnă că şi la mine.

— Şi din nou va fi o vedere?

Karnovski rîse.

— Cînd plecam din Kazan, aveam impresia că toată viaţa mea e altundeva, nu ştiu unde, poate la Paris. Acum toată viaţa ta e la Moscova. Aici mă ai numai pe mine. Cam puţin... Va să zică, vrei să mă întorc ?

— Da.

— Cum ?

— Deocamdată nu ştiu. Am să vin din nou. Acum e mai uşor de venit. Şi încă o să ne mai fie bine. Draga mea, scumpa mea, încă o să ne mai fie bine.

— Trebuie să plec. Ce-am să-i spun lui Gheorghi ? Dar în Rusia n-o să-mi vină greu ? Am citit multe cărţi venite de acolo. Unele sînt minunate. Am văzut şi „Turandot". Totuşi cînd citesc alte cărţi, care nu sînt minunate, încep să mă gîndesc că pînzele mele vor părea acolo stranii, ba chiar „străine". Şi că la Paris nimeni n-are treabă cu mine, pe cînd la voi... Poate că greşesc ?

— Dacă ţi s-ar propune să alegi, ai rămîne aici ?

— Nici măcar o zi.

— Şi-atunci ?

— Dar Nadia Medvedeva ?...

25.VIII.25. Mesnil

Ariciul, finul tău, umblă noaptea prin casă, tropoteşte cu lăbuţele, iar eu stau şi mă gîndesc, mă tot gîndesc. Oare ce s-a întîmplat ? De ce totul s-a dat peste cap, s-a spulberat ? De ce ? Poate pentru că întîlnirea noastră m-a făcut să privesc drept în ochi viaţa mea schilodită ? Am

venit cu atîta greutate la Paris în numele încrederii în vocaţia mea, în visul pe care mi l-am făurit ! Credeam că fericirea nu-mi va fi posibilă fără pictură, iar pictura n-ar fi existat dacă aş fi rămas cu tine. Dar ea nu există nici astăzi : am pierdut-o şi pe ea, te-am pierdut şi pe tine. Ce s-a dovedit să fie pentru mine Parisul cel mult dorit ? O muncă de ocazie, o viaţă de mizerie, decorarea în stil rusesc sau japonez a unor localuri de noapte, Gordeev, „Rotonde" ?

Ariciul tropoteşte întruna. E linişte deplină. Se face ziuă, prin storurile coborîte încearcă să se strecoare lumina dimineţii. Îţi scriu, stînd în pat. E foarte cald şi Gheorghi doarme afară, în curte.

Poate că arta mea impune să mă frămînt mereu, fără istov, să sufăr că nu te pot avea în preajmă ? A fost pentru mine o problemă vitală să mă conving că mă iubeşti. Cuvintele acestea sună ridicol cînd te gîndeşti de cîtă vreme dăinuie legăturile noastre intime, dar oricît de mare a fost intimitatea noastră, îndoiala nu m-a părăsit niciodată. Şi, iată, stau şi mă gîndesc : cum am trăi noi amîndoi, dacă reîntoarcerea mea s-ar dovedi posibilă ? Ce-aş fi eu pentru tine ? Într-o zi, pe cînd eram la Ialta, de care îmi amintesc adeseori, m-am dus, împreună cu Vardghes Iakovlevici, să vizitez căsuţa lui Cehov. Cu cîtă emoţie priveam lucrurile care i-au aparţinut ! Mi se părea că el trăieşte, că a plecat doar pentru un timp de acasă. Tu nu mi-ai scris că ai vizitat căsuţa lui Cehov, dar, desigur, ai fost acolo. Şi iată că Vardghes Iakovlevici mi-a istorisit atunci povestea Likăi Mizinova. A auzit-o de la Maria Pavlovna, sora lui Cehov, pe care o vizita adeseori. Am ascultat-o cu adevărat nesaţ, căci noi, femeile,

căutăm pretutindeni o asemănare cu propria noastră viaţă.

De ce mi-am adus aminte de această istorisire, de Ialta, de căsuţa lui Cehov ? Nu ştiu. A existat pe lume un om cu o viaţă simplă şi totodată extraordinară. A existat şi s-a destrămat o dragoste. Acum, oricine doreşte poate să intre în cabinetul lui, în dormitorul lui, simplu şi alb, ca de fată. Sînt deznădăjduită, iubitul meu. Poate că n-ar trebui să-ţi trimit această scrisoare ? Ah, cerc vicios !

25.IX.25. Paris

Scumpul meu, să ştii că nu-i nicidecum vorba de faptul că n-aş avea unde păstra scrisorile tale. Pot să le port cu mine în poşetă, recitindu-le în clipele de tristeţe, şi-apoi să le ascund într-un locuşor mai ferit. E vorba însă de faptul că, la fiecare scrisoare pe care o primesc de la tine, încep să umblu ameţită, să zîmbesc fără rost ca în copilărie, cînd ai timp berechet şi ţi se pare ciudat că ziua cea lungă şi fericită se poate totuşi sfîrşi. Acum nu numai că am lăsat baltă o comandă urgentă (care mi-ar oferi ulterior posibilitatea să lucrez, în sfîrşit, şi „pentru mine"), dar am început să umblu cu capul în nori.

Reproducerile lui Gordeev n-au ieşit încă de sub tipar ; nu ştiu de ce întîrzie să apară ; poate din cauza scumpetei. După plecarea ta a încetat să mai lucreze la portretul meu, a tăcut multă vreme, pe urmă, într-una din zile, a răbufnit şi a avut loc o scenă dezgustătoare prin absurdul ei, o scenă care se tot repetă ca într-un vis urît. E un om greu de suportat, astfel că, în sinea mea, am hotărît să mă despart din nou de dînsul, acum, sper, pentru totdeauna. Această speranţă se leagă de-o alta, despre care e încă prea devreme să vorbesc. Ghiceşti la ce mă refer ? La reîntoarcerea mea.

Data trecută am uitat să-ţi pun în plic versurile Larisei Nestroeva pe care mi le-a trimis Maşa Snegova de la Praga. Mă gîndesc că transformînd aceste unde sonore (semantice) în nişte unde luminoase (cromatice) ai obţine pe pînză o adevărată feerie de culori. Dar parcă aş putea s-o fac ? E departe griya de iepure !...

Am auzit că Nestroeva va veni curînd la Paris. Am să mă duc la un recital de-al ei şi — visez la asta ! — am să încerc să fac cunoştinţă cu dînsa.

Cum stai cu banii ? Dar cu sănătatea ? Cum e viaţa la Moscova ? Aici preţurile cresc întruna. Unde ai de gînd să pleci de Crăciun ? Nu cumva la Petrograd ? Dacă, într-adevăr, vei pleca acolo, nu uita să vizitezi locurile noastre dragi : parcul Mihailovski, cheiul din preajma sfincşilor.

De ce nu mi-ai spus nimic despre băiatul pe care l-ai cunoscut în munţi ? Doar ştii că ţin mult la tot ce este legat de tine. E adevărat însă că noi amîndoi n-am avut timp îndeajuns. Povestea e de-a dreptul uimitoare. Poate că ţi se va părea ciudat, dar sînt geloasă pe băiatul acela. Pe Nadia Medvedeva nu sînt, dar pe el sînt. Actualmente ceva anume face ca balanţa noastră să se încline în favoarea ta. Să-mi trimiţi o fotografie de-a lui.

De curînd, aici, la Mesnil, s-a întîmplat un lucru care m-a mîhnit : n-am fost în stare să-l supraveghez

cum se cuvine pe finul tău, ariciul. Noaptea, cînd se pornea să alerge prin odaie, lipăind cu lăbuţele, Gheorghi se supăra, însă eu mă desfătam, gîndind la tine. Dar a plecat ariciul... A plecat ca şi cînd ar fi ştiut că vom pleca şi noi, curînd, şi că oricum va trebui să ne despărţim.

Cred că pînă acum noi nu am corespondat niciodată prin post-restant. În cazul acesta, te rog, să-mi scrii acum pe adresa : Poste Restante, Bureau, 102, Boulev. Pasteur.

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

17.VIII.1926

Dragul meu prieten, ne aflăm în Corsica, la Bonifacio, unde trăim în afara spaţiului şi a timpului. Am ajuns într-o situaţie care ne va determina, cred, să devenim campioni mondiali la înot, pornind pe mare pînă la Marsilia, iar de acolo, pe jos, de-a lungul căii ferate. Sau — ceea ce e şi mai de aşteptat — să-l las ostatec pe Gheorghi (am făcut datorii la băcănie) şi să plec de una singură la Paris, ca să fac rost de bani. Nu-mi vine deloc să plec. Lucrez pînă la epuizare, zicîndu-mi tot eu să nu mă grăbesc, să mai stau, să-mi trag sufletul. Parcă însuşi sf. Pafnutie (protectorul artiştilor) m-ar fi vîrît cu nasul în ceea ce ar fi trebuit de multă vreme să văd, să înţeleg şi să pictez eu însămi. Parcă s-ar fi deschis în mine o fereastră. Starea

aceasta încă nu mi-o pot explica. Poate că mai tîrziu, cînd am să mă opresc, cînd am să privesc în urmă...

Bonifacio e un orăşel uimitor. Locuiesc aici nişte oameni pentru care cel mai important este tocmai acest lucru, că sînt oameni. Faptul că mai sînt şi pescari, viticultori sau pielari are, desigur, şi el însemnătatea lui, însă nu chiar atît de mare. Se află cam cu toţii în relaţii de rudenie şi nu le prea rămîne timp şi pentru muncă : ba vine un botez, ba o înmormîntare, ba o nuntă. Cît despre sărbători, acestea sînt ceva mai puţine decît numărul de zile dintr-un an. Lor înşişi îşi zic „rentieri fără rentă“ şi aceasta cu un humor pe care îl înţeleg şi îl gustă cu toţii. Femeile poartă pe cap ulcioare frumoase, din lut roşietic, fără să le sprijine cu mîna — italieneşte. Le poartă cu multă graţie : trunchiul lăsat uşor pe spate le dă un aer mîndru. Multe din ele poartă doliu. Pentru rudele apropiate, doliul se poartă aici timp de cinci-şase ani. De fapt, costumul lor naţional este şi el de culoare neagră. Se găsesc aici multe fete drăguţe, însă moravurile sînt foarte severe, în felul lor — puritane. Dacă o fată s-a logodit, iar logodnicul a luat-o la sănătoasa, adio ! Nimeni şi niciodată n-o va mai lua de nevastă. E deajuns însă ca logodnicul să apară la orizont, ca îndată să fie căsătorit cu forţa sau ucis.

Aici se practică şi în ziua de astăzi *vendetta,* iar despre eroii ei se povestesc nişte istorii fantastice. Jandarmii se fac că nu-i văd pe bandiţi, iar „pe continent“, adică în Franţa, chiar se fabrică pentru ei nişte cuţite speciale : pe o parte tăişul poartă

inscripţia: *„vendetta Corsa“*, iar pe cealaltă : *„che la mia ferita sia mortale.*[1]

Adaugă la aceste impresii marea, în care locuitorii din Bonifacio „se înscriu“ ca şi cînd nici n-ar putea să existe fără culoarea albastră, aerul sărat şi prospeţimea ei, şi vei înţelege cît de greu îmi vine să plec de aici.

Îţi aştern aceste rînduri, stînd la fereastră, iar de dincolo de geam mă priveşte cu mult curaj o nevăstuică. Vine în fiecare zi să-şi caute mîncarea pe care i-o lăsăm în apropiere. Locuim la un kilometru distanţă de Bonifacio, pe o stîncă (acolo unde am desenat o cruciuliţă). De acasă nu putem coborî direct pe ţărm, aşa încît trebuie să facem un ocol de o jumătate de kilometru. Cu noi stă şi Giacomo, prietenul lui Gheorghi, bărbosul acela trist şi distrat, pictor rus cu nume străin, care ţi-a cerut părerea despre viaţa pe care o ducem „precum păsările cerului“. De fapt, această formulă se potriveşte şi acum de minune cu traiul pe care îl ducem : locuim ca nişte Robinsoni, într-o casă minusculă, lipsită de mobilier, dormim pe nişte lăzi aşternute cu paie. În schimb, pe fereastră se zăreşte Sardinia. Gheorghi are de gînd să trăiască din pescuit. Ieri, de pildă, a adus acasă un peşte de culoare roşie, cu un bot ca de buldog, atît de interesant prin culoarea şi forma lui, încît am stat să-l pictez o zi întreagă, pînă ce bărbaţii, care s-au pornit să urle de foame, m-au silit să fac din el o ciorbă pescărească. Cam asta e, dragul meu. Totul ar fi bine sau aproape bine, dacă n-aş sta să-mi aduc aminte mai des decît ar trebui că la

[1] Mortală să fie rana ce-o fac (ital.).

Paris, pe bulevardul Pesteur, există un *bureau No. 102,* iar în acest *bureau* mă aşteaptă scrisorile tale. Nu de dragoste, ci măcar aducîndu-mi veşti că trăieşti şi eşti sănătos (cum o mai duci cu malaria ?), alături de veştile despre pictură şi despre viaţa ta de hoinar din timpul verii, care se leagă atît de ciudat de cea academică, de matematician, pe care o duci iarna.

Oare n-ai de gînd — of ! — să vii din nou la Paris ?

*La fel cu cele dintîi scrisori trimise de Liza Tu*raeva de la Paris, scrisoarea aceasta era alcătuită şi ea din cărţi poştale ilustrate, cu „va urma“, menite să însufleţească şi să completeze istorisirea ei despre Bonifacio şi despre corsicani. Pe această panoramă desfăşurată a ţărmului, era însemnată cu o cruciuliţă o casă mică, aşezată sus, printre stînci, şi abia vizibilă dintre tufele de „maquis“. Panorama cuprindea doar o parte a ţărmului şi se sfîrşea cu trapezul de piatră al Citadelei care aminteşte mohorîta fortăreaţă a lui Vauban din portul Marsiliei.

10.IX.1926. Bonifacio

Să-ţi vorbesc despre felul în care lucrez nu-mi este prea uşor. În pînzele pe care le-ai văzut la Mesnil exista o anume precizie la care acum am renunţat cu bună-ştiinţă. Ţie ţi-a plăcut „Oglinda“. Încearcă acum să-ţi închipui că ai ajuns la înţelegerea acestui fapt — că este, adică, o oglindă, iar nu o uşă sau o fereastră — nu prin perceperea directă a obiectului, ci prin intermediul picturii,

prin culoare, mişcare, compoziţie, etc. Corsica e o catedrală pe care a înălţat-o natura. E un ţinut maiestuos, gotic, avîntat spre cer. Piatră, mare şi pădure, unite în îmbinări neaşteptate, uimitoare. Stînci sălbatice, acoperite cu verdeaţă, s-au năpustit în sus şi au încremenit astfel pentru vecie. O realitate concretă, stăruitoare, obsedantă, care te obligă s-o înfăţişezi ca atare pe pînză. Nu e, deci, de-mirare că am vrut să trec dincolo de ea, s-o văd nu din punctul de vedere al sensului, ci din acela al rezolvării plastice, al culorii. Cum să-ţi explic mai bine ? Iată, dintr-o grotă întunecoasă eu văd marea. Undeva, în zare, ea se uneşte cu cerul. Pe acest fundal se înscriu cu o precizie grafică cîteva bărci pescăreşti oprite locului. Eu însă nu văd marea sau cerul, ci doar nişte nuanţe azuriu-violete ale unui semicerc luminos, iar în adîncul lui cîteva săgeţi negre-albăstrii. Asta nu înseamnă, totuşi, că marea şi cerul au dispărut pentru totdeauna de pe pînză. Dacă lucrarea e reuşită, ele vor apărea din nou. Acum însă ele îmi vor aparţine numai mie şi nimănui altcuiva, căci numai eu le-am văzut astfel.

Vei spune că am înnebunit, încercînd mai întîi să pierd din vedere obiectul şi abia după aceea să-l regăsesc în unduirea culorii ? Poate ! Corsicanii, îmi pare, şi-au spus demult că sînt nebună, totuşi mă iubesc, se poartă cu mine cu multă delicateţe şi doar clatină cu mîhnire din cap. Gheorghi, care nu mai are timp pentru discuţii, e la fel de furios, însă tace din gură. Singurul om căruia îi plac pînzele mele este prostul oraşului, pe nume Josef. Îmi este cel mai bun prieten şi mă vizitează zilnic. E înalt, slab, cu un chip şters : un om inofensiv şi plin de bunătate. Lumea îl consideră prost *(simple)*, şi cînd nu e de faţă, ironizează pe seama lui. E bolnav, se ocupă de pescuit mai mult din distracţie şi locuieşte la familia sorei sale unde este foarte iubit.

Mîine plec cu Gheorghi la munte : a început sezonul de vînătoare. Vreau să iau o trăsură şi să fac mai multe schiţe în dumbrăvile de măslini. Va fi pentru mine o zi tristă, căci nu pot suporta cruzimile. E o temă veche, şi cu toate astea mă tulbură nespus de fiecare dată. Gheorghi însă — închipuie-ţi ! — e un vînător pasionat. Îi înţeleg pasiunea (privită ca un sport), dar nu sînt în stare să văd cum se chinuiesc şi mor animalele. Din nenorocire, admitem multe, chiar prea multe, doar să nu fim de faţă !

Zilele încă sînt călduroase, dar dimineaţa şi seara a început să se simtă răcoarea. Sînt pline de gingăşie aceste zile, le învăluie o lumină albastră, de peruzea. Cînd însă va începe să bată vîntul, mai ales mistralul, va trebui să ne facem bagajele. Transmite-i salutări Nadiei. M-am bucurat pentru ea, spune-i că o felicit. Ce reprezintă studioul în care o să joace ? E un teatru ?

15.X.1926

Va să zică, asta numeşti tu „scrisori nu de dragoste“ ? Să pleci din nou în Crimeea, să mergi pe jos din Gurzuf pînă la Alupka, să poposeşti noaptea la Verhni Mishor în casa bătrînului Bekirov, care încă îşi mai aminteşte de mine ? Să găseşti Oleizul, unde odinioară visam la Bizanţ ? Să vii

la Kazan şi să întîrzii la şedinţa solemnă închinată memoriei lui Lobacevski numai pentru că ai vrut să te convingi că mai există, că n-a fost tăiată păduricea de mesteceni de lîngă vila Novikov ? Îţi mulţumesc, iubitul meu. Gîndeşte-te însă şi la mine, cea care ţi-a recitat acolo în pădurice „Cîntecele alexandrine“ ale lui Kuzmin...

Cel mai mult îţi mulţumesc pentru fotografia lui Vardghes Iakovlevici. Nici nu-mi pot închipui cum de ai izbutit să faci rost de această fotografie. Ai scris cuiva la Erivan ? Ai cunoscut niscaiva pictori armeni ? În fotografie arată mult mai tînăr decît era atunci cînd l-am cunoscut. Cred că-i făcută prin anii nouăzeci. De fapt, îmi dădeam seama că în tinereţea lui fusese un bărbat foarte frumos. Cît de blînd şi inteligent îi este chipul, nu-i aşa ? Ochii săi gînditori, cu tăietura prelungă, armonioasă, au un aer triumfal şi o netăgăduită gingăşie. Pînă şi barba îi dă în vileag blîndeţea. Dar acea eleganţă tulburătoare pe seama căreia făceam adeseori cîte o glumă : vestă albă, o pălărie fină, cu panglică, brelocuri ! Pînă şi pe vremea cînd Ialta era înfometată şi pustiită, el căuta să-şi păstreze aceeaşi ţinută elegantă. N-ai fi putut să-mi faci un dar mai frumos decît acesta.

Drept pedeapsă, îţi trimit şi eu o scrisoare „nu de dragoste“.

Aseară am fost la un recital al Larisei Nestroeva. Mi-a lăsat o impresie deosebită, puternică. Impresia că depind, în chip neaşteptat, de poezia ei şi parcă de însuşi faptul că această femeie există. Versurile ei îţi vine greu să le asculţi. Trebuie să le citeşti cu proprii tăi ochi, meditînd la fiecare cuvînt. Dar chiar dacă nu stai să meditezi, ci doar desluşeşti

vag aceste cuvinte, începi să-ţi dai seama că întreaga fiinţă a poetei e o tainică mustrare adusă nouă, celor care ne-am cufundat cu totul în această dezgustătoare luptă pentru existenţă. S-a cufundat într-însa — a trebuit să se cufunde — şi ea. A rămas însă şi „deasupra“ ei. Şi tocmai în acest „deasupra“ stă întreaga sa putere. Şi-apoi, „deasupra“ acesta nu se referă numai la felul nostru de trai, care ne pulverizează conştiinţa. Este un „deasupra“ care priveşte în viitor, neaparţinînd numai ei, ci fiind un element din cele mai atotcuprinzătoare cu putinţă. Nu izbutesc să mă exprim mai clar. De recitat, recită cu o voce scăzută, pare calmă şi reţinută. Doresc nespus de mult să fac cunoştinţă cu ea. Simt instinctiv că ar fi de mare importanţă atît pentru mine, cît şi pentru munca mea.

Am mai fost de curînd la expoziţia de artă medievală, organizată la Biblioteca naţională. Ce culori, ce splendoare ! La expoziţie n-au figurat numai manuscrise străvechi ale căror rînduri aşternute cu migală par o uluitoare ţesătură de păianjen : de pe ziduri coborau covoare scumpe cu ornament geometric, în vitrine erau rînduite obiecte de fildeş şi aurul numismaticii — lei şi leoparzi de aur, aurul fiind roşu şi galben, în nuanţe calde şi reci. Şi ce xilografii ! Nici nu ţi-ai putea imagina că cele expuse reprezintă de fapt pruncia xilofrafiei, primii săi paşi. Culorile cafeniu-roşcate, galbene şi cenuşii şi-au păstrat întreaga prospeţime, lucru de care te poţi convinge tu însuţi : îţi trimit reproducerea uneia dintre cele mai izbutite xilografii de la sfîrşitul secolului al paisprezecelea. Nu ţi se pare că aminteşte de Chagall ?

P.S. Îţi mulţumesc pentru fotografia micului tău muntean. Privind-o, îţi dai seama că tu eşti un om care nu te-ai suit niciodată în şa, iar el — unul care niciodată n-a coborît din ea. Primul element, dacă ar fi să ne amintim de istorisirea ta privitoare la şoseaua Voenno-Suhumskaia, corespunde întru totul realităţii. Cel de-al doilea nu este, fireşte, decît o presupunere, deşi în privirea acestui tînăr, o privire încă de copil, poţi desluşi o pornire înaripată, pripelnică, impetuoasă. Îmi scrii că face parte din categoria acelor firi excepţionale care în nouăzeci şi nouă la sută din cazuri izbutesc să-şi realizeze scopul. Să dea Dumnezeu.

22.IV.1927. Paris

Iată, s-au împlinit trei luni de zile de cînd nu mai lucrez. Pînzele pe care le-am început stau cu faţa la perete, iar sila pe care o încerc faţă de mine însămi parcă n-a fost niciodată atît de perceptibilă, de palpabilă. Tocmai pe ea ar trebui s-o pictez ! Ţi-ai găsit ! N-am nici o clipă liberă. Împodobesc cu desene baticuri moderne, de mătase, şaluri, fulare. Sînt ocupată de dimineaţă pînă seara tîrziu şi mă tem să mă opresc, să arunc o privire în jurul meu. Mai întîi am fost invitată să lucrez într-un atelier în calitate de coasociat, pentru ca mai tîrziu să-mi dau seama că am fost escrocată (cei de acolo vindeau pe ascuns baticurile mele cu cîte 200 de franci bucata, iar mie nu-mi dădeau decît o sută). Şi-atunci, împreună cu Gordeev, ne-am luat inima în dinţi şi am hotărît să deschidem un atelier de artă aplicată. Pentru un asemenea atelier minuscul, de 2,5 pe 6 metri, am plătit 500 de franci filodormă şi tot atîta pentru renovare. Decorăm acum cu pirogravuri şi colorăm tot felul de mînere pentru umbrele. N-ai să mă crezi, dar am ajuns să lucrăm cîte 500 de mînere pe zi. În atelier lucrez eu cu Gordeev şi încă doi pictori, iar alţi zece (cu soţiile lor) lucrează acasă. Mie mi se spune acum „regina pirogravurii“ şi mi s-a dus vestea prin toate atelierele de acest gen. Astfel activitatea mea a căpătat în sfîrşit o largă recunoaştere. Cît timp va mai dura chinul acesta, n-aş putea să-ţi spun. Cred că încă vreo două luni. Am izbutit să achit cîteva datorii mai urgente, mi-am cumpărat două rochii, nişte pantofi şi un palton, căci o femeie de afaceri trebuie să fie bine îmbrăcată. Într-un cuvînt, dragule, sînt cuprinsă de disperare ! Ajung cîteodată ca, sufocîndu-mă şi ducîndu-mi mîna la inimă, să mă opresc fulgerată de gîndul înfiorător că orbesc, pierd simţul culorii, încetez să mai *văd*.

La toate acestea se mai adaugă şi o surpriză care mi-ar fi putut aduce multă bucurie, dar nu mi-a adus decît necazuri. Alexei (primul meu soţ) e acum aici, la Paris. Am aflat acest lucru într-o casă străină, de la o doamnă pe care n-o cunoşteam, însă vestea — aşa cum s-a dovedit în curînd — n-a fost deloc întîmplătoare. Pe Alexei doamna îl cunoştea foarte bine (a locuit la Stambul în aceeaşi casă cu el). Acum el a ajuns un om bogat sau, cel puţin, înstărit. Doamna a venit la familia unde mă aflam şi eu pentru a-mi spune, de fapt, că Alexei ar fi foarte fericit să poată sta de vorbă cu mine. Fireşte, că am consimţit pe loc, căci eu însămi doream să-l văd, să-mi amintesc de Cibukli, să-l întreb de una, de alta. Sinceritatea mea prostească m-a îndemnat

însă să-i povestesc totul lui Gheorghi. Mi-a făcut o scenă din cele mai scîrboase, o scenă de-a dreptul sălbatecă. Astfel, deşi fuseseră fixate pînă şi ziua şi ora întîlnirii mele cu Alexei, m-am văzut nevoită să-i trimit un bilet — scris cu multă sinceritate — prin care să-i comunic că, spre marea mea părere de rău, nu ne vom putea revedea.

Coincidenţa a făcut ca numai peste cîteva zile, ducîndu-mă cu Gheorghi la biserică, la vecernie, să stau acolo foarte aproape de Alexei. Eu nu l-am văzut, căci era multă lume, însă Gheorghi l-a văzut şi, bineînţeles, n-a vrut să mă creadă cînd i-am spus că întîlnirea cu pricina n-a avut loc. Cred că-ţi imaginezi ce a urmat după ce ne-am întors în magazioara de care am ajuns să-mi fie o silă cumplită ! Nu, hotărît lucru, trebuie să plec ? Dar încotro ? Încotro ?

2.V.1927. Paris

Da, aş dori şi eu să citesc memoriile lui Casanova. Ce secol interesant a fost acela ! Acum a început să se bucure de mult succes şi în domeniul artei. Maeştrii barocului sînt „redescoperiţi" şi — aşa cum se întîmplă în asemenea cazuri — meritele lor sînt chiar exagerate. Peretele din faţă de la Luvru (îţi aduci aminte : cel din sala Italiană) trezea altădată plictiseală, iar astăzi despre aceeaşi maeştrii pe lîngă care lumea trecea indiferentă se ţin prelegeri. Citroën (patronul fabricii de automobile cu acelaşi nume) a plecat în Africa, spre a-şi experimenta maşinile pe şenile şi l-a luat cu dînsul pe Alexandr Iakovlev. Ce noroc a avut acesta ! Nu

l-am mai văzut de pe vremea cînd învăţam pictura sub îndrumarea lui în studioul lui Dobujinski, iar deunăzi l-am întîlnit la o expoziţie şi mi-a povestit lucruri foarte interesante despre călătoria pe care a făcut-o. Expediţia a traversat toată Africa şi, trecînd prin provinciile ei orientale, a ajuns în Madagascar. De lucrat, Iakovlev a lucrat pe apucate, numai în timpul popasurilor. Modelele lui o luau care încotro : era aproape cu neputinţă să-i facă pe băştinaşi să-i pozeze. Şi totuşi a izbutit să aducă de acolo trei sute de desene mari şi aproape o sută de schiţe. A realizat portrete ale şefilor de trib, ale soţiilor şi copiilor acestora, a pictat scene din viaţa lor şi scene de vînătoare. Expoziţia lui se bucură de un succes uriaş. Am vizitat-o şi eu, dar am rămas dezamăgită. E într-adevăr un lucru nou în viaţa Parisului, dar nu în pictură. Prin faţa ochilor i-au trecut multe lucruri, dar de „văzut", n-a izbutit să vadă nimic. Mi se pare însă că în felul acesta nu gîndesc decît eu.

A încetat din viaţă Rilke, cred că ai aflat ştirea ? Sau despre aşa ceva la voi nu se scrie nimic ? Uneori, am impresia că visez un vis avînd însemnătate prin însuşi absurdul său, unul din acele vise pe care, încercînd să le povesteşti cuiva, te opreşti deodată, încurcat, şi nu mai poţi să continui. Altă dată mă apuc să notez în carnet cîte o idee (pentru tine), ca după aceea să nu mai pot descifra propriile mele hieroglife.

Am fost, spre a rezolva unele treburi ale lui Gheorghi, la Aix, meleagul natal al lui Zola şi al lui Cézanne. Amuzant oraş ! Atît pentru unul, cît şi pentru celălalt, localnicii încearcă un sentiment de repulsie. Lui Zola i-au înălţat un monu-

ment, pentru ca îndată să apară pe piedestal — şi apar pînă astăzi — inscripţii profanatoare. La muzeul local nu se află nici o pînză a lui Cézanne. Nimeni nu-i profet în propria-i ţară!

Aş mai putea să-ţi scriu despre turneul teatrului evreiesc „Gabim", care s-a bucurat de mult succes la Paris. Despre faptul că pentru o apreciere corectă a operei lui Ingres a fost nevoie de apariţia cubismului. Despre faptul că îl citesc pe Marcel Proust (cînd am timp) şi scrisorile tale (chiar atunci cînd nu am). Despre faptul că am cumpărat un vechi (din anul '913) catalog ilustrat al expoziţiei de icoane de la Moscova. Apropo, nu cumva mi l-ai putea găsi pe cel din 1912?

Vezi cîte lucruri interesante şi instructive sînt pe lume, afară de dragoste?

Nu sînt geloasă pe Nadia. Transmite-i salutări din partea mea şi spune-i că pentru mine e o scumpă surioară. Am vrut să-i trimit prin tine cîte ceva de la Paris. dar ştii prea bine că a fost la mijloc, pe de o parte, acel răstimp de „trai", iar pe de alta — de înflorire a sufletului. Îi voi trimite cu prima ocazie. O iubesc pînă şi pentru faptul că nu mi te-a răpit.

La Paris, e o vreme oribilă, plouă neîncetat, iar dacă se întîmplă să mai fie şi cîte o zi senină, e însoţită totdeauna de arşiţă şi de un zăduf năucitor. Oraşul însă este roz şi bleu: toţi bărbaţii poartă haine şi pălării roz. Cucoanele o imită pe Joséphine Baker: este o mulatră încîntătoare!

Te informez că vom pleca din nou în Corsica — asta dacă vom izbuti să ne reţinem şi pe mai departe atelierul de acolo.

Este foarte frumos că îţi produce atîta satisfacţie sprijinul pe care îl acorzi lui Djamil al tău, deşi nu pot pricepe prin ce anume îţi aminteşte de fratele mai mic. Fratele tău a fost un licean rus (mi-l amintesc foarte bine, deşi nu l-am văzut decît o dată), cu alte cuvinte o persoană deplin conturată prin felul său de a fi niţel grosolan, prin nonşalanţa, bravada şi părul său ciufulit. În timp ce Djamil, aşa cum mi l-ai descris tu, este o fire hotărîtă, un om care îşi impune o anume conduită şi care aparţine neamului din care se trage. De fapt nici nu-i ştiu obîrşia. Este lezghin? Noul în viaţa lui se împleteşte pentru mine cu tot ce este nou în viaţa Rusiei însăşi, deşi după plecarea ta, cînd se pare că am aflat şi am înţeles atîtea, acest din urmă lucru încă mai prezintă pentru mine unele neclarităţi.

Bonifacio, 2.V.1927

O, ce uragan s-a dezlănţuit afară! Cît de tare scîrţîie şi se zguduie căsuţa noastră, aflată în calea tuturor vînturilor şi cît de sinistră pare acum silueta uriaşă, neagră-cenuşie a Citadelei, de cealaltă parte a prăpastiei. Ai avut prilejul să vezi filmul „Goana după aur"? Aceeaşi furtună ni se repede şi acum în ferestre, ne zgîlţîie uşa, iar sus, în pod, pare că aleargă cineva dintr-un colţ în altul şi trînteşte cu zgomot oblonul pe jumătate smuls din ţîţîni. E frig al naibii, să-ţi pui cojoc, nu alta. Modelul meu, căruia îi fac portretul — un pescar bătrîn, cu o mutră stacojie şi vicleană — nu mi-a venit din pricina vremii proaste. Nu-mi rămîne

decît să-mi fac autoportretul. N-ar fi o idee rea, dacă aş avea la îndemînă o oglindă mai mare decît cea pe care o am. Mi-a promis cineva că are să mi-o aducă. Atunci îmi va fi mai uşor să mă privesc ca pe un model. Oglinjoara mea, care îmi slujeşte numai ca să-mi fac ochii ori să mă pudrez la iuţeală, îmi aminteşte că sînt femeie, or, atare gînduri neînsemnate se ştie că te împiedică să lucrezi. Mai ales atunci cînd e cu neputinţă să le acorzi o însemnătate anume, şi nici chiar cea mai mare însemnătate. Numai cei puţini izbutesc să o facă. Mă gîndesc întruna la Larisa Nestroeva pe care am cunoscut-o în cele din urmă, chiar în preajma plecării. Spunînd „cei puţini", m-am referit la ea. Chinurile noastre, glasul nostru lăuntric, înăbuşit de treburile cotidiene, munca noastră, la care e atît de greu să ajungi, să răzbeşti — toate acestea sînt şi ele Rusia. Şi poate că aspectul cel mai sinistru, cel mai lipsit de perspectivă al vieţii noastre mizerabile, pribege, este neînţelegerea sau refuzul de a înţelege faptul că şi noi sîntem tot Rusia. La Nestroeva mă uimeşte nu numai acuitatea viziunii sale intelectuale, ci şi forţa ei artistică de a face şi din aceasta — poezie. Adică nu „şi din aceasta", ci tocmai din aceasta. Pentru ea poezia e faptă, lucru care se vădeşte chiar în felul ei de a recita. Şi nu numai poezia. Ea trăieşte într-o lume de fapte, de hotărîri importante, de paşi mari, iar nu de bîjbîieli mărunte. Dacă refuză ceva, refuză irevocabil ; dacă acceptă ceva, atunci, cum spune Blok, îl „salută sunîndu-şi scutul". O existenţă lipsită de necazuri şi asperităţi nu poate deveni artă, căci artei trebuie să-i dai viaţa ta nudă, măcinată,

o viaţă care nu ţi-a fost servită pe tavă, ci cîştigată prin suferinţă.

Iată la ce mă gîndeam, privindu-mă în oglinda cea mică şi lucrînd la autoportretul meu — cu pălărie, cu faţa văzută pe trei sferturi, cu partea ei stîngă pierzîndu-se în infinit, în zările Corsicii, în uraganul acesta care ne zguduie jalnicul sălaş. Da, să părăsesc totul şi în primul rînd pe Gheorghi, cu dorinţa lui sinceră şi nefericită de a face din mine „creaţia lui", adică de a mă modela după chipul şi asemănarea lui, să plec fără să ştiu încotro, să rămîn singură şi să muncesc ! Nu să-mi cîştig existenţa, ci să muncesc. Nu am nevoie de cine ştie ce. De foame poate că n-am să mor ! Altminteri, chiar că am să mor şi încă foarte curînd. Am visat şi pînă acum, destul de des, că mor de tuberculoză şi că-ţi scriu despre aceasta, temîndu-mă că nu-mi voi putea sfîrşi scrisoarea.

Zilele astea, Gheorghi şi Giacomo au băut ceva mai mult coniac decît s-ar fi cuvenit şi, cînd eu m-am plîns de nu ştiu ce, au început să glumească pe seama tristului meu destin. Cu ei împreună, am rîs şi eu. S-a hotărît să mi se facă înmormîntarea. Giacomo a compus un epitaf, Gheorghi a desenat schiţa monumentului funerar, iar eu mi-am scris testamentul, lăsîndu-i cu limbă de moarte scheletul meu şi nu tablourile, care nu-i plac. Am cîntat apoi misa funebră şi am bătut prea frumos clopotele, cu ajutorul unei linguri şi al unui lighean de aramă. A fost atît de trist... să fiu eu însămi înmormîntată ! Totul s-a sfîrşit cu plînsete amare (ale mele, fireşte), de altfel, aşa cum se şi cuvine la o înmormîntare.

Sănătate, dragule. După cum vezi, mai sînt încă în viaţă. Bătrînul meu pescar a venit totuşi, în ciuda vremii afurisite, şi ne-a povestit cu adîncă părere de rău că jandarmii l-au împuşcat pe tîlharul Romanetti, eroul Corsicii, regele „maquis"-urilor (aşa li se spune aici tufişurilor de netrecut, care acoperă povîrnişul munţilor). Se zice că l-a trădat unul din prietenii săi. Ai citit, desigur, „Colomba" de Mérimée ? Află că în Corsica moravurile au rămas neschimbate. Astă-iarnă, căsuţa noastră a slujit şi ea drept adăpost unui bandit. Lumea îi aducea pe furiş demîncare. Pe unul din obloane se mai văd şi acum cîteva cuvinte de avertizare, scrise cu creionul, iar peretele de lîngă patul meu l-a afumat focul de vreascuri pe care el îl făcea în mijlocul odăii, ca să nu se vadă fumul ieşind pe coş. Salut-o pe drăguţa de Nadia. Cum o mai duce ? Scrie-mi, scumpul meu.

A ta, Liza.

14 iulie 1927. Bonifacio

La Paris, astăzi şi mîine, toată lumea dansează. În pieţe, orchestrele cîntă foxtroturi şi shimmy. Şoferii, trecînd pe acolo, coboară din maşini, fac şi ei un tur, două, spre a se întoarce apoi la pasagerii lor, care îi aşteaptă cu răbdare. Întreg Parisul grăbeşte „să cucerească Bastilia". Pînă la 14 iulie, oraşul se împarte în cei bogaţi şi cei săraci, în cei veseli şi cei morocănoşi, în cei răi şi cei buni, iar

după 14 iulie, numai în „cei ce pleacă şi cei ce rămîn". Toţi cei ce pot să plece aşteaptă această zi cu o teribilă nerăbdare.

Noi însă trăim aici ca nişte păgîni, ca nişte sălbateci. Pe mine m-a ars grozav soarele, m-am îngrăşat, ba mi se spune că am şi întinerit cu vreo cinci ani. Pescarii mă curtează cu naivitate, iar Georges nu-i cîtuşi de puţin gelos, poate pentru că în afara panourilor sale îl preocupă mult vînătoarea. Cînd se nimereşte cîte o zi senină, plecăm, cale de vreo şase kilometri, la un izvor de apă potabilă (aici lumea o duce greu cu apa). Drumul e anevoios, plin de bolovani. Într-una din zile, obosisem să tot merg pe jos, însoţitorii mei m-au urcat pe un asin (ducea în spinare pîine, vin şi ulcele), iar bărbaţii care veneau în urma mea mi-au spus că a fost un spectacol de neuitat : silueta mea profilîndu-se pe zarea încărcată de nori prevestitori de furtună, iar în jurul meu pescari cu undiţe lungi pe umeri : leit Ioana d'Arc cu escorta ei de onoare !

Ultima scrisoare pe care am primit-o de la tine înainte să plec în Corsica fusese expediată din Nijni[1]. Desigur că-mi aduc aminte de casa aceea mare din iarmaroc. Am rămas îngrozită, aflînd că a fost aproape la un stînjen sub apă. Am citit în ziare despre revărsarea neobişnuită a Volgăi din anul acesta, totuşi nu mi-am putut închipui că apa e în stare să inunde nu numai sate şi comune, ci şi oraşe ca Astrahan şi Nijni.

[1] Nijni-Novgorod.

Din scrisoarea lui Karnovski: „...Iar la debarcaderul de la Nijni a acostat «Vladimir Monomah», vaporul atît de bine cunoscut nouă amîndurora, doar că acum poartă, fireşte, un alt nume. Lumea se pregăteşte de iarmaroc, la fel ca în trecut, tot ca în trecut se vinde pe chei voblă [1], iar podul plutitor nici acum n-a fost dat în folosinţă. Seara, de sus de pe coastă, poţi admira amurguri calme, iar cînd umbrele se îngroaşă, zarea se înveleşte în ceaţă, răsună ţipătul cristeiului, iar de departe cîntecul privighetorii, mai reţinut acum, spre sfîrşitul verii. Nu i-a mai rămas să cînte decît treisprezece zile, tocmai acele zile care, pînă nu demult, mai despărţeau Rusia de Europa. Acum ea e despărţită de aceasta nu prin timp, ci prin felul de a înţelege viaţa. Şi eu nu sînt în stare să pricep de ce oamenii care doresc extraordinarul nu se fac luntre şi punte să ajungă în Rusia"...

...Cît de mult te-am invidiat pentru călătoria pe care ai făcut-o la Viatka. Şi cît de înţelept ai fost atunci, făcîndu-ţi timp, printre orele tale de cursuri şi de consultaţii, să vizitezi Kerjeneţul, ţinutul în care s-au aflat şi, după cum îmi scrii, încă se mai află schituri ale rascolnicilor! Credeam, nu ştiu de ce, că oraşul Kitej se află în gubernia Kostroma. În legătură cu aceasta trebuie să-ţi spun că anul trecut am văzut minunatul spectacol cu „Oraşul Kitej", prezentat de artiştii voştri la Grand-Opéra. Trebuie să ai talentul şi energia unui Émile Cooper ca să poţi reuni o orchestră

---

[1] Specie de peşte care trăieşte în Marea Caspică.

franceză cu corul rusesc şi să obţii fără *decoruri* un asemenea succes!

Te felicit cu prilejul zilei tale de naştere şi-ţi trimit nişte flori de absint. Băutura dulce-amăruie care se făcea din ele pe vremea lui Verlaine astăzi este interzisă. Nu i-a rămas decît denumirea. În Corsica însă, se prepară şi se bea în continuare. În ceea ce mă priveşte, îmi pun flori de absint în aşternut: aici e împărăţia puricilor, care fug de absint ca de pelinul nostru.

Sper că n-ai să te superi pe mine pentru acest dar mai mult decît modest. Nutrisem speranţa că voi izbuti să-mi termin autoportretul, spre a ţi-l trimite de ziua ta. N-am izbutit s-o fac, însă de trimis, ţi-l voi trimite negreşit, pesemne după ce voi ajunge la Paris. Salutări Nadiei. Ce mai face ea? Cît de înţelept a fost Djamil că n-a fost de acord cu acel „trebnic al iubirii" creat de tine. Îţi imaginezi cum s-ar fi descurcat cu acest trebnic printre cei din aulul său? Am impresia că vă sînt comune unele trăsături sufleteşti, printre care o certă indiferenţă pentru cotidian, care, prin însăşi esenţa lui, nu poate constitui o piedică în calea ţelului vostru real.

18.IX.1927

Îţi scriu de pe o „insulă pustie" căreia nu-i cunosc nici măcar denumirea. Este prima noastră plimbare cu barca împreună cu pescarii de prin partea locului: Italia fiind la un pas, autorităţile locale interzic străinilor să cumpere sau să închirieze bărci; le e teamă de spionaj.

Am cules tot soiul de scoici comestibile, şi acum stau culcată pe ţărm, trăgînd cu urechea la clinchetul clopoţeilor de la gîtul caprelor, care se preumblă printre stîncile din apropiere. Stau culcată şi mă gîndesc că dragostea este, de fapt, cel mai simplu mijloc de cunoaştere a universului şi că adevărata fire a omului o percepe numai cel ce iubeşte cu adevărat. Cine scria despre o „muzică a spiritului“ ? Tocmai pe aceasta o aude omul care iubeşte. Alţii aud, în cel mai bun caz, game sau numai zgomote ale străzii...

Îmi termin scrisoarea la ceasul serii, acasă. Bărbaţii s-au întors de la pescuit şi a trebuit să-mi întrerup firul gîndurilor : a început acţiunea cea mai importantă a zilei : pregătirea ciorbei de peşte. Toată lumea ţipă şi se agită. Peştele e curăţat chiar în apa mării, măruntaiele se freacă de stînci, valurile le împrăştie mirosul şi de sub bolovani îşi fac apariţia murenele. Sînt uriaşe, lungi de peste un metru, cu nişte capete mici, ca de şarpe şi seamănă cu şerpii boa. Localnicii le vînează cu ostia. Trebuie să ţinteşti cu precizie, altminteri te poţi alege cu o muşcătură veninoasă care se vindecă anevoie. Murena îşi dă duhul în zvîrcoliri aprige, fulgerătoare, zigzagate. E un spectacol insuportabil, iar în ceea ce mă priveşte, nu-l poate răscumpăra nici faptul că din carnea ei albă, fragedă, pescarii pregătesc o mîncare deosebit de gustoasă.

Banii ne sînt pe sfîrşite, astfel că în a doua jumătate a lui septembrie ne vom întoarce — fără nici un *sou* — la Paris.

Mă bucură mult faptul că în vara aceasta vei avea prilejul să faci o călătorie în Siberia. După părerea mea, e un voiaj tot atît de interesant ca

şi unul făcut în străinătate. O invidiez pe Nadia, căci tu eşti un tovarăş de drum din cei mai agreabili. Numai să nu fii zgîrcit cu scrisorile : scrie-mi şi în timpul călătoriei, cît mai des şi cît mai amănunţit. N-aş vrea să ne întrerupem corespondenţa pînă în toamnă, aşa cum ni se întîmplă de obicei. Dacă nu vei avea timp s-o faci, o rog pe Nadia să-mi scrie : îi voi răspunde cu regularitate, doar să vă cunosc dinainte adresa.

Cum aţi dus-o astă-iarnă ? Scrie-mi despre teatrul în care joacă Nadia. Ce mai face ea, cum îi merg treburile ? Scrie-mi mai mult despre dînsa : lucrul acesta îmi face totdeauna plăcere. Aş fi vrut să-i vorbesc despre teatrele de aici, dar, din păcate, nu mă duc aproape la nici un spectacol, iar ca să povestesc impresiile altora nu cred că ar fi interesant. Am vrut să merg o dată la o premieră, dar n-am izbutit. Într-o vreme am avut foarte mult de lucru, iar după aceea am plecat din Paris : eram şi obosiţi şi nici bani nu ne prea dădea mîna să cheltuim, căci aveam de trăit din ei o vară întreagă.

Te îmbrăţişez, dragule.

La această scrisoare, expediată de la Paris, era anexat autoportretul Lizei, pesemne cel „cu pălărie şi cu partea stîngă a chipului pierzîndu-se în infinit“, despre care îi scrisese mai demult. De fapt, nu era cîtuşi de puţin un infinit difuz, lipsit de contur. Chipul era gînditor, cu ochii larg deschişi, iar în stînga lui — impetuos avîntate în sus — tuşeuri verzi şi trandafirii : un uragan abătut peste tufişuri, plecînd spre pămînt trunchiurile arborilor. Într-o

nemişcare obtuză rămăsese doar pupa, de un cenuşiu cazon, a Citadelei.

25.XII.27. Paris

Îmi merge rău, dragule. Aproape că m-am lăsat de pictură, sperînd că „atelierul“ va putea să ne asigure existenţa măcar pentru şase luni de zile. Din păcate, a trebuit să-l închidem. Meşterii de aiurea au învăţat să picteze baticuri şi mînere de umbrelă la fel de bine cum o făceam şi noi. Nu mai au căutare decît mostrele. Englezii şi americanii au părăsit Parisul : totul s-a scumpit, sîntem în plină criză, astfel că „filantropilor“ nu le mai arde cîtuşi de puţin de artă. Noroc că am mai avut aici haine de iarnă, căci celelalte s-au cam terfelit în perioada şederii noastre în Corsica, bani să cumpărăm altele n-avem, iar aici, la Paris, e un ger cu adevărat rusesc. Astăzi străzile sînt pline de lume : oameni veseli, care se duc grăbiţi, încărcaţi de flori şi de jucării, să petreacă seara de sărbătoare. Noi însă am înţepenit în cotlonul nostru, unde nici motanul Prokofi n-are loc să-şi întindă coada şi n-avem parte nici de sărbătoare şi nici de jucării. Eu stau în vîrful patului şi îţi scriu, iar Gheorghi şi Giacomo fluieră în duet, lustruindu-şi cu glaspapir panourile. Imaginează-ţi ce muzică plăcută ! Totuşi, ieri am avut o seară frumoasă : am citit „Căluţul cocoşat“ [1] şi am cîntat cîntece studenţeşti.

[1] Basm în versuri de Piotr Pavlovici Erşov (1815—1869).

Toate astea vor avea şi un sfîrşit — o ştiu bine, căci am mai trecut prin ele. Poate că se vor termina chiar foarte curînd !

Acum să-ţi vorbesc despre altceva. Mai ţii minte scrisoarea care ţi-am trimis-o, pare-mi-se, în aprilie şi în care ţi-am povestit despre recitalul Larisei Nestroeva ? Îţi scrisesem atunci că vreau s-o cunosc mai îndeaproape. Află că am izbutit s-o fac, în nişte împrejurări destul de ciudate.

Fiind încă la Stambul, am cunoscut o pictoriţă, pe Maşa Snegova, o femeie plăcută, frumuşică, însă puţin cam superficială : îmi amintesc că ţi-am scris cîndva şi despre dînsa. Timp de cîţiva ani ea a locuit la Praga, pe urmă a plecat la Paris. De întîlnit, ne întîlneam arareori, însă cu o sinceră plăcere, nu pentru că ne-ar fi legat nişte interese comune, ci pentru că fiecare dintre noi simţea nevoia să aibă o prietenă. Povestea vieţii ei nu-i mai veselă decît cea a vieţii mele. A fost îndrăgostită de un tînăr (rus de origine), care a istovit-o cu acel „nici da, nici ba“ al său. Şovăiala aceasta avea o explicaţie simplă : tînărul se afla în relaţii intime cu Larisa Nestroeva. Nu-i treaba mea să discut despre aceste relaţii. Dar de vreme ce ele au existat, înseamnă că *era* ceva şi de capul lui. Şi iată că acum o lună, s-a rezolvat totul. Au făcut o nuntă ca pe vremuri, respectîndu-se toate datinile, chiar şi rînduiala semănării cu boabe de ovăz a mirilor. Mărturisesc că m-au trecut lacrimile văzîndu-mi prietena îmbrăcată în rochie albă de mireasă, istovită de suferinţă şi totuşi frumoasă la chip. Peste cîteva zile însă, a venit la mine, plîngînd cu lacrimi amare. Ce se întîmplase ? Drept cadou de nuntă, Nestroeva i-a adus Maşei

o poezie scrisă chiar de mîna ei, o poezie care cînta întreaga poveste de iubire a Maşei. Cînta e puţin spus — poezia era toată o adevărată jertfă, o crucificare în numele acestei iubiri.

Am încercat s-o consolez, dar, ca să fiu sinceră, am rămas încîntată de acest gest fără de seamăn pe lume, regesc, shakespearean. Poezia e pur şi simplu extraordinară, ea m-a lovit drept în inimă, căci vorbeşte — Dumnezeule mare ! — despre noi, Kostenka, despre noi ! Noi amîndoi am convenit să nu ne mai trimitem unul altuia scrisori de dragoste şi iată că ea — ca şi cînd ne-ar fi auzit legămîntul — scriind despre dînsa, a scris, de fapt, pentru noi. Parcă ar fi urcat pe muntele Sinai anonimatul dragostei noastre, mîndria noastră pentru acest anonimat, despărţirea noastră care nu ne desparte, ci, dimpotrivă, se preschimbă în nedespărţire, în imposibila noastră despărţire.

Viaţa Maşei a intrat demult pe făgaşul normal, ea vine din nou pe la mine, plină de veselie ; în ceea ce mă priveşte, o duc la fel ca şi înainte : mereu în criză de bani, istovită de muncă, dar nici acum nu mă pot despărţi de aceste versuri, pe care nu numai că le-am învăţat pe de rost, dar le păstrez la un loc cu scrisorile tale, întrucît ele şi reprezintă, de fapt, scrisorile tale şi ale mele, scrisorile noastre.

Şi-acum, despre întîlnirea mea cu Nestroeva ; după cum bine ştii, mă port cu destulă degajare în societate şi, în general, nu mă pierd cu firea ; de data aceasta însă am fost nespus de emoţionată, ca şi cînd m-aş fi dus la un examen. De fapt, nici nu-mi dădeam prea bine seama de ce mă duc, dar a fost de ajuns să stau zece minute de vorbă cu

dînsa, ca să ne dăm seama amîndouă că întîlnirea aceasta îmi era mie la fel de necesară, pe cît de necesar îmi este... probabil — aerul.

Îţi mai aminteşti, Kostenka : ţi-am invidiat întotdeauna capacitatea uimitoare de a descifra dintr-o singură privire o întreagă pagină de carte. Chiar în acelaşi fel, dintr-o singură privire, m-a descifrat şi ea pe mine. Atunci, la recitalul ei, era altcumva decît este astăzi, îşi impunea să fie rezervată, nu se depărta, dacă mă pot exprima astfel, de sine însăşi. Este şi acum rezervată. dar în cu totul alt chip. Oare cum să-ţi descriu impresia pe care mi-a lăsat-o ? E îmbrăcată mai mult decît modest — o rochie demodată, cam roasă, totuşi îngrijită, ajustată pe corp. Impresia unui perfect echilibru sufletesc, a unei totale stăpîniri de sine de care dă dovadă această fiinţă o capeţi îndată după ce îţi strînge mîna cu putere, întărită fiind mai apoi de fiecare gest şi de fiecare cuvînt al ei. Are o siluetă întocmai ca o sculptură egipteană : umerii — largi, talia — subţire. S-ar părea că îi lipseşte feminitatea, însă în ochii ei albaştri stă ascunsă (iar atunci cînd nu este cazul să stea ascunsă, pesemne că te orbeşte) inteligenţa şi forţa ei de femeie. Şi încă o impresie : ea nu coboară la nivelul interlocutorului, ci îl ridică pe acesta la nivelul ei. Iar dacă Dumnezeu nu l-a înzestrat pe acesta cu aripi, atunci ea arborează o atitudine politicoasă, firească într-o asemenea împrejurare.

Locuieşte la Medon — de la Paris, cincisprezece minute de mers cu trenul, — unde a închiriat jumătate dintr-o căscioară, cu grădiniţă în faţă ; are doi copii : un băieţel, pesemne de vreo doi anişori, cu o mutrişoară rotundă, părul numai cîrlionţi şi ochii

albaştri, şi o fetiţă de vreo şapte ani, frumoasă, cu un chip aspru, deloc copilăresc. Fetiţa a venit ceva mai tîrziu. Am găsit-o pe Larisa Ivanovna prinsă de treburi gospodăreşti, şi în primul moment mi s-a părut că vizita mea a nemulţumit-o. Dar tocmai aceste preocupări casnice m-au făcut să-mi revin din încurcătură şi să trec mai uşor prin momentul acela penibil. N-a putut să dea mîna cu mine, fiindcă tăvălea prin făină nişte peşti mărunţi, pe care-i prăjea în tigaie, şi atunci, fără să mai stau pe gînduri, mi-am suflecat mînecile şi m-am apucat s-o ajut. Convorbirea noastră, oricît ar părea de ciudat, a pornit tocmai de la peştele acela. Mi-a spus că îşi pierde toate dimineţile, de patru ori pe săptămînă se duce la piaţă, nu se poate să nu se ducă ş.a.m.d. Mi-a mai spus că „peştele", adică gospodăria, casa, copiii nu o împiedică să gîndească, dar nu să şi simtă. Ce sentimente mai poţi avea atunci cînt mîinile îţi sînt lipicioase, cînd untura sfîrîie în tigaie, cînd tragi mereu cu urechea : oare nu plînge Saşa, de ce oare întîrzie atît de mult Katenka, care s-a dus să cumpere nişte *„couer de cheval"* ? Să ştii că şi eu cumpăr mereu *„foie"* sau *„coeur de cheval"*, cu trei franci şi jumătate funtul, căci carnea de cal e de două ori mai scumpă.

Am început să discutăm despre Katenka. Larisa Ivanovna mi-a spus că nu vrea să o dea la o şcoală obişnuită, ci la şcoala de desen a lui Dobujinski şi Bilibin. Am pomenit de faptul că şi eu am fost eleva lui Dobujinski, şi în felul acesta sentimentul penibil din primele clipe ale întîlnirii noastre s-a risipit cu desăvîrşire. Iar mai apoi, cînd ne-am aşternut la vorbă... dar despre se n-am vorbit ! Mi-am dat seama că îi sînt simpatică, altfel nu

s-ar fi manifestat faţă de mine cu atîta sinceritate. Ori poate că mi-a înţeles singurătatea ? O fi şi ea singură ? Dar despre felul în care am încercat să fac o paralelă între viaţa mea şi viaţa ei îţi voi scrie mai departe.

Fireşte că Larisa Ivanovna şi-a dat seama nu numai de faptul că am citit poezia pe care i-o dăruise Maşei, dar că am şi venit la ea tocmai pentru că am citit-o. Am discutat despre poezie, despre pictură, despre acea vitregă viaţă, care nu-i îngăduie unui artist să se realizeze ca atare, şi care închipuie, de fapt, însăşi biografia lui. Nu mi s-a plîns de nimic, doar la un moment dat mi-a spus în treacăt că, de vreme ce te afli la Paris, trebuie să şi trăieşti viaţa Parisului, altminteri el nu are pentru tine nici o noimă ; ea locuieşte aici de mai bine de un an, dar încă n-a apucat să vadă *Notre Dame*. Ştiam cîte ceva despre felul în care fusese primită de cercurile emigranţilor, aşa că n-am cutezat să aduc vorba despre acest lucru, în schimb a găsit ea însăşi de cuviinţă să-mi spună foarte calm că aceştia, cu rare excepţii, o urăsc, caută în fel şi chip s-o evite etc. Aceasta nu numai pentru că soţul ei ar fi eurasian (există o asemenea orientare în politică, despre care poate ai auzit) şi cei de aici îl socotesc comunist etc., dar şi din propria ei vină. „Nu pot oferi nimănui nimic din ce-mi aparţine : nici timpul, nici liniştea, nici singurătatea mea. Or, după cum se ştie, pe lume totul se plăteşte. De altfel, a adăugat Nestroeva, nici nu am cu ce să ies în societate. Rochia cu care am fost îmbrăcată la recitalul meu nu era a mea, ci împrumutată. Nu mă duc nicăieri pentru că nu am cu

ce să mă îmbrac şi nici bani nu am să-mi cumpăr ceea ce îmi trebuie."

Păstrîndu-mi unele relaţii de pe vremea cînd mă îndeletniceam cu pirogravura, i-am promis să-i fac rost de o rochie, ceea ce am şi reuşit, în treacăt fie spus, chiar cu ajutorul Maşei cea bună la inimă, al cărei soţ a izbutit s-o convingă că poezia Nestroevei nu are cu el nici un fel de legătură.

Şi iată că acum am început, fără să vreau, să compar destinul meu cu destinul ei. Deşi atît de diferite între ele, destinele noastre par să aibă ceva, deosebit de important, în care se aseamănă : ecoul unuia se îngînă cu al celuilalt, răsunînd cînd mai aproape, cînd mai departe. Este limpede că nu mă pot compara cu ea. Şi totuşi n-a avut dreptate cînd mi-a spus : „Aici nimeni nu are nevoie de mine !" Ba nu, nu-i aşa, căci ea are un cămin, are copii, are un soţ care face figuraţie la cinematografie pentru patruzeci de franci pe zi şi cu care stă de vorbă cîte o jumătate de oră pe zi, înainte de culcare. Eu însă nu am nici un fel de cămin. Şi dacă noi amîndouă trăim doar „o ciornă a vieţii", după cum s-a exprimat ea, atunci ciorna vieţii sale, transcrisă pe curat, este poezia şi, poate, o poezie majoră. Pe cînd ciorna vieţii mele... Dar ce să mai vorbim !

Am plecat de la ea zguduită şi pentru faptul că, deşi nu am discutat nimic despre mine, ea, cu simţirea ei magică, şi-a dat totuşi seama cît de mult m-ar putea ajuta. Eram gata de plecare, cînd am auzit-o, deodată, spunîndu-mi cu un zîmbet grav : „O să vi se pară, pesemne, ciudat ceea ce am să vă spun, dar eu am trăit întotdeauna cu ideea că

de dat, poţi să dai numai bogatului, iar de ajutat, poţi ajuta numai pe cel puternic".

Vezi ce scrisoare lungă am izbutit să-ţi scriu în acompaniamentul unor melodii fluierate fals de doi bărbaţi, pe care e timpul să-i ospătez — e drept, nu cu gîscă friptă, cum se obişnuieşte de Crăciun, ci tot cu carne de cal, luată ieri pe datorie de la măcelarul nostru. Nu te speria, aici carnea de cal este un aliment destul de obişnuit, recomandat chiar de medici.

Scrie-mi, te rog, mai mult şi mai des. Ce se mai aude cu venirea ta la Paris ? Mă gîndesc adeseori la tine. Şi faptul că tu exişti, fie şi acolo, departe, printre zăpezi, e pentru mine o nespusă mîngîiere. Salutări Nadiei. Scrie-mi.

4.V.1928

La Bonifacio am fost întîmpinaţi cu mare alai, aidoma lui Lindbergh[1]. Am avut însă mult de umblat pentru a ne găsi o casă nouă. În jurul celei vechi, în care se află acum *„un bordel !"* stau şi cîntă din fluier (întocmai ca nişte îmblînzitori de şerpi) soldaţi arabi. În cele din urmă, am închiriat o căsuţă frumoasă, aşezată şi ea sus, pe ţărmul cel abrupt din preajma portului, printre vii şi măslini biblici. E rău însă că nu avem şemineu decît într-o singură odaie, acolo unde se lucrează panourile şi unde eu nu mai am loc să

[1] Lindbergh, Charles (n. 1902) — pilot american. A efectuat primul zbor fără escală New York—Paris (20-21 mai 1927).

lucrez. Piaţa şi apa fiind departe, a trebuit să ne cumpărăm o măgăriţă, pe nume Blonda (deşi, de fapt, este brunetă). Plec la piaţă în chip de amazoană, uimindu-le pe cucoanele de prin partea locului, care nu obişnuiesc să se ducă la piaţă. Pînă şi în familiile cele mai simple, la piaţă se duce soţul, iar nevestele, gătite, nu se duc decît la biserică, pentru ca după aceea să facă lungi plimbări la şosea. Nici una din ele nu s-ar încumeta vreodată să încalece pe un măgar, poate doar în cazul cînd li s-ar promite că vor intra în împărăţia cerurilor ! Cît despre mine, la fiecare trei zile o pornesc într-acolo încărcată cu saci şi cu sticle şi îndemnînd-o de zor pe Blonda noastră (pe care am rebotezat-o la repezeală Maşa) cea domoală, ca şi toţi locuitorii din Bonifacio, de altfel. E un tablou foarte *pittoresque.*

Ieri am găsit la măcelarul nostru „Metamorfozele“ lui Ovidiu, în limba italiană ; cartea n-avea nici început, nici sfîrşit — în filele ei măcelarul înfăşura cotlete. I-am luat-o, şi-acum, în fiecare seară stau s-o citesc. Aici se simte pînă şi azi influenţa culturii italiene. Cunosc un caretaş care îl citeşte pe Dante în original. Cu omul acesta, de altfel, m-am şi împrietenit. După cum ştii, atunci cînd am fost pentru prima oară la Ialta, am închiriat o odaie în casa unui caretaş, astfel că acum i-am ţinut cunoscătorului lui Dante o adevărată prelegere despre echipajele meşterilor din Crimeea. În mod special l-au interesat „coşurile“. În Crimeea, acestea sînt nişte trăsuri cu patru locuri, avînd banchetele (aidoma unor coşuri) împletite din nuiele. I-am şi desenat din memorie un asemenea echipaj, cu acoperiş dreptunghiular, căptuşeală roşie sau verde şi cu ciucuri pe de margini. Draga mea Ialta !

Îţi trimit nişte fotografii de-ale mele. Poţi să le pui pe foc, mai ales că sînt departe de a întruchipa perfecţiunea. Ţin totuşi să vezi ce mult am îmbătrînit şi cît m-am urîţit. Îţi aparţine şi asta, la fel ca şi tot ce se petrece cu mine.

30.V.28

Îţi scriu dintr-un sătuc aflat în centrul Corsicii. Am venit aici să caut lemn de nuc pentru sculptură — în ţinutul acesta el costă aproape de trei ori mai ieftin decît la Paris — şi am rămas ameţită de coloritul local, infinit mai variat decît cel al ţărmului de la Bonifacio. Căsuţele s-au îngrămădit în jurul clopotniţei albe, zvelte şi austere, iar de jur împrejur — munţii, ca nişte nestemate multicolore : ce culori, ce bogăţie ! Satul se află sus, în munţi, şi cînd se lasă amurgul, răcoarea te face să simţi o plăcută înfiorare. Am venit aici, cu o doamnă pe care o cunosc, la rudele ei, iar acestea m-au primit şi pe mine ca pe un membru al familiei lor. Dacă se va întîmpla să vii la Paris înaintea noastră, te rog să mă anunţi negreşit, scriindu-mi pe adresa ei : „Bonifacio, Arcade, *m-me* Lucia Sanpietro“. Este un suflet nobil şi am în ea o încredere deplină.

Umblu cu trusa după mine, aducîndu-mi aminte de dumbrava de măslini pe care o îndrăgisem la Oleiz. Măslinele sînt aici principala sursă de venituri (de asemenea, stejarul de plută şi pescuitul langustelor). Drumul coboară în serpentine şi, la

fiecare cotitură a lui, ţi se desfăşoară înainte mereu alte privelişti din cele mai fermecătoare. Şi cîtă linişte ! Ce lumină, ce aer ! În sat eşti nevoit uneori să-ţi pui paltonul, iar jos, în vale, te întîmpină căldura, se coc piersicile şi strugurii. De jur împrejur — pîraie cu păstrăvi şi izvoare cu apă rece, plăcută la gust. Fiecare căsuţă are cîte o boltă de viţă : ciorchinii vineţii şi roşcaţi atîrnă în chip decorativ peste piatra cenuşie a prispelor.

Oamenii de aici sînt şi ei uimitor de simpatici, binevoitori şi ospitalieri. Mulţi dintre ei au posedat cîndva titluri nobiliare, cu timpul au scăpătat şi trăiesc acum ca simpli ţărani. De mult nu mi-a mai fost dat să văd atîta bunăvoinţă, atenţie şi nobleţe sufletească. Cei de aici mă ospătează împărăteşte, astfel încît începe să-mi pară rău că ţi-am trimis fotografiile acelea în care arăt urîţită şi bătrînicioasă.

Scrie-mi, aşadar, prin Lucia şi mai expediază totodată o scrisoare amicală, calmă, cu salutări lui Gheorghi — pe adresa noastră a amîndurora, fireşte. Nu încetez să mă rog lui Dumnezeu ca tu să vii la toamnă, cînd ne vom fi întors şi noi la Paris.

10.VI.28. Paris

Bun găsit, Liza, prietenă dragă. Iată-mă de trei zile la Paris. Ţi-am primit scrisoarea, dar n-am izbutit să-ţi răspund din pricina obişnuitei agitaţii din preajma plecării. Aici, m-am instalat confortabil şi fără să mă coste prea mult, chiar în centrul Cartierului latin. Un singur lucru e prost : n-ai cu cine să schimbi o vorbă în franţuzeşte. Mica

pensiune unde am închiriat o cameră la mezanin este locuită de ruşi, lituanieni, suedezi, fiind un micuţ Babilon, cu un patron şi el micuţ de statură, care, în fiecare zi, de la ora cinci dimineaţa, începe să vocifereze asurzitor, discutînd cu nevastă-sa, cu fiica şi cu căţelul (în evreieşte). Delegaţia mea expiră la întîi septembrie, trebuie să mă întorc în ţară la începutul anului şcolar, prin urmare, nu vom avea prilejul să ne revedem, lucru de care îmi pare nespus de rău. Îmi împart singurătatea cu Aristarhov, un matematician de-al meu, un om cumsecade, însă cu unele ciudăţenii şi cu o voce care îţi sparge timpanele. Am umblat astăzi trei ore încheiate să găsim un costum de haine pe măsura lui şi n-am izbutit să găsim. Francezii nu croiesc haine pentru asemenea Sveatogori [1].

Programul zilnic mi-l alcătuiesc în aşa fel, încît seara să nu fiu ocupat, ci să umblu fără o ţintă precisă pe străzi : ştii prea bine că este o pasiune a mea. Aş vrea să citesc ceva în franţuzeşte, dar, realmente, nu am timp s-o fac. Pe Marcel Proust nu l-am citit înadins acasă, în ruseşte, pentru ca aici să mi se spună că-mi va fi prea greu să-l descifrez în franţuzeşte. La Luvru încă n-am fost şi nici la expoziţii particulare, cu excepţia unei expoziţii de crizanteme, dar şi aici am nimerit din întîmplare, pe cînd mă întorceam într-o zi de la Sorbona.

În fiecare zi *garçon*-ul care îmi aduce cafeaua mă anunţă că vremea „s-a răcorit“, deşi chiar de la ora aceea se lasă o căldură insuportabilă. Dumi-

[1] Sveatogor — erou de *bîlină* (specie a folclorului rus), om voinic, înzestrat cu o forţă extraordinară.

nică, am fost la Bois de Boulogne. Tineretul joacă tenis, iar pe aleile anume rezervate — vezi călăreţi îmbrăcaţi în costumele lor tradiţionale.

Comunicarea la Sorbona mi-o voi prezenta spre sfîrşitul lui august. Transmite-i salutări lui Gheorghi Dmitrievici. Nu pierd speranţa să vă revăd.

Al tău, Kostea.

10.VI.28. Paris

Te-a satisfăcut oare pe deplin scrisoarea mea „amicală", menită să-i aducă soţului tău liniştea cuvenită ? Înainte de a pleca de-acasă, am luat lecţii de franceză şi, scriind această scrisoare, rememoram exerciţiile mele de gramatică. Sper că toate propoziţiile principale şi cele secundare să se fi aflat la locul cuvenit. Să ştii că nu este doar jignitor faptul că pentru a ne revedea trebuie să jucăm teatru. Este de-a dreptul ruşinos şi eu nu sînt în stare să pricep cum poţi să trăieşti în felul acesta ! Legată de mîini şi de picioare, prinsă în păienjenişul unei minciuni permanente, la care numai cît mă gîndesc şi mi se face lehamite de viaţă.

Aş mai fi înţeles o asemenea sclavie volunatră, dacă ai fi avut copii sau rude apropiate, pentru care se impune ca în cămin să fie „pace". Mi-ai scris însă chiar tu, şi nu o dată, că n-ai, de fapt, nici un fel de „cămin". Să te fereşti continuu, să nu fii stăpînă pe faptele tale, să-ţi înăbuşi dorinţele — crede-mă că eu n-aş fi putut suporta nici două zile o asemenea situaţie. Asta nu mai e viaţă, ci o lentă sinucidere a sufletului. Şi asta o faci tu, tu, cu dorul tău de libertate, cu seninătatea şi cu spiritul tău de independenţă ! Unde să fi dispărut toate acestea ? Oare de ce trebuie să te simţi în fiece clipă un fel de vinovată fără vină ? Unde găseşti forţele necesare spre a suporta această continuă încordare, acest joc de-a viaţa conjugală, această existenţă mutilată, istovitoare ? Doar se ştie că minciuna e întotdeauna însoţită de laşitate, or, tu — lucrul acesta îl cunosc prea bine — dispreţuieşti laşitatea chiar mai mult decît minciuna. Nici acum, cînd ne aflăm amîndoi în Franţa, nici acum să nu ne putem vedea — cum să suporţi o asemenea absurditate ? Sau poate că ar trebui să las totul baltă şi să plec în Corsica ? Să poposesc undeva într-un orăşel din apropiere şi să născocesc ceva cu ajutorul Luciei tale ? Răspunde-mi, te rog, fără întîrziere.

Al tău, K.

4.VII.28. Bonifacio

Dragul meu, ţi-am primit scrisoarea (prin Lucia) şi ea m-a tulburat atît de mult, încît chiar după ce am pitit-o în mica mea tainiţă (am o asemenea tainiţă printre stîncile de pe ţărm, unde îţi păstrez scrisorile într-o cutie de vopsele), m-am întors acolo din nou peste o oră şi am recitit-o. Nu te mai recunosc, dragule ! Unde să-ţi fi dispărut acel „echilibru" din pricina căruia ne-am certat de atîtea

ori în tinereţe ? Era cît pe ce să scriu — în copilărie. Toată starea ta sufletească are acum o singură tonalitate sau, dacă am vorbi de vedere, totul are acum pentru tine o singură culoare. Închide însă ochii şi încearcă să judeci mai calm : oare plecarea mea precipitată la Paris, fără consimţămîntul lui Gheorghi, nu va crea între mine şi el o ruptură definitivă şi irevocabilă ? E drept, „cămin" nu am, totuşi îl am pe Gheorghi, care pur şi simplu nu poate lupta împotriva propriei sale gelozii, deşi lui însuşi — am simţit-o demult — îi este ruşine de acest sentiment. Sentimentul însă îl depăşeşte, ca şi cînd ar exista în afara voinţei sale, îndemnîndu-l să comită unele fapte de care, cu toată firea lui sălbatecă şi orgolioasă, mai tîrziu se căieşte. Vai, lucrurile nu sînt chiar atît de simple cum ţi se par ţie acum, cînd ne orbeşte pe amîndoi dorinţa de a ne revedea !

În concluzie : voi veni eu la Paris. Planul pe care l-am ticluit are în vedere baza trainică şi mereu neschimbată a vieţii noastre : lipsa de bani şi datoriile mereu crescînde. Mai concret, este vorba de faptul că Gheorghi şi-a terminat panourile şi este cazul să le transportăm la Paris, mai ales că *marchand*-ul căruia i-am trimis fotografiile lor ne-a oferit de astă dată o sumă onorabilă. Încă înaintea sosirii tale în Franţa, am hotărît amîndoi că de dus, le voi duce eu, întrucît Gheorghi nu este înzestrat cîtuşi de puţin cu simţ practic (el însuşi a avut curajul s-o recunoască). Venind însă acum vorba de plecarea mea la Paris, el mi-a amintit cunoscuta poveste cu lupul, capra şi varza, care aveau de trecut pe rînd o apă, fără să piară nici unul din ei.

Dacă trecea lupul mai întîi, capra, rămasă pe mal, ar fi mîncat varza. Dacă trecea varza, lupul ar fi sfîşiat capra etc. Pilda aceasta mi-a amintit-o cu multă bonomie, ceea ce mi-a permis şi mie să-i promit pe acelaşi ton că nu mă voi întîlni cu tine, şi, prin urmare, preţioasa lui varză se va întoarce vie şi nevătămată. Într-un cuvînt, am izbutit să-l conving, mai ales că, fără ajutorul meu, *marchand*-ul l-ar fi jucat pe degete cum i-ar fi venit la îndemînă. Încă nu ştiu nici ziua şi nici ora la care voi izbuti să ajung la tine. În orice caz, spre sfîrşitul lui august. Poate chiar într-o dimineaţă. Hotelul tău se află în preajma teatrului Odeon. Tot pe acolo este şi o piaţă cu preţuri convenabile, unde mă duceam uneori, deşi se află la o distanţă apreciabilă de locuinţa noastră.

Aşadar, răbdare, bunul meu amic ! Te implor !

Iar acum vreau să-ţi aduc aminte că te afli la Paris şi că la doi paşi de tine, pe *Rue de la Seine*, este o expoziţie a lui Picasso, care, în curînd, se va închide. Tablourile lui pot fi văzute şi la cîte un *marchand*, dar e păcat să nu vezi un *ensemble* atît de bogat. Să te duci negreşit ! La expoziţiile mai mici intrarea e gratuită. Dacă vezi că pe uşă sau în vitrină se află un afiş, poţi intra fără teamă. De asemenea, consider că merită să vizitezi şi expoziţia „Gravorilor independenţi".

Te îmbrăţişez. Ne vom vedea negreşit. Mă tem însă că nu vom avea timp să discutăm şi despre pictură. Dar dacă Gheorghi se va întoarce la Bonifacio, iar eu voi izbuti să mai rămîn la Paris, atunci...

Se trezi simţindu-şi mintea limpede şi avînd senzaţia că nici în ziua aceasta n-avea să se repete criza care îl încercase în urmă cu două zile, aşa cum nu se repetase ea nici în ajun, cînd avusese de susţinut prelegerea la Sorbona. În dimineaţa aceasta nu l-a mai trezit din somn nici discuţia patronului pensiunii cu nevastă-sa, deşi fusese tot atît de lungă şi zgomotoasă ca şi cele precedente, astfel că nu i-a mai ajuns la urechi decît un „Bouboule, Bouboule !" stingîndu-se în depărtare : patronul obişnuia să se ducă la piaţă împreună cu căţelul său, pe care îl chema Bouboule.

Era în douăzeci şi şase august, pînă la sfîrşitul lunii nu mai rămăseseră decît cinci zile, iar dimineaţa — era încă destul de devreme — se arăta a fi la fel cu cele de pînă atunci. Trecuseră doar două săptămîni din ziua în care primise ultima scrisoare a Lizei ; dar şi în decursul lor, acest „la fel" izbutise să se ridice peste timp şi să se transforme într-un sentiment care venea să se adaoge tuturor faptelor şi gîndurilor lui din primele ore ale dimineţii. Restul zilei şi-l petrecea la Sorbona, se îngrijea de traducerea articolului lui Aristarhov, pe care acesta i-l lăsase la plecare, iar în timpul lui liber frecventa expoziţiile şi cinematografele. Vizitase şi expoziţia lui Picasso, văzuse sculpturile şi gravurile lui Gauguin, contemplase tablourile lui Soutine şi ale lui Modigliani.

Dimineaţa lui, însă, o întruchipa Liza. Pregătindu-se de plecare în Franţa, dăduse de o oglinjoară pe care ea i-o dăruise cîndva, o oglindă mică, ovală, cu cristalul plesnit, închisă într-un toc verde, brodat cu mărgele mărunte. O luase cu el şi bine făcuse, căci în camera lui de la mezanin, cu o fereastră oblică prin care se zărea doar crucea din vîrful unei biserici, nu exista nici un fel de oglindă, astfel că a trebuit să se bărbierească şi să se pieptene în faţa celei dăruite de Liza, privindu-şi chipul traversat de plesnitura cristalului şi găsind că arată schimbat. Tot astfel gîndi şi în dimineaţa aceasta. Bărbierindu-se, îşi zise că de cînd se află la Paris a cam slăbit şi chiar se pare că arată mai tînăr. Pomeţii îi ieşiseră în afară, iar acea sprinteneală pe care o încerca, hoinărind neobosit pe străzile Parisului, păru că i se citeşte acum şi pe chipul „ca de student", cum ar fi spus Liza. Numai că astăzi această sprinteneală i se părea oarecum exagerată. Din cînd în cînd se pornea să-i răsune în urechi un şuier, amintindu-i cumva de şuierul spicelor de secară bătute de vînt, apoi înceta din nou, însă Karnovski nu-l lua în seamă, pentru că nu putea fi, desigur, semnul unui nou acces al bolii de care suferea. Fiind încă prea devreme să iasă în oraş, simţi nevoia să mai şadă culcat, însă îşi impuse, fără ca măcar să-şi scoată pijamaua, să mai traducă două-trei pagini din articolul lui Aristarhov. Confirmîndu-şi din plin numele de seminarist, acesta folosea fraze interminabile, pe care, traducîndu-le în limba franceză, Karnovski era nevoit să le frîngă în două.

Se hotărî totuşi să se trîntească în pat, deşi se simţea foarte bine. Pe neaşteptate îi reveni în minte imaginea oraşului Kazan, numai că era o imagine fugară, alunecătoare, ca şi cînd ar fi gonit pe străzile oraşului ştiindu-se urmărit de cineva şi nu putea nici să se oprească şi nici măcar să arunce o privire în urmă. Nu izbuti să-şi dea seama de ce era atît

de necesar să-şi amintească încotro şi de ce goneşte astfel, poate pentru a se convinge că-i perfect sănătos şi că nu-l supără cîtuşi de puţin obişnuitul zgomot iscat de dimineaţă prin încăperile pensiunii ? Îşi aminti totuşi : în faţa şcolii superioare de fete se ţinuse un miting de doliu : Lena Kondakova, pe care el o medita pentru examenul de maturitate, se sinucisese, şi studenţii, vreo cinci sute la număr, hotărîseră să-i însoţească sicriul pînă la cimitir. Deodată a răsunat un zgomot de copite pe caldarîm. Înspre mulţimea de studenţi veni în goană, cu nagaicele ridicate, o sotnie de cazaci. Totul se învîrteji, se smulse din loc, se zbuciumă şi, în vălmăşagul acela de leşinuri, de ţipete, de oameni cuprinşi de panică, doar el rămăsese locului şi aruncase o privire în jurul său. Se afla în dreptul Institutului nobiliar de fete şi, deşi gardul împrejmuitor era foarte înalt, izbuti totuşi, luîndu-şi avînt, să se apuce de marginea lui. Ajunse în grădină, traversă în fugă cîteva alei şi sări un alt gard, care se dovedi să fie mult mai înalt decît cel dintîi : de cealaltă parte a lui, în strada Podlujnaia, pămîntul fu mult mai jos decît gîndea el să fie. Fetele care se plimbau prin grădină şi care nu se aşteptau deloc ca un student să escaladeze pe nepusă masă gardul institutului, îl întîmpinară cu o explozie de rîsete şi lui i se păru foarte ciudat că-i răsună atît de limpede în urechi rîsetele acelea, acum, după douăzeci de ani, la Paris şi nu la Kazan. „E cu neputinţă să mai rîdă şi acum de mine", gîndi. Dar atunci, oare de ce vedea şi auzea nu numai ceea ce văzuse altădată, dar şi ceea ce nu văzuse şi nici n-ar fi putut să vadă ? De pildă, văzu limpede străzile Ialtei, dar nu acelea pe care umblase cu cîţiva ani în urmă, ci ale Ialtei vechi de dinainte de revoluţie, despre care îi scrisese odinioară Liza. În faţa digului scăldat în lumină acostase vaporul „Ţesarevici Gheorghi", pe punte alergau hamali cu numere de metal pe piept ; comisionarii, apucîndu-i de mînecă pe călători, le strigau în urechi denumirile diferitelor hoteluri, pe mal stăteau poliţişti, macaralele cu aburi ridicau din pîntecele vaporului grămezi de saci, lăzi şi butoaie. Parîme groase erau prinse de şirul babalelor de fontă şi, în această învălmăşeală, el avu impresia că unul din laţurile care săgetau prin văzduh îl nimeri din greşeală şi îl strînse cu putere de gît.

Un comisionar cu mustăţi negre stufoase şi cu o şapcă pe care sta scris „Hotel Franţa" se apropie de dînsul şi-i strigă asurzitor la ureche : „Confort găsiţi numai la noi !" În aceeaşi clipă însă se lăsă linişte, căci el se afla acum într-un crîng de chiparoşi, sus pe ţărmul abrupt al mării. Deasupra unui mormînt se înălţa solitară o coloană de marmoră albă, şi el îşi aminti că acela era mormîntul scriitorului Naidenov, iar el copiase pentru Liza versurile acestuia, săpate în marmoră.

Liniştea era deplină, aeriană, de nămiază. O asculta cu luare-aminte, stînd tot astfel, culcat în pat, cu braţele căpătîi. Aşteptase îndelung liniştea aceea, căci odată cu ea avea să vină la el Liza. Poate că nu era decît o simplă speranţă şi el rămase mirat şi fericit cînd desluşi totuşi ecoul tocurilor ei pe asfaltul străzii. Poate doar şi-l închipui, poate însă îl auzi aievea, căci ecoul acela nu putea fi confundat cu celălalt, din ce în ce mai grăbit şi care trecea brusc într-o zbatere amplă şi înceată. Acesta era un alt fel de sunet — poate că era însuşi

zvîcnetul inimii ? Da, îi auzise paşii şi acesta nu era delirul, căci nu simţea fierbinţeală, iar capul îi era limpede, poate chiar prea limpede. Liza venea la el prin Montmartre, pe lîngă cîrciumile cu denumiri ruseşti, pe care le decorase cîndva, pe lîngă Marché aux puces, unde puteai cumpăra un muc de ţigară, pe lîngă „Rotonde“, unde nu puteau sta la o mescioară decît o jumătate de ceas, căci nu se aflau la Kazan, ci la Paris.

Din cînd în cînd vîjîitul autobuzelor care treceau de-a lungul bulevardului Saint-Michel îi înăbuşea paşii, dar el izbuti în cele din urmă să distingă şi prin vuietul acela metalic cum înainta spre dînsul, plină de avînt, cu picioarele ei lungi, zvelte, arse de soare.

Curînd ea avea să ajungă la el şi atunci vor fi numai ei aici, la acest mezanin, numai ei doi, căci pentru mica oglinjioară, cea cu cristalul plesnit, unghiul de incidenţă nu era, nu putea fi egal cu unghiul de reflexie.

Fruntea îi era scăldată de sudoare şi, pesemne, ar fi trebuit, totuşi, să-şi măsoare temperatura. Termometrul se afla însă foarte departe, undeva, pe masă, la un kilometru de el, şi însăşi masa cînd se depărta, cînd venea din nou, aproape de tot.

Liza intră fără zgomot, cu paşi repezi, el încercă să se salte în pat şi surîse zărind expresia de groază care îi schimbă fulgerător chipul drag, pătruns de fericire şi de emoţia întîlnirii îndelung aşteptate.

— N-am avut noroc, iubita mea, îi spuse cu duioşie. I-ai promis soţului tău că n-ai să te întîlneşti cu mine, nu-i aşa ? Te grăbeşti şi ai să pleci peste zece minute ? Te iubesc. Să ştii că alaltăieri am avut un acces de malarie și am crezut că nu se va

mai repeta, căci de obicei ţine numai trei zile, iar dacă nu se repetă în ziua următoare... Totuşi, vezi că s-a repetat.

Particularitatea acestei îndelungi convorbiri, care a durat aproape un sfert de veac, constă în faptul că, din răstimp în răstimp, ea părea că îşi curmă firul, că se stinge. Atunci cînd Liza se întîlnea cu Karnovski, această corespondenţă nu mai era, desigur, necesară. Astfel se întîmplase şi în vara anului 1928. S-au păstrat totuşi cîteva scrisori, din care reiese că anul acela a marcat o nouă pagină în istoria inepuizabilă a relaţiilor dintre ei.

„Am plîns cu amărăciune citind filele rupte din blocnotesul tău şi scrise, pesemne, la iuţeală, pe vreun debarcader sau într-o gară, şi gîndind că, fără să vreau, ţi-am provocat o altă tulburare sufletească în viaţa ta şi aşa îndeajuns de zbuciumată, îi scria Lizei Konstantin Pavlovici. Nu voi uita niciodată sublima — nu mă tem să folosesc acest cuvînt — simplitate de care ai dat dovadă, rămînînd în ziua aceea cu mine. Nimeni nu ştie de dragostea noastră. În zilele cînd Kolea Lavrov, după ce-a fost bolnav de tifos exantematic şi de congestie pulmonară, mai zăcea acasă la mine, la Kazan, eu îi citeam scrisorile tale. Pe tine te credeam moartă, iar pe el — revenit de pe lumea cealaltă. Poate aveam credinţa că ardoarea şi puritatea dragostei tale îl vor ajuta să se facă bine.“

Răspunsul la această scrisoare îl primi din Corsica, unde Liza plecase de una singură, după ce avusese o explicaţie hotărîtoare cu soţul ei... „Am plîns şi

eu, dar nu cu amărăciune, ci de fericire, îi scria ea. În tinereţe, scrisorile tale nu mă făceau totdeauna fericită şi se întîmpla ca ore, ba chiar zile de-a rîndul să nu le desfac, pentru a-mi prelungi astfel aşteptarea. Şura era cea care cunoştea cele mai multe lucruri privitoare la tine, iar eu pînă şi astăzi regret amarnic că mi-a fost dat să mă despart de dînsa, acum am impresia că pentru totdeauna. Cît despre Gheorghi, el a ştiut că te iubesc, a văzut şi a înţeles puterea sentimentului meu, dar, fireşte, nu ţi-a citit niciodată scrisorile, în afara aceleia pe care te-am rugat să ne-o scrii, ca să-l pot minţi mai uşor în vederea plecării mele la Paris. Acum — Doamne ajută ! — nu mai trebuie să mint pe nimeni. Despărţirea noastră a decurs calm, i-am trimis lucrurile prin Giacomo, iar eu m-am hotărît să petrec iarna aici, unde viaţa este ieftină şi unde pot să lucrez în voie. Aşa că să nu-ţi faci procese de conştiinţă ! Totul a fost spre bine. Şi să ştii că nu m-am despărţit de Gheorghi pentru că am petrecut ziua aceea binecuvîntată cu tine, ci pentru că eu constituiam „căminul" pentru el, iar el pentru mine — un pact cu destinul.

De multă, de foarte multă vreme am hotărît să renunţ la succesele mai mici, fără de care acest „cămin" n-ar fi putut să existe şi care erau legate de munca făcută „de comandă", prin urmare, de lipsa de libertate. Acest lucru însă nu numai că era trecut sub tăcere, ci eu eram nevoită chiar să mă prefac că mă bucură cîte o nouă comandă căpătată de Gheorghi sau de mine. De fapt, le căpăta aproape totdeauna el, căci eu nu făceam decît să-l ajut, iar faptul că pentru aşa ceva îmi epuizam şi timpul şi forţele era considerat cît se poate de firesc, pe cînd ceea ce lucram pentru sufletul meu — doar „un hatîr" ce mi se făcea. Nu, nu ! Era absolut necesar să-mi recapăt independenţa şi aceasta nu numai în ceea ce îl priveşte pe Gheorghi şi cercul lui, care şi-a pierdut demult pentru mine orice însemnătate, ci şi în ceea ce priveşte oricare alt cerc.

Să nu crezi că aş fi pierdut speranţa de a mai avea succes, de a ajunge la vreo expoziţie sau la Salon, unde accesul îmi este acum interzis. (Prin acest cuvînt aici se înţelege o marfă artistică pentru toate gusturile.) Tocmai în asta îi stă şi puterea, că accesul acolo ţi-e interzis ! Şi totuşi, oricît de paradoxal ar suna aceasta, ca să ajungi la Salon, trebuie să-l ucizi în tine. Din o mie de pînze, nouă sute nouăzeci şi nouă sînt pictate cu această speranţă."

CAPITOLUL AL OPTULEA

7.V.29. Bonifacio

...Gheorghi se află acum la Paris ; ne scrim unul altuia scrisori prieteneşti, deşi facem acest lucru destul de rar. Ne-a fost greu să rămînem prieteni — mă refer nu atît la mine, cît mai ales la dînsul. Ne-au venit în ajutor nişte împrejurări întîmplătoare. Panourile lui s-au bucurat şi pînă acum de succes, totuşi, vîndute în stînga şi-n dreapta, au rămas în „culisele" Parisului. Astă-iarnă a izbutit să organizeze o expoziţie, şi în *„Les Echos d'Art"* a

apărut un articol cu aprecieri pozitive, deşi de dimensiuni reduse, însoţit de reproduceri ale lucrărilor lui. Mă impresionează în scrisorile pe care le primesc de la dînsul acel şir al părerilor de rău că ne-am despărţit tocmai acum, cînd i-a surîs norocul. Norocul însă mi-a surîs şi mie, deşi în cu totul altă privinţă. De fapt, tot ce s-a petrecut cu mine în anii din urmă, a însemnat o revenire grea şi lentă la adevărata pictură. În ceea ce priveşte înţelegerea ei, noi doi ne-am distanţat demult unul de altul ; pe mine mă supăra insistenţa cu care el încerca s-o transforme într-un mijloc de existenţă. În ultima vreme n-am discutat decît arareori despre pictură ; eu preferam să tac, ajutîndu-l în muncă, ori să-l mint, căci la cel mai mic dezacord al meu îşi ieşea din sărite. Dar aceasta nu este decît o latură a situaţiei, îţi imaginezi şi tu cît de importantă. Era însă şi o altă latură. Eu am înţeles demult că adevărata dragoste trebuie să fie ascunsă de ochii lumii, căci atunci cînd o arăţi sau o faci cunoscută, dragostea încetează, de fapt, să mai fie dragoste. Încă din copilărie mi se părea ciudată solemnitatea nunţilor, şi încercam un sentiment penibil la gîndul că toată lumea ştie *ce anume* trebuie să se petreacă în curînd, şi se va petrece negreşit între tinerii căsătoriţi. Taina care trebuie să fie numai a celor ce se iubesc devine dinainte cunoscută de toată lumea, ba chiar se publică în ziare ! Într-adevăr, ce minciună este această „taină a căsătoriei" şi cu cîtă făţărnicie a fost răpit acest cuvînt adevăratei iubiri ! E suficient să-mi aduc aminte numai de supliciul geloziei la care Gheorghi m-a supus ani de zile, de graba aceea penibilă cu care trebuia să mă întorc acasă, pentru ca el să nu

creadă că am fost „undeva, cu cineva", de acele îmbrăţişări nesincere, umilitoare, menite doar să mă justifice, deşi nu eram vinovată, menite să-l linişească, deşi n-avea nici un temei să fie tulburat. Numai tu ştiai toate acestea şi îmi vorbeai despre ele în scrisorile tale, pentru că de tine nu mi-a fost niciodată ruşine, indiferent de ce aş fi făcut. Dar munca mea ! Această gelozie meschină m-a lipsit totdeauna de acea libertate interioară fără de care nu poţi realiza nimic bun în artă, şi nu numai în artă. Eram silită să trec mereu peste această sclavie şi de cîtă vlagă m-a secătuit acest efort continuu ! Şi-acum, ce vei mai avea de zis, dragul meu, dacă am să-ţi mărturisesc că, oricît ar părea de ciudat, uneori îmi este dor de Gheorghi ? Căci tare ne-am mai deprins cu veşnicele noastre certuri şi împăcăciuni. Dar oare pe cîte unii nu-i încearcă şi aleanul închisorii ? Am impresia că Leonid Andreev are o nuvelă care se încheie astfel : „La ceasul asfinţitului, închisoarea noastră este sublimă..."

Bonifacio

Dragul meu prieten, ţi-am scris de mai multă vreme o scrisoare lungă, dar, recitind-o, am făcut-o bucăţi. Nu-mi plac scrisorile întîrziate. Timpul trece în goană şi al său cadran lipsit e de ace indicatoare care să numere clipele, aşa cum lipsit de ele este şi „Ornicul negru" al lui Cézanne, iar să-l opreşti, nu este, din păcate, cu putinţă. De fapt, se poate : în artă. Dar pentru asta, trebuie să fii într-adevăr un Cézanne.

La Bonifacio acum sînt mulţi pictori. La fiecare colţ de stradă vezi cîte un concurent. Copiii trec droaie de la unul la altul, exprimîndu-şi asurzitor şi fără înconjur, cînd satisfacţia, cînd dezaprobarea. Unele observaţii de-ale lor sînt uimitor de exacte. Au un gust înnăscut, doar sînt corsicani !

Deunăzi a venit pe la mine un pictor tînăr, polonez de origine, un flăcăiandru frumos şi plin de energie. Cu opt luni în urmă a plecat în Argentina, după cîştig, şi iată-l acum, după lungi perigrinări şi suferinţe, reîntors în Franţa. Cum s-ar spune : clopotele sună mai frumos aiurea decît în satul tău ! În Argentina, bogaţi sînt doar crescătorii de vite şi moşierii, căci poporul duce o viaţă apropiată de cea a omului cavernelor. Sînt mulţi ruşi — dar pe unde oare nu-i întîlneşti ! — trăiesc în necaz şi mizerie. Revenind aici, polonezul s-a tocmit la cules de vii : 30 de franci pe zi şi, desigur, struguri — cît încape în burtă. Mă bate gîndul să mă duc şi eu, dar teamă mi-e că n-or să mă ţină puterile. Îmi pare rău, cu atît mai mult, cu cît medicii mi-au recomandat demult să fac o cură de struguri.

(Scrisoare nedatată)

30.VI.1929. Bonifacio

Dragul meu, nici nu te gîndi, pentru numele lui Dumnezeu, să-mi trimiţi bani ! Tu ai mult mai multă nevoie de ei, mai ales dacă ţi se va ivi din nou posibilitatea să vii la Paris. Am primit recent o comandă pentru un portret, meditez şi o fată de pe aici, astfel că, deocamdată, nu sînt cîtuşi de puţin strîmtorată. În Corsica viaţa este uimitor de ieftină. Şi-apoi, vorbind în general, dragul meu, tu mă cunoşti şi totuşi nu mă cunoşti ! Doar am şapte vieţi în mine ! Şi sînt tenace din cale-afară. Mai ales acum, cînd a venit pentru mine „ziua întîia", de ce aş mai avea nevoie afară de banii cuveniţi pentru pînză şi pentru culori ? Cît despre portret, pe acesta mi l-a comandat draga mea Lucia Sanpietro, cea cu un suflet atît de nobil şi delicat. Mi-am ales drept fundal peisajul corsican, unde totul e atît de luminos şi scăldat în soare, încît, fără să vrei, îţi vine să aşezi între tine şi natură un voal foarte subţire, care să tempereze această strălucire. L-am şi aşezat — în imaginaţia mea, iar apoi l-am transpus pe pînză. A rezultat sau rezultă ceva nou, cel puţin pentru mine.

Uite aşa o duc, dragul meu. O duc greu, dar cînd oare, şi care artist a dus-o mai uşor ? Culorile se aştern molcom pe pînză, şi totuşi în aceste gesturi simple stăruie vuietul pietrelor de moară care îţi macină viaţa. A spus-o şi pe asta cineva, sau poate că nu altcineva, ci eu însămi.

Altceva deosebit, Kostenka, nu mi s-a întîmplat, afară doar de faptul că aseară m-am întors de pe „insula pustie", unde am petrecut cîteva zile. De dormit, am dormit într-o colibă, construită de ceata noastră încă anul trecut ; am lucrat mult şi m-am scăldat după pofta inimii.

Îţi aminteşti : ţi-am scris cîndva despre Josef, prostul din Bonifacio ? El îmi aducea pîine, peşte şi apă de băut. Stăteam pe-ndelete de vorbă cu dînsul şi în cele din urmă m-am convins pe deplin nu numai că nu-i prost, dar că e — în felul lui —

destul de înţelept, deşi naiv ca un copil. Într-o bună zi, mi-a spus : „Ar fi prea frumos să fie toată lumea cu milă faţă de oameni aşa cum sînt eu". Ţi s-o părea poate ciudat, dar să ştii că, stînd de vorbă cu el, simt cum capăt mai multă vigoare sufletească.

„Insula mea pustie" este o Corsică în miniatură, doar că-i lipsită de vegetaţie, exceptînd tufişurile „maquis". Unele golfuleţe sînt încrustate în stînci bizantine roş-trandafirii, altele în stînci de un cenuşiu-deschis, aproape albe, îngrămădite haotic una peste alta. În acest haos (pe care l-am pictat de cîteva ori) desluşeşti cu uşurinţă configuraţia expresivă a lumii însufleţite : se află aici şi ursul alb şi un capucin, şi tigri, şi o bătrînă cu scufie pe cap. Dacă reuneşti aceste stînci cu apa cea verde sau azurie, ce emoţionantă şi magnifică privelişte ţi se desfăşoară înainte ! Şi totuşi, aş schimba-o bucuroasă cu cea din împrejurimile Iadrinului.

Pentru că a venit vorba, îţi mai scriu că zilele trecute a acostat în portul de aici un velier uriaş, cu trei catarge. Am trecut înot foarte aproape de el, privindu-i cu admiraţie pe marinarii care îi vopseau bordul. Ce zdrahoni de italieni ! Deodată aud vorbă rusească ! Am înotat atîta vreme în zona aceea, încît era cît pe ce să mă înec...

...Eu însă am o cu totul altă atitudine faţă de moarte. Dacă aş şti cînd îmi va fi dat să mor, nu m-aş grăbi deloc. Dimpotrivă, cunoaşterea acestui lucru ar constitui pentru mine încă o premiză a libertăţii. Această lipsă de grabă o poţi întîlni la Proust. Poate tocmai din această cauză el nu poate fi citit în grabă.

10.VII.29. Porto-Vecchio

Nu-mi scrii nimic, dragule, şi, fără să vreau, încep să fiu îngrijorată. Pesemne pentru că în orăşelul Porto-Vecchio, unde mă aflu cu Lucia, bîntuie malaria. Ne-am înfricoşat nespus văzînd în acest paradis japonez (aici întîlneşti la tot pasul adevărate peisaje nipone) umbre care se clatină, chipuri verzui, istovite de boală.

Cum o duci cu sănătatea ? Unde eşti ? Îţi scriu în grabă, ca să primesc cît mai repede un răspuns. Tăcerea ta mă nelinişteşte mult.

20.X.1929. Bonifacio

...Totul este însufleţit, orice obiect pe care-l pictez — fie el om, fie o simplă copaie — şi trebuie să-l pictez în aşa fel, încît să nu mai poată avea ascunziş, să simtă că l-a observat un ochi de pictor, şi că, prin urmare, nu mai prezintă secrete pentru acesta. Iar faptul că pentru toţi ceilalţi el se ascunde în spatele aspectului său obişnuit sau neobişnuit — asta n-are nici o importanţă. Am înţeles acest lucru din practică, adică din însăşi materia picturală. Îţi este neclar ? Mai pe înţeles ţi-aş putea vorbi numai într-un singur caz : dacă ai fi acum aici, în preajma mea, pe malul micii lagune, în faţa pînzei pe care pictez cactuşi şi pini. Ţărmul e scăldat într-o lumină aurie, iar pinii se văd răsturnaţi în apă.

Parisul, care îţi oferă o lume întreagă, luîndu-ţi în schimb sufletul, a început să mă înspăimînte, dar de plecat acolo, va trebui totuşi să plec în cele din urmă. Acolo, ca să nu simţi agitaţia, zbuciumul,

freamătul oraşului, trebuie să devii tu însuţi întruchiparea acelei agitaţii, a acelui freamăt. Or, asta eu n-o vreau.

Ce rău îmi pare că ţi-am înapoiat scrisorile. Aş fi avut acum posibilitatea să le recitesc la nesfîrşit, şi ele ţi-ar fi putut ţine locul. Am scris „ţi-ar fi putut ţine locul" şi m-a umflat rîsul. N-ar fi putut ! Totuşi printre ele erau scrisori la care ţineam mult, la unele chiar nespus de mult şi cărora acum le simt lipsa.

Ce formalităţi se cer pentru a expedia un tablou prin poştă ? Dacă nu vei izbuti să vii curînd în Franţa, atunci am să-ţi trimit prin poştă cea mai bună pînză a mea. Sînt însă convinsă că vei veni.

Aşadar, Djamil a terminat institutul şi a plecat la Celiabinsk ? Scrie-i, te rog, că buna ta prietenă îi trimite cele mai calde felicitări şi urări de bine.

8.XI.29. Bonifacio

Dragule, viază ! Viază de-a pururi, căci am atîta nevoie de tine ! În ceea ce priveşte „dominanta" despre care îmi scrii, ea nu există. Mai mult decît atît, ea nu este posibilă. Pictura nici nu ne uneşte, nici nu ne desparte. Mă gîndesc la cu totul altceva : va sosi şi ziua aceea (îţi împărtăşesc şi eu speranţa) cînd voi putea veni la tine. Dar oare nu ne va fi dat să plătim pentru aceşti ani ai despărţirii noastre ? Căci despărţirea noastră durează doar de atîta amar de vreme, de-o veşnicie. O văd ca pe o zeitate rea, care s-a obişnuit să se creadă inexorabilă, de neînfrînt. Am avut parte de prea multă experienţă şi de prea puţină fericire. Ca să fiu

sinceră, trebuie să-ţi spun că tocmai această experienţă m-a dus la convingerea că, odată cu anii, femeia manifestă tot mai multă afecţiune în viaţa de familie, în timp ce bărbatul pierde această afecţiune. Nu ţi-e teamă că aşa ceva ni s-ar putea întîmpla şi nouă ?

Ieri, ducîndu-mă să fac nişte schiţe după natură, am simţit deodată dorinţa să mă plimb fără nici o ţintă, să meditez. Dimineaţa era senină şi răcoroasă. Pînă şi edificiile administrative din port, care înainte pur şi simplu mă iritau, căpătaseră acum o culoare caldă, trandafirie, jinduind parcă să se integreze în peisaj.

În drum spre casă, am întîlnit o procesiune amuzantă : femei din Bonifacio, călare pe asini, plecau din oraş la cules măsline. Struguri anul acesta nu prea s-au făcut şi vinul e scump. Ce vin bun se găsea pe aici !...

Da, uitam să-ţi spun : am un necaz. În ultima vreme am început să obosesc prea repede. Şi, neavînd un termometru în casă, n-am avut cum să ştiu că fac şi puţină febră. Asta înseamnă că iar s-a întîmplat ceva cu plămînii mei. O să-mi treacă, dacă nu va trebui să mă întorc prea curînd la Paris. Acolo greu te faci bine, mai ales cînd nu ai bani.

Odăiţa pe care o închiriez se află în preajma „marinei", aşa se cheamă partea de jos a oraşului, cheiul. În perioada aceasta pescarii nu ies în larg, ci stau şi-şi usucă năvoadele, împletesc altele noi. Iar în port se încarcă de zor vapoarele cu uriaşe languste. Acestea sînt pescuite vara şi ţinute pînă toamna tîrziu în apa mării, în nişte coşuri mari şi rotunde. Îmi este aproape cu neputinţă să mă uit la această operaţie, căci încerc un sentiment sfîşie-

tor de milă pentru orice vietate de pe lume. Iar să nu mă uit, mi-e iarăşi cu neputinţă, pentru că este un spectacol nespus de frumos şi care îmi cere pur şi simplu să-l aştern pe pînză.

Aseară, peste oraş s-a abătut sirocco. Din păcate, aici nu există toamnă. Curînd se va aşterne iarna. Cînd mă gîndesc că am să revin la Paris şi n-am să te găsesc acolo, îmi vine să plîng.

Paris (fără dată)

În metrou, în autobuze, îţi scriu scrisori lungi, dar cînd mă întorc acasă, frîntă de oboseală, îmi vine greu să pun mîna pe toc. Şi cît de multe lucruri aş avea a-ţi spune. Din cauza arşiţei neobişnuite, pretimpurii, Parisul e buimac, înnebunit... Biserici, oficii ale bursei, muzee, palate, curse cu obstacole, jazul, music-halluri, teatre de revistă, dancinguri, saloane de pictură, expoziţii, discuţii... Turnul Babel !

Mă întrebi încotro se-ndreaptă pictura franceză ? Răspunsul e simplu : spre expoziţii şi spre negustori. Anul trecut la modă a fost cubismul. Anul acesta — suprarealismul. Pentru majoritatea celor tineri, o pînză constituie rezultatul unei convenţii cu negustorul, nicidecum o posibilitate de exprimare alegorică a propriului eu. Tehnica fină, migăloasă a ieşit demult din actualitate. Cît mai multe tuşe executate la repezeală şi portretul e gata în douătrei şedinţe ! E de ajuns o umbră de insatisfacţie şi îndată pînza e pusă deoparte, căci pictorul nu mai stă s-o refacă, comercianţii sînt grăbiţi.

Am vizitat ieri Salonul Tuileries — doar cîteva pînze mai deosebite. În schimb expoziţiile particulare merită toată atenţia. La una din ele am întîlnit o persoană ciudată, din cele pe care cred că le poţi întîlni numai la Paris. Eram la *marchand*-ul meu, căruia îi adusesem un *paravent*, cînd deodată, din sala de alături, unde se aflau expuse nişte lucrări de Matisse, ţişni ca din puşcă o namilă de bărbat cu mustăţi de muşchetar, purtînd o pălărie cu boruri largi şi o scurtă de catifea cu guler răsfrînt. Ne ajunseseră şi pînă atunci la urechi aprecierile lui exprimate cu un glas tunător şi presărate cu acele expresii caracteristice, atît de frecvent uzitate de pictorii şi criticii din Paris. La drept vorbind, aprecierile nu erau lipsite de spirit, mai ales cele referitoare la japonezi, care, în ultima vreme, şi-au pierdut cu desăvîrşire specificul lor naţional. Şi iată că tipul cu pricina se apropie de Matisse şi începe să-i arunce un compliment după altul, pe un ton entuziast, zgomotos, în maniera unui critic de prestigiu. Toţi cei de faţă rămîn încîntaţi, Matisse se înclină, îi mulţumeşte, îl invită să-i viziteze atelierul Doar patronul rămîne impasibil. După ce acest „critic de prestigiu“ catadicsi, în sfîrşit, să plece, am aflat că este, de fapt, un fost model al lui Rodin. Toţi cei prezenţi s-au tăvălit de rîs.

Lui Matisse i-a plăcut paravanul meu, deşi a surprins la el unele trăsături ale „Bizanţului“, la care mi se părea că am uitat să mă mai şi gîndesc. După ce toată lumea a plecat, *marchand*-ul mi-a oferit pentru el doar cu puţin mai mult decît m-au

costat pînza şi culorile. I-am acceptat oferta, căci e un om influent, deşi zgîrcit ca Gobseck.

Mi-a părut rău că Teatrul de cameră „s-a dezvăluit" cu atîta modestie şi în atît de puţine spectacole. Mi-a plăcut „Giroflé-Girofla". Are un ritm bine gîndit, care îţi lasă o impresie deosebită. Şi cîtă simplitate, cîtă supleţe şi prospeţime! M-am dus cu gîndul la „şaradele" noastre din timpul şcolii şi la spectacolele pe care, copii fiind, le organizam după vizionarea vreunei piese de teatru.

Teatrul lui Meierhold este oare cu totul altceva?

Zilele acestea m-a obsedat ideea că aş fi uitat să-ţi spun un lucru important, care nu suferă amînare şi trebuie ştiut neapărat de amîndoi, mai ales de mine. Acum mi-am adus aminte: oare nu-i nimic că am îmbătrînit? Francezii au o zicală: „Oamenii îmbătrînesc atunci cînd vor s-o facă". Încerc să mă privesc în oglindă cu ochii tăi.

A ta, L.

10.XII.1929. Paris

Am simţit nevoia să alcătuiesc un „inventar" al celor ce am izbutit să realizez pînă acum. Dorinţa mi-a fost provocată de presentimentul că voi muri curînd. Şi acest lucru mi se pare cu atît mai ciudat, cu cît chiar zilele trecute medicul la care am fost mi-a spus că sînt aproape sănătoasă.

În general vorbind, ideea morţii nu mă sperie. Totuşi, dacă savanţii vor descoperi secretul „vieţii fără de moarte" şi tu vei trăi, iar mie mi-ar sosi între timp ceasul de veşnicie, lucrul acesta ar fi

tare dureros. Avînd însă în vedere că — după cîte se pare — descoperirea nu va putea fi făcută în timpul vieţii mele, n-am încotro: va trebui totuşi să mă petrec din lumea asta. Sper ca acest lucru să nu se întîmple în Corsica, ci la Paris, unde să pot fi măcar incinerată. După cum vezi, mai pun şi condiţii.

Desigur, toate acestea le scriu în glumă, dar de cugetat, cuget la ele în modul cel mai serios. Ca totdeauna, cugetările mi se împletesc cu dorinţa de „a mă povesti" pe mine însămi.

În ceea ce priveşte realizările mele, ele sînt, fireşte, prea puţine la număr. Mai mult decît atît, am senzaţia că abia acum încep să lucrez cu adevărat. Spunînd aceasta, mă refer mai ales la compoziţie, unde se pare că am izbutit abia de curînd să-mi găsesc un drum propriu. Cel mai greu a fost să depăşesc, ba chiar să uit „tiparele" existente, cu alte cuvinte, să uit, de fapt, tot ce am învăţat cîndva. Procesul acesta a fost lung şi chinuitor, iar saltul s-a petrecut într-o singură clipă. La Bonifacio. Întorcîndu-mă într-o zi pe înserat acasă, după ce făcusem cîteva schiţe după natură, am zărit deodată, în colţul odăii, o pînză ciudată, pătrunsă de un mare dramatism interior, şi care îmi era cu desăvîrşire necunoscută. Nu se putea distinge ce anume înfăţişa şi doar încordîndu-mi privirea mi-am dat seama că este vorba de propria mea pînză „Malarie la Porto-Vecchio", pe care o lăsasem deoparte, avînd de realizat altă lucrare. Pînza stătea rezemată de perete şi, pesemne, racursiul acela şi umbrele amurgului m-au făcut să disting în ea doar nişte pete de culoare, dar într-o îmbinare atît de originală şi pregnantă, la care pînă atunci nici n-aş

fi putut să visez. Călăuzită de impresia aceea, am mai lucrat vreo două luni de zile la pînza despre care îți vorbesc. Are dimensiuni modeste și subiectul îi este malaria, dar în accepțiunea lui Tiutcev a cuvîntului: *„Îmi place mînia această divină..."* Mi-a inspirat-o ziua aceea binecuvîntată, care, pentru prima oară după zece ani, a fost în întregime a noastră.

Așadar, n-am realizat prea multe. Poate că ceea ce este mai important mă așteaptă abia de aici încolo. Și totuși ceea ce am făcut e suficient ca să *„remplir ma mésure du destin"* [1].

Îți amintești: îți scrisesem cîndva despre Alexei, cum că a venit la Paris și mi-a transmis printr-o doamnă, pe care abia dacă o cunoșteam, că ar fi fericit să mă vadă. Am înțeles atunci din spusele ei că în toți anii aceștia el n-a încetat să-mi urmărească viața și activitatea. De curînd, mi-a transmis din nou că în primăvară va veni la Paris și ar vrea negreșit să stea de vorbă cu mine „într-o problemă".

20.XII.1929. Paris

Dragul meu, să știi că m-ai speriat. Îmi pare, desigur, foarte rău că pînă la urmă n-ai izbutit să vii aici într-o nouă delegație, totuși îmi scrii că nu te vei lăsa și că vei reîncepe demersurile. În cele ce-mi scrii însă se simte o anume disperare, ceea ce la tine mi se pare un lucru nefiresc. Eram aproape sigură că n-o să vii prea curînd. Eu una nu mă prea descurc, sau aproape că nu cunosc deloc acele aspecte ale vieții tale de astăzi, care te pot împiedica să vii la Paris.

[1] Se-mplinească ce mi-a fost hărăzit (în limba franceză în original).

În ultima vreme mă întîlnesc deseori cu Nestroeva și, cu toate că între noi (am înțeles demult acest lucru) nu se poate lega acea adevărată prietenie feminină de care duc atîta lipsă, întîlnirile acestea îmi produc totuși, de fiecare dată, multă emoție. Nestroeva e un om complicat și nu e treaba mea să încerc a descurca acest fel complicat de a fi, sau, mai bine zis, această complexitate. Îmi dau seama doar de faptul că dovedește o capacitate pur și simplu de invidiat de a se situa la nivelul propriei sale poezii, mai ales că o face într-un mod cît se poate de firesc, fără pic de afectare.

Și încă ceva: de fiecare dată am impresia că această femeie reunește în sinea sa mai mulți oameni, care ba se ceartă între ei, ba acceptă o împăcare pătrunsă însă de tensiune. Am impresia că la fel îi este și poezia.

Mie mi-a spus că tot ce pictez eu întruchipează Rusia, chiar dacă e vorba de un peisaj din Corsica sau de interiorul atelierului meu. Că în toate stăruie lumina zăpezilor de acolo sau atmosfera Volgăi, în sensul despre care ți-am mai scris. Și de vorbit, vorbim tot despre Rusia, pe care, prin nu știu ce minune, a izbutit s-o aducă aici în desaga ei de pribeag. Toate gîndurile și aspirațiile ei sînt, spontan, îndreptate *într-acolo*, iar orice ecou lăuntric vine *dintr-acolo*. Ecoul acesta poate fi luat drept un zvon de clopot, pentru că vine de undeva, de sus. Și ea te poartă și pe tine spre înaltul acela,

ţi-l sugerează prin întreaga ei personalitate, poate chiar fără să vrea.

Discutăm mult şi despre artă, ba chiar în urmă cu cîteva zile, era cît pe ce să ne certăm. I-am spus printre altele că este mai fericită decît mine, căci pentru ea, însuşi graiul rusesc este poezie, în timp ce eu — în cazul în care o pată de culoare poate fi asemuită cuvîntului — vorbesc într-un limbaj universal. Ea m-a contrazis, spunîndu-mi că o înşiruire de cuvinte încă nu este poezie, după cum pictura nu este doar o alăturare incidentală a petelor de culoare. Şi că în mizeria şi lipsa noastră de drepturi, e mai bine să nu ne comparăm „fericirea"...

15.I.1930. Paris

Dragul meu prieten, nu ţi-am mai scris de mult. Tot mă pregăteam s-o fac şi tot lăsam pe mai tîrziu, ştiind că eşti plecat în călătorie şi vei mai lipsi o vreme. Îţi trimit fotografiile ultimelor mele lucrări. Ele s-au bucurat de aprecierea entuziastă a pictorului rus Korn, sosit de curînd din Uniunea Sovietică. Acest fapt este foarte important pentru mine, deosebit de important, şi am să-ţi explic de ce anume. Pe Korn l-am cunoscut la expoziţia lui Matisse şi tot atunci m-a invitat să-i vizitez atelierul. Are o locuinţă sărăcăcioasă, într-o căsuţă minusculă, atelierul său fiind pe vremuri un simplu garaj. Korn a venit aici într-o misiune pe care speră să o mai poată prelungi cu un an de zile. Lucrările lui... Ar fi prea puţin să-ţi spun că ele au avut darul să mă uimească. Mă-nţelegi, am avut impresia că lumina care se abate peste drumul meu

către viitor s-ar fi răsfrînt deodată în urma mea, dînd la iveală toate jalnicele mele erori şi atît de puţinele mele reuşite de pînă acum. Am înţeles, spre exemplu, că, renunţînd la ilustrativismul pe care mi-l însuşisem de la Iakovlev şi Dobujinski, am avut de cîştigat, căci m-am orientat spre culoare. Aici Bizanţul meu a jucat concomitent atît un rol negativ, cît şi unul pozitiv. Negativ, pentru că Bizanţul (împreună cu Gheorghi) m-a atras spre stilizare, iar pozitiv, pentru că m-a făcut să înţeleg că orientarea Larionov-Goncearova nu se potriveşte cu structura mea artistică. Toate acestea au ieşit la iveală nu pentru că el, Korn, ar fi mers pe aceeaşi cale. A renunţat şi el la „subiect". (Să nu mă înţelegi greşit : „subiectul" unei pînze nu înseamnă pentru mine „conţinutul" ei. Din punct de vedere al existenţei unui subiect, portretele lui Rembrandt nu sînt cu nimic mai prejos decît „Dimineaţa execuţiei streliţilor" [1], cu toate că „subiectul", în sensul unui „eveniment", le lipseşte cu desăvîrşire.) În lucrările lui Korn însă, totul s-a petrecut cumva într-alt fel, aşa încît, contemplîndu-i-le, nu pot pricepe nici acum de ce pînzele mele mi-au apărut deodată într-o cu totul altă lumină. La fel se întîmplă atunci cînd, ascultînd o muzică, te duci cu gîndul la propriile tale „trăiri", pentru ca îndată după aceea să-ţi dai seama că „trăirile" respective nu sînt altceva decît însăşi acea muzică pe care totuşi o auzi. În concluzie, lucrările lui Korn mi-au produs o emoţie cum n-am mai încercat de multă vreme. La prima vedere, ele par destul de sobre, aş zice chiar reci. Principala lor calitate constă în

---

[1] Tablou de V. Surikov (1848—1916).

folosirea unei exprimări directe, lipsite de complicaţii, aş zice că vădesc chiar o anume luciditate. Această exprimare directă nu este însă uşor de realizat, ea cere un efort colosal, aşa cum o cere realizarea unei opere literare pătrunse de inteligenţă şi spirit umanitar. După ce am văzut pînzele lui Korn, nu mi-a mai venit să-ţi trimit fotografiile lucrărilor mele. Totuşi ţi le trimit.

Pe sora ta Katia o ţin minte de cînd era de-o şchioapă, cu nişte ochi mari şi gravi. Ce păcat că nu te-ai putut întîlni cu ea în Siberia ! Despre Siberia îmi scrii de astă dată în treacăt, fără acea însufleţire care mă bucura atît cînd îţi citeam scrisorile ce-mi vorbeau de călătoriile tale în Ciuvaşia, în Caucaz sau la Samarkand. E un lucru ciudat, dar am rămas cu impresia că de rîndul acesta tu n-ai plecat, ci ai fugit de cineva în Siberia. Oare de cine ? Scrie-mi din nou cît mai curînd.

I-am dăruit lui Korn ultima mea lucrare. Este, în sine, legată de personalitatea lui şi am fost fericită cînd el însuşi şi-a dat seama de aceasta.

PARIS, 1930

Cu o zi înainte, Elizaveta Nikolaevna se întîlnise cu Alexei, în care n-ai mai fi recunoscut pe omul de odinioară, pe acel om istovit, îmbrăcat cu una şi aceeaşi manta ponosită de ofiţer, vorbindu-i cu glas răbdător (atunci cînd ea ajungea la disperare, se înfuria sau era cuprinsă de nelinişte), mistuit amarnic de chinul infirmităţii sale şi avînd totdeauna să-i ascundă cîte ceva : gelozia lui faţă de Gheorghi, neplăcerile legate de purtarea grosolană a elveţianului, cel care administra domeniile hedivului. Acum obrazul lui devenise mai neted, căpătase trăsături mai aspre, pierzîndu-şi expresia de sinceritate de odinioară. Aproape că nici nu mai şchiopăta (îşi făcuse la Paris o proteză din cele mai noi, comodă) şi era îmbrăcat sobru, cu mult bun-gust. Diferendele cu elveţianul se sfîrşiseră în favoarea lui : acum administra el domeniile şi ajunsese să rostuiască treburile în aşa fel, încît Cibukli îi aducea hedivului un venit destul de frumuşel. Elizaveta Nikolaevna îl primi cu căldură, izbutind să-şi înăbuşe iritarea iscată în clipa cînd el îşi roti în treacăt, dar compătimitor, privirea prin odăiţa ei sărăcăcioasă, cu acea otomană pe care era aşternut un covor uzat. Ea îl cunoştea prea bine pe Alexei ca să-şi dea seama la ce anume se gîndise : pentru el sensul vieţii se reducea la o singură posibilitate — aceea de a reuşi în viaţă, or, aici totul se afla la limita celor strict necesare unei existenţe omeneşti. Elizaveta Nikolaevna n-avusese timp pînă atunci, iar după aceea nici n-a mai catadicsit să strîngă de pe masă cei doi cartofi fierţi şi bucata de scrumbie învelită într-un ziar.

Atît de mult trecuse de cînd se despărţiseră la Stambul — el, abia izbutind să-şi stăpînească lacrimile ; ea, tulburată de plecarea la Paris, de împlinirea acelui vis al ei — încît, o vreme, convorbirea lor lîncezi, discutară despre nimic, despre fel şi fel de nimicuri. La un moment dat însă, glasul lui păru că tremură, şi Elizaveta Nikolaevna se încordă, crezînd că el va aduce vorba despre întîlnirea pe care cu ani în urmă fusese nevoită să i-o refuze. Se înşelă însă, căci el îi vorbi de cu totul altceva. Oare îşi mai aminteşte că, plecînd la

Paris, avusese de gînd să-i ceară hedivului un împrumut de 25.000 de franci, pe care să i-l achite în doi ani de zile ? Acum lucrul acesta poate fi realizat : el însuşi va sta de vorbă cu hedivul şi e aproape convins că va reuşi să-l înduplece.

A fost un lucru atît de neaşteptat, atît de binevenit, încît totul în jur căpătă pentru ea o înfăţişare nouă, de nerecunoscut. Era o fericire atît de mare, o mană cerească, oferindu-i posibilitatea de a munci în tihnă, fără răgaz, vreme de doi ani de zile — doi ani ! — încît ea nu că nu l-ar fi crezut pe Alexei, ci, ca un efect al experienţei căpătate în viaţa ei de mizerie, încercă doar o bănuială : nu cumva e la mijloc vreo intenţie tainică, vreo cursă ce i-o întindea omul acesta, acum aproape necunoscut, cu chipul lui neted, exprimînd multă siguranţă şi stăpînire de sine ? Îndată însă îşi reveni. Omul acesta era Alexei, de a cărui corectitudine nu s-a îndoit niciodată. Şi totuşi întîrzia cu răspunsul, consimţind doar în clipa cînd el îi arătă fotografia unei femei tinere şi frumoase, cu un copil la piept. De doi ani Alexei era căsătorit. Soţia — tot rusoaică, în vîrstă de douăzeci şi doi de ani, venită de la Moscova, era fiica unui profesor de drept roman. Tatăl îi murise, locuia împreună cu maică-sa, o duceau foarte greu şi el o luase să lucreze la domeniile hedivului. „Nu mai puteam să trăiesc de unul singur“, îi spuse Elizavetei Nikolaevna, şi atunci ea îl felicită cu căldură, îl strînse la piept şi îl sărută.

Înviorată, purtînd o rochie mai de zile mari, pornise acum spre atelierul lui Korn, aflat în apropiere de locuinţa ei, tot în Clamare. Pictorul îi indicase într-o zi un drum mai scurt, care ducea prin nişte ulicioare cotite, un drum plăcut mai ales pentru că nu trebuia să mergi de-a lungul bulevardului plin de larmă şi de miros de benzină. Ea se şi obişnuise, între timp, cu gîndul că avea să primească împrumutul acela de 25.000 de franci din partea hedivului şi acum se apucase, veselă, să planifice în închipuirea ei această sumă aproape de neînchipuit : o să-şi plătească toate datoriile — din fericire, nu făcuse prea multe — iar din rest o să-şi rezerve atîţia franci pentru cheltuielile zilnice şi o să plece în Corsica, unde viaţa este de trei ori mai ieftină decît la Paris.

Pe măsură ce se apropia de locuinţa pictorului, gîndurile i se abăteau în altă direcţie. Korn era un artist profund ; în pînzele lui ea sesizase ce îi lipsea atît de mult ei însăşi : o independenţă de neînduplecat, sobrietate şi în acelaşi timp o impresionantă, copleşitoare incandescenţă de patimi. El îi vorbea despre patria lui enigmatică, dureros de prezentă în sufletul ei, unde ea avea să se întoarcă negreşit, despre pictura care urma acolo căi proprii, complexe şi, pentru ea, la fel de enigmatice. Conveniră ca după orele de lucru el să-i ţină un fel de prelegeri, ba chiar să-i povestească cîte ceva şi în timpul lucrului. Cu alte cuvinte, găsise în el un om de nepreţuit. N-o întrista decît un singur lucru : începuse să-i facă o curte asiduă, străduindu-se din răsputeri să găsească reciprocitate şi ea nu mai ştia cum să scape de aceste insistenţe, fără ca prin aceasta să-l supere. De bună seamă, lui i se părea foarte natural ca ea, o femeie singură, la treizeci şi şapte de ani, să-i aparţină — de ce nu ? — fiind şi el încă tînăr şi simţindu-se atît de singur în inima Parisului. Ea însă, după întîlnirea ce-o avusese

de curînd cu Konstantin Pavlovici şi care produsese un reviriment atît de îmbucurător şi neasemuit în relaţiile dintre dînşii, nici nu putea concepe o apropiere de un alt bărbat, chiar dacă acesta ar fi fost la fel de talentat, inteligent şi simpatic, precum era Korn.

Elizaveta Nikolaevna chiar îşi regretă întrucîtva uşurinţa ei tinerească din trecut, care îi permitea pe atunci să rezolve fără a sta prea mult pe gînduri această problemă ce nu i se păruse nicicînd a fi mult prea complicată.

Pe vremea aceea însă Konstantin Pavlovici era un alt om şi dragostea ei pentru dînsul era şi ea un alt fel de dragoste, zbuciumată, otrăvită de amintirea acelui „rece uncrop", a schimbărilor sale neaşteptate, care o chinuiseră atît de mult. Acum totul se aranjase, căpătase echilibrul cuvenit. Acum ea *aştepta,* punîndu-şi cu bucurie şi cu nădejde în slujba acestei aşteptări toate resursele sale sufleteşti.

La venirea ei, Korn era cufundat în lucru, însă, zărind-o pe fereastră, coborî în fugă treptele scării şi-i întinse cu bucurie amîndouă braţele.

— Bună ziua ! Ce bine ai făcut că ai venit !

Era un tip uscăţiv, slăbănog, îmbrăcat cu o bluză pătată de vopsele, prea largă pentru el ; purta ochelari, părea distrat, mişcările îi erau uşoare şi pripite. Avea un chip energic, preocupat şi totodată obosit, cu fruntea marcînd un început de chelie. Vorbea mult, întrerupîndu-se, dar fără să se încurce, aproba, inspirat, cîte ceva, pentru ca deodată să-şi contrazică interlocutorul, fiind, după cum îi spusese într-o zi Elizaveta Nikolaevna, uimitor de „uniform", adică niciodată şi în nimic nu căuta să pară altfel de cum era de fapt. La început, această totală lipsă

de prefăcătorie i se păru Elizavetei Nikolaevna a fi tocmai o prefăcătorie. Mai tîrziu însă îşi dădu seama că el, Korn, se cufundase atît de mult în munca sa de creaţie, i se dăruise atît de total, încît pur şi simplu n-ar mai fi avut putere să se prefacă ori să umble cu vicleşuguri spre a-şi asigura un trai tihnit, prosper. Nu-i mai rămăsese altceva de făcut decît să rămînă el însuşi şi lucrul acesta avea darul s-o mire pe Elizaveta Nikolaevna, i se părea mişcător de neobişnuit.

Îi plăcea să bea cîte un păhărel şi, ceasuri întregi, să hoinărească pe străzile Parisului. Dar ea ştia că de lucrat, el lucrează cu o chinuitoare încetineală, revenind necontenit la pînzele sale atît de concentrate, fără un centimetru de spaţiu gol.

Venirea ei — Elizaveta Nikolaevna o simţi îndată — fu pentru dînsul o ocazie fericită de a se desprinde puţin de munca sa şi de a se ocupa de o altă treabă, care, la rîndul ei, îl atrăgea foarte mult şi căreia îi rezerva un loc destul de însemnat în viaţa lui. Nu trecură nici zece minute şi el caută s-o îmbrăţişeze. Încercînd să-i dea mîinile la o parte, ea îi spuse pe un ton de mustrare : „Matvei Ilici", dar el nu se astîmpăra şi atunci trebui să se elibereze cu forţa.

— Matvei Ilici, dragul meu, te rog, lasă gluma !

— „Te rog" am spus eu cel dintîi.

— Dar cine mi-a promis, oare, că-mi va povesti cum s-a certat Malevici cu Chagall ?

— Bine, desigur, asta negreşit. Dar nu pot să-ţi povestesc cînd îmi vine să te sărut. Pot să fac şi una şi alta ?

— Nu. Asta ar necesita o explicaţie prea amplă, însă, din păcate, nu te pot lăsa să mă săruţi.

— Totuşi ai spus : „din păcate“ ?

— Da. Dar asta nu schimbă nimic.

Ochii lui se întristară, şi Elizaveta Nikolaevna se simţi mişcată de faptul că el nici măcar nu încearcă a-şi ascunde această întristare. Trebuia ajutat cumva să-şi preschimbe dorinţa neîmplinită în speranţă, astfel că ea începu să-i vorbească despre ultima lui lucrare, care se mai afla încă pe şevalet.

— Cît de mult s-a schimbat totul, numai în cîteva zile !

Era un colţ al parcului din Medon. Pete liliachii se răspîndiseră pe poteci şi pe iarbă, erau umbrele trunchiurilor zgrunţuroase ale copacilor. În centrul pînzei se zărea colţul unei case cu ferestre luminate diferit şi dispuse una deasupra celeilalte, iar într-o parte — o clădire mică, liliachie şi ea, dar de-o tonalitate mai închisă. Culoarea trunchiurilor, aşternută într-o subtilă gamă de nuanţe dădea consistenţă cromatică întregului peisaj. În dreapta culoarea aceasta trecea cu încetul în verdele unui tufiş, iar în stînga se lovea brutal de frumuseţea unui arţar în strai tomnatic.

— Îţi place ?

— Foarte mult.

Privirä îndelung şi în tăcere pînza, iar după ce Korn reîncepu să vorbească, ochii îi erau din nou liniştiţi. Ea oftă uşurată.

Lui Korn însă nu-i trecuse supărarea. Legîndu-se de o observaţie a ei, începu să-i demonstreze că, în general, ea nu ştie să „privească“.

— Doar văd prea bine cum priveşti dumneata ! Te încrezi în senzaţiile dumitale vizuale, or, trebuie cumva să te lepezi de ele şi cu cît o vei face mai repede, cu atît va fi mai bine. Poţi să te încrezi în

ele cînd stai, spre exemplu, la masă, ca să nu duci lingura la ureche. În faţa unei pînze însă, se impune să observi senzaţiile vizuale ale autorului ei, iar nu pe ale dumitale. Dumneata nu te pricepi să priveşti o pînză cu ochii aceluia care a pictat-o. Ce este o pată de culoare pe o pînză ? Este o întîmplare, un eveniment, uneori un scandal, şi aşa mai departe. La Rembrandt este un eveniment, iar la Gauguin este un scandal, dar asta n-are importanţă. Pata de culoare trebuie s-o înţelegi, iar cine nu ştie să privească, acela nu va înţelege niciodată nimic, pentru că nici n-are să vadă nimic.

Toate acestea — adică faptul că-i vorbea, de parcă ea ar fi luat abia cu o zi înainte penelul în mînă pentru prima oară — nu erau altceva decît continuarea scenei penibile de pînă atunci. Dar iată că el a început să-i vorbească despre „pata de culoare“ folosită de membrii grupării „Valetul de caro“ şi povestirea îi deveni, brusc, captivantă. Cîndva făcuse şi el parte din această grupare.

— Pentru mine totul a început de la faptul că „miriskusnicii“ mă plictisiseră, mă obosise fineţea lor „în general“. De fapt, ei vedeau totul „în general“, chiar instruirea, deşi tocmai aceasta le-a fost de folos. Erau un fel de actori îmbătrîniţi care nu voiau să părăsească scena, şi atunci au început să-i protejeze pe alţii, ca să poată rămîne şi ei, deşi o făceau scrîşnind din dinţi. Personal, l-am auzit pe Dobujinski al dumitale scrîşnind, deşi era totodată foarte politicos.

Uşa rămăsese deschisă, şi Elizaveta Nikolaevna înţelese, surprinzîndu-i o privire fugară, că ar fi dorit foarte mult s-o închidă. Korn stătea totuşi la îndoială, ştiind că ea va începe din nou cu mus-

trările şi se temea, cu firea lui moale, că nu va realiza nimic nici de astă dată.

— Ei socoteau că noi nu facem decît să imităm, ca maimuţele şi aveau perfectă dreptate ; într-adevăr, ce ne-am fi făcut fără Cézanne sau Gauguin ? Şi apoi, mulţi dintre noi s-au şi rezumat într-adevăr la imitaţii. Unii însă au mers mai departe, ba chiar l-au întrecut pe Cézanne. Desigur, pe atunci nu vedeam acest lucru prea limpede, aş zice chiar că ne era foarte neclar. Atunci mergeam pe bîjbîite şi ne străduiam, mai ales, să desfiinţăm totul. Mai întîi literaturizarea, pe urmă subiectul. Cu vreo cincisprezece ani în urmă, eu, de pildă, pictam un peisaj, iar pe pînză apărea o natură moartă. Îmi plăceau îndeosebi obiectele transparente : un geam sau apa turnată într-o cană, pentru că toate acestea nici nu sînt obiecte, ci doar un spaţiu colorat. Dumneata ai încercat vreodată să pictezi un geam ? Să ştii că-i un exerciţiu foarte folositor.

— Am încercat.

— Vrei să-mi arăţi şi mie ?

Elizaveta Nikolaevna clătină din cap.

— Nu. Au fost doar nişte încercări neizbutite.

— Mă rog. Aşadar, a trebuit după aceea să începem a învăţa de la cubişti, dar eu n-am făcut-o. E drept, un timp am pictat şi eu în maniera lor, dar n-am realizat nimic bun, poate pentru că sînt din fire un om prietenos şi doresc ca în activitatea mea să discut liniştit cu cei din jurul meu. Cubiştilor nu le plăcea să discute ; ei ţipau, pretindeau întruna cîte ceva.

Curînd uită de „Valetul de caro“ şi începu să-i vorbească despre propria lui muncă. Îi spuse astfel că la subiect n-a revenit decît mai tîrziu şi acceptîndu-l doar din punct de vedere cromatic. De pildă, se apuca să picteze cîte o pînză folosind numai o singură culoare şi încercînd ca spaţiul, factura, întreaga orchestraţie a tabloului să nu fie doar legate de această culoare fundamentală, ci să pară că sînt într-un fel generate de ea. Pe urmă începuse să încerce „luminarea prin culoare“, dîndu-şi seama că subiectul nu-l împiedică deloc s-o facă, ba chiar îi vine în ajutor dacă este acceptat într-un sens strict pictural şi nu cel literar al cuvîntului.

Ieşi din odaie şi, revenind peste cîteva clipe, închise uşa, fără a se hotărî totuşi să-i pună cîrligul. Acest cîrlig însă începu să ia parte la tot ce istorisi el în continuare, făcîndu-l parcă să se dedubleze : unul din cei doi oameni dintr-însul nu se mai gîndea decît la ceea ce avea să se întîmple negreşit, dacă totuşi va pune cîrligul, iar celălalt continua să vorbească despre atitudinea sa faţă de suprematişti. După părerea lui, fiecare dintre grupurile „de stînga“ au înţeles revoluţia ca pe o victorie a propriei lor orientări. Chagall, de pildă, a fost comisar pentru artă în oraşul Vitebsk, iar discipolii săi au pictat în acea vreme, pe toate gardurile, purcei şi văcuţe zburînd cu picioarele în sus. Doi ani mai tîrziu i-a luat locul Malevici. Acesta a încercat să demonstreze că n-are rost să-ţi faci de lucru cu reprezentarea unor figuri şi obiecte, căci adevărata artă revoluţionară este nonfigurativă. Malevici i-a atras de partea lui pe discipolii lui Chagall, a pus stăpînire pe şcoala de artă din oraş, iar Chagall a fost nevoit să plece la Moscova.

În atelier se lăsase umbra înserării. Korn murmură că trebuie să aprindă lumina, se duse la uşă şi-i puse cîrligul.

— Matvei Ilici, doar nu mai sîntem copii, spuse grăbită Elizaveta Nikolaevna, în clipa cînd el veni s-o îmbrățișeze din nou. Dacă aş fi putut, aş fi... În sfîrșit... De vreme ce dumneata... Crede-mă însă că nu pot.

El îi repetă cu o voce schimbată, pierdută : „Te rog, nu vreau cu de-a sila..."

— Cu de-a sila nu se poate, şi, în general, nu se poate. Te rog să mă crezi! Preţuiesc atît de mult faptul că te-am cunoscut, ori acum va trebui să...

— Dar de ce, de ce? Dimpotrivă, dacă am fi mai apropiaţi, am putea să ne vedem mai des, în fiecare zi. Te rog foarte mult, Lizanka. Foarte mult!

Ea îi dădu din nou mîinile la o parte. O clipă îi păru rău ei însăşi că este atît de rece.

— Nu, nu pot. Şi nici să-ţi explic nu pot. Ai să-mi rupi rochia, spuse, încercînd să-i scape din brațe. Să ştii că n-am decît una singură ; de fapt, mai am şi altele, dar asta e cea mai bună. Te rog să deschizi uşa ca să ne liniştim. Am să-ţi explic totul.

CAPITOLUL AL NOUĂLEA

Paris, 1931

Prieten drag, am început această scrisoare cu mult în urmă, pe cînd grădina mea, care se rezumă, precum ştii, doar la un singur cireş, mai era încă în floare. Acum florile i s-au scuturat, frunzele i s-au îngălbenit, iar vîntul i le smulge una cîte una.

Dar eu îl iubesc şi aşa, cu crengile lui parcă desenate în cărbune. Îmi pare rău doar că nu mai vine să-l viziteze Larisa Nestroeva. M-am certat cu ea, şi cred că pentru totdeauna, pentru că ea nu este omul care să revină la cel cu care a avut un diferend, iar eu nu fac parte din cei care să roage pe cineva să revină. Totul a pornit de la o discuţie, aş zice, pur teoretică. În primul rînd, nu i-a plăcut interiorul pe care îl pictez acum, lucru ce mi l-a spus poate prea direct. Pe urmă am revenit la discuţiile noastre despre „primordialitatea artei", şi atunci poate am fost eu aceea care nu m-am putut stăpîni în momentul cînd a remarcat că nu degeaba stă scris : „la început a fost cuvîntul", căci, în comparaţie cu poezia, „tot ce aparţine senzaţiilor vizuale se află pe un plan secundar". Eu am început să-i demonstrez contrariul, vorbindu-i adică despre „primordialitatea" picturii, dar n-am găsit ce să-i mai spun cînd ea a ripostat, zicîndu-mi că pe o insulă pustie pictorul este doar un Robinson, pe cînd poetul este Dumnezeu. Amîndouă ne enervasem foarte tare, însă eu încercam să mă stăpînesc, iar ea cu fiece clipă devenea tot mai rece şi-mi vorbea tot mai aspru. Ştiam mai demult că şi-a făcut din Goncearova un idol, astfel că i-am spus, de data aceasta înadins, că tocmai Goncearovei îi lipseşte acea primordialitate, acel „început al începuturilor", propriu numai marilor maeştri. Ea m-a privit ca şi cînd mi-ar fi dat un brînci — chiar m-au trecut fiorii zărindu-i privirea — şi a remarcat, de data aceasta pe un ton aproape neglijent, că diferenţa dintre mine şi Goncearova constă în faptul că eu doar mă apropii de ceea ce se cheamă artă, în timp ce ea este prinsă, posedată de aceasta.

Pentru Goncearova nu există altă soluţie decît arta, în timp ce pentru mine există cu prisosinţă. Şi îndată mi-a vorbit fără să mă cruţe despre pirogravura mea, despre mînerele acelea pentru umbrele. Parcă m-ar fi biciuit. Am izbucnit în plîns, ea la fel, şi în curînd a plecat, încercînd doar să pară că s-a împăcat cu mine.

Dispreţul ei m-a zdruncinat, iar acum stau să mă gîndesc că n-a glumit cîtuşi de puţin atunci cînd mi-a spus că vine în vizită la cireşul meu. Şi cînd te gîndeşti că am stat de atîtea ori de vorbă la umbra acestui cireş ! Cîte amintiri n-am depănat, cîte impresii n-am schimbat amîndouă despre soarta bărbaţilor şi cea a femeilor, despre oamenii ruşi şi despre străini. Acum, aceste discuţii nu vor mai fi. Să ştii însă că nu ne-am certat pentru că nu i-ar fi plăcut arta mea, ci pentru că amîndouă nu sîntem decît nişte peregrini care nu mai pot îndura să umble cu mîna întinsă. Cearta dintre noi este rezultatul amărăciunii care ne-a copleşit, este veninul, răzbunarea asupra noastră înşine, acel bolovan care ne stă legat de gît şi cu care e mai bine să te arunci în apă, decît să trăieşti în felul acesta mai departe.

Am omis să-ţi scriu că cererea mea privind revenirea în patrie, pe care am înaintat-o mai demult, mi-a fost, din nefericire, respinsă. M-am îndoit de la cea dintîi vizită la consulat că voi izbuti să mă întorc, totuşi am înaintat petiţia, bizuindu-mă că voi fi susţinută de conducătorii „Asociaţiei pentru repatriere“ — poate că ai auzit despre această organizaţie, din care fac parte cine vrei şi cine nu vrei : de la mujicul analfabet din Vologda, pînă la fostul ministru. Refuzul mi-a sosit peste şase luni şi

îndată — aşa m-au sfătuit cei de la „Asociaţie“ — am înaintat o altă petiţie. Cam aşa s-au petrecut lucrurile, dragule. Acum nu-mi mai rămîne decît un singur lucru : să te aştept. Din ultima ta scrisoare am aflat că ai reînceput demersurile pentru o nouă deplasare la Paris.

Despre pînzele mele mi-ai spus multe lucruri adevărate şi asta a avut darul chiar să mă uimească, gîndindu-mă că nu ţi-am trimis decît fotografiile lor. Să ştii însă, iubitule, că aceste pînze nu mai reprezintă pentru mine nici măcar ziua de ieri, ci, ca să zic aşa, pe cea de alaltăieri ! Acum lucrez într-o cu totul altă manieră... Acest lucru nu ţi-l pot explica decît în mod „filozofic“ : lucrez în aşa fel, încît nu eu să pretind de la pictură posibilul şi imposibilul, ci ea de la mine. Scrisoarea aceasta ţi-o expediez fără s-o mai recitesc, ca să nu întîrzie.

6.I.31. Paris

Nici nu-ţi poţi închipui cît de mult mă îngrijorezi, dragul meu. Ori poate eşti supărat pe mine că nu ţi-am răspuns pe loc ? Scrisoarea ta are ceva forţat, ca şi cînd ai fi scris-o în silă. Sau poate că nu mă mai iubeşti ? Ba nu, asta n-ai fi reuşit să mi-o ascunzi. Ciudatele reticenţe din scrisoarea ta cred că se referă la cu totul altceva. Am avut impresia că ţi s-a schimbat pînă şi scrisul şi m-am repezit ca o proastă să-l compar cu cel din scrisorile precedente. Este însă acelaşi scris. Te implor să-mi

scrii adevărul sau, dacă nu poţi s-o faci, măcar o parte din adevăr, căci am să izbutesc să pricep totul de la primul cuvînt. Dacă este vorba de nişte neplăceri pe care le ai în serviciu, pentru Dumnezeu — nu le da importanţă. Dacă deplasarea urmează să-ţi fie amînată, n-avem ce face, doar ne-am obişnuit să avem răbdare, să aşteptăm.

Despre mine, dragule, ce să-ţi scriu ? Trec acum printr-o perioadă mai grea. Nu-i vorba de situaţia mea materială, căci din acest punct de vedere n-am „perioade" : o duc tot timpul la fel. Hedivul, cu care Alexei a stat de vorbă, a refuzat să mă împrumute cu cei 25.000 de franci pe o perioadă de doi ani de zile. Alexei mi-a propus să mă împrumute el cu zece mii, dar de data aceasta l-am refuzat eu. Nu este, prin urmare, lipsa de bani cea care mă supără. Un alt gînd este cel care nu-mi dă pace, care mă urmăreşte mereu : oare să nu izbutesc niciodată să mă întorc acasă ? Pe malul Volgăi ? La tine ?

Toate acestea poate că sună naiv, iubitul meu, dar de ce să nu aibă dreptul să viseze, măcar din cînd în cînd, o femeie între două vîrste, care abia de curînd s-a privit îndelung în oglindă, încercînd să ghicească cum arată oare acea „persoană" din mine pe care tu o iubeşti ? Ai să rîzi, o ştiu, totuşi nu mă pot opri să-ţi mărturisesc că înainte de a mă aşeza să-ţi scriu, mă rujez şi îmi creionez ochii, cercetîndu-mi cu tristeţe ridurile din jurul lor şi din colţurile gurii. Se zice că oamenii îmbătrînesc numai atunci cînd doresc acest lucru. Nu este adevărat ! Cînd nu o doresc îmbătrînesc şi mai tare.

Am înţeles totul, dragul meu. N-ai să mă mai auzi plîngîndu-mă niciodată. N-am vrut decît să-mi făuresc un vis, uitînd că, de fapt, este o ocupaţie zadarnică. Am să am răbdare. N-am să-ţi mai scriu decît despre lucrurile obişnuite, cotidiene, despre cele ce nu te fac să priveşti nici înainte, nici înapoi. Tu vei veni, doar nu există nici un motiv să cred că nu vei putea s-o faci ? Şi totul va fi bine.

De cîteva zile s-a lăsat un ger de 2—4° sub zero. Parisul e acoperit de zăpadă. Pentru francezi e o calamitate, cît despre mine nu mă mai satur privind-o. Mi se pare ciudat că pot să iau în mînă cîte un bulgăre fragil, care îmi îngheaţă palma şi-mi aminteşte de iernile petrecute la Petersburg. Aş da jumătate din viaţă pentru lumina aceea, care, după cum zicea Nestroeva, se întrevede în tablourile mele, dar n-am cui s-o dau, căci n-are nimeni nevoie de ea. De fapt, şi zăpada se va topi curînd. Pe terasele marilor cafenele mai sînt încinse sobiţe portabile, pe la colţuri mai fumegă, pe tăciunii încinşi, castanele, cu mireasma lor apetisantă, dar piaţa de flori s-a şi deschis, iar cărucioarele sînt pline cu mănunchiuri de violete, de narcise şi de mimoze.

Clamare e la o distanţă de zece minute de Paris. Se spune că peste trei ani metroul va ajunge şi pînă acolo, dar, deocamdată, sînt nevoită să fac drumul acesta cu trenul şi cu tramvaiul. Căsuţa în care locuiesc este cît o cutie de chibrituri. Are două încăperi : într-una locuieşte gazda, în cealaltă sluga dumitale preasupusă. Înaintea mea, a fost locuită de un pictor, pe care l-am cunoscut cîndva

şi care şi-a lucrat cu propriile lui mîini întreg mobilierul, la fel cum am făcut pe vremuri şi eu cu Gheorghi, în magazia aceea a noastră. E o mobilă cam din topor, însă creează o atmosferă plăcută, intimă. Se află aici o otomană cu salteaua acoperită de un covor turcesc, roş, care a călătorit cu mine în toţi anii aceştia, o masă şi două scaune. Restul îţi poţi închipui foarte uşor: pînzele, care se înmulţesc mereu, şevaletul, borcanele cu pensule... Pe pervazul ferestrei stă un vas cu flori. Dincolo de fereastră, e o curte micuţă, iar în curte, cireşul, mîngîierea mea. A fost înfăţişat, fireşte, nu numai în toate racursiurile posibile, dar şi în ipostazele lui din toate cele patru anotimpuri.

De cîştigat, cîştig puţin, mai ales făcînd ilustraţii pentru cărţi. Totdeauna mi se iveşte ceva, chiar în ultimul moment. Uneori îmi ofer şi cîte o distracţie. Ieri, spre exemplu, am vizitat expoziţia Toulouse-Lautrec. Pentru prima oară i-a fost prezentată opera într-o expoziţie de-o asemenea amploare: au fost adunate aici vreo 500 de piese, ba poate chiar mai mult. Pictură în ulei, pasteluri, guaşe, desene, litografii, precum şi superbele lui afişe. Cîtă libertate, măiestrie, graţie, sinceritate, forţă! Ce pledoarie întru apărarea omului călcat în picioare, umilit, nimicit, strivit de către cei din jur! Cît despre caracterul „nereliefat" al picturii sale, pe seama căruia am discutat atît de mult cu Korn... Ştii, Kandinsky scrie undeva că a învăţat cu timpul — ce-i drept, destul de greu — să încerce satisfacţie în faţa unei arte cu totul străină de spiritul lui, ba chiar a aceleia care îi era „ostilă", şi, dimpotrivă, să rămînă rece în faţa unor pînze, aproape, într-un fel, de maniera lui.

Un asemenea sentiment l-am încercat şi eu la expoziţia lui Toulouse-Lautrec.

Îţi trimit o carte despre Modigliani. Scrie-mi, dragule. Toate urările mele de bine, cu prilejul zilei tale onomastice. Trimite-mi o fotografie de a ta; vreau atît de mult să te văd!

5.VII.1931. Paris

Ştii prea bine cît de rar mă duc la teatru. Iată că am izbutit totuşi să mă duc la Pitoev[1] să văd „Trei surori". Apreciind spectacolul, francezii vorbesc despre „o înaltă poezie, o vrajă sublimă, un farmec deosebit". În acelaşi timp, alţii exclamă: „Este o adevărată casă de nebuni; toate personajele sînt cuprinse de o neurastenie colectivă". Sînt prostii, fireşte, ca şi neînţelegerea faptului că în Rusia literatura este cu totul altceva decît oriunde în altă parte. Este trup din trupul „intelighenţiei" noastre, iar intelighenţia noastră este un fenomen aparte, care nu se aseamănă cu nimic altceva, căci nu degeaba un asemenea cuvînt nu există în nici o altă limbă. Ea poate că şi-ar fi dorit să fie într-alt fel, totuşi nu este în stare s-o facă — în asta constă şi nenorocul şi consolarea ei. A fi într-alt fel înseamnă a nu mai căuta adevărul, a nu-i duce grija, a nu pretinde altora ceea ce îţi pretinzi ţie

[1] Pitoëff, Georges (1884—1939) — actor şi regizor francez, de origine rusă. Stabilit la Paris, a montat şi a interpretat împreună cu soţia sa Ludmila Pitoëff (1895—1951) numeroase piese contemporane, impunînd pe scenele pariziene creaţia dramatică a lui Cehov şi a lui Pirandello.

însuţi etc. Încearcă, de pildă, să te transpui chiar tu în această ipostază şi îndată îţi vor apărea înainte toate la cîte ţi-a fost dat să meditezi, toate cele trăite sau citite cîndva, iar dintre ele, în primul rînd, aceeaşi literatură rusă, aceiaşi Tolstoi, Dostoievski şi Cehov.

Ajunge ! Am început să fac din nou filozofie, lucru care nu duce niciodată la ceva bun.

La iarnă aş vrea să mă întorc în Corsica. Pentru aşa ceva am nevoie de bani : vara asta am dus-o greu, bani nu mai am şi nu rezist decît cu ajutorul datoriilor făcute pe la băcanii din cartier, cărora încerc să le insuflu dragoste pentru artă.

În Franţa criza e în declin, însă artiştii, care au fost ei cei dintîi afectaţi de aceasta, nu izbutesc decît foarte încet să-şi refacă situaţia materială : se vede că acesta ne-o fi destinul.

De ce nu-mi vorbeşti nimic în ultima scrisoare despre deplasarea ta la Paris ? Poate că aş fi în stare să te ajut cu ceva ? De pildă, să mă duc la Chevandier ?

Îţi mulţumesc pentru cărţi. Mi-a plăcut mai ales „Jurnalul lui Kostea Riabţev", deşi mi s-a părut cumva ciudat că profesorii voştri se cam tem de proprii lor elevi. Mi-au amintit de pensionul pe care l-am urmat la Perm. Noi nu ne-am bucurat de atîta libertate.

Nu-ţi mai scriu cu cît dor te aştept. Pentru alţii dragostea e o distracţie, un mijloc de a-şi face viaţa mai frumoasă. Pentru noi amîndoi, ea este însuşi destinul. Numai tu eşti acela care nu-mi poţi tulbura singurătatea. Căci dragostea este şi ea creaţie, cel puţin în acele exagerări care, pînă la urmă, se dovedesc însăşi realitatea vieţii.

10.XII.1931. Paris

Prieten drag, mă grăbesc să-ţi scriu că mai trăiesc şi sînt — era cît pe ce să scriu : sănătoasă. Tocmai că nu sînt sănătoasă. Astăzi e a patra zi de cînd am gripă şi stau în pat cu febră mare, deşi-mi simt capul ciudat de uşor — o senzaţie aproape plăcută. De fapt, astăzi febra mi-a mai scăzut, încît pot să mai citesc o carte, să visez. Văd pe fereastră nori albi, sărbătoreşti, care plutesc aidoma unor „cete de cneaghine mici". Cireşul meu este acum chiar ca într-o stampă japoneză, ca la Hokusai.

Nu ţi-am scris de multă vreme, dar de gîndit, m-am gîndit la tine mereu. Se zice că : *silence fait éloigner plus que distance*[1]. Cînd stau însă de vorbă, în sinea mea, cu tine, nu mai ştiu, de fapt, cu cine dintre noi doi vorbesc, astfel că dacă s-ar întîmpla să primeşti o scrisoare pe care, în fond mi-o adresez mie însămi, de bună seamă că ai rămîne mirat. Iar de gîndit, dragul meu, mă gîndesc la dragoste.

Ne-o putem oare închipui, în mod obiectiv, în afara noastră ? Dacă putem s-o facem, înseamnă că ea trebuie să aibă o părere nemaipomenit de bună despre noi. Asta reiese în primul rînd din faptul că, ani de-a rîndul, ea ne-a îngreunat viaţa — şi mie şi ţie — cu o deosebită consecvenţă, încăpăţînare şi energie. Ea ne-a despărţit aproape din primele zile ale prieteniei noastre, pentru a se îndeletnici cu aceasta şi mai tîrziu, în decursul unor

[1] Tăcerea te îndepărtează mai mult decît distanţa (în limba franceză în original).

decenii întregi. Ea ne-a păzit de meschinărie. Am fost tot timpul în mîinile ei, lucru care, încet, dar continuu, ne-a învățat să fim morali, adică, în fond, să dăm dovadă de bun-gust. Ea ne-a înzestrat cu o taină pe care a trebuit s-o păstrăm și fără de care nu poate exista adevărata dragoste, căci numai așa ea nu se destramă. N-a supărat-o nici faptul că am fost apropiată de alți bărbați, căci această apropiere nu numai că n-a semănat cu ea, dar a fost chiar contrariul ei, ca, de pildă, viața pe care am dus-o cu Gordeev sau convingerea că ai avut și tu legături cu alte femei. Ea a ajuns să fie cu totul într-alt fel de cum a fost pe vremea tinereții noastre, și-mi amintesc și cînd anume s-a întîmplat acest lucru : în ziua în care am rămas la căpătîiul tău. Ea ne-a învățat să avem răbdare — aceasta mai ales în ceea ce mă privește pe mine, căci am fost întotdeauna rușinos de nerăbdătoare. Ea ne-a făcut să trăim încercînd a ne cunoaște mai bine, căci, de fapt, oamenii nu se prea înțeleg unul pe celălalt. Am observat de multe ori că un bărbat și o femeie, spunînd același lucru, îi acordă sensuri cu totul diferite. Și-apoi, în afară de taina dragostei, mai există și taina personalității și, cu toate că, se pare, nu ne-am ascuns unul altuia nici un fior al sufletului nostru, taina aceasta n-am izbutit s-o pătrundem aproape deloc. Dar așa și trebuie să fie, căci toate eforturile de a pătrunde taina personalității nu sînt decît eforturi ale dragostei. Dar nici asta nu-i totul. Sufletul nostru a fost încărcat cu tot soiul de gunoaie : s-a încărcat de ele toată viața și continuă să se încarce și astăzi. Dragostea noastră însă, aidoma unei mături, aidoma unei babe cu o cîrpă udă în mîini, a trudit și trudește și acum,

pînă o trec nădușelile, să zvîrle din noi toate aceste gunoaie. Sarcina mea de femeie a constat în a-i ușura această muncă grea, dar — o mărturisesc cu sinceritate — n-am ajutat-o astfel de prea multe ori. Cam așa a încercat dragostea să ne purifice sufletul, spre a-l întoarce la ceea ce este lucrul cel mai important, și anume, la cunoașterea propriului nostru suflet, la capacitatea introspecției fără de care sensul vieții pe care o duci îți alunecă printre degete ca nisipul. Din acest punct de vedere, ea s-a folosit de un mijloc sigur, puternic, verificat de multe ori : s-a folosit de suferința pe care eu am urît-o din tot sufletul și o mai urăsc și astăzi. Tu ai încercat s-o ocolești multă vreme, fără să înțelegi că prin aceasta mă ocolești și pe mine. Parcă ai fi sperat că timpul va întrece dragostea noastră și ea se va pierde în trecut. Lucrul acesta nu s-a întîmplat însă, căci ea a fost mai tare decît tot ce ni s-a putut întîmpla pînă acum în viață.

Dar nici asta n-a fost totul, dragul meu. Ea nu numai că ne-a schimbat sufletul, nu numai că a fost totdeauna diapazonul la care mereu, cu voia ori fără voia noastră, trăgeam cu urechea. Ea s-a căutat pe sine și s-a găsit în artă. Nu știu dacă am izbutit să realizez prea mult pînă acum, și dacă, după ce îmi va fi dat să mor, numele îmi va rămîne în pictură, dacă i se va găsi acolo un loc aparte, fie el cît de mic. Din clipa însă în care am înțeles că mi-a fost dat în sfîrșit să ajung la o cale proprie în artă, fiecare pînză a mea — chiar atunci cînd nu reprezenta decît o natură moartă cu ridichi și varză — a fost legată în esența ei de dragostea noastră. Aceasta, firește, nu pentru că aș fi pictat pentru tine, ci pentru că arta nu numai

că nu constituie un obstacol în calea dragostei, ci, dimpotrivă, încearcă să-i înfăţişeze chipul cel adevărat.

Iată că îţi trimit un adevărat tratat despre dragoste, aşa cum o înţeleg eu. Să nu crezi însă că încerc să închei nişte socoteli. Nici gînd de aşa ceva ! Te aştept mereu. O ştii şi tu prea bine ! Scrie-mi, dragul meu, cît mai repede.

12.I.32. Paris

N-am a-ţi spune nimic nou, dragule, în afara unei întîmplări care mi-a făcut plăcere : săptămîna trecută, în faţa „cutiei de chibrituri" în care locuiesc, s-a oprit o maşină din care a descins o femeie tînără şi încîntătoare. Închipuie-ţi că mi-a trimis-o *marchand*-ul meu. În odaia mea atîrnau rufe pe care le pusesem la uscat, mirosea a bucătărie, eram îmbrăcată ca vai de lume etc. Convorbirea noastră a fost însoţită de lătratul asurzitor al lui Jim, setterul gazdei. Doamna aceasta e pe jumătate rusoaică, pe jumătate gruzină şi locuieşte la Praga. Soţul ei ocupă o funcţie înaltă, s-ar părea că e chiar ministru, în timp ce specialitatea ei este istoria picturii. Colecţionează tablouri şi mi s-a lăudat (de altfel, într-un mod foarte simpatic) că a şi strîns pînze de Larionov, Chagall, şi Soutine. Auzind de aceste nume, n-am făcut, fireşte, decît să înalţ din umeri. Spre marea mea mirare, a ales totuşi două din pînzele mele (pe care nu voiam de loc să le vînd) şi a plecat, lăsîndu-mi cartea ei de vizită. Are un nume din cele mai ruseşti cu putinţă : Neledinskaia-Meleţkaia — îmi aduc aminte că a

fost un poet cu numele acesta, în anii de dinaintea lui Puşkin. Tu ştii prea bine că nu sînt o femeie invidioasă, dar de data aceasta am invidiat-o pe cea care mă vizitase. Am invidiat-o pentru simplitatea ei aristocratică, pentru feminitatea ei fermecătoare, care n-o împiedică deloc să înţeleagă pictura şi să vorbească despre ea degajat şi cu mult rafinament. Încă două-trei vizite de acest fel şi voi izbuti să-mi adun banii necesari pentru a pleca în Corsica, meleag căruia am început, din ce în ce mai mult, să-i duc dorul. Lucia mă invită să stau la ea, dar şi femeia asta abia izbuteşte s-o ducă de azi pe mîine. În Corsica zilele sînt lungi, pline de linişte, în timp ce aici nici nu-ţi dai seama cînd te apucă noaptea.

Îţi trimit o interesantă recenzie — decupată dintr-un ziar — despre Van Dongen, unul dintre idolii Parisului.

Să ştii că de Nadia îmi pare rău. Cred că ai fost nedrept faţă de ea : doar ştiu că uneori poţi fi şi crud. Sînt de părere că există două feluri de gelozie : una cînd te minţi pe tine însuţi, cînd încerci să-ţi înşeli inima, iar alta, cînd vezi minciuna la omul de lîngă tine. Am impresia că în cazul de faţă, pentru a te putea despărţi de dînsa, ai încercat să te minţi pe tine însuţi.

Continuu, din cînd în cînd, să-l vizitez pe Korn, care pictează acum portretul unui băiat, fiul portăresei lui : are un năsuc coroiat, e subţirel, cu o talie gata-gata să se frîngă şi cu un chip îngust şi lunguieţ. Privindu-l, mi-am amintit de Chamisso cu umbra lui care a fugit, adică nu de Chamisso, ci tocmai de această umbră. Sprîncenele îi sînt

mereu înălţate, tot aşteaptă ceva, tot ar vrea să fugă cine ştie unde.

Să nu fii îngrijorat pentru mine, dragule. Totul va fi bine. Îţi aminteşti descîntecul pe care ţi l-am trimis :

De mă iubeşti, nu mă uita !
Nu mă uita, cînd soarele răsare !
Nu mă uita nici la apus de soare !

Atunci am descîntat. Acum nu fac decît să am credinţă.

Această scrisoare avea înăuntru adresa lui Neledinskaia-Meleţkaia. Ulterior, aceasta a predat cursuri de istoria artei la Universitatea Karlova. Colecţia ei de *poussés* — portrete în ceară, care în secolul al XVIII-lea ţineau loc de fotografii — este socotită a fi una din cele mai bune din lume. În mica ei colecţie selectivă de tablouri ale pictorilor ruşi, s-a păstrat şi o pînză a Turaevei.

Această pînză se numeşte „Malarie la Porto-Vecchio". Triunghiul albastru al cerului se lăsa aici greoi peste un alt triunghi, alcătuit din apa golfului, din debarcader şi din chei, pe care, aidoma unor umbre şterse, neliniştite, au încremenit cîteva siluete omeneşti. Cerul e pictat în aşa fel, încît pare gata să se năruie peste oraş. Nici măcar nu este cer. Este tăria cerească, realizată în nuanţe liliachiu-cenuşii, crude, necruţătoare, incandescente. Dedesubt pluteşte încet tăria pămînteană, cuprinsă parcă de febră. Pe fundal, tremură încinse grăunţe de lumină, şi întreaga pustietate a cheiului e saturată de acest sclipăt aducător de spaimă...

20.I.32. Paris

...Mai mult decît oricînd am acum nevoie de un „interlocutor", de cel ce-mi va privi lucrările în Rusia şi căruia ele îi vor transmite gîndurile şi sentimentele mele. Mi-e groază să-mi aduc în patrie „trupul" cel încărcat de păcate, să-mi aduc acolo suferinţele, dorinţele nerealizate, deprinderile şi viciile... Lupta dintre viaţa spirituală şi realitate, pe care am încercat-o ani îndelungaţi, a avut darul să mă schimbe profund. Am devenit un fel de alter ego al meu, nu mai sînt cea care aş fi putut să fiu, dacă aş fi avut un alt destin. Tot ce am privit pînă acum şi am redat pe pînză a fost hotărît de acest „dublu" al meu, de imaginea mea din oglindă. Iată de unde vine setea mea de singurătate, gîndul că tocmai aşa trebuie să fie, că mă pot lipsi de cei din jurul meu, de priviri străine. De la arta nonfigurativă la singurătate nu este însă decît un singur pas : „eu văd aşa, şi nu-mi pasă de nimeni". Doar înţelegînd aceste lucruri am început să caut din nou posibilitatea unui contact cu lumea. Pentru a izbuti a trebuit să-mi mut centrul de greutate în afara persoanei mele, să mă smulg din solitudine, să-l ucid pe acel „alter ego" al meu, căci dacă nu te transpui cu gîndul în alţii, nu-ţi poţi găsi niciodată adevăratul tău chip. Asta nu înseamnă cîtuşi de puţin că trebuie să te înfrîngi pe tine însuţi. Dimpotrivă, asta înseamnă să devii stăpîn pe tine şi tocmai acest lucru l-a făcut Korn. Voi ajunge, oare, să fiu şi eu cîndva pe deplin stăpînă pe mine ? Nu ştiu. Ştiu însă că abia atunci oamenii îmi vor înţelege cu adevărat pînzele, iar

dintre aceşti oameni se vor alege şi aceia a căror preţuire o voi fi meritat.

Mă tem, dragul meu, că toate aceste cugetări ţi se vor părea abstracte ele însele. Ce păcat, ce nenorocire e că nu pot sta de vorbă cu tine nu prin intermediul scrisorilor, nu muteşte, ci cu glas tare, înaintea acestor pînze ale mele. Nu-mi pot însă închipui că nu ne va fi dat să ne mai vedem vreodată, căci asta ar fi...

Moscova, 2 martie 1932

Stimată Elizaveta Nikolaevna,

Vă scriu la rugămintea lui Konstantin Pavlovici Karnovski. El se află internat la spitalul Botkin (pavilionul şapte, salonul patru) şi, cu toate că starea sănătăţii sale se ameliorează, orice activitate intelectuală, chiar cititul, îi este interzisă pentru multă vreme, poate chiar pentru o jumătate de an. Are o boală care se întîlneşte foarte rar şi care poartă numele de arahnoidită, sau, cu alte cuvinte, inflamaţia foiţei mijlocii a meningelor. Uneori este provocată de un traumatism, mai frecvent însă, de cea mai banală gripă. Recent, Konstantin Pavlovici a fost bolnav de gripă, astfel că, în ceea ce priveşte cauza bolii sale, nu am nici un dubiu. M-a întrebat în dese rînduri dacă nu cumva i-a sosit vreo scrisoare, dar abia astăzi mi-a dat adresa Dumneavoastră şi m-a rugat să Vă comunic că nu trebuie să fiţi îngrijorată dacă un timp nu Veţi primi de la dînsul nici o veste. Pe Dumneavoastră Vă roagă să-i scrieţi, ca şi pînă acum, pe adresa lui de acasă, de unde scrisorile i le va aduce vecinul său de

apartament. Cît despre mine, Vă adresez rugămintea să-i trimiteţi scrisori obişnuite — cu alte cuvinte, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit. Asta poate să joace un anumit rol în ceea ce priveşte însănătoşirea lui. La rîndul meu, Vă voi ţine la curent periodic asupra stării sănătăţii sale.

Vă doresc toate cele bune.

Doctor L. Bezborodov

20.III.32. Paris

Dragă Kostenka, astăzi am primit de la doctorul tău o scrisoare care m-a amărît nespus. Desigur că-ţi voi scrie în permanenţă, dragul meu, iar tu, însănătoşindu-te, îmi vei răspunde la toate scrisorile deodată. Acum mă grăbesc să te anunţ că, zilele trecute, m-am întîlnit cu Bernstein, despre care — îţi aduci aminte ? — ţi-am mai scris cîndva. I-am vorbit despre demersurile pe care încerc să le întreprind, iar el a fost atît de amabil, încît a ţinut să meargă împreună cu mine la consulat. Răspunsul ce trebuia să-mi sosească de la Moscova încă n-a sosit, dar convorbirea a fost de data aceasta cu totul altfel decît cele de pînă acum, făcîndu-mă să capăt mai multă speranţă. Bernstein consideră că trebuie să întreprind un alt fel de demersuri : ar fi necesar să capăt girul sau, cel puţin, o scrisoare de recomandare din partea unei personalităţi marcante — a unui scriitor sau a unui pictor — din Uniunea Sovietică. El îl cunoaşte personal pe A. N. Tolstoi şi mi-a făgăduit că, revenind în ţară, va sta de vorbă cu dînsul. Acum mă tot

gîndesc cum aş putea să-i trimit în dar lui Tolstoi una din pînzele mele. Mă tem însă ca nu cumva să nu-i placă. Am impresia că trebuie să-i placă maniera „miriskusnicilor", căci proza lui e scrisă într-un spirit asemănător, nu-i aşa ? În cazul acesta, poate că ar fi bine să nu-i trimit nimic. Oricum, eu sînt convinsă că totul va fi bine. Ne vom revedea fără doar şi poate ! Te implor însă : ia seama şi nu te pripi, să nu-ţi scurtezi perioada convalescenţei. Cunosc din proprie experienţă cît de important este să poţi găsi sursele necesare spre a-ţi menţine echilibrul sufletesc.

Te îmbrăţişez. În curînd îţi voi scrie din nou.

Paris

Deocamdată, nici o noutate, dragul meu, în afara unei propuneri cu totul neaşteptate de a executa o serie de fresce într-un *chateau*, aparţinînd unui arhitect bogat, un om deosebit de simpatic totodată. Ştii bine doar că nu sînt prea sfioasă din fire, totuşi, de data aceasta am stat mult pe gînduri înainte de a consimţi să mă apuc de lucru. Ce-i drept, l-am prevenit pe arhitect că tehnica frescei n-o cunosc decît teoretic. În linii generale, ştii şi tu, de bună seamă, ce presupune o frescă. Aici, aproape totul depinde de zidarul care aşterne tencuiala. Am izbutit să găsesc unul cu multă experienţă, deşi, pe de altă parte, lucrul acesta a avut şi un minus. În cele din urmă, am fost nevoită să mă ocup eu însămi de toate astea, adică să mă ţin pas cu pas de el ca să respecte întocmai indicaţiile mele. Desigur, n-a fost zi de la Dumnezeu în care să nu am discuţii cu dînsul. Ceea ce îi spuneam eu se dovedea a fi în flagrantă contradicţie cu experienţa sa ; o ţinea una şi bună, iar în lipsa mea s-a întîmplat nu o dată să strice treaba. Nu era cu nici un chip în stare să priceapă că e nevoie să aştearnă de fiecare dată, chiar atunci, pe loc, tencuiala, pentru ca eu să pot picta pe stratul ei umed, căci tencuiala uscată nu mai absoarbe culorile. Această aşezare a culorilor este şi ea o treabă complicată. Trebuie să foloseşti nuanţe de fond, pentru a mări durabilitatea frescei şi a-i întări luminozitatea. În concluzie, lucrarea constituie pentru mine ceva nou şi foarte interesant. Visam să fac aşa ceva pe vremea cînd mă aflam la Stambul şi copiam mozaicurile de la Kahriyeh-Djami. În fine — un lucru şi el demn de luat în seamă — am căpătat un avans substanţial, iar după ce voi termina lucrarea, mă voi îmbogăţi de-a binelea. Adică, nu numai că voi putea să-mi achit toate datoriile, dar voi putea să şi lucrez în linişte, cel puţin trei sau patru luni de zile de aici încolo.

Cam asta e, dragul meu. Totul se arată să fie aşa cum îmi doresc eu. L-am întîlnit din nou pe Bernstein şi mi-a spus că este aproape sigur că voi primi un răspuns favorabil...

(Scrisoare nedatată)

LA OGLINDĂ

Comanda acelui arhitect bogat n-o primise ea, ci Gordeev şi tot ce-i scrisese lui Konstantin Pavlovici cu privire la fresce îi povestise Gheorghi cu cîteva zile înainte. Cu Bernstein se întîlnise într-adevăr

pe stradă şi stătuse cu el de vorbă, dar convorbirea fusese mai degrabă descurajantă, decît încurajatoare, cu toate că omul a fost deosebit de binevoitor, i-a arătat o sinceră compasiune şi s-a străduit împreună cu ea să găsească vreo posibilitate pentru revenirea ei în patrie. Nu se dusese însă cu el la consulat şi nu numai că nu fusese acolo, dar nici măcar nu îndrăznise să-i adreseze rugămintea ca el s-o însoţească. Îşi dădea seama prea bine că, oricît de binevoitor ar fi fost Bernstein, nu erau decît prea puţine şanse ca el să-i poată veni realmente în ajutor.

De asemenea, Bernstein îl cunoştea într-adevăr pe Alexei Tolstoi, dar nu-i făgăduise şi nici nu putea să-i făgăduiască Elizavetei Nikolaevna că va sta de vorbă cu dînsul, fiindcă Tolstoi n-ar fi făcut asemenea demersuri pentru cineva pe care nu-l cunoştea. Bernstein nu amintise de dînsul decît ca de-o personalitate căreia ea ar fi putut să se adreseze : „de pildă, unui om ca Alexei Tolstoi..." Printre cunoştinţele şi prietenii ei din Rusia nu se afla însă o asemenea personalitate.

Relaţiile sale cu Maşa Snegova nu mai erau demult cele de odinioară, totuşi îşi făcu drum pînă la dînsa, aducîndu-şi aminte că soţul Maşei are un prieten, de profesie medic-neurolog. Îl întîlni, într-adevăr, pe acesta, însă medicul îi spuse că este greu să-i dea vreo recomandare, fără să-l vadă pe bolnavul în cauză.

Se întoarse acasă istovită, aproape moartă de oboseală. Tot atunci veni şi gazda să-i amintească de banii pe care avea să-i primească de la dînsa şi începu să ţipe, arătîndu-şi dinţii lungi, galbeni...

Acum îi scria lui Konstantin Pavlovici mai des şi, cu toate că-i venea greu să se prefacă — adică

să-i scrie că o duce bine — o făcea totuşi, gîndindu-se la rugămintea doctorului Bezborodov. Cîndva îi va citi şi acesta scrisorile şi va afla cît de naturală şi bine ticluită i-a fost minciuna. Totul era aşa cum trebuie să fie : e drept, a rămas în urmă cu plata chiriei, însă gazda — totuşi femeie de treabă — a consimţit cu plăcere să mai aştepte, iar mai tîrziu, cînd Elizaveta Nikolaevna i-a făcut portretul, i l-a primit în contul datoriei. La Clamare e foarte frumos, înfloresc merii, prunii şi perii. Pesemne că primăvara îi aduce în casă poeţi, căci, iată, deunăzi, a venit şi Maşa cu un tînăr italian, care, aşa cum i l-a prezentat, pare să scrie aproape ca D'Annunzio. De asemenea, i-a arătat lui Matisse ultimele sale lucrări, iar el a felicitat-o şi i-a spus că va discuta cu un marchand despre posibilitatea organizării unei expoziţii a ei.

Maşa o vizitase într-adevăr, împreună cu un italian, care declamase nişte versuri proaste. Clamare era cu adevărat alb şi trandafiriu de atîţia meri şi peri înfloriţi. Matisse îi lăudase şi el pînzele. De expus însă trebuia să expună cel puţin 50—60 de tablouri, ramele subţiri, argintate costau foarte mult, iar marchand-ul îi spusese că e gata să rişte, dar cu o singură condiţie : într-una din revistele de specialitate, spre exemplu în *„Les Echos d'Art"*, să apară despre ea un articol sau, cel puţin, o informaţie.

Părea să ducă acum două existenţe, una imaginară, prosperă, împlinindu-i-se toate visurile la care încetase să se şi gîndească, iar a doua, cea adevărată, mizeră, cu poticniri la tot pasul şi cu un singur sprijin : propria ei trudă.

În tinereţe, cînd setea de noutate îi lumina şi îi justifica viaţa, atît în Turcia cît şi în Franţa şi Corsica, dorul de patrie n-o încercase decît arareori. Konstantin Pavlovici întruchipa pentru ea Rusia.

Acum însă, cînd scrisorile îi rămîneau fără nici un răspuns, începuse a se simţi pedepsită pentru că plecase din patrie, ajungînd într-o mistuitoare şi iremediabilă singurătate.

După ce se despărţise de Gordeev, îşi făcuse un nou cerc de cunoştinţe. Gazda îl trimisese într-o zi pe un portărel, un moşulică mărunt, care făcea pe zbirul, dar care era, de fapt, din cale-afară de blînd, cu o mustaţă stufoasă, căruntă ; de plecat, moşul plecase încîntat de dînsa, smulgîndu-i promisiunea că-i va face un portret al întregii lui familii, astfel că, în zilele de duminică, Liza începu să viziteze familia aceea zgomotoasă, cu oameni foarte degajaţi şi iscoditori — o familie tipic franţuzească. Veneau întruna la ea şi corsicani cu care trebuia şi chiar îi plăcea să-şi facă de lucru. Mai păstra şi acum sentimentul acela de uşurinţă şi de curaj, deşi hotărîrea ei de a renunţa cu totul sau aproape cu totul la ceea ce constituise cîndva sursa ei de existenţă — mînerele de umbrelă, decorarea stofelor, portretele făcute de comandă — era considerată şi acum de către cei ce o cunoşteau drept o adevărată nebunie. Această hotărîre era însă legată în sufletul ei de-o altă hotărîre, mult mai importantă. Ea nu voia să revină în patrie — dacă avea vreodată să se întîmple o asemenea minune — cu mîinile goale. Desigur, nici n-ar fi putut să nu lucreze. Nevoia lăuntrică de care ea nici nu-şi dădea seama, aşa cum nu-ţi dai seama că respiri, o făcea să picteze în tot timpul care îi mai rămînea după împlinirea

unor treburi de strictă necesitate : masa, odihna, ordonarea îmbrăcămintei. Totuşi pînă atunci această necesitate de prim rang era legată de speranţa reîntoarcerii în patrie. Acum şi această speranţă îi fusese zdruncinată.

Tocmai aceasta era şi tema pînzelor ei de acum, o temă pe care o aborda uneori într-un mod aproape inconştient, spre a-şi da seama de ea numai atunci cînd pînza era pe terminate. A pictat, astfel, un interior — peretele şi uşa propriului ei atelier — o uşă tristă, prea bine închisă, barîndu-i calea şi rămînînd tot umbrită, în pofida irizării roşietice, venite de undeva dintr-o nevăzută înălţime şi aprinzîndu-se mai tare doar atunci cînd pînza sta în calea luminii de afară, a soarelui.

Un alt interior, la care lucrase două luni de zile — o măsuţă de lemn vîrîtă într-un colţ al odăii — era, de fapt, portretul unei mese solitare, răbdurie, chircită în locul ei, obişnuită cu suferinţa şi care întîmpina acum cu o privire oarbă nenumăratele mici pete licăritoare ale luminii policrome ce pogora peste ea.

N-o interesa dacă aceste pînze aveau sau nu să placă cuiva, la fel cum n-o interesa nici dacă ar mai putea s-o placă cineva pe ea însăşi, aşa cum arăta acum, cu buzele nefăcute, purtînd rochii demodate şi fiind tunsă aproape bărbăteşte, ceea ce, se pare, n-o prindea cîtuşi de puţin. Indiferenţa faţă de părerea celor din jur n-o împiedica, ba poate chiar o ajuta în truda ei continuă.

Elizaveta Nikolaevna nu ştia de unde îi izvorîse convingerea că nu poate lucra într-alt fel. Era o convingere spontană ; poate că într-o discuţie sau într-o scrisoare nici n-ar fi putut explica ce gîn-

deşte despre propria ei artă. Ce reprezintă însă munca aceasta pentru ea, o putea desluşi cu multă uşurinţă.

Munca o îndemna acum să fie tot mai convinsă că viaţa ei mizeră, nostalgia şi dorul de patrie, scrisorile trimise lui Konstantin Pavlovici prin care îl minţea că o duce bine au fost totuşi de mare folos în realizarea tuturor acestor pînze. Munca reprezenta pentru ea înţelegerea faptului că, pe de o parte, nu-i este totuna unde anume să trăiască în singurătate, dar, pe de altă parte, că nu-i stă deloc în putere să schimbe cumva această viaţă solitară.

Munca îi era expresia întregii experienţe de pînă atunci, din care părea că se alege de la sine ceea ce este mai important pentru arta ei : seara aceea de vară de la Simbirsk, cînd lumina rece, roşietică, a asfinţitului se încărcase de umbră, devenind mai caldă, mai blîndă şi cînd fiecare culoare începuse să aibă rezonanţă aparte de celelalte : lumina azurie, cea verde, cea de nuanţa fisticului, cea albă. Apoi o altă seară, la Oleiz, cînd îi apăruse pe neaşteptate drept în faţă lanţul Iailî, al culmilor pe care le vedea zilnic pe fereastră, dar cărora, privindu-le, nu izbutea să le pătrundă taina. Una din ele era acoperită cu o pădure de foioase. Iarna, în străvezimea văzduhului înalt, culmea părea presărată cu scrum, iar scrumul acela fin, aproape incolor, atenua culorile şi, pentru a izbuti să cuprinzi dintr-o ochire întregul munte, trebuia să-ţi concentrezi privirea asupra arborilor cu frunzişul muiat în culorile cele mai aprinse. Cîte un arbore avea coroana stropită ici-colo cu scîntei trandafirii, frunzişul altuia era de un verde palid. În culori mai tăioase apăreau

arborii desfrunziţi, negri, cu ornamentul sever, ieşind în relief, al crengilor lor golaşe. În stînga acelei culmi mai stufoase era alta, cu vîrful despădurit, năpădit de iarbă, de-o palidă culoare verzuie, brăzdată de înguste dîre de zăpadă. Iar şi mai departe se zărea un al treilea munte, pe care, pînă sus în vîrf, urca în spirală, o albă cale de omăt şi al cărui pisc lucea mohorît şi sinistru în lumina pustie a lunii.

Niciodată pînă atunci nu i-a fost dat să simtă cu atîta pătrundere sufletul pînă şi al instrumentelor pe care le folosea în pictură : al crucii de lemn a şevaletului, al pensulelor, al albului tîmp şi îndărătnic al pînzei, să simtă, legată de toate aceste prezenţe materiale, acea fericită stare a uitării de sine din clipele de creaţie.

Bernstein îi dăruise albumul „Meşterii din Paleh“ [1] şi ea îi scrisese lui Konstantin Pavlovici : „Urmăresc cu emoţie viaţa Rusiei. Ce avînt ! Cîtă forţă, cîtă tenacitate şi răbdare !“

La Clamare, în casa cea micuţă, doar cu două odăi, care dădea mai întîi într-o ulicioară furişată printre alte case şi abia după aceea într-o stradă, plină de verdeaţă în timpul verii, viaţa părea că pătrunsese în fugă, venind de pe drumul cel plin de zgomot, că se aşezase să-şi tragă sufletul, spre a se apuca apoi de munca cea neobosită şi inevitabilă.

---

[1] Paleh — aşezare de tip urban în regiunea Ivanovskaia, vechi şi renumit centru de artă populară rusă, în care pictura de icoane a cunoscut în trecut o mare înflorire. După 1917 va înregistra o deosebită amploare „miniatura de Paleh“ — gen al picturii populare ruse în miniatură. Printre maeştrii acestui gen se numără : I. Golikov, I. Markicev, I. Bakanov ş.a.

Viaţa mergea aidoma acelui trenuleţ de pe bulevardul Saint-Michel, care transporta noaptea legume spre Halele cele mari. Îl auzea pufăind cu precauţie — să nu trezească pe cineva din somn — în noaptea aceea cînd stătuse de veghe la căpătîiul lui Konstantin Pavlovici toropit de boală.

Criza luase sfîrşit, alimentele se ieftiniseră, iar valoarea banilor crescuse. Renunţînd mai întîi cu desăvîrşire la ajutorul lui Gheorghi, Elizaveta Nikolaevna se mai împrumuta totuşi de la dînsul, compensîndu-şi datoriile prin munca depusă în atelierul lui. Din cînd în cînd îi trimitea şi *marchand*-ul cîte un cumpărător.

Măcelăreasa ajunsese o colecţionară a tablourilor sale, printre care erau şi două sau trei pînze bune. Carnea luată în schimbul tablourilor, Elizaveta Nikolaevna o vindea în piaţă.

Viaţa îşi urma cursul ei prin nimic însemnat, anonim. Trecutul devenise un trecut concret. Încă mai concret era prezentul cu sentimentele pe care i le sădise în inimă : al independenţei, al faptului că n-are nici o vină faţă de nimeni, că nu este datoare nimănui cu nimic.

Corespondenţa cu Konstantin Pavlovici a reprezentat pentru ea oglinda în care s-a privit toată viaţa de la vîrsta de şaisprezece ani. Cît timp a trăit în Rusia, i-a vorbit în scrisorile sale despre cele ce se petreceau cu sine şi în sinea sa, despre semenii săi, despre lecturile sale, despre muzică, pictură, dragoste. Pe urmă cercul acesta a devenit mai strîns, speranţa într-o nouă revedere — aproape irealizabilă, şi-atunci Elizaveta Nikolaevna l-a rugat pentru prima oară să nu-i mai scrie despre dragoste : „Nu mă

sili să stau nopţi de-a rîndul în pat, lîngă soţul meu, fără să pot închide ochii".

Mai tîrziu, după ce s-a stabilit la Paris şi ar fi putut să-i scrie despre orice ar fi dorit, şi-a dat seama că nici ea şi nici el nu pot să-şi scrie totuşi despre orice. Cercul a ajuns să fie şi mai strîmt — acum ea se privea în oglindă şi adeseori nu se mai recunoştea. Distanţa care o separa de Konstantin Pavlovici o învăţase să cunoască un nou sentiment de dragoste : nu acea dragoste cutremurătoare, pătimaşă, care te azvîrle de colo pînă colo, ci adevărata dragoste, o dragoste curată, care încearcă să se ferească de ochii lumii, să se ascundă. Şi, cu toate că acum n-o mai împiedica nimic să-i scrie despre dragoste, cercul continua să se strîngă, aşa cum ţi se strînge inima din cauza unei umilinţe pe care n-ai meritat-o.

Avea zile cînd îşi simţea deodată inima uşoară, fără să-şi dea seama ce anume i-o uşurează. Poate un anumit sentiment de puritate împletit cu conştiinţa faptului că activitatea sa îi umple în întregime golul din suflet, că în prezent nu munca este cea care îi aparţine ei, ci că ea aparţine muncii sale.

Slăbise, se urîţise. Aproape că nu se mai ducea deloc să-l viziteze pe Korn, pînă ce, într-un tîrziu, acesta, supărîndu-se, veni el la dînsa şi-i ceru pe un ton ferm să-i arate ultimele pînze. Slab, deşirat, în bluza lui murdară, de pînză, umblă multă vreme, posomorît, prin atelierul ei, pe urmă, tot atît de posomorît, îi spuse că, într-adevăr acum lucrările ei dovedesc personalitate şi îndrăzneală. Apoi, aidoma lui Matisse, deschise vorba despre necesitatea organizării unei expoziţii :

— Dumneata ești femeie, iar femeile au nevoie de triumf.

Ascultîndu-l, Elizaveta Nikolaevna se gîndi că acum el nu mai trage cu coada ochiului la ușă și nu mai speră ca ea să-i îngăduie s-o închidă cu cîrligul.

Trebuia să părăsească Parisul nu numai din pricină că în Corsica îi rămăseseră pînzele de care avea nevoie pentru expoziție (indiferent dacă va fi sau nu organizată), ci și pentru faptul că începuse s-o chinuiască o tuse puternică : pesemne că iar stătea prost cu plămînii. N-a mai consultat însă nici un doctor, iar lui Gordeev, care, venind la ea, rămăsese îngrozit, i-a amintit că, odinioară, acesta o mai îngropase o dată și că testamentul (prin care îi lăsa drept moștenire scheletul ei) rămîne valabil.

În timpul iernii izbutise să-și plătească toate datoriile. Îi scrise din nou Luciei. Josef, prostul din Bonifacio, începuse să-i caute o nouă locuință, propunîndu-i să stea pînă atunci în odăița lui.

Bonifacio

Dragă Kostenka, deocamdată locuiesc în casa Luciei, într-o fericită singurătate, departe de agitația și grijile de la Paris. Nu lucrez nicăieri mai bine decît aici. Mă vizitează pescarii și-mi povestesc despre vînătorile de aici, despre bandiți. Vorbesc într-o italiană stricată, eu îi înțeleg, ei pe mine — nu, dar asta nu constituie nici o piedică pentru conversațiile noastre. Față de pictura mea au o atitudine de respect, astfel că aici pot cîștiga bani cu multă ușurință. A fost de ajuns să fac portrete la cîțiva copii, ca să-mi asigur mai apoi de lucru pentru o lună

întreagă. Seara citesc amplul roman al lui Proust „În căutarea timpului pierdut". Eroul principal al acestuia este, de fapt, memoria. Acțiunea se petrece în străfundurile universului sufletesc.

Și-acum, despre ce să-ți mai scriu ? Spre marea spaimă a Luciei (cei din Bonifacio încep să facă plajă abia în iunie), îmi iau în fiecare dimineață inima în dinți și mă vîr în apa mării. Apa este încă foarte rece. Nisipul este aici de toate culorile, sînt tot felul de pietricele colorate, de scoici pe care le-a cizelat marea și chiar de frînturi mărunte de corali din care adun pumni întregi și le car acasă.

În concluzie, toate sînt bune, cu excepția vîntului foarte rece și a felului de a fi prea sociabil al celor din Bonifacio, care mă obosește uneori. Îți scriu aceste rînduri stînd la soare, astfel că scrisoarea e îmbibată de razele lui și de vîntul cel sărat, corsican. Rămîi cu bine ; ne întîlnim din nou în următoarea scrisoare.

A ta, Liza
(Scrisoare nedatată)

LA CLINICĂ

Cei de aici îi vorbeau aproape în șoaptă, aproape fără să-și miște buzele — rostirea obișnuită a unui obișnuit glas omenesc i se părea acum asurzitoare, spărgîndu-i timpanele. Încă în ziua în care venise la spital și, aflîndu-se în camera de gardă, asistase la convorbirea telefonică a medicului de gardă cu cineva căruia acesta îi cerea sfaturi, auzise nu numai

cuvintele medicului, dar şi ceea ce îi răspundea celălalt.

Stînd internat la spitalul Botkin, i se părea că-i ajunge la urechi tot vuietul Moscovei aflată în plină reconstrucţie, pe străzile căreia apăruseră maşini pînă atunci nemaivăzute, revărsînd din cupele lor o terciuială groasă de piatră.

Nu putea nici să scrie, nici să citească, nici să decupeze cu foarfeca siluete din foi de ziar. Nu putea s-o facă nu pentru că medicii i-ar fi interzis ceea ce el ar fi dorit să facă, ci pentru că nu simţea în el nici un fel de dorinţă.

Avea ore, ba chiar zile, cînd cugetul îi era limpede. Avea la dispoziţie o mulţime de timp liber, care îl copleşea, dînd la o parte cu o mînă puhavă toate cîte existau pentru el pe lume : prelegerile lui de la institut, consultaţiile acordate aspiranţilor, activitatea de la M.V.T.U., şpalturile ultimei sale cărţi, la care nici măcar nu se uitase, deşi editura îi ceruse să se grăbească, ba chiar şi el însuşi aşteptase cu nerăbdare apariţia ei. Timpul liber îi folosi la altceva. Rechema în minte zilele copilăriei sale.

Pe uşa unei boxe mici, din scîndură, despărţită astfel de podul casei lor, agăţase o inscripţie. „Maestru scamator şi croitoreasă". El avea nouă ani, iar sora lui şapte. El îşi prezenta acolo scamatoriile, iar surioara făcea din petece de stofă rochiţe pentru păpuşi. Scamatoria lui preferată se numea „Fulgerul cel pitic". Freca bine cu peria o foaie groasă de hîrtie şi, aşezînd pe două pahare o tavă de tablă, o acoperea cu hîrtia aceea, ţinînd-o cu grijă de benzile înguste lipite de marginea ei. Pe urmă invita de afară, din curte, spectatorii. Ridicînd foaia de hîrtie, ruga pe cîte unul din ei să-şi apropie degetul de tavă. Îndată, de pe marginea ei sărea, înţepînd uşor degetul, o scînteie, vizibilă chiar şi la lumina zilei.

Pe urmă tatăl său nu-i mai dădu voie să prezinte această scamatorie, pentru că unul din pahare se spărsese. Şi astfel scînteia, ivită din necunoscut, din neant, se stinse, pierise...

Odată, trăgînd cu urechea la discuţiile celor mari, ţinu minte un cuvînt ce avu darul să-l intrige : „punct de vedere". Bunică-sa, Matriona Vavilovna, îl ducea uneori cu ea la Pleteni. Acolo, la etajul întîi al căsuţei sale, locuia un dulgher, pe nume Mihei Miheevici, care, în timpul lui liber meşterea casete de lemn, sculptînd mici frunze de arţar pe capacele lor lustruite. „Punct de vedere ? — repetă el gînditor şi îl duse pe Kostea pe o stradă din apropiere, de-a lungul căreia circula pe atunci un tramvai cu cai. — Observi cum se apropie în zare una de alta şinele ? îl întrebă. Acolo unde ele se unesc, se şi află acel punct de vedere de care ai auzit. Ai priceput ?"

Kostea îi răspunse că a priceput.

Bonifacio

Mîine plec în munţi cu trăsura, împreună cu o tînără pictoriţă, franţuzoaică, de care la Bonifacio este îndrăgostită toată lumea, inclusiv eu. E foarte drăguţă, îi place să se gătească, să danseze şi se mărită în curînd cu un conte. Cochetează pînă şi cu mine, dar îi ierţi totul pentru feminitatea şi graţia ei — are un corp uluitor. Am avut cu ea un singur

necaz : m-a convins să-i pozez — îmi face portretul la bucătărie, unde eu stau și curăț pești și legume. Stil olandez (!). Îmi pare rău de timpul pierdut, dar : „Și așa ți l-ai fi irosit cu gătitul !“ N-am avut ce să-i mai spun.

În munți, amîndouă vom picta măslini. Îți amintești că ți-am scris cîndva despre crîngul nostru biblic de măslini din Oleiz ? Voi lucra acum gîndindu-mă la noi amîndoi.

Azi e furtună, marea a căpătat o culoare neagră-albăstrie — un peisaj de Apocalips — și prin nu știu ce minune, culoarea aceasta pătrunde pretutindeni. Aș vrea să redau pe pînză tocmai această minune, deși nu pictez decît un modest interior : o ușă pe jumătate deschisă, care dă spre odaia Luciei.

Te îmbrățișez, scumpul meu. Sper să primesc în curînd de la tine măcar cîteva cuvinte.

A ta, Liza
(Scrisoare nedatată)

Karnovski nu mai suporta să audă vorbind de față cu el mai multe persoane și această repulsie îl stăpîni multă vreme, după cum nu suporta nici perindarea imaginilor cinematografice, care îi provocau pe loc o stare vecină cu leșinul. În salon stătea cu un bătrîn arhitect, om delicat și modest ; luîndu-l într-o zi gura pe dinainte, acesta îi mărturisi cum că el ar fi construit pavilionul șapte, în care se aflau ei internați, precum și alte imobile ale spitalului Botkin. Acest vecin al său era vizitat de soția și de fiica sa și, cu toate că discuția dintre ei se purta cu jumătate

glas, Konstantin Pavlovici își astupa urechile, își trăgea plapuma peste cap, urmărit de un singur gînd : să nu-i vină cumva să sară din pat și să pocnească pe careva — indiferent pe cine — cu lampa de pe noptieră. Dar iată că cele două vizitatoare plecau, iar el rămînea mai departe și se gîndea, se tot gîndea...

Prima sa călătorie la Paris o făcuse cu gîndul de a afla, de fapt, ceva mai bun în viață, cu toate că și fără călătoria aceea viața lui, chiar dacă obositoare și deloc ușoară, îi aducea satisfacție deplină. Aproape deplină. Și-atunci, cum se întîmplase oare că nici Parisul, nici succesul comunicării pe care o ținuse la Sorbona, nici opinia favorabilă a lui Chevandier, care consfințise întreaga desfășurare ulterioară a activității sale, nu se dovediseră a fi pentru el lucrul cel mai de seamă pe care i l-a oferit Parisul ? Cel mai de seamă lucru pentru el a fost întîlnirea cu Liza, înțelegerea faptului că ei doi se iubesc la fel ca și înainte. Prin urmare, convingerea că era necesar prietenilor săi, cunoscuților, celor de la catedră, studenților, ca și credința că a realizat multe și că va realiza și mai multe în știință — însemnau oare puțin lucru pentru el ?

Da. El mai avea nevoie și de ziua aceea de la Mesnil, cînd, trezindu-se din somn, o zărise trecînd în fugă prin curte, cu halatul pe umeri, îi zărise picioarele-i lungi și zvelte. Și de conversația aceea de la cafenea, cînd Gordeev îi lăsase singuri la masă.

— Am să vin. Știu unde e hotelul tău.

— Cînd ?

Și mai apoi :

— Se pricepe cumva să citească vorbele pe buze ?

— Nu. În afară de asta, pentru mine şi pentru tine, unghiul de incidenţă nu este egal cu unghiul de reflexie.

De fapt, ce anume se întîmplase cu el după această întîlnire a lor de la Paris ? Se întîmplase faptul că, în ciuda nevolniciei sale, în ciuda lipsei sale de apărare, Liza devenise apărătoarea lui. Apărătoare ? Împotriva cui ? Oare avea el nevoie de apărare ?

Spre sfîrşitul celei de-a doua luni de spitalizare, i se permise să se uite la diferite ilustraţii. Unul dintre prietenii săi îi adusese colecţia pe anul 1916 a revistei „Niva" şi el obţinu această permisiune, deşi era incomod să răsfoiască, stînd culcat, volumul acela gros. Solemnul tedeum, în prezenţa împăratului, la deschiderea lucrărilor Dumei de stat. Împărţirea de cozonaci pe front. Icoane, icoane, tablouri pe teme religioase. Pălării cu voalete, cape. Bărbi stufoase, barbişoane, barbete. Radiera „Elefant". „Sinii jurnal". Jeanne Grénier oferă amatoarelor o metodă recunoscută în lumea întreagă de a-şi mări bustul. Impresie de viaţă liniştită, de nezdruncinat, cu toată prezenţa războiului.

Karnovski îşi aduse aminte de ziua aceea din anul 1916, cînd, de-a lungul lui Nevski Prospekt, trecea armata, iar el şi Liza au stat mai mult de două ore pe trotuar, fără să poată trece în partea cealaltă. Ostaşi bravi, ţanţoşi, cu căciuli pe cap, în mantale turnate pe trup.

— Oare să se poată nărui cîndva toate astea ? spusese atunci Karnovski, iar Liza îi răspunsese :

— Peste cincizeci de ani.

Peste trei luni se năruise totul, ca un castel din cărţi de joc.

Mai trecu o săptămînă şi lui Konstantin Pavlovici i se permise să citească. Zece minute pe zi. Pe urmă douăzeci. Peste încă o săptămînă, treizeci.

Bonifacio

Scumpul meu, odată cu această scrisoare îţi trimit tot ce corespunde dimensiunilor admise de poştă. Căsuţa, care nu prea mi-a reuşit (de pe verso), este foarte nostimă, împlîntată în stîncă, şi-mi aduce aminte de ceva asemănător, de izbele de pe Kama.

Deunăzi am isprăvit un portret de dimensiuni mari, pe care mi l-a comandat o fată din căsuţa aceea de proastă faimă, unde am locuit cîndva, împreună cu Gordeev. Fata asta nu seamănă deloc cu acele *petites poules* de la Paris. Chip ars de soare, frumuseţe, agerime : oricînd în stare să-ţi vîre cuţitul în piept. E rău doar faptul că această Carmen mi-a cerut s-o zugrăvesc în chip de Madonă.

Pentru luna mai mi-am propus să mă odihnesc şi m-aş fi odihnit într-adevăr dacă Lucia n-ar fi primit în dar un setter irlandez mititel (are doar două luni), căruia trebuie să-i faci demîncare şi să-l plimbi. În general, la noi e acum „dictatura animalelor". Prokofi al meu vine dimineaţa acasă cu blana scărmănată ; la vie un cîrd de măgari le curtează pe măgăriţele Luciei. Noi amîndouă nu facem altceva decît să gonim măgarii străini şi să-i căutăm pe ai noştri. M-am săturat de lumea asta a animalelor, astfel că m-am decis să dau o raită prin Corsica, pentru a face o serie de acuarele. Mă voi duce în Sierra, la rudele Luciei, pe urmă, poate şi altundeva...

Recitindu-mi scrisoarea, am constatat cu mirare că îţi scriu tot felul de aiureli. Iartă-mă, dragule. În realitate cugetul mi-e plin de gînduri foarte serioase. În toamnă va trebui să-mi organizez expoziţia şi mă gîndesc de pe acum la ea cu un sentiment din care fac parte, deopotrivă, disperarea şi speranţa. Continuu să aleg cărţi pe care să ţi le trimit, căci sper ca în curînd să ai voie să citeşti. Am găsit două cărţi bune de Duhamel şi una a lui Maurois despre Shelley. Traiul a devenit aici mai sărăcăcios, ţăranii pleacă în Franţa spre a se angaja pe la diferite uzine, dumbrăvi nepreţuite sînt tăiate şi prefăcute în lemn de foc... Te îmbrăţişez şi aştept de la tine veşti bune. A ta, Liza.

(Scrisoare nedatată)

MOSCOVA 1932

Boala nu numai că nu-l secătuise de puteri pe Konstantin Pavlovici, dar se poate spune că el părăsi clinica într-o stare — înfiripată pe neaşteptate şi, în cele din urmă, fortificată — de intens avînt sufletesc. Îşi reîncepu activitatea la M.V.T.U. şi acceptă cu plăcere propunerea de a pleca la Magnitogorsk cu o însărcinare, deşi străină de acel domeniu al matematicii de care se ocupa el, dar prezentînd, tocmai din acest motiv, un deosebit interes pentru el. Deplasarea la Magnitogorsk fu încununată de succes. Revenind la Moscova, constată că proiectele lui au posibilităţi de aplicare mult mai vaste decît îşi închipuise pînă atunci, putînd fi utilizate şi în

construcţia altor mari obiective din ţară. La uzina de tractoare din Celiabinsk plecă să prezinte proiectele respective un asistent al său.

Reciti ultimele scrisori ale Lizei şi, deşi îşi dădu seama că ea încearcă să atenueze laturile sumbre ale vieţii pe care o duce, totuşi nu puse cîtuşi de puţin la îndoială ceea ce era mai important : faptul că-i sănătoasă, că nu mai trăieşte în mizerie şi că năzuia, plină de încredere, să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Ea nu-l mai aştepta să vină în Franţa şi nici nu-i putea trece prin minte că, însănătoşindu-se, prima lui grijă va fi să-şi reînceapă demersurile în legătură cu această călătorie. Or, el făcu tocmai acest lucru.

Încă pe cînd se afla la clinică, în perioada de convalescenţă, cugetase îndelung la demersurile întreprinse anterior şi ajunsese la concluzia că vina nereuşitei n-o poartă decît el însuşi. În loc să ocolească dificultăţile, să aibă răbdare, el se pripise şi acţionase direct, fără a încerca să-şi păstreze calmul, să-şi potolească încordarea lăuntrică mereu crescîndă. La primele două călătorii lucrurile se aranjaseră cu mai multă uşurinţă, pentru că alta fusese perioada de atunci, altul fiind şi Consiliul M.V.T.U. care îl trimisese la Paris. Orientarea de atunci, potrivit căreia se considera utilă trimiterea unor savanţi peste hotare, acum nu se mai bucura de aceeaşi atenţie ; de plecat, oamenii de ştiinţă plecau mai rar, iar să se bazeze pe sprijinul lui Chevandier, chiar că nu mai avea nici un rost. În prezent, rolul principal în rezolvarea acestei probleme nu-l mai jucau instituţiile, aşa cum era pe atunci, ci oamenii. Faptul avea legătură şi cu altă chestiune, mult mai complicată, şi anume : cu posibilitatea revenirii Lizei în

Uniunea Sovietică. El îşi dădea seama limpede că toate eforturile ei în această direcţie sînt dinainte sortite eşecului : fără girul vreunei personalităţi influente, ei nu i se va permite să se întoarcă în ţară.

I se păru totodată puţin cam ciudat faptul că sculptorul Bernstein, cu care se întîlnise într-o zi la Moscova, îi spusese că n-o sfătuise niciodată pe Liza să i se adreseze lui A.N. Tolstoi.

— Pesemne că m-a confundat cu altcineva. Şi asta în mod precis, de vreme ce v-a informat că mă pregătesc să plec în curînd din nou la Paris.

Bernstein îi produsese o plăcută impresie lui Konstantin Pavlovici. Era un om lucid şi binevoitor, vorbindu-i despre Liza cu o deosebită simpatie. Totuşi întîlnirea cu Bernstein nu-i fu de nici un folos. Îşi dădea seama şi el că, paralel cu demersurile obişnuite, trebuia să intreprindă şi altele în care rolul principal să-l joace un telefon, o intervenţie telefonică de cîteva clipe a vreunei persoane cu greutate.

Nutrea speranţa că de ajutat în aceste demersuri, va consimţi să-l ajute Ardens. Se afla cu el în raporturi apropiate, dar şi distante în acelaşi timp. Distante, fiindcă nu se întîlnea cu el decît de două-trei ori pe an, în casa lui Gruzinov, iar apropiate, pentru că Ardens era unul din acei matematicieni, puţini la număr, care urmăreau cu interes cercetările lui Konstantin Pavlovici şi care înţelegeau importanţa lor în perspectiva viitorului. După publicarea unui articol al lui Konstantin Pavlovici, constatară că problemele de care se ocupa fiecare dintre ei căpătaseră deodată o legătură mai directă şi, cîteva zile mai apoi, el primi din partea lui Ardens o amuzantă telegramă de felicitare. Dar

poate că, înainte de a discuta cu Ardens, era cazul să afle, să precizeze, să pregătească o serie de chestiuni necesare. Hotărîndu-se însă într-o zi să-i telefoneze acestuia, îşi dădu seama într-un tîrziu că nu are nevoie să intreprindă nici un fel de demersuri preliminare. Ardens îi spuse că problema călătoriei poate fi rezolvată în ciuda unor anumite dificultăţi. Totodată, acesta încercă să cumpănească cine anume din cadrul Comisariatului poporului pentru afacerile externe ar putea să „pună în mişcare hîrtiile". După expediţia spărgătorului de gheaţă „Sibireakov", din care făcuse şi el parte şi despre care vorbea acum întreaga lume, îl puteau ajuta mulţi. Dintre aceştia Ardens îi alese pe cei care nu numai că l-ar fi putut ajuta, dar care ar fi şi dorit s-o facă. Cît despre revenirea Lizei în Uniunea Sovietică, Ardens fu de părere că nu este cazul, deocamdată, „să se bată toba" în această problemă.

— Să sperăm că va veni timpul potrivit...

După boala prin care trecuse, Konstantin Pavlovici se întîlni mai rar cu prietenii săi. În felul lor de a se purta cu dînsul i se părea mereu că distinge un soi de compătimire. Îi făceau acum plăcere plimbările seara pe arterele Moscovei. Autobuzul numărul şase traversa piaţa Kalanciovka, unde se deschisese un şantier al metroului. Deasupra gării Severnîi sclipea o uriaşă fragă alcătuită din becuri multicolore, flori electrice împodobeau vagonetele pentru transportarea bagajelor, iar lui îi făcea plăcere să privească şi aceste flori şi această fragă decadentă şi demodată. Autobuzul trecea pe sub un viaduct, ocolea piaţa Miasniţkaia, şi ea în-

grădită, şi îşi făcea drum prin spaţiul larg, rămas după demolarea cartierului Krasnîie vorota...

...Cugeta la faptul că apropierea dintre el şi Liza nu mai exista aparte de dînşii, aşa cum o vedeau adeseori altcîndva şi unul şi celălalt, ci că a devenit o parte inseparabilă a vieţii amîndurora şi că răspunderea pentru fiecare pas greşit al ei în trecutul care li se împletise temeinic n-o poartă decît el, numai el.

...Porţile Iverskie nu mai existau. Strada Tverskaia luneca direct în Piaţa Roşie. Monumentul lui Minin şi Pojarski se înălţa acum în dreptul bisericii Vasili Blajennîi. Fîntîna arteziană existentă altcîndva în piaţa Dzerjinski dispăruse.

„Ce reprezintă acum Moscova ? îl întrebase cîndva Liza. Birjari mai sînt pe acolo ? Să ştii că nu-mi pot închipui Moscova fără birjari !"

Birjari mai erau, purtînd jobene scunde de surugii şi stînd cocoţaţi pe capra unor trăsuri cu aripi lăcuite şi cu codiriştea lungă a biciului la îndemînă. Aveau o înfăţişare voinicească, îndărătnică, de exemplare pe cale de dispariţie.

„La Kazan, i-am cumpărat o tiubeteică şi papuci tătăreşti, de catifea. Oare de ce îi făceam totdeauna atît de puţine daruri ?"

Şi îşi aducea aminte de ziua pe care o petrecuseră la schitul Raifski din preajma Kazanului. Plecaseră acolo să facă baie, îi surprinse o ploaie cu soare şi-atunci îşi vîrîseră hainele într-un tufiş şi se azvîrliseră în apa lacului. El îi strigase Lizei, care se depărtase prea mult de mal, să se întoarcă, dar nu-şi mai auzise nici el glasul, prin plescăitul picurilor rotunzi ai ploii care făceau să sară stropi de apă pe oglinda întunecată a lacului. Nu mai

pornise în urma Lizei, ci îşi înălţase braţele : „Mă predau !" şi-atunci ea veni spre mal, cu cosiţele şiroind de apă răsfirate pe spate, cu chipul ei drag, umed, strălucitor. Konstantin Pavlovici voise s-o îmbrăţişeze, dar ea îi lunecase din braţe, rîzînd...

Pe urmă, cînd ploaia încetase şi cînd îşi dăduseră seama că rochia îi ajunsese totuşi leoarcă de apă, ea stătuse îndelung pe mal, doar cu costumul de baie pe ea, îmbrăţişîndu-şi genunchii cu mîinile. Nisipul pe care se aşezaseră aburea la fel ca toate cîte se zăreau împrejur. Un călugăr bătrîn şi gîrbov mergea pe malul lacului cu un sac în spinare, iar sacul aburea şi el.

Pe urmă, Liza se dusese să se îmbrace, lipsind atîta vreme, încît el începuse să se îngrijoreze ; pornise în căutarea ei, o strigase. Ea nu-i răspunse — „se ştrengăreşte", gîndise el. Dar ea îi spusese că n-a făcut-o din joacă, ci pur şi simplu au furat-o gîndurile.

— M-au furat gîndurile, îi spuse, îndepărtîndu-l cu blîndeţe atunci cînd Konstantin Pavlovici îi sărută umerii.

Ardens ii telefonă la începutul lui noiembrie, iar Konstantin Pavlovici, strîngînd receptorul cu mîna care începuse să-i tremure, îl auzi mai întîi felicitîndu-l cu prilejul apropiatei sărbători, apoi... Dar pînă şi din tărăgănarea veselă a glasului care îi adresase felicitarea, înţelese că aprobarea se primise, că nu mai rămăseseră de îndeplinit decît formalităţile, dar că, în general — s-a rezolvat, izbînda-i deplină.

Restul întîmplărilor din ziua aceea şi le aminti mai tîrziu cu sentimentul omului care a sărit pe scara ultimului vagon, izbutind, ca prin minune,

să prindă trenul. Nu era în stare să alcătuiască nici măcar o telegramă ; tot mîzgăli ciornele, pînă cînd își aduse aminte că trebuie, de fapt, să expedieze două telegrame : poate că Liza se și întorsese la Paris ? La un moment dat sună telefonul : la M.V.T.U. îl așteptau studenții.

Deodată îl cuprinse un sentiment de spaimă și, deși era gata de plecare la poștă, mai stătu multă vreme, îmbrăcat cu paltonul, pe un cufăr din vestibul.

— Potolește-te, omule, totul va fi în ordine, își spuse cu glas tare, răspicat.

Și ziua aceea iar se smulse din loc, porni în fugă înainte, în goană și o dată cu ea, goni și el, încercînd fericitul sentiment al omului cu sufletul ușurat de o nelămurită povară, care îl apăsase vreme îndelungată, iar acum îl eliberase, topindu-se, pierind.

Bonifacio

Scumpul meu, iubitul meu nepreţuit, am primit deunăzi o nouă scrisoare de la doctorul care te-a îngrijit. Îmi scrie că, slavă Domnului, te simţi mai bine și că speră să fii în curînd perfect sănătos.

Mă pregătesc să plec la Paris ; în toamnă — expoziţia. Marchand-ul îmi scrie că mă așteaptă și se plînge de preţuri.

Pregătirile mele de drum n-ar fi durat mult, dacă nu m-aș fi apucat de-o nouă compoziţie pe care aș vrea nespus s-o pot isprăvi. În zilele premergătoare sărbătorilor Paștelui, aici se organizează procesiuni religioase. În oraș există cîteva frăţii și fiecare din

ele are veșmintele sale de sărbătoare : roșii, albe, albastre, verzi. Toţi cunoscuţii mei : băcani, măcelari, cizmari — bărboși și cu cîte un pîntec dolofan — capătă în nopţile acelea, în timpul procesiunilor, o altă înfăţișare. Poartă prin oraș, cîntînd, statuile, mai bine zis grupurile statuare din străvechea biserică. Făclii uriașe, felinare de toate culorile luminează aceste siluete stranii. Jocul de umbre și lumini, cîntările, totul e neobișnuit : sărbătoresc și în același timp aducător de tristeţe. Pictez acum tocmai aceste siluete. Biserica e uimitoare, datînd din vremea templierilor. Dar, așa cum se și cuvine, toţi pereţii sînt daţi cu var de sus pînă jos, peste fresce, peste sculptura în piatră. Popa e o figură tare amuzantă, umblă cu vicleșuguri, se pricepe să scoată bani de la turiști și se tot ţine de mine cerîndu-mi ca, în schimbul învoirii pe care am obţinut-o de la dînsul de a lucra în biserică, să-i pictez una din statui, înaltă de vreun metru și jumătate. Deocamdată, i-am pictat o statuetă de ghips, din cele care costă doi *sous* și care în piaţa *Saint Sulpice,* se vînd cu milioanele. Acum toată lumea din Bonifacio mă asaltează cu aceeași rugăminte. Deocamdată, izbutesc să-i ţin piept.

Zile întregi mi le petrec acum pe „insula mea pustie". Josef a făcut din coliba de acolo o adevărată vilă, proptind-o cu bolovani, ba chiar încercînd (fără succes) să amenajeze în faţa ei o grădiniţă.

Ca și pînă acum, îmi aduce pîine și pește, seara stăm îndelung de vorbă și cîteodată înţelepciunea sa de copil ajunge să mă uimească. Ieri, de pildă, mi-a spus că „operele cele mai bune ale unui artist trebuie să fie mai presus de propria lui

înţelegere". Mi-a spus-o, desigur, în felul său. Vreau acum să-i fac portretul şi chiar am început să alcătuiesc schiţele preliminare.

Paris

Nici nu ştiu cum să-ţi mulţumesc, dragul şi nepreţuitul meu, că te-ai făcut sănătos. Numai Dumnezeu ştie cîte mi-au trecut prin minte în timpul acesta, la cîte nu m-am gîndit! Îi mulţumesc şi doctorului tău, căci numai scrisorile lui pline de omenie şi de convingere mi-au fost sprijinul în tot acest răstimp. Aşadar: totul e, în sfîrşit, în deplină ordine, ţi-o spun drept, fără nici un fel de ocolişuri. Organizarea expoziţiei mele nu numai că a fost stabilită definitiv, dar marchand-ul meu, cercetîndu-mi pînzele pe care le-am adus din Corsica, mi-a propus să închei cu el un contract în condiţii onorabile.

Într-una din zile, afară, în curte, în jurul cireşului meu, am făcut o „repetiţie a vernisajulu" şi nici nu-ţi poţi închipui cît de uimită am rămas după ce am strîns acolo toate pînzele lucrate de mine în ultimii ani. Ah, cît de mult face să pui toate alături unele de altele, să priveşti jur împrejurul tău, să le cercetezi cu atenţie! Korn a umblat două ceasuri încheiate prin curte, tăcut, pe urmă m-a felicitat şi mi-a spus că pînă acum n-am făcut decît să plătesc picturii datoria, pe care astăzi ea mi-a restituit-o cu prisosinţă.

Organizarea expoziţiei este însoţită de multă agitaţie, grabă, alergătură şi, aşa cum se întîmplă de obicei, de tot soiul de complicaţii neprevăzute. O parte din lucrări încă nu mi-au sosit de la Bonifacio şi mă tem să nu se deterioreze cumva pe drum. Există acolo cîteva acuarele care cred că ar putea să decoreze cu cinste „peretele corsican".

Dar de ce îţi vorbesc numai despre mine? Prin urmare, ţi-ai reînceput demersurile pentru o nouă călătorie la Paris? Nu cumva te-ar putea ajuta Chevandier şi de data aceasta? Doar é francez! Dacă mă voi duce la dînsul şi-i voi spune că nu pot să trăiesc fără tine, să ştii că se va face luntre şi punte ca să-ţi obţină o invitaţie. Să fac asta? Scrie-mi, dragule, cît mai curînd.

(Scrisoare nedatată)

Paris

Dragul meu, îţi scriu noaptea tîrziu, mai mult moartă decît vie de oboseală şi mai fericită ca oricînd. Da, ca niciodată în viaţă! Expoziţia s-a bucurat de-o excelentă primire, s-au vîndut multe lucrări, iar succesul a întrecut aşteptările — nu numai ale marchand-ului meu, înspăimîntat că nu-şi va scoate cheltuielile legate de chiria localului şi confecţionarea ramelor. Însuşi Pierre Loti a apreciat lucrările mele — în articolul pe care l-a scris — atît de măgulitor, incît abia mi-am putut crede ochilor. După părerea lui, fac parte din acei pictori ce realizează totul, „într-un stil propriu", iar acesta nu este împrumutat din Africa sau Roma Antică, ci „e smuls cu sînge din inimă". Articolul se intitulează: „Liza Turaeva. Revenire la realism?"

Despre ceea ce mi-a spus Matisse nu-ţi mai scriu. Îţi voi povesti cînd ne va fi dat să ne întîlnim.

Am nevoie acum de un singur lucru şi anume : de cît mai multă putere. Nu-mi dau seama de unde aş putea s-o capăt. Am crezut la un moment dat că nici expoziţia nu voi izbuti să mi-o organizez : am alergat în zilele acelea de nu mi-am mai simţit picioarele. Dacă nu l-aş fi avut pe bunul şi amabilul pictor Korn (care a făcut spume la gură certîndu-se cu marchand-ul, iar după aceea mi-a invitat la expoziţie aproape întreaga suflare artistică a Parisului), cred că m-ar fi scos lumea din expoziţie cu picioarele înainte.

Acum trebuie să-mi trag puţin sufletul, ca apoi să mă cufund iar în tot soiul de treburi şi de griji.

De-aş avea parte de mai multă sănătate, căci aseară, de pildă, am izbutit doar cu mare greu să mă ridic din pat ca să-i plătesc băcanului meu ceea ce îi datoram. Am ieşit totuşi din casă şi pe cine crezi că am văzut ? Pe Balmont (locuieşte în apropiere), înconjurat de băbuţele lui care îi sînt atît de devotate. Ne cunoaştem într-o oarecare măsură, astfel că m-am apropiat de el, dar băbuţele nu ştiu ce-au avut că s-au tulburat deodată, au început să se agite şi l-au luat în grabă de lîngă mine...

(Scrisoare nedatată)

BONIFACIO, 1932

Elizaveta Nikolaevna îşi propusese să-l picteze pe Josef încă în urmă cu doi ani, într-o zi cînd Gheorghi şi Giacomo plecaseră la pescuit. Cu caietul de

schiţe sub braţ pornise să cutreiere insuliţa, pînă cînd, sărind de pe un bolovan pe altul, ajunsese într-un loc în care nu mai fusese pînă atunci şi care semăna într-un fel cu un fund de mare. Un soi de muşchi cu fire lungi îşi aşternea horbota lui verzuie pe stîncile din jur, printre care-şi făcea loc o văiugă cenuşiu-verzuie. În acestă văiugă sta adîncit în gînduri, cu capul plecat, Josef. Elizaveta Nikolaevna îl privi îndelung, fără să-l strige, şi chiar din clipa aceea se hotărî să-i facă portretul.

Cum însă Josef mai purta doliu după tatăl său, ea nu voi să-l picteze în haine negre, iar mai apoi fu absorbită de alte treburi.

Acum însă el începuse să-i aducă, în fiecare dimineaţă, pîine şi peşte şi ar fi fost păcat să nu se folosească de un model atît de splendid.

Făcu cel puţin cincizeci de schiţe înainte de a lua pensula în mînă, căci trebuia să pătrundă bine chipul acesta prelung, straniu şi gînditor, cu pleoapele uşor răsfrînte, cu părul zburlit, negru cum e cărbunele şi înspicat.

Pe urmă stătu multă vreme să aleagă locul — oare unde să-l picteze ? Fireşte că nu în colibă — acolo era întuneric şi n-avea distanţa necesară — şi nici pe ţărmul mării, unde se abăteau reflexele apei şi nu se putea modera tăria luminii. În cele din urmă, îl aşeză pe Josef în faţa colibei, pe un taburet. Fundalul nu era bine precizat, însă de o nuanţă caldă : portocaliul peretelui trecea pe nesimţite într-o umbră albăstrie — cea a colibei.

Josef o întrebă dacă are voie să vorbească, ea îi răspunse : „Desigur“, prevenindu-l însă că uneori nu-i va răspunde :

— Asta înseamnă că nici nu te voi auzi.

Încă şi acum lucra pe dibuite, îl privea îndelung pe Josef, pentru ca după aceea să aştearnă grăbită pe pînză Dumnezeu ştie ce : o lume cenuşiu-auriu-albăstrie, în care ea trebuia să se cufunde cu totul, să se scalde, să-i dezlege tainele. Culorile porneau din partea stîngă a pînzei spre patrulaterul gol care se tot umplea cu ceea ce trebuia să constituie chipul lui Josef. Iar de aici duceau spre cealaltă parte, din dreapta.

Josef stătea cu picioarele încrucişate şi pînă şi degetul său mare, murdar, care îi ieşea la iveală din gheata ruptă, avea un aer gînditor. Ochii săi albaştri, decoloraţi, rătăceau fără ţintă în jur.

Vru să afle de la ea denumirile culorilor şi ea i le enumera : oase calcinate, roşu englezesc, ocru auriu, „cap-de-mort".

— Ciudate denumiri, *madame*. Oare aşa s-au numit ele întotdeauna ?

— Da.

— De la facerea lumii ?

Ea surîse.

— S-ar putea.

Chiar de la prima şedinţă, ea încercă să acopere cu culoare întreaga pînză, pentru a scoate în evidenţă elementul „cel mai general" care ar fi apropiat-o de portretul pe care îl vedea în imaginaţie. Dar nu ieşi în evidenţă nimic, şi-atunci, necăjită, îşi plimbă multă vreme privirea de la pînză la chipul lui Josef, şi parcă necăjit la rîndu-i. Omul acesta imita ca un copil expresia feţei interlocutorului.

— Iar aţi slăbit, *madame*.

— Adevărat ? Ce să-i faci, Josef ? La bătrîneţe e bine să fii mai slab.

— Eu cred că sînteţi bolnavă. Tuşiţi aşa de tare. Ar fi mai bine să vă întoarceţi la Bonifacio.

— Îţi voi isprăvi portretul şi mă voi întoarce.

— Noaptea aici e tare frig.

— Doar mi-ai adus o plapumă călduroasă.

Josef plecă, şi ea se apucă de gospodărie. Trebuia să facă demîncare. Curăţa peşte, cu gîndul la portret. Pe urmă se întinse în pat, să se mai odihnească, aţipi, iar cînd se deşteptă, îşi dădu seama că pînă şi în vis o urmărise acelaşi gînd.

În timpul celei de-a doua şedinţe, Elizaveta Nikolaevna reaşeză culoarea peste întreaga pînză, de data aceasta făcînd-o pe porţiuni mai mici, schimbînd astăzi ceea ce cu o zi înainte realizase cu atîta uşurinţă şi degajare. Stătea de vorbă cu Josef şi, printre altele, îi spuse că nu se teme de moarte.

— Asta pentru că o să trăiţi mult, *madame*. Sînteţi rusoaică şi toţi ruşii trăiesc mult. Se spune că mulţi dintre ei sînt sfinţi.

— Eu nu sînt sfîntă, Josef. Sînt o păcătoasă.

El medită îndelung.

— Ba nu, sînteţi sfîntă, *madame*, spuse în cele din urmă. La Bonifacio aproape toată lumea e sigură de asta şi o să ne rugăm cu toţii ca Dumnezeu să vă dăruiască o viaţă lungă.

— La ce bun ?

— Păi, ca să se împlinească dorinţa noastră a tuturor, *madame*.

Ea rîse.

— Nu ştiu dacă ţi-o pot promite, Josef.

El o privi cu îngrijorare. Pleoapa stîngă îi coborî uşor. Capul şi-l plecă într-o parte. Ea îi corectă poziţia.

— Tuşeam şi eu straşnic mai ales noaptea. Surorile mele mi-au dat să beau o zeamă de ierburi şi cu asta m-am lecuit. N-aş putea să v-o aduc chiar mîine. Trebuie să dospească timp de patruzeci de zile.

— Îţi mulţumesc. Mă tem că nu-mi va mai folosi nimic.

Josef îi spuse că a doua zi nu va veni, căci Dumnezeu nu îngăduie să se lucreze duminica, şi-atunci ea stătu multă vreme să-l convingă că a poza nu înseamnă nicidecum a lucra şi că lui Dumnezeu îi este totuna dacă Josef şade pe taburet la Bonifacio sau în dreptul colibei ei. Nu s-ar fi întîmplat nimic dacă ea şi-ar fi întrerupt pentru o zi munca. Raţional, înţelegea lucrul acesta, însă raţiunea nu izbuti să-i risipească sentimentul de tristeţe care o cuprinsese la gîndul că a doua zi va trebui să nu pună deloc mîna pe pensulă.

Îi fu de mare ajutor faptul că-l cunoştea pe Josef de mai bine de trei ani de zile. Picta acum un om straniu, dar care-i devenise de multă vreme apropiat. Crugul vieţii sale se îngusta în fiecare an tot mai mult. Departe în urmă se afla Stambulul, cu al său colorit viu, frapant. Departe în urmă se afla Parisul, cu aerul său rezervat, obişnuit, cu întreaga lui realitate palpabilă — ea nu ajunsese să aştearnă pe pînză nici a zecea parte din Parisul ei.

Îi rămăsese acum această „insulă pustie“, unde poate lucra în voie, după pofta inimii, unde n-o deranjează nimeni. Lucia o iubeşte atît de mult. Josef şi surorile lui, coţofenele acelea gingaşe, au grijă de ea, îi trimit flanele vechi şi învelitori călduroase.

Într-un anume fel, pînă şi aceste flanele şi învelitori — ba chiar şi alifia împotriva ţînţarilor, pe care deunăzi i-o adusese Josef — erau prezente în portretul lui.

— Vă simţiţi rău, *madame.*

— Nu, Josef, mă simt bine.

— Văd că v-aţi pus o flanelă. Vă e frig ?

— Nu. M-am sculat devreme, dimineaţă a fost răcoare şi încă nu m-am încălzit.

Acum vedea limpede locurile goale de pe pînză. Trebuia să le umple în aşa fel, încît să nu piardă acel fir al inspiraţiei pe care izbutise să-l prindă cu o zi înainte, cînd chipul lui Josef devenise îngrijorat şi una din pleoape îi coborîse uşor.

— Va să zică, nu credeţi, *madame,* că savanţii or să găsească vreodată soluţia vieţii fără de moarte ?

— S-ar putea s-o găsească. Eu însă nu voi mai ajunge să mă bucur de ea.

— Pentru dumneavoastră, asta nu are nici o însemnătate.

— De ce ?

— Pentru că şi aşa vă aşteaptă viaţa cea veşnică, despre care se vorbeşte în Evanghelie.

Ea rise.

— Poate. În orice caz, aş vrea să mor fără să le pricinuiesc greutăţi prietenilor mei. Şi nu la Bonifacio, ci la Paris.

— De ce ?

— Nu ştiu nici eu prea bine. Şi-apoi, n-am de gînd să mor înainte de a-ţi fi isprăvit portretul. Oamenii se vor uita la el şi-şi vor aminti de tine.

— Aş vrea să-şi amintească şi de surorile mele, *madame.*

...Asta s-a întîmplat în cursul celei de-a patra şedinţe. Se părea că totul se conturase. Izbutise să facă legătura dintre cele două pete de culoare pe care se întemeia întreaga compoziţie a pînzei — chipul lui Josef şi mîna lui lăsată pe genunchi. Defini apoi şi culorile : pe cea albă o dusese pînă la trandafiriu, iar celei roşii îi temperase nuanţa aprinsă.

Înainte de a termina lucrul, ea aşeza de obicei pînza deoparte, să se usuce puţin, şi abia după aceea făcea ici-colo unele retuşuri. Se pregătise şi acum să procedeze la fel, cînd două aripi palid-trandafirii porniră să se desfacă pe pînză, susţinînd parcă chipul lui Josef.

Acesta o privea cu gura căscată. O întrebă ceva, dar Elizaveta Nikolaevna nu-i răspunse. El se aplecase, îşi încovoiase umerii, dar ea n-avea timp să-i corecteze poziţia. Storcea zorită culorile pe paletă, le amesteca, făcea cu repeziciune cîţiva paşi îndărăt, spre a privi pînza de la distanţă, pentru ca în clipa următoare să revină la ea. Totul se schimba, căpăta altă înfăţişare, chiar dacă aproximativă, nedefinită. Nu se ştia încă ce rol vor juca aripile acelea, dar Elizaveta Nikolaevna începuse deja să lucreze la ele — plină de energie, de sîrguinţă, cu pete rumenii în obraji. Tot ce realizase pînă acum nu exprima nici ceea ce ar fi dorit şi nici cum ar fi dorit ea. De astă dată însă chipul de pe pînză se luminase, ochii deveniseră mai profunzi, iar în adînciturile obrajilor pielea smeadă căpătase o nuanţă mai caldă. Aripile acelea copilăreşti, străvezii, păreau că se zugrăvesc chiar ele pe sine, şi a-ţi imagina acum portretul fără acele aripi, era cu neputinţă.

După ce Josef plecă acasă, ea nu se apucă îndată să-şi pregătească masa. Ameţise puţin, simţi nevoia să stea culcată şi se aciuie la umbra colibei, pe învelitoare. Un velier naviga în zigzag împotriva vîntului — pesemne spre Sardinia. Îl urmări multă vreme cu privirea, apoi închise ochii. Gîndea, vedea aievea, depăna amintiri...

Paris

Scumpul meu, iubitul meu, îţi recitesc la nesfîrşit telegrama. Încă n-am spus nimănui că am primit-o — nici eu nu ştiu de ce. Poate dintr-o pornire superstiţioasă ?

Am pus-o în buzunarul de la rochie, o scot deacolo din cînd în cînd, o recitesc, sau, lăsînd-o la locul ei, îmi strecor doar mîna şi o mîngîi. Ţi-am ascuns multă vreme că sînt rău bolnavă, dar acum, cînd ştiu că te voi vedea în curînd...

(Scrisoare nedatată)

CUVÎNT DE ÎNCHEIERE

Mi-a trebuit o lupă puternică pentru a izbuti să descifrez aceste scrisori, care au ajuns la mine din întîmplare. Scrisul era neciteţ, neglijent, încercînd parcă s-o ia înaintea gîndurilor fiinţei care-l aşternuse.

Cîteva observaţii :

Lucrînd la pregătirea textului pentru tipar, am aflat multe lucruri noi despre Elizaveta Turaeva,

căreia îi aparţineau scrisorile, şi despre Konstantin Karnovski, căruia i-au fost adresate. Datele respective au venit să întregească această carte.

N-am ales pentru tipar decît scrisorile cele mai semnificative.

Persoanele amintite în scrisori au fost încunoştinţate de faptul că mă aflu în posesia acestei corespondenţe şi au consimţit la publicarea ei, cu condiţia ca numele lor să fie schimbate. Această menţiune nu se referă la personalităţile care au adus o contribuţie distinctă la dezvoltarea culturii ruse şi universale din primul pătrar al secolului al douăzecilea.

Folosindu-mă de dreptul meu de romancier, am completat corespondenţa cu cîteva episoade imaginare.

1965-1970

CUPRINS

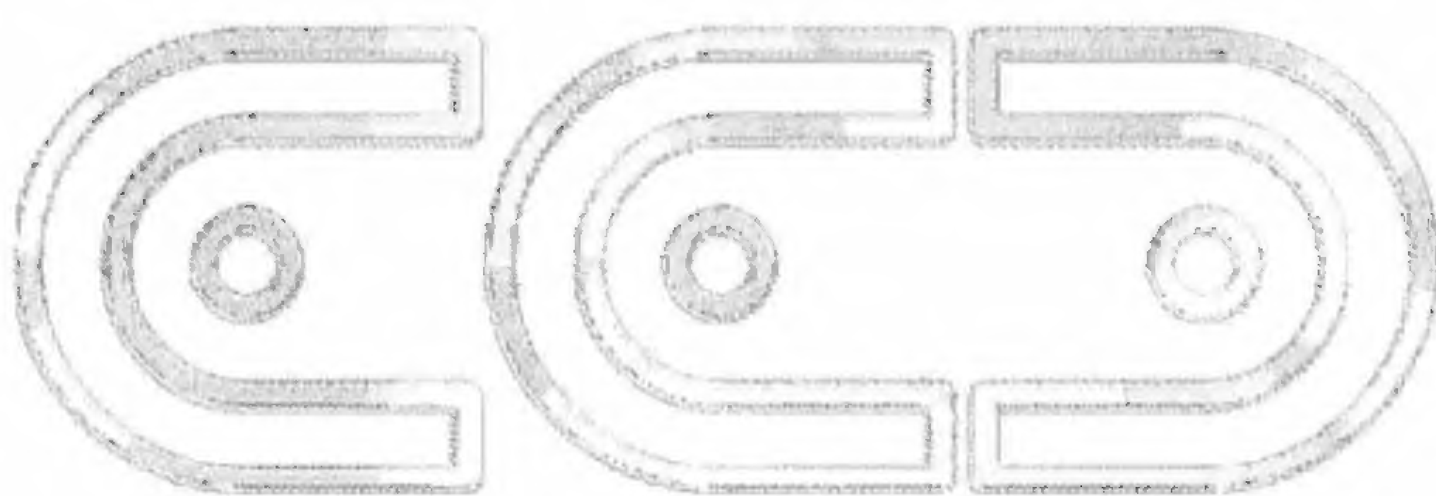
Lector: NATALIA RADOVICI
Tehnoredactor: ELENA BABI

Tiraj 11.260 Bun de tipar 29.11.1973 Coli tipar 14.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/1456 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

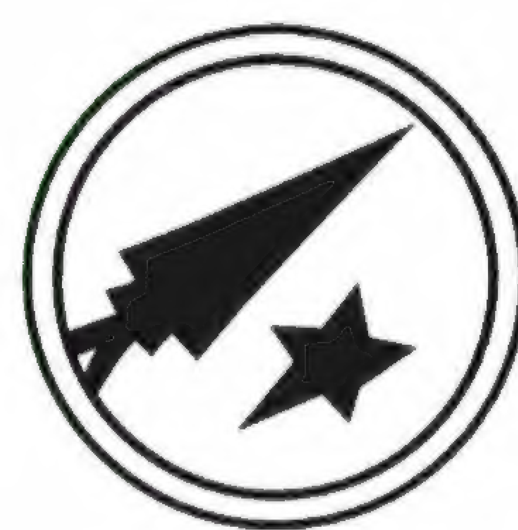

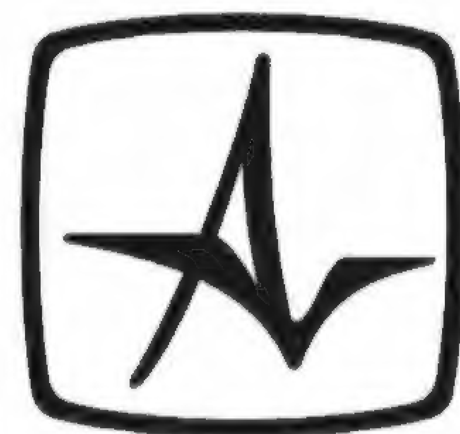
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

